Suzanne Deriex

Cele şapte vieţi ale Louisei Croisier, născută Moraz

Univers

Suzanne Deriex

CELE ŞAPTE VIEŢI ALE LOUISEI CROISIER, NĂSCUTĂ MORAZ

— roman —

Traducere şi Cuvînt înainte de

LUMINIŢA BRĂILEANU
şi
DELIA ŞEPEŢEAN-VASILIU

Editura UNIVERS,
Bucureşti, 1993

Cuvînt înainte

FEMEIA care ne deschide uşa este înaltă, zveltă, uşor căruntă. Zîmbetul cu care-şi însoţeşte urarea de bun venit este în acelaşi timp cordial şi ezitant. Se mişcă vioi prin încăperi, arătîndu-ne drumul.

Ştiam, desigur, că Suzanne Deriex, stăpîna casei, suferă de ceea ce autorii cronicilor literare care i-au fost consacrate în presa elveţiană numeau „o pierdere progresivă a vederii", dar, fără această informaţie, nimic din comportamentul ei nu ne-ar fi lăsat să ghicim, la un prim contact, teribila afecţiune. Iar mai tîrziu, în focul discuţiilor pe teme dintre cele mai diferite, consideraţia noastră a găsit noi şi noi motive de confirmare în voinţa, curajul şi dîrzenia acestei femei hotărîte, nu numai să trăiască normal, ci şi să continue să-şi desăvîrşească o creaţie începută cu treizeci de ani în urmă. O operă care numără piese radiofonice, nuvele, povestiri şi şase romane, dintre care trei: *Corinne* — 1961, *L'enfant et la mort* -1968 şi *Les sept vies de Louise Croisier née Moraz* - 1986, epuizate, au fost reeditate, iar trei au fost încununate cu premii: *San Domenico* - Prix du Jubilé du Lyceum de Suisse, *L'enfant et la mort* - Prix Charles Veillon şi *Les sept vies...* — Prix Alpes-Jura şi Prix du Livre Vaudois pentru ansamblul operei.

Suzanne Cuendent, fiica unui chirurg bine cunoscut din Yverdon, căsătorită Piguet, decide încă de la primul roman să-şi ia un pseudonim. Îl va alege pe cel, pur denotativ, de Riex, numele satului natal al mamei sale, unde viitoarea scriitoare şi-a petrecut, în copilărie, lungi perioade. Un sat din ţinutul Lavaux, agăţat de pantele dealurilor pe care, într-o simetrie ameţitoare, se înşiruie faimoasele vii din Vaud.

După studii de matematică şi teologie la universităţile din Basel şi Lausanne, îşi ia licenţa în matematică şi fizică la Universitatea din Lausanne. Timp de mai mulţi ani este preşedinta Clubului Lyceum din Lausanne, iar între 1971 şi 1978 este secretara centrului romand al P. E. N. Clubului sub preşedinţia lui Denis de Rougemont.

Toate romanele Suzannei Deriex sînt marcate de oroarea suferinţei — fizice, morale — a cărei evidenţă i se impune încă din copilărie: o tragedie personală — moartea mamei, urmată imediat de tragedia generală a războiului, cărora li se adaugă lanţul necurmat al ororilor timpului nostru. În faţa violenţei, a suferinţelor, a unui echilibru atît de precar şi primejduit, Suzanne Deriex încearcă să regăsească acel lucru nespus de preţios care conferă nobleţe condiţiei umane: demnitatea în suferinţă, curajul de a merge mai departe, speranţa.

Cele şapte vieţi ale Louisei Croisier născută Moraz sînt tot atîtea faţete ale unei prisme în care culorile se recompun în lumină, creînd imagini pline de forţă şi adevăr, nesfîrşite reflexe ale unei vieţi care atinge înţelepciunea de a se împăca cu sine şi cu cei din jur, cu Viaţa.

Neputînd să împiedice nenorocirea, omul este dator să o accepte, să o înfrunte, să-i opună credinţă şi seninătate. Asemeni personajelor sale, neputînd să ignore suferinţa, autoarea este nevoită să-i facă loc în opera sa, şi să desprindă din ea o învăţătură nouă şi în acelaşi timp veche de cînd lumea: „Această plenitudine, această bucurie rotundă şi strălucitoare ca cea a unui copil, care nu mai depinde de împrejurări şi care aleargă în faţa ta, imponderabilă, da, acesta este ultimul, cel mai mare şi adevărat dar al vieţii".

Dincolo de relatarea precisă şi colorată a vieţii de zi cu zi a eroinei, a celor din jurul ei, se profilează cu discreţie tabloul vieţii rurale din ţinutul Lavaux de la începutul secolului, viaţă marcată deopotrivă de tensiunile dintre generaţii, purtătoare ale unor valori aflate deseori în conflict, de profundele schimbări sociale şi economice ale ultimului secol, dar şi de solidaritatea exemplară care sudează relaţiile familiale şi interumane, suprema valoare pe care autoarea încearcă să o transmită cititorilor săi. Simbol al solidarităţii, Louise reprezintă şi continuitatea în acest secol al „rupturilor". La apusul celor „şapte vieţi", ea va privi cu o îngăduinţă amuzată şi uşor neîncrezătoare intrarea Elveţiei şi a elveţienilor din anii '70 în circuitul noilor mode ce ţin uneori loc de valori, rămînînd legată prin toate fibrele de un trecut care le dă, ei şi celor din jur, legitimitate şi identitate.

Sobra linearitate a povestirii, scriitura clară şi fără artificii, tranşantă şi totuşi reţinută, se dovedeşte a fi în acord cu psihologia personajelor. Şi astfel, armonia unei vieţi devine armonia unei scrieri departe de căutările moderne şi post-moderne, realizînd un echilibru fragil şi cu atît mai preţios. Forţa, seninătatea şi adevărul acestei voci par a fi cel mai frumos dar pe care scriitoarea îl face celor în mijlocul cărora a trăit şi pe care, exprimîndu-i, îi onorează.

Suzanne Deriex îşi proclamă deseori, explicit sau implicit, identitatea cu acest ţinut atît de drag inimii sale, Lavaux, acest „peisaj abrupt unde, secole în şir, omul s-a încăpăţînat să ademenească cea mai artificială dintre culturi — viţa de vie". Această încăpăţînare întru supravieţuire şi propăşire este o blîndă încăpăţînare clădită din trudă şi răbdare, din civilitate şi solidaritate, este încăpăţînarea care, treaptă cu treaptă, a ridicat această ţară, învăluită încă, la începutul secolului, într-o modestă unidimensionalitate turistică, la condiţia de model — admirat, invidiat — din zilele noastre. Această metamorfoză de care aminteşte ori de cîte ori are ocazia, Suzanne Deriex o priveşte cu o mîndrie reţinută şi cu o uimire nedisimulată. Mai mult chiar decît din „modelul elveţian", mîndria ei se hrăneşte din amintirea lungilor, dureroaselor şi răbdătoarelor eforturi ale acestui mozaic de etnii şi culturi atît de perfect îmbinate. În strălucirea robustă a Elveţiei de azi ea vede răsplata umilelor eforturi ale atîtor generaţii de o exemplară modestie. Iar în morala austeră care reglementează viaţa personajelor sale pulsează cu o vigoare nestinsă dar neostentativă ecourile Reformei.

Cititorul din alte zări, neatinse de acest suflu riguros — dar cît de benefic! — va privi, poate, la un moment dat cu scepticism atîta austeritate, atîta modestie, atîta tenacitate. Dar va înţelege fără îndoială că acesta este preţul împlinirii. Opera Suzannei Deriex depune mărturie pentru împlinirile omului, ale locului.

Pentru a vedea care este locul Louisei în familia autoarei

BUNICA DIN PARTEA MAMEI, al cărei prenume îl port, s-a născut la Cully în 1875. A avut un băiat, trei fete, doisprezece nepoţi dar nici unul nu a fost crescut în Anglia. Nu ştiu aproape nimic despre mama ei şi cu atît mai puţin despre unchi şi mătuşi.

Aceasta nu este povestea vieţii sale. Totuşi, ca şi Louise, ea a plecat, cînd era foarte tînără, la Liverpool dar s-a întors să se căsătorească acasă. Ca şi Louise, a ştiut să facă faţă vremurilor noi, bolilor şi războaielor pentru a asigura viitorul unei familii pe pămîntul unde se născuse.

Îmi place să cred că era mai jucăuşă şi mai puţin chibzuită decît Louise ; că îi plăcea să rîdă şi că în privirea senină şi pătrunzătoare vedeai că face diferenţa între oamenii învăţaţi şi cei inteligenţi.

Ea, care ştia atît de bine să ne spună poveşti, care scrisese pentru nepoţii săi piese pe care le regiza şi pentru care inventa costume, nu se va supăra dacă, punînd laolaltă amintirile mele şi pe ale ei, am inventat-o pe Louise Croisier.

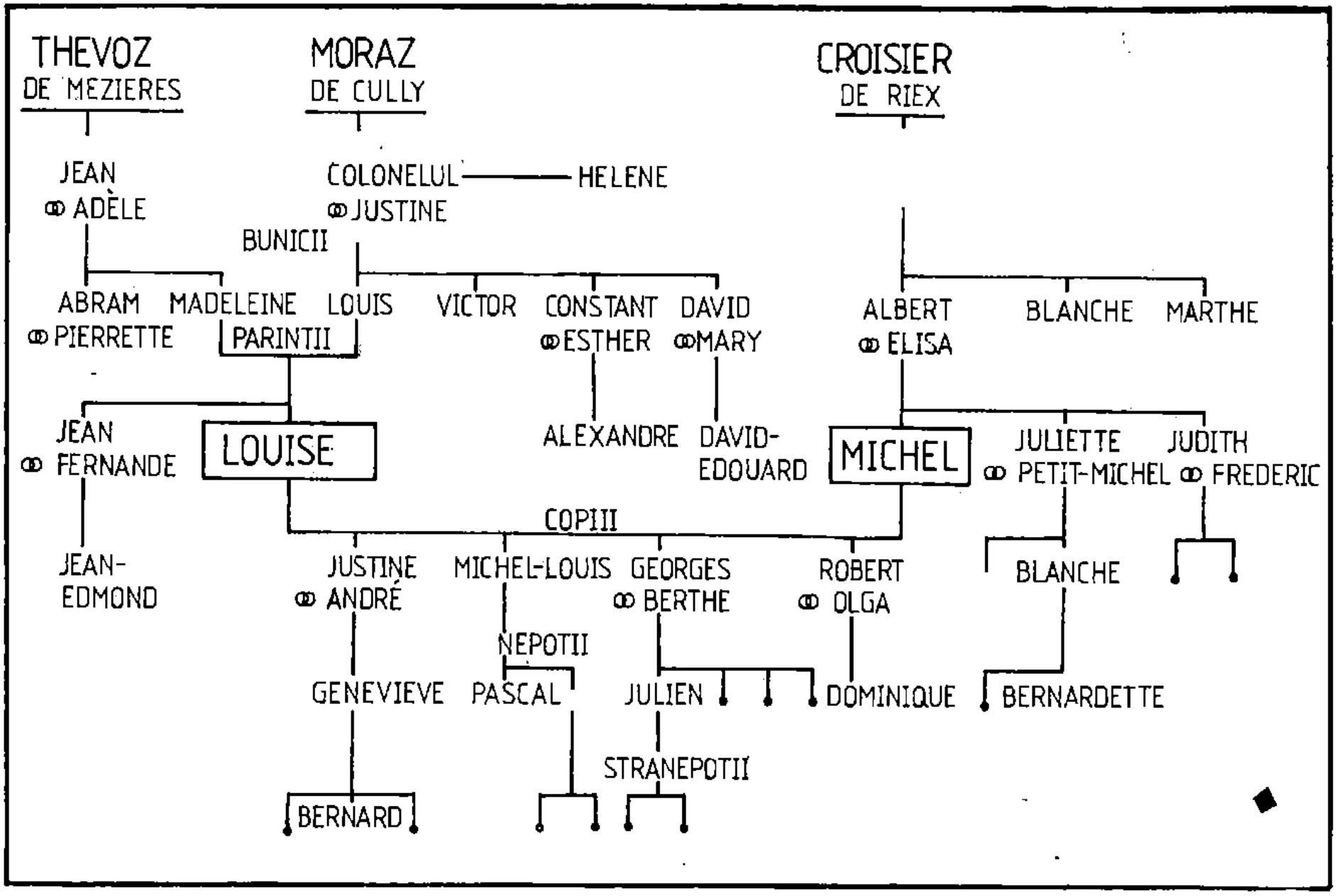
THEVOZ
DE MEZIERES
MORAZ
DE CULLY
CROISIER
DE RIEX
JEAN
⚭ ADÈLE
COLONELUL
⚭ JUSTINE
HELENE
BUNICII
ABRAM
⚭ PIERRETTE
MADELEINE
PARINTII
LOUIS
VICTOR
CONSTANT
⚭ ESTHER
DAVID
⚭ MARY
ALBERT
⚭ ELISA
BLANCHE
MARTHE
JEAN
⚭ FERNANDE
LOUISE
ALEXANDRE
DAVID-
EDOUARD
MICHEL
JULIETTE
⚭ PETIT-MICHEL
JUDITH
⚭ FREDERIC
COPIII
JEAN-
EDMOND
JUSTINE
⚭ ANDRÉ
MICHEL-LOUIS
GEORGES
⚭ BERTHE
ROBERT
⚭ OLGA
BLANCHE
NEPOTII
GENEVIEVE
PASCAL
JULIEN
DOMINIQUE
BERNARDETTE
STRANEPOTII
BERNARD

PRIMA VIAȚĂ

LOUISON DE LA MORETTES

I

POARTA VERDE A CURȚII scîrțîia și iarna și vara. Daniel o împinse cu piciorul și dispăru în magazie. Cîteva lovituri de ciocan se rostogoliră dintr-un perete într-altul. Argatul nostru se ivi din nou în prag cu o săpăligă în mînă. În lumina soarelui părea și mai costeliv. Trecu pe lîngă noi fluierînd și se îndepărtă cu pași mari, mai siguri ca de obicei, spre grădina de zarzavat.

— A venit să tragă o dușcă, îmi șopti fratele meu.

— Ba nu, a pus o coadă nouă la săpăligă. Jean dădu din umeri :

— Vorba vine.

Ghemuiți, scoteam mușchiul și iarba care creștea între pietrele rotunde ale curții cu niște cuțite vechi de bucătărie. Jean se ridică, se desmorți, se furișă spre magazie de unde aduse un sac de iută pe care-l împături ca să și-l pună sub genunchi. Stătea la cîțiva pași de mine uitîndu-se cum munceam fără să se apuce iar de lucru. Într-un tîrziu se aplecă :

— N-ai decît să te duci să vezi, în spatele grinzilor e ascunsă o sticlă.

— De ce ascunsă ? Fiecare are voie să bea cît vrea.

— Numai poșircă. Daniel zice că-l arde la stomac și trage vin bun din butoi.

Știam că fratelui meu îi plăcea să născocească tot felul de bazaconii numai și numai ca să mă audă apoi cum le povestesc mai departe și nu prea aveam încredere în poveștile lui.

— De unde știi ?

— Am aflat zilele astea și m-a pus să-i făgăduiesc c-o să-mi țin gura.

Această confidență nu era o trădare. De cum am început să gîngurim încheiaserăm un pact de secrete reciproc împărtășite. De data asta am ghicit că Jean băuse și el un pahar și prevedeam că noi griji aveau să umbrească ochii albaștri ai mamei. Am început să rîcîi între pietre cu și mai multă tragere de inimă. Ceasul bisericii bătu o dată și Jean sări în picioare :

— Am uitat de gustare.

— Știi foarte bine că e numai trei și jumătate.

— De-abia !

Acest strigăt de regret mă lovi drept în inimă. Jean se plictisea oare așa de tare cînd era cu mine ? Am dat la o parte coșul de răchită plin pe jumătate cu iarbă ofilită. În jurul meu se întindea, imensă, curtea, cu pete de soare în dreptul acareturilor, cu umbra de nepătruns de sub platanii cu trunchiurile scorojite. Tunși fără milă în fiecare toamnă, ei se trezeau la viață odată cu via, ascunzîndu-și cioturile sub cascada frunzelor brăzdate de nervuri. Sub ei, buruienile se înmulțeau. Duminica trecută întorcîndu-se de la biserică, mătușa Hélène le aruncase o privire supărată și hotărîse :

— Curtea trebuie curățată înainte de lăstărit. Privirea lui Jean se încrucișase cu a mea : cine altul decît noi doi avea timp să curețe curtea de buruieni ? Terminam orele la trei, miercurea și sîmbăta după-amiază eram liberi : nici pomeneală să pierdem atîta vreme cu joaca.

Fiindcă nu suporta să primească ordine de la mătușa Hélène, fratele meu protestă :

— Tot crește la loc.

Bătrîna domnișoară nu era de aceeași părere :

— Ce-ar zice lumea de noi dacă am avea o curte neîngrijită ? Apoi, către mama : Și de cînd copiii își dau cu părerea în loc să asculte ?

Mama nu îndrăznea să răspundă că alți copii la vîrsta noastră se mai jucau încă : poate că nici ea nu mai îndrăznea să se gîndească la asta. Și așa, după corvoada plivitului ne așteptau altele. Preferam să plivesc curtea mai degrabă decît grădina ; îmi plăcea pînă și monotonia acestei munci. Seara, cînd tata întreba „Cum stați cu treaba" mă simțeam încurajată și mă împăunam cînd mama o lua pe vecină de martoră :

— la te uită ce de treabă au făcut copiii ăștia.

Atunci cînd afirma, pe tonul ei fără replică la care rar renunța „Nu trebuie să lași copiii să lenevească — le vin tot felul de idei" mătușa Hélène se înșela. Ideea să explorăm acoperișurile de pe Rue de la Justice — accesibile pe atunci datorită unor schele — ne venise pe cînd pliveam curtea anul trecut — cît despre expediția în barca lui moș Charles, pe care o găseai întotdeauna trasă la mal, ea fusese proiectată în timp ce culegeam fasole, toropiți de căldură. Poveștile pe care le auziserăm despre înecați făceau aventura și mai atrăgătoare. Bineînțeles, se stîrnise vîntul. Năpustindu-se de-a lungul văii Rhonului, ridicînd valuri uriașe, el ne aruncase pe țărm barca gata să se scufunde în timp ce mama, sigură că am dispărut, plîngea în hohote. Mătușa Hélène se indignase :

— Cum le vin copiilor ăstora asemenea idei ?

Și pe cînd smulgeam buruienile din vie și legam corzile, Jean îmi povestea, cu nenumărate variante despre nemaipomenitul nostru unchi David.

În după-amiaza aceasta, totuși, nemaiavînd ce să-mi dezvăluie, fratele meu se apropie de cișmea, bău de la țeavă, se stropi cu apă. Apa țîșnea la orizontală înainte de a cădea în bazinul înverzit de mușchi. Zgomotul ei de cascadă îmi era atît de familiar, încît ziua nici nu-l mai auzeam. Noaptea, cum camera mea dădea spre curte, mă lăsam dusă de el în apa adîncă a somnului. Iarnă-vară, ca un semn al protecției divine, cele două izvoare ale noastre își păstrau o temperatură constantă și un debit abundent. În fiecare dimineață, Daniel proptea cazanul în care căra apa pe cele două bare de fier care treceau peste bazin. Cu ochii la apă, se opintea cînd cazanul se umplea, urca treptele casei cu picioarele depărtate, traversa coridorul, intra în bucătărie, se apleca deasupra rezervorului de calcar ce alimenta

chiuveta. În funcție de zile, îi trebuiau cinci sau șase cazane ca să-l umple. Mama povestea că, la Lausanne, mătușa Esther avea un apartament cu apă curentă ; așa, vezi bine, era ușor să îngrijești o casă.

Din cauza platanilor nu vedeam decît jumătate din rampa scării pe care o lustruiam în fiecare sîmbătă.

— U-u !

Chemarea de o silabă, repetată pe două tonuri, ca nota ascuțită apoi gravă a unui cîntec, răsuna pînă departe. Dintr-un salt Jean fu lîngă mine prefăcîndu-se că lucrează de zor.

— U — u, răspunserăm noi ca un ecou.

Zărindu-ne sub pomi, mama a continuat mai încet :

— Destul pentru astăzi. Haideți repede să le duceți de mîncare bărbații.

Spunea „bărbații" fie că tata lucra numai cu Daniel, fie că angaja cîte un zilier. Tot astfel, în fiecare dimineață, o întreba pe mătușa Hélène care stabilea ce avea să se gătească în ziua aceea : „Ce facem azi de mîncare la bărbați ?" Ca și cum femeile și copiii nu mîncau sau ca și cum trebuiau să se mulțumească cu resturile.

M-am ridicat cu grijă. Aveam ameteli fiindcă stătusem atîta vreme aplecată. Auzisem întotdeauna că nu trebuie să-ți dai prea multă importanță și mă temeam ca mama să nu ia încetineala mea drept o lipsă de bunăvoință, ea, care nu se cruța niciodată și care nu trăia decît pentru noi.

Pe masa din bucătărie ochii mei încețoșați vedeau numai pietre rotunde peste borcanul cu marmeladă și peste sticla cu sirop. Mama întrerupse manifestările de entuziasm ale fratelui meu :

— Hai, mănîncă, în loc să scoli toată casa.

Ne-am grăbit să ne înghițim tartinele înainte să ne trezim cu temuta mătușă Hélène.

Născută la Morettes, cumnata bunicii Justine, sora acelui bunic care murise prea tînăr ca să apucăm să-l cunoaștem, bătrîna Hélène vedea în noi toți niște străini. Ea, fata bătrînă neclintită la postul ei, trebuia să vegheze ca averea familiei Moraz să nu fie risipită. Degeaba se speteau muncind mama și tata ca să întrețină via și casa, nici ei și nici noi nu făceam două parale în ochii ei. Toți patru uzam, murdăream,

distrugeam, simboluri ale timpului care trecea şi pe care ea nu reuşea să-l oprească.

Pe cînd ne turna al doilea pahar cu sirop, mama se interesă :

— L-aţi văzut pe Daniel azi după-amiază ?

Simţind privirea fratelui meu aţintită asupra mea, am bîiguit că nu şi mama s-a arătat îngrijorată :

— Parcă nu-i sînt boii acasă de cîteva zile.

Deşi nu aveam decît nouă şi respectiv, zece ani, ea ni se destăinuia deseori în această casă unde rămăsese o străină. Lăsîndu-şi deoparte grijile, ne întrebă arătînd spre sticlă şi spre borcanul cu marmeladă :

— Mai vreţi ? Nu ? Atunci le ascund şi, brusc înveselită, le închise în bufet. Puse în coş o pîine rotundă, o bucată de brînză, două pahare, coborî cu noi pînă la prima pivniţă, mai puse o sticlă şi închise capacul de răchită :

— Duceţi-vă repede, vedeţi că s-au apucat de copilit înspre Langer.

Cu băgare de seamă ca să nu rupem lăstarii, mergeam de-a lungul zidurilor şi şănţuleţelor care înconjurau viile, căutînd cu ochii umerii tatei care abia se zăreau printre araci. Eram mai mică decît Jean şi coşul se apleca spre mine. Cu o mînă încleştată pe toartă, cu cotul încordat, cu braţul celălalt depărtat de corp încercam în zadar să-l aduc la orizontală. Jean se enervă :

— Fii atentă, toate le faci de-andoaselea.

Cu toate acestea, mîndră de misiunea mea, doream ca drumul să fi fost mai lung. În sfîrşit, mi-am şters transpiraţia care mi se scurgea pe faţă. Tata îşi şterse ceafa :

— Ce roşie eşti, fetiţo.

— Le este sete copiilor, constată Daniel care se grăbise să umple un pahar şi mi-l întinse. Fără să-mi dea răgazul să spun nu, tata a intervenit :

— Ia vezi, Daniel, ştii doar că Doamna Madeleine nu le dă voie să bea.

Amîndoi izbucniseră în rîs. Teama pe care o avea mama de alcool, chiar şi sub forma lui cea mai nevinovată, li se părea o copilărie, le reamintea că ea venea dintr-o regiune unde strugurii creşteau doar în bolţi pe lîngă faţadele caselor. Fratele meu trăgea cu ochiul la

paharul de vin. Am ghicit că îndată ce o să mă îndepărtez o să se repeadă să bea şi m-am simţit tristă fără să ştiu prea bine de ce : pentru că o înşela pe mama sau pentru că nu mai avea încredere în mine.

Tartinele cu marmeladă de zmeură nu ne tăiaseră pofta de mîncare şi am mîncat şi noi cu ei o bucată de brînză. Pauza a fost scurtă. Tata şi Daniel munceau pe rupte ca să-şi termine treaba.

— Măcar de-am reuşi să îngrijim cum trebuie viile şi butoaiele, obişnuia tata să spună, şi, în felul ăsta să proptim şandramaua.

Jean, care cotrobăise în şopron, veni cu o săpăligă şi întrebă dacă poate să rămînă. Tata aprobă. Pe mine mă trimise înapoi, spunînd :

— Du-te repede acasă, sînt sigură că mama are nevoie de tine.

Am găsit-o pe mama în bucătărie ; curăţa cartofi pentru cină.

— Singură ? m-a întrebat văzînd că Jean nu era cu mine. Apoi repede, pentru a-mi alunga părerea de rău : la un cuţit, să vezi ce bine o să ne simţim numai noi două.

Şi era adevărat că ne simţeam bine, la adăpost timp de o oră-două de clanul bărbaţilor şi de acela al familiei Moraz, proprietarii acestei case pentru care mama muncea fără preget şi care ne devora.

Aveam ritualurile noastre. De cum m-am aşezat, am rugat-o :

— Povesteşte.

— Asta-i acum ! Ce vrei să-ţi povestesc ?

— Vorbeşte-mi de Mézières, de cînd erai mică.

— Mézières ? Păi, ştii tot.

— Povesteşte cum ieşeai cu Cornuţa la păscut şi cu unchiul Abram.

— Cornuţa ? Una din cele mai bune vaci de lapte. Tata voia cu tot dinadinsul s-o păstreze. Păştea, aşa, liniştită, ca şi celelalte şi deodată se năpustea asupra noastră. Fratele meu nu voia să recunoască, dar îi era o frică nebună de ea. Este adevărat că dacă o înfruntam cu ciomagul în mînă fără să ne mişcăm, dădea înapoi. Doar nu era taur, făcea pe nebuna.

Deşi prinsă de amintiri, mama auzea cînd începea să fiarbă apa. Se sculă, ridică o oală, mai puse pe sobă o rondea de fontă ca să micşoreze dogoarea focului,

împrăştie tăciunii aprinşi. Rotunjoară, mai mult scundă decît înaltă, mama putea să ridice fără mare greutate oale de zece litri şi mai bine.

— Şi ? am întrebat cu nerăbdare, temîndu-mă că ar putea să apară mătuşa Hélène înainte să aud sfîrşitul povestirii.

Mama îşi scoase inelul de logodnă împodobit cu o perlă şi cu un diamant micuţ de tot, singurul ei inel pe care şi-l tot punea şi-l scotea şi era o minune că încă nu-l pierdusė. Turnă făina într-un castron de supă, adăugă sare şi untură. Pe cînd le amesteca, întîi cu vîrful degetelor, apoi cu toată mîna, îmi vorbea de vacanţa de toamnă din copilăria ei cînd se ducea la culesul cartofilor. Dacă îi mai rămîneau cîteva zile, păzea vacile cu fratele ei, făceau focul pe cîmp, coceau mere în spuză. Odată, cînd ea avea poate şapte ani şi Abram zece, un bîlci s-a oprit în orăşelul vecin cu o cămilă şi nişte maimuţe. Abram murea să se ducă şi el să le vadă, dar cei mari erau de părere că nu face să-ţi pierzi o după-amiază pentru nişte animale pe care o să ai cu siguranţă ocazia să le vezi altă dată.

În ultima zi de vacanţă, în timp ce păzeau turma pe marginea drumului, copiii l-au văzut pe Marcel, argatul, care ducea de frîu o iapă tînără înhămată la căruţă. Ducea cartofi la Café du Commerce, cine vroia să meargă cu el ?

— Rămîi tu, îi ordonă imediat Abram soră-sii : doar nu ţi-e frică ?

Ridicîndu-şi ochii de pe coca ce i se lipise de degete, mama îmi zîmbi :

— Eu eram cea mai mică, Louison, ca tine şi ştiam că nu folosea la nimic să mă împotrivesc. Aveam să mă plictisesc singură, dar eram obişnuită.

Mărginită pe o latură de drum, pe celelalte trei de pădure, păşunea era uşor de supravegheat. Ca să-şi treacă timpul, fetiţa se apucase s-o înconjoare o dată într-un sens, apoi în celălalt, apoi căutase ciuperci la marginea pădurii. Spusese în gînd toate poeziile pe care le ştia. În sfîrşit începuse să cadă o ploaie măruntă. Şi, pe negîndite, veni seara. Fetiţa trăgea cu urechea, aşteptînd să audă zgomot de copite, de roţi : nimic şi nimeni. Drumul, de obicei umblat, era acum pustiu. La ora mulsului, vitele începuseră să mugească. M-am mirat :

— Nu puteai să le aduci acasă singură ?

Dar atunci, micuța Madeleine l-ar fi dat de gol pe Abram care-și făcuse de cap. Părinții l-ar fi pedepsit și el i-ar fi purtat pică soră-sii. Rămăsese pe loc, nehotărîtă, cînd, deodată, simțise pe Cornuța că se uită urît la ea. După care o văzu luînd-o la galop.

În acest punct al istorisirii, cu coatele pe masă, cu obrajii arzînd, mă ascundeam cu mama-copil în spatele unui nuc pe cînd o vacă turbată, cu pete galbene se năpustea asupra noastră, atingîndu-ne în treacăt, luînd-o la sănătoasa peste cîmpul de alături. Stăteam înghețată de frică și mama mă trezea la realitate :

— Ce prost ești la nouă ani ! Dar parcă mai tîrziu ești mai deștept ! la spune-mi Louison, ai să fii ca mine cînd o să fii mare ? Ai să-ți faci griji din toate cele ca și cum asta îți folosește la ceva ?

Apoi, fără să-mi lase timp să-i răspund :

— Cerul se tîra deasupra nucului, noaptea căzuse de-abinelea, umedă și rece. În ajun, tata se plînsese că mistreții rîmaseră pe cîmpul nostru și acum credeam să veniseră să mă pîndească. Ca și cum ei pe mine mă căutau și nu sfecla, mi-am închipuit chiar că Marcel venise să-l ia acasă pe fratele meu trimis de mama și de tata care vroiau să scape de mine.

— Dar părinții tăi nu te iubeau ? am întrebat neliniștită deși știam dinainte că o să mă dojenească și o să mă liniștească.

— Ce tot vorbești ? Așa credeam pentru că eram cea mai mică și mai neîndemînatecă. Poate că fiecare copil, într-un moment sau în altul, își închipuie că părinții vor să scape de el. Tu ce crezi, Louison ? Știi ce însemni tu pentru mine ? Sigur că nu, nu poți să știi înainte de a avea tu însăți copii.

— Și mistreții ?

Un zîmbet lumina obrazul tras al mamei :

— N-am avut curaj să-i aștept, mi-am luat picioarele la spinare, am năvălit pe ușa bucătăriei, gîfîind... A fost o lecție bună fiindcă sperietura mea a provocat tărăboiul pe care voisem să-l evit. Abram ajunsese la pășune imediat după ce o luasem la goană. M-a căutat peste tot căci nu îndrăznea să se întoarcă fără mine și a fost certat zdravăn. Cît îl privește pe Marcel, văzînd că îl tîrau în camera lui, am crezut că avusese un

accident. A doua zi, Abram mi-a explicat că argatul nostru se întinsese la băutură, în timp ce el se învîrtea prin bîlci. Fratele meu uitase de oră, apoi abia îl găsise pe Marcel şi cu greu îl convinsese să se urce în căruţă. De altfel a trebuit să-l dăm afară la scurt timp după asta.

— Argaţii beau întotdeauna prea mult, am afirmat eu sentenţioasă.

— De unde ai scos-o şi pe-asta ?

Apoi, fără voia ei, ca şi cum n-ar fi reuşit să-şi ascundă îngrijorarea, mama a adăugat :

— Nu numai argaţii beau uneori mai mult decît trebuie.

Toată veselia ei se stinsese şi faţa îi fu năpădită de oboseală. Mă grăbii să o aduc înapoi la ferma copilăriei :

— Ce face unchiul Abram astăzi ?

— Coseşte trifoiul.

Nu avusese nevoie să se uite la calendar, ca să-mi răspundă. De la ea de acasă pînă la vie ştirile se încrucişau în biletele trimise prin trăsura poştei sau prin cunoştinţe. O ceaşcă de cafea îi aştepta în bucătăria noastră pe cei ce coborau de la Mézières. Adèle Thévoz, bunică-mea, îi oprea la masă pe mesagerii fiicei sale.

Vara, după ce via fusese legată şi putea, în sfîrşit, să se lipsească de îngrijirea noastră, cînd lungi ghirlande de fasole verde se uscau agăţate de bîrnele podului, după culesul mazărei şi înainte să cadă primele prune reines-claudes din care aveam să facem dulceţuri ce vor umple casa cu mireasma lor de miere, urcam să petrecem cîteva zile la ferma familiei Thévoz.

Convinsă că mama era la fel de nerăbdătoare ca şi mine, i-am vorbit de calul unchiului Abram. O umbră trecu din nou pe chipul ei atît de drag. Am aflat că anul acesta aveam să trecem în fugă pe la bunica Adèle, fără să rămînem acolo.

— De cînd cu căsătoria unchiului tău s-au schimbat multe.

Supărată că lăsase să-i scape mai mult decît ar fi vrut din nevoia de a-şi descărca sufletul, mama mă trimise să-i aduc o cană cu apă pe care o turnă în mijlocul amestecului de făină şi grăsime. Ştiam că unchiul Abram, care se căsătorise, într-un tîrziu, la 35

de ani, aştepta să i se nască un copil la sfîrşitul anului. Toţi sperau să fie un băiat care, mai tîrziu, să aibă grijă de fermă.

— Bunica Adèle nu se înţelege cu mătuşa Pierette, nu-i aşa?

Mama oftă:

— Se preţuiesc una pe alta dar ştii cum e, cîteodată e greu cu două femei în aceeaşi casă.

— Ca aici.

— Ce vrei să spui? s-a speriat mama ai cărei obraji se îmbujoraseră, ceea ce i se întîmpla rar. Bunica Justine a fost întotdeauna binevoitoare cu mine şi eu o respect. Dacă o vezi îngrijorată este numai din cauza unchiului tău David.

— Dar mătuşa Hélène şi cu tine, nu sînteţi niciodată de aceeaşi părere.

— Şi de ce s-ar putea plînge mătuşa ta? Fac întotdeauna ce vrea ea.

— Păi tocmai asta e, am afirmat eu, incapabilă să explic că problema generaţiilor, chiar inversată, rămîne aceeaşi şi că atunci cînd două femei locuiesc împreună, ori cea mai în vîrstă ori cea mai tînără o obligă pe cealaltă să se supună.

În mîinile îndemînatice ale mamei aluatul ajunsese tocmai bun de întins. Am rămas pe scaunul meu, fără să mă gîndesc la ceva anume. Ţeapănă, slabă pe cît era mama de rotunjoară, mătuşa Hélène răsări deodată, nu se ştie de unde, în faţa mea:

— Iar visezi la cai verzi pe pereţi, Louise? Ai putea să cureţi mai departe curtea dacă maică-ta nu mai are nevoie de tine.

— Aş prefera să termine ce are de făcut, propuse mama timid. Nu-i aşa că ai un verb de scris?

— Cum, se oţărî mătuşa, nu ţi-ai terminat temele?

— Dar...

— Nici un dar, mi-o reteză ea, cu o formulă binecunoscută. Grăbeşte-te.

Coridorul tăia casa în curmeziş. Uşa din spate era deschisă spre livada pe care o poleiau ultimele raze ale soarelui. Sirena vaporului de ora 6 mă îndemna să alerg către debarcader. Să alerg... păi ăsta era verbul pe care trebuia să-l scriu la cele şase timpuri ale indicativului. Vîrful peniţei zgîria hîrtia împroşcînd-o cu o

puzderie de stropi mici de cerneală, care la cea mai mică neatenție se întindeau. Nici vorbă să cumpăr o peniță nouă, mătușa Hélène m-ar fi făcut risipitoare.

— Eu am alergai; tu ai alergași, el a alergă...

— Greșit, fetițo.

Vocea batjocoritoare a lui Jean, peste umărul meu, făcu să mi se umple ochii de lacrimi. Sînt zile cînd totul merge de-andoaselea. Cu toate că aerul e cald și lumina blîndă — sau poate tocmai de aceea.

Vocea mătușei Hélène :

— Louison, vino să pui masa. Arată-mi temele. Ce de ștersături ! Nu poți să fii atentă ?

Cu excepția duminicilor, mîncam în bucătărie. Masa de nuc, făcută pe vremea cînd bunica Justine își creștea cei patru băieți și cînd soțul ei, răposatul colonel, avea mai mulți servitori era acum prea mare pentru noi.

— Mănîncă, îmi porunci tata. Ești slabă ca un băț. Fetițele trebuie să mănînce ca să fie frumoase și să crească.

— Sînteți siguri că n-a venit nici o scrisoare pentru mine ? tremură vocea subțirică a bunicii Justine.

— Daniel n-a venit încă. Nu e în apele lui de cîteva zile, se îngrijoră mama.

Mătușa Hélène spuse ca încheiere :

— Madeleine, irosești untul ca să înăbuși morcovii, poți să pui tot așa de bine untură, ți-am mai spus de o sută de ori.

II

ÎNCEPUSEM CLASA A TREIA. Aveam aceeași învățătoare, de la șapte la zece ani. Ne cerea caiete curate și fără ștersături. Desenam literă cu literă de teamă să nu stric o pagină.

— Iar ești ultima, Louise. Înceată mai ești, fetițo !

Aveam o prietenă, pe Anne-Marie Maillart : păr negru, buclat, gropițe, un ten perfect. Toată lumea o iubea, iar ea mă prefera pe mine. Iarna plecam împreună de la școală și ne făceam lecțiile la aceeași masă. Ne mai rămînea și puțin timp pentru joacă. Ajungeam acasă gîfîind ; mătușa Hélène nu mă prea certa pentru

întîrziere : „Trebuie să ştii să-ţi ţii rangul". Anne-Maria era fiică de notar, deci, după părerea ei, puteam s-o frecventez.

Mă întîlneam cîteodată cu domnul Maillart pe scară. Mustăţile negre şi îngrijite ieşeau şi mai bine în evidenţă pe faţa lui palidă, rasă cu grijă. Se îmbrăca de sărbătoare în fiecare zi a săptămînii şi rareori lua un păhărel în pivniţa vreunui podgorean.

Familia Maillart avea servitoare. Se zvonea că nu-i pasă cît costă carnea, dacă era de cea mai bună calitate. Mama lui Anne-Marie, care purta rochie cu turnură, se ducea adesea cu trenul la Lausanne. Mă lua uneori de mînă :

— E atît de drăguţ din partea dumitale — şi apăsa pe „atît" — să vii să-i ţii companie fiicei mele.

În familia noastră adulţii îi tutuiau pe copii pînă la şaisprezece ani, cînd terminau şcoala. Intimidată, îmi trăgeam mîna şi preferam să vin la prietena mea cînd mama ei nu era acasă.

Ca să-şi plătească micile cumpărături, creioane colorate sau caiete, Anne-Marie îi întindea vînzătoarei un carnet albastru. Noi nu aveam carnet, orice ofertă de credit fiind, credea mătuşa Hélène, un şiretlic pentru a ne îndemna la cheltuială.

Copleşită de cadouri, Anne-Marie îmi dădea uneori ce îi prisosea. Am acceptat într-o zi o superbă cutie de acuarele, cu douăzeci şi patru de tuburi, fără să îndrăznesc să-i mărturisesc că nu ştiam cum să fac rost de hîrtie şi, de altfel, unde puteam să mă ascund ca să scap de privirea mătuşii Hélène ? Pictura ar fi fost pentru ea timp, şi în consecinţă, bani aruncaţi de pomană.

Numai podul îmi putea oferi o ascunzătoare şi un refugiu. Podul care, înăbuşitor vara, îngheţat iarna, ocupa toată suprafaţa casei şi mă intimida cu ferăstruicile lui înguste care nu lăsau să pătrundă lumina prin unghere. În zilele cînd se puneau rufele la fiert urcam acolo cu mama ca să o ajut să întindă frînghiile de la o grindă la alta. Odată, negăsind un tovarăş mai curajos, Jean îmi îngăduise să merg cu el şi împreună făcuserăm inventarul dulapului care conţinea puşti şi pistoale militare, jobenuri, şepci, chipiuri, binocluri, în sfîrşit săbii de toate mărimile, strălucitoare sau rugi-

nite, după fostul stăpîn : tata, unchiul Constant, unchiul Victor sau unchiul David. Uniformele, îmbîcsite de naftalină, erau îngrămădite în patru cufere negre. Cîteva jucării se umpleau de praf pe un raft, alături de landoul în care fuseserăm plimbaţi, Jean şi cu mine. Mă uitam la toate cu acelaşi sentiment de stînjeneală cu care priveam fotografia noastră pusă pe şemineul din salon. Nu puteam să mă identific cu un ţînc de care nu-mi aminteam nimic ; adevărata mea naştere se petrecuse, pentru mine, într-o după-amiază de aprilie în livada din spatele casei. Pe cînd mă împleticeam printre bulgării de pămînt acoperiţi de iarba care îmi venea pînă la genunchi, Jean îmi suflă în faţă puful unei păpădii. Am ţipat de frică. El a cules alt glob şi m-a învăţat să-l împrăştii. Rîdeam, mai făceam cîţiva paşi, culegeam, suflam : figura nemulţumită a mamei la vederea rochiţei mele pătate de sucul amar al tulpinelor de păpădie dispare sub omătul fulgilor care acoperă cea mai veche amintire pe care am păstrat-o.

Un impuls brusc m-a făcut să ascund cutia cu acuarele sub salteluţa landoului după care am coborît în fugă în bucătărie.

— Unde ai fost, Louison ? Te-am strigat, l-am trimis pe Jean să te caute.

M-am grăbit să pun masa pentru cină.

În districtul nostru unde e mai multă ploaie decît soare şi unde sînt mai multe coarde decît ciorchini, toate viile de pe deal trebuiesc tăiate, curăţate şi legate în luna iunie. Femeile care ne ajutau la lucru şi care veneau din Savoia dormeau în camerele servitorilor. La scurt timp după plecarea lor, culesul coacăzei era treaba noastră, a copiilor. Nu era decît un şir de arbuşti mari la marginea grădinii de zarzavat. Dar culesul lor mi se părea aşa de migălos, că nu i-am fi dat de capăt fără ajutorul lui Anne-Marie căreia, ca răsplată, i se îngăduia să asiste la prepararea jeleului.

Venea mai întîi storsul : în timp ce bobiţele roşii fierbeau pe foc, mama punea pe masă un scăunel cu picioarele în sus. După ce lega strîns de jur împrejurul picioarelor un ştergar de in plin de pete viorii care de ani de zile nu mai era folosit decît la asta, turna încet-încet, cu polonicul, toată recolta noastră care

se scurgea apoi, filtrată, în cele mai mari vase pe care le aveam în casă. Sucul curgea picătură cu picătură, apoi Jean şi cu mama apucau cele patru capete ale ştergarului două cîte două şi răsuceau strîns cu mare grijă. Toată pînza se acoperea cu o zeamă purpurie, vîscoasă pe care o adunam cu lingura :

— Asta-i partea cea mai bună, zicea mama, este sucul din care se leagă jeleul.

Venea apoi ritualul cîntăritului : tara luată cu bucăţele de plumb într-un pahar, greutăţile galbene, strălucitoare în cutiuţa lor din care, niciodată, nu lipsea nici una. Mătuşa Hélène îşi făcea de lucru trecînd, prin bucătărie, cu cîte o căpăţînă de zahăr sub braţ. Bucătăria era luminată de razele asfinţitului. Aţîţam focul, înşiram borcanele goale. Prima degustare : mama lua spuma şi ne întindea farfurioare acoperite cu spumă roză. Urmau clipele de atenţie care ne păreau nesfîrşite de îngrijoraţi ce eram. Jeleul nu trebuia să rămînă nici prea subţire, nici să se caramelizeze. Singurul judecător calificat, Doamna Madeleine, băga o lingură în lichidul care clocotea, o ridica, privea atent la picătura care se desprindea. În sfîrşit, hotăra : „Acum" şi ceremonia umplerii borcanelor începea. Puneam unul deoparte ca să-l încercăm duminica următoare. Aşteptam pînă a doua zi ca să le acoperim pe celelalte cu parafină. Anne-Marie pleca ducîndu-l, în triumf, pe cel mai mare.

Prietena mea spunea despre casa noastră că este una din cele mai frumoase din Lavaux, tatăl ei ne aducea vizitatori la pivniţe şi toţi o vedeam pe mătuşa Hélène cum supraveghea nivelul ulcelelor cu grăsime şi cum vinde pînă la unul puţinele ouă pe care le mai ouau găinile în decembrie. În grajd nu mai aveai loc de coşuri şi de sticle goale, în timp ce în magazie stătea degeaba o trăsură de basm. În ziua în care culegeam via din parchetele îndepărtate vecinul nostru, domnul Charles, ne împrumuta calul pe cîţiva litri de drojdie.

Cum începuse ruina noastră ? Poate că Anne-Marie ştia ceva mai mult decît mine, oricum. Neîncrezătoare în scornelile fratelui meu, o întrebasem pe mama. Îmi dăduse răspunsuri în doi peri, pînă într-o bună zi cînd am afirmat, ca să o provoc să confirme sau să dezmintă :

— Păcat că am vîndut calul bunicului, dar ce să-i faci, era prea bătrîn.

— Bătrîn ? Un animal strașnic cum n-ai mai văzut, nici măcar la un concurs de dragoni.

— Și atunci, de ce ?

— De ce să-l fi păstrat ? Cine dintre noi ar fi avut timp să-l țesale și să-l încalece ? Și de unde ovăz ?

— Bunicul putea, că era bogat.

— El n-avea grijile noastre.

Și fiindcă îi părea rău că vorbise de griji, mama pomenea imediat de viața îmbelșugată pe care o întrezărise doar, prea tîrziu însă ca să se mai bucure de ea. Devenită Moraz prin căsătorie, acest belșug dispărut îi aparținea la fel ca și hainele demodate și somptuoase atîrnate într-un dulap și pe care le admiram o dată sau de două ori pe an, atingîndu-le cu sfială.

— Să fi văzut curtea plină de cupeuri, valeți, rochiile cu trenă ! Bunicul tău știa să primească și nu se uita la bani.

Mama îmi spunea cît o intimida pe ea, o țărăncuță îmbrăcată cu ce avea mai bun, rochia lungă de dantelă a bunicii Justine, cu talia ei atît de fină, cu mîinile atît de albe. Colonelul, însă, știa să-i facă pe toți să se simtă bine.

— Bunicul purta uniformă ?

— Niciodată. I se spunea „colonelul" fiindcă avusese gradul ăsta în armată.

Bunicul murise așa cum trăise, în noaptea de Anul Nou, înconjurat de prieteni, în toiul petrecerii. Era un ger de crăpau pietrele. Groparii avuseseră de furcă, nu glumă. În testament, Louis-David Moraz, ca să arate că el era stăpînul pînă în ultima clipă, hotărîse ca pastorul să rostească slujba morților la Morettes. Casa, oricît de încăpătoare, nu-i putuse cuprinde pe toți cei care veniseră să-i aducă un ultim omagiu și bărbații, lăsîndu-le pe femei să prezinte condoleanțe, rămăseseră să aștepte în curte.

— Erau coșuri imense cu trandafiri, își amintea mama, trandafiri în plină iarnă, îți dai seama ? Cînd bărbații s-au întors de la cimitir, am ajutat-o pe mătușa Hélène să-i servească la masă. Dreaptă în fotoliul ei, bunica Justine făcea onorurile casei și cred că avea momente cînd uita de ce casa era plină de lume ; se

auzeau iar rîsete ; avea patru băieţi, Louis se ocupa de proprietate de mai mulţi ani.

— Dacă bunicul, cu aceleaşi vii pe care le avem şi acum era bogat, cum de am ajuns noi săraci ?

— Săraci ? Ţi-a lipsit vreodată ceva de care aveai nevoie ? Nu trebuie toţi să muncească ? M-ai auzit pe mine plîngîndu-mă ?

Şi pentru că nu ştiam ce să-i răspund, mama a încheiat cu o voce aspră pe care nu o auzisem pînă atunci :

— Ce să-i faci ? Cînd ai patru băieţi şi trebuie să îi dai fiecăruia partea lui, lucrurile se schimbă.

III

— LUCRURILE SE SCHIMBĂ, spunea mama. La cei opt sau nouă ani ai mei mi se părea, dimpotrivă, că în preajma noastră în orăşel aceleaşi împrejurări trezeau de fiecare dată, aceleaşi vorbe şi aceleaşi gesturi. Oare viile nu se căţărau de cînd lumea pe deal ? Şirul anotimpurilor aducea, la rînd, tăiatul, legatul, culesul. Lucrurile nu erau schimbătoare, ca oamenii, gîndeam eu, văzînd cum Daniel devine de nerecunoscut.

Nu-mi aminteam să fi văzut vreodată alt argat la Morettes şi îmi închipuiam că Daniel va rămîne la noi pînă la moarte, ca unul din familie. Deşi tăcut, se simţea bine în tovărăşia noastră, mă saluta cu un „Ce mai faceţi, don'şoară Louise" şi accentul îi trăda originea piemonteză. Acum, de cîteva săptămîni — sau poate luni ? — bodogănea că vrea să fie lăsat în pace. Mă uitam la el, mirată ; săpa jumătate de parcelă fără să-şi tragă sufletul şi apoi se oprea, scăldat în sudoare. Începuse să ascundă în magazie mai multă drojdie decît vin. Tata a băgat de seamă şi a luat cheia pivniţei. După asta, Daniel a început să-şi petreacă serile la cîrciumă.

Sîmbătă seara, cînd îl auzea împleticindu-se prin curte, mama ieşea în capul scărilor ţinîndu-şi cu amîndouă mîinile şalul de lînă. De cum vedea deschizîndu-se uşa şi zărea pata ei de lumină, Daniel îşi iuţea mersul şi mormăia sfidător •

— N-am băut nimic, doamnă Madeleine, doar vedeți că n-am băut nimic.

Se mai ținea pe picioare atît cît să ajungă la scări, se împiedica de o treaptă, le urca în fugă pe celelalte încercînd să-și regăsească echilibrul, se prăbușea.

— Nu-i nimic de făcut, spunea tata.

— Cînd te apuci de băutură, n-o mai lași, adăuga mătușa Hélène.

„Să bei" — numai cuvîntul ăsta și era de ajuns ca să denunțe un alcoolism adînc înrădăcinat, căci pe la noi toți bărbații beau : vin, drojdie, rachiu pe care femeile le foloseau la toate bolile. Puneau rozmarin la macerat și scoteau o frecție împotriva reumatismului, a varicelor, a durerii de cap.

Mama nu putea să accepte prăbușirea lui Daniel. Dimineața, după ce umplea rezervorul de apă din bucătărie, ea îi făcea o cafea proaspăt măcinată și bea cu el o ceașcă cu un sentiment de vinovăție și cu teama de apariția bruscă a mătușii Hélène care vedea un păcat în orice moment de răgaz. Multă vreme mama s-a mărginit la acest simplu gest prietenesc, dar într-o zi pe cînd curățam mazăre, așezată pe o bancă în spatele ei, în colțul cel mai răcoros și mai întunecat al casei, am auzit-o spunînd - după ce își adunase, pentru Daniel, o voință la care, în ceea ce o privea, renunțase de mult :

— Aș vrea să vorbesc ceva cu dumneata.

Mi-am ținut răsuflarea, simțindu-l cum se încordează, la pîndă. Nu exista între ei nici o atracție fizică, nici chiar pentru intuiția mea de copil care percepea dorințele adulților înainte ca aceștia să-și fi dat seama de ele, era doar înrudirea sufletească a doi oameni care se simțeau prizonieri ai unei lumi cu neputință de schimbat după inima lor. Pentru mama fuga pe care Daniel o căuta în alcool era sinucidere curată ; oare ea nu se înhămase la o viață istovitoare care nu-i lăsa nici o speranță și în care toată veselia ei, toată generozitatea, toată nevoia ei de a iubi se iroseau în zadar ?

— Dumeata care erai atît de cumpătat altădată, continuă mama, îndîrjită și stînjenită în același timp, ce s-a întîmplat ? Aș vrea să te ajut.

— Nu s-a întîmplat nimic, doamnă Madeleine. Și, dintr-o dată, agresiv :

— Nu știu ce vreți de la mine. Îmi fac treaba la fel de bine ca oricare.

Mama îi umpluse a doua oară ceașca de cafea, își mai turnase și ei una. Vedeam cum îi tremură mîna în care ținea lingurița. Deodată am văzut-o îmbujorîndu-se și asudînd :

— Mi se pare... adică...' mă gîndesc de mai multă vreme, nu îndrăzneam, dar vroiam să-ți propun să semnăm.

„A semna" — unul din cuvintele cheie de pe la noi care însemna că te angajezi în scris să nu mai pui un strop de alcool în gură un anumit timp. Un prieten semna și el adeseori pentru a susține hotărîrea bețivanului.

— Vrei, Daniel, insista mama cu curaj, deși se vedea că nu-i e ușor, vrei să semnăm împreună ? Pe un an ? Pe șase luni ?

Ultimele cuvinte, pronunțate în șoaptă, căzură într-o tăcere atît de încordată, încît n-am îndrăznit să las să cadă în castron boabele de mazăre pe care le țineam în mînă. În sfîrșit, mama ridică ochii.

— Pe trei luni ? Vrei, Daniel ?

Omul se sculă brusc, dădu peste masă și vărsă cafeaua care apucase să se răcească în cești pline.

— Cereți-mi orice, doamnă Madeleine, orice, dar asta nu. Pentru dumneavoastră ar fi ușor, dar mie, mie mi-ar fi rușine de dumneavoastră.

Se aplecă, apucă toartele cazanului. În clipa aceea, mama, fără să mai roșească, aruncă în balanță toată povara singurătății ei :

— Crezi oare că mie mi-e ușor ?

Daniel stătea nemișcat, privirile li se încrucișară și o clipă am crezut că o să cedeze, dar se întoarse pe călcîie și se îndepărtă. Din prag, simțindu-se la adăpost, o mai înfruntă o ultimă oară :

— Ce vreți de la mine ? Ce vă pasă ? Doar nu vă puteți plînge că nu muncesc.

Pașii săi se îndepărtaseră pe culoarul pardosit cu dale. Mama își acoperise fața cu mîinile. M-am apropiat, credeam că plînge ; i-am atins brațul și ea a tresărit :

— Erai aici ? S-a ridicat, a luat o cîrpă și a șters cafeaua care se vărsase pe masă. Văzîndu-i figura calmă, m-am întrebat dacă nu visasem.

Din acel moment, Daniel a început s-o pîndească pe

mama aşteptînd să se îndepărteze, cu coşul pe braţ, pentru a umple rezervorul. Ne-a ajuns la urechi zvonul că Daniel căuta ceartă cu lumînarea. Mama nu mai întreba: „Unde este Daniel, l-aţi văzut pe Daniel?" dar seara, din patul meu, o auzeam cum întîrzia, aşteptîndu-l să se întoarcă în timp ce tata o chema la culcare.

Anne-Marie îşi petrecea vacanţa de vară cu mama ei într-un hotel din Valais. Culesesem coşuri întregi cu fasole pe care o curăţasem de aţe şi care, înşiruită apoi în lungi ghirlande, atîrna la uscat în podul înăbuşitor. Bunica Adèle ne invitase în două rînduri să sărbătorim ziua de 1 august* la Mézière. Mama o scăldase, n-ar fi avut linişte dacă ar fi plecat de acasă.

— Ce să mai aşteptăm, repeta mătuşa Hélène care stăruia să angajăm un argat din Savoia.

Tata mormăia că „mai avem timp".

Daniel a plecat în urma unei încăierări mai violente decît celelalte. Şi-a luat rămas bun de la fiecare în parte cu multă demnitate. Mama nu a spus nimic ca să-l reţină. După o lună am primit o vedere din Marsilia în care ne anunţa că pleacă în Australia sau în America.

— Se duce mai departe decît unchiul David? am întrebat, minunîndu-mă de îndrăzneala lui de a traversa oceanele.

— Mult mai departe.

N-am mai primit niciodată veşti de la Daniel. În locul lui am angajat un băiat din Val d'Aoste, apoi altul. Nu m-am mai apropiat de nici unul dintre ei. Învăţasem că cei care trec prin viaţa noastră nu sînt întotdeauna sortiţi să rămînă şi că îţi trebuie mult curaj ca să te ataşezi de fiecare dintre ei.

IV

ÎN SALON, ÎNTR—UN SERTAR atît de greu că abia puteam să-l deschid, se aflau nişte hărţi vechi împreună cu un album mare, violet aprins, mai mult lat decît înalt. După ce-l aşezam pe covor, săream primele pagini

* Ziua naţională a Confederaţiei Helvetice.

în care erau decupate medalioane cu chipuri severe, care cu mustață care cu cioc, și mă opream la fotografia cu familiile Thévoz și Moraz reunite în ziua botezului meu. Bunicul Jean Thévoz, care murise în anul următor, era în picioare, cu o mînă rezemată pe fotoliul bunicii Adèle. Cei care îl cunoscuseră spuneau că îi semăn. Sub privirile mătușii Hélène mă cuprindea rușinea la gîndul că mănînc pîinea familiei Moraz cu pometii înalți, părul auriu și bărbia îngustă a familiei Thévoz.

Tata nu se prea schimbase, avea aceleași mustăți groase, obrajii lați și un început de chelie care-i făcea fruntea și mai mare. Mama, în schimb, avea în poză un profil tînăr și energic de care eu nu-mi mai aminteam. În dreapta, estompat și părînd despărțit de ceilalți printr-o ceață ușoară, probabil pentru că se mișcase în momentul declanșării mecanismului, unchiul David.

Aveam doi ani cînd fusese ultima oară la Morettes. Numele lui, care o arunca pe bunica Justine într-o însuflețire plină de voioșie, îl făcea pe tata să se posomorască. Întrebările mele: „unde este unchiul David? cînd se întoarce unchiul David?" se izbeau de un zid de tăcere.

Dreptul primului născut îl legase pe tata de vie. Soarta unchiului Victor, al doilea născut, pediatru, stabilit la Lausanne, aceea a unchiului Constant, judecător la Tribunalul cantonal, îmi păreau preferabile.

Celibatar și disponibil, unchiul Victor sosea, de obicei, duminica la prînz, încărcat de cadouri. Mama, care își strînsese părul într-un coc mai puțin sever decît în timpul săptămînii, își înveselea rochia cu o broșă sau o fundă. Pe fereastra bucătăriei ieșea un miros de carne friptă și mătușa Hélène întindea pe masa din sufragerie fața de masă ajurată, farfuriile cu flori mov, paharele de cristal de zile mari. Prînzul se lungea.

O ștergeam pe furiș împreună cu Jean, mă întorceam la timp ca să șterg vasele. Nerăbdător, unchiul Victor se învîrtea pe lîngă noi. La sfîrșit, mama își desfăcea repede șorțul: unchiul lua un acord la pian, încerca clapele, începea o melodie din „Frumoasa Elena" sau „Dunărea albastră", ea îl acompania, greșeau, izbucneau în rîs, o luau de la capăt. Pînă la căsătorie,

Madeleine, țăranca, făcuse parte din corala de la Moudon. Mă minunam de vocea ei amplă și sigură, cu atît mai mult cu cît nu cînta niciodată cînd făcea treabă. Uneori mergînd spre școală, fredonam melodiile pe care, tot auzindu-le, le învățasem pe dinafară.

Unchiul Constant, cel de-al treilea frate, participa la veselia noastră printr-un zîmbet ciudat care îi subția buzele și îl îmbătrînea. Tata îl lua adesea să-i arate via sau vreun zid care sta să cadă. La întoarcere se opreau la pivniță.

Deși ea era slabă și el mai voinic decît tata îi asociasem, de mică, pe Hélène și pe Constant, într-atît mi-era de teamă să nu mă vadă stînd degeaba.

Se vorbea că niciodată colegii săi nu avuseseră de-a face cu un magistrat mai plicticos și mai plin de zel decît Constant — dar la urma urmei era un Moraz și noi știam să-i apreciem meritele. În schimb soția lui, Esther, rămînea o intrusă, chiar și în prezența fiului ei, vărul meu Alexandre, răsfățatul tuturor, numai că mătușa Esther se credea cu mult superioară nouă așa încît nu suferea de răceala cu care o tratam.

Roșcată, frumoasă, dar cam slabă pentru gustul vremii, ea avea acea uscăciune sufletească a femeilor care nu se iubesc decît pe ele.

— Nimeni n-a înțeles niciodată de ce a luat-o unchiul tău, ofta mama. Cu poziția lui, cu relațiile pe care le are, cu numele lui...

Alegerea, însă, fusese a lui Esther, din nevoia ei de a domina.

Se zvonea că are amanți, care ocupau, toți, funcții importante în armată, în magistratură și chiar la universitate. Aidoma iederei care se agață, Esther urca în ierarhia socială oferindu-se numai celor de deasupra rangului său. O prietenă a bunicii Justine nu pierdea ocazia să o țină la curent ori de cîte ori venea la noi să ia ceaiul sub bolta de viță, iar eu, mică servitoare indiscretă, stăteam în preajma lor ca să le servesc și să trag cu urechea.

— Adevărat? o întrerupea bunica, prefăcîndu-se interesată, am să-l previn pe Constant.

Or, duminica următoare, bunica Justine îi întîmpina pe cel de-al treilea fiu al său și pe nevasta lui, care, de altfel, nu se sinchisea cîtuși de puțin de sfaturile bătrînei, cu o ușoară indiferență, îndreptîndu-și toată

atenţia asupra lui Alexandre şi a năzdrăvăniilor lui.

Văru-meu jefuia cuibarele minusculelor găini Bantams, se tăvălea în iarba încă necosită, trăgea de coadă porumbeii-păuni, muşca din cele mai frumoase pere încă neculese şi cînd bunica Justine constata încîntată că mititelul era leit unchiul său, toată lumea înţelegea că se gîndea la unchiul David.

Ca să nu se lase mai prejos, Jean scrijelea porcării, cu litere din ce în ce mai mari de la o lună la alta, pe dovlecii domnului Charles.

Ori de cîte ori stătea să plouă, cei mari se repezeau să ne ajute să închidem curcanii căci, tot prin grija unchiului Victor care strecura sub cloşti nişte ouă ciudate, albe sau pătate, curtea noastră de păsări se umpluse în două rînduri cu cîte un mic cîrd de curcani pe cît de proşti pe atît de fragili, care nu rezistau nici la cea mai mică ploaie. Cînd mătuşa Hélène bombănea contra acestor păsări care nu făceau nici două parale şi care în schimb mîncau prea mult şi murdăreau tot, Victor o săruta rîzînd şi bătrîna domnişoară ridica din umerii ei osoşi : „Ce copil, toată viaţa ai să rămîi un copil".

La nouă ani ai mei nu mai aveam dreptul să fiu un copil. De cum am învăţat să prind ochiurile fugite, mi s-a dat să cîrpesc ciorapii tatei şi ai lui Jean. Numai bunica Justine protesta spunînd că în felul ăsta o să mă cocoşez. Mă trimitea să-i aduc o perie şi o panglică, îmi lega părul mai cochet, îmi poruncea — ei şi ce dacă trece mătuşa Hélène ! — să stau dreaptă, cu picioarele apropiate, cu mîinile odihnindu-se în poală.

— Aşa e bine, e foarte bine, fetiţa mea. E timpul să înveţi englezeşte.

— Şi cu cine să vorbesc englezeşte ?

— În afară de bunicul tău, toţi prinţii din poveşti au vorbit englezeşte de cînd lumea.

Mama tatei, orfană şi bogată, îşi desăvîrşise educaţia într-unul din acele pensioane care prosperaseră mult timp pe lîngă Montreux. Se căsătorise pe cînd era încă o copilă neîmplinită, după cum o dovedea mica ei rochie de mireasă. Cu prima, cu singura dragoste a adolescenţei sale şi la douăzeci şi unu de ani se trezise mamă a patru băieţi. Nici naşterile, nici văduvia, nici pierderea averii nu o făcuseră să uite cursurile de ţinută de la pension şi era o adevărată minune, în această casă

unde fiecare muncea fără preget, să o vezi — micuță și delicată, stînd degeaba cu obstinație și seninătate, lîngă soba de faianță albastră iarna, pe terasă, vara, între fîntîna arteziană și crinii martagon.

Uneori răsfoia atlasul care nu cuprindea decît cele cinci hărți ale continentelor.

— Uite, Europa este o mică parte a lumii și nici măcar David nu cunoaște decît o treime din ea.

Mă agățasem de numele magic care îmi îngăduia să pun întrebări. Punînd degetul pe coasta Mediteranei, bunica Justine îmi spunea că unchiul David conducea un hotel la Menton.

— El vorbește englezește ?

— În fiecare zi, clienții lui sînt aproape numai englezi.

Reciteam împreună ultima scrisoare în care David se îngrijora de filoxera care făcea ravagii în Franța, care pînă la urmă avea să pătrundă și în țara noastră. În ceea ce-l privea, totul mergea bine. Iarna era sezonul de vîrf și hotelul era tot timpul plin. În ajun cinase cu niște vedete și cu un cap încoronat și, cu toate acestea, nu va fi niciodată mai fericit ca în seara în care va putea, ca altădată, să adoarmă în susurul apei din curtea noastră.

Cînd nu avea nici o scrisoare recentă, bunica Justine desfăcea panglica albastră a unui pachet de plicuri care ocupa tot sertarul noptierei sale. Lua una din ele la întîmplare și dreptunghiul deschis la culoare indica locul timbrului pe care Jean îl dezlipise pentru colecția sa : știrile erau bune, tonul afectuos. Cîteva ilustrate ne arătau un cer fără nori, cabine de lemn ce ocupau o plajă îngustă, clădiri înalte împovărate de balcoane. Într-o zi, în sfîrșit, în timp ce mama servea ciorba, la sfîrșitul lui iunie sau începutul lui iulie, după lăstăritul unei recolte mai mult decît promițătoare, bunica Justine îi întinse tatei scrisoarea primită în dimineața aceea : David și soția sa își anunțau sosirea la Morettes.

— E căsătorit, unchiul David ?

Răspunsurile contradictorii se pierduseră în agitația generală. Bunica Justine, atît de departe de grijile zilnice, începu să dea ordine mătușii Hélène : podeaua din camera roșie, dată cu ceară, abajurul, schimbat,

cuverturile croşetate de bumbac, spălate şi albite. S-a hotărît să se sacrifice un curcan pentru ziua cea mare a sosirii lor. Mama a dat o fugă la doamna Charles, a împrumutat „Jardin des modes" şi mi-a croit o rochie nouă.

V

MAI MIC DE STATURĂ decît unchiul Victor, cu figura rotundă şi cu pungi sub ochi, unchiul David mi se păru mai puţin cuceritor decît pretindea legenda familiei. El, în schimb, nu era dezamăgit. Bunica Justine nu fusese niciînd atît de tînără şi nici casa atît de plină de amintiri. Firește, mătuşa Hélène îşi ascundea zgîrcenia şi rochia nouă mă făcea să arăt mai bine dar cum de nu vedea, sau se făcea că nu vede, crăpăturile faţadei, figura posomorîtă a tatei, obrazul tras al mamei ?

Dulapul mare de lemn de cireş se dovedise neîncăpător pentru toaletele tovarăşei sale, care nu-şi făcea apariţia decît spre prînz, gătită şi încîntătoare.

— Eşti englezoaică, mătuşă Joyce ?

Cuvîntul „mătuşă" o făcea să rîdă.

— Nu, darling, sînt din Anvers, în Belgia.

Anne-Marie îmi desluşi că accentul anglo-saxon era la modă.

Pe cînd mama şi mătuşa Hélène trebăluiau la bucătărie, efemera mea mătuşă mă năucea sub o avalanşă de complimente : talie fină, păr superb, glezne de prinţesă. Speriată, crescută în respectul axiomei „Cînd eşti bun, eşti şi frumos", nu îndrăzneam să mă bucur.

Ca să-l primim cum se cuvine pe cel necuviincios, luam mesele în sufragerie. Unchiul abia se atingea de mîncăre, lăuda fineţea fasolei cu slănină, admira lacul ce se clătina printre platani. După ce tata pleca în vie cu Jean, David îşi aprindea o ţigară de foi şi gusta un păhărel de tescovină pe care îl prefera drojdiei. În sfîrşit, se apleca spre Joyce, anunţînd că era ora siestei. Asta era semnalul, pentru mama şi pentru mine, să ducem la bucătărie vesela de zile mari, paharele de cristal, argintăria pe care o frecam pînă strălucea.

Cînd mama termina de spălat și ea pe jos, apărea și el în prag :

— Cum, Madeleine, pe o vreme ca asta nu ești pe terasă ?

Lăsînd-o pe Joyce cu bunica Justine, o lua înspre tîrgușor ca să se dezmorțească puțin, accepta, din politețe, să coboare în vreo pivniță, se întorcea într-o dispoziție excelentă, vorbind puțin cam tare. Era ora trenului de Lausanne. Victor venea și el după o zi petrecută printre micii lui pacienți. Cu el, hrănitul păsărilor și stropitul grădinii de legume erau o joacă. Mă ajuta și David, care îl imita, punea mîna pe o stropitoare și își uda pantofii. În cursul acestor seri cînd Victor rămînea la noi la masă, iar tata își uita oboseala și obida, David ne povestea cele o mie și una de nopți ale vieții lui de patron de hotel.

Imediat după plecarea lui, vraja care îi însoțise șederea se risipi sub o rafală de reproșuri acre.

— Să zicem că-l iertăm de dobînzi, admitea Constant, dar e atîta vreme de cînd ar fi trebuit să înceapă să ramburseze.

— Și cînd te gîndești, repeta Hélène, că cu toți banii pe care filfizonul de Domnul Nepotu-miu i-a aruncat pe fereastră am fi putut să tencuim fațada.

— Mai mult decît fațada, întărea tata. Cu o treime din ce-mi datorează...

— I-ați spus toate astea ? se interesa mătușa Esther, uimită de această furtună inutilă, dezlănțuită după plecarea vinovatului.

Întrebarea ei se lovi de tăcerea lor, o tăcere care spunea cît de străină de familie rămăsese nevasta lui Constant căci, vezi bine, cum era să-l fi făcut de rușine pe David ? Bărbaților nu le rămîne decît să se consoleze cu un pahar de tescovină și să laude frumusețea mătușii Joyce. Mătușa Hélène nu împărtășea entuziasmul masculin :

— O aventurieră !

— Ba deloc, protesta bunica Justine. Draga de ea, a avut un castel, a purtat un nume cunoscut și a părăsit totul pentru David.

— Un castel, să părăsești tot, și de cînd, mă rog, este asta o virtute ? Dumneata, Madeleine, i-ai lăsa pe Louise și pe copii, așa, pentru unul bun de gură care...

Mama se îmbujoră și candoarea ei avu darul să destindă

atmosfera. Sărutîndu-şi cumnata pe obraz, Victor se grăbi să încheie :

— N-o fi el, Louis, un as în afaceri... dar se pricepe la altele ; în tot cantonul, nimeni n-ar fi putut găsi o nevastă mai bună decît Madeleine.

VI

UN AN NOROCOS, cu toate acestea, care ne-a îngăduit să uităm deocamdată de datoriile unchiului David. Niciodată, din cîte îşi amintea Căpitanul, decanul oraşului, nu se rotunjiseră atîţia ciorchini enormi, fără boabe stricate şi, deocamdată, fără urmă de mucegai. „Adevăraţi ciorchini din Canaan" admitea mătuşa Hélène. „De n-ar da grindina", ne rugam noi de cîte ori se înnora. Din fericire, furtunile din august, după ce-şi sloboziseră trăsnetele deasupra lacului, s-au mulţumit să reverse pe dealuri şiroaie care n-au primejduit viile.

La începutul lui septembrie, cînd la adăpostul îngrăditurilor boabele începeau să se coacă, domnul Maillart care tocmai se întorsese de la Bordeaux, ne-a descris prăpădul făcut de filoxeră pe mari suprafeţe de vie. Cuvîntul ne era familiar ; ştiam că este vorba de nişte purici minusculi, aproape de nestîrpit, care distrugeau viţa de la rădăcină. Pînă una-alta, recolta proastă a vecinilor noştri ne făgăduia că o s-o vindem repede şi bine pe a noastră, căci unii proprietari se temeau că nu vor avea destul loc în pivniţe pentru vinul nou. Tata a controlat etanşeitatea butoaielor care stăteau nefolosite de ani de zile şi le-a spălat îndelung înainte să le afume. Stăteau înşirate de-a lungul faţadelor, curăţate după toate regulile şi, la rîndul lor, deşi oamenii, în ce priveşte curăţenia, sînt cu mult mai puţin gingaşi decît vinul, mătuşa Hélène şi cu mama, pregătind primirea culegătorilor, au făcut lună fiecare colţişor din dormitoarele comune. Tocmiserăm vreo zece femei din munţii Savoiei de cealaltă parte a lacului. Cînd se înţeleseseră, tata le spusese că un foc mare aprins pe mal, la căderea nopţii, va fi semnalul de plecare.

În ajun, mama mă luase să culegem strugurii de masă.

După ce am acoperit fundul coşurilor cu frunze frumoase întregi, am cules ciorchinii cei mai aurii ; la urmă, pe deasupra, ca să ne încînte privirea, am aranjat cîţiva ciorchini negri şi roşii. Inainte de a coborî spre casă, ne-am aşezat pe zidul încălzit de soare şi am gustat cu smerenie primul ciorchine din anul acela. Deasupra lacului ceaţa se risipea, zăpada încununa munţii Savoiei pînă la jumătatea pantelor, aerul tare şi călduţ totodată mă cuprindea într-o dulce toropeală. Jos, sub noi, privirile ni se opreau pe orăşelul cu acoperişurile lui de olane maronii. Aşa, văzută de departe, ferma de la Morettes, cu faţada ei albă, cu obloanele verzi, dădea o impresie de belşug. „Simplon", unul din ultimele vapoare cu aburi din sezonul acela, care tocmai trecea de capul Treytorrens, ne-a amintit că era timpul să ne trezim din visare.

În zilele următoare nu ne-a mai stat gîndul să alegem ciorchinii : înaintam cît puteam de repede, avînd grijă să nu lăsăm nimic în urmă şi adunînd boabele care, altfel, s-ar fi pierdut în noroi. Frîntă din mijloc, cu degetele înţepenite, cu părul năclăit sub basmaua care ar fi trebuit să-l protejeze, tot împingeam coşul înaintea mea. Uneori izbucneau rîsete, cîte un flăcău îşi lua plata pentru vreun ciorchine pe care una din fete îl uitase pe vrej. Veni şi rîndul meu : Albert avea obrazul ars de soare, părul negru şi creţ îi cădea pe frunte. M-a sărutat apăsat pe amîndoi obrajii şi eu m-am făcut roşie ca focul.

— Doar vezi că-i prea mică, a spus mama.

În primele zile mătuşa Hélène gătise pentru toţi, dar apoi, temîndu-se că mama nu are autoritate sau că-i lasă pe muncitori să facă pauze prea lungi, ne-a luat locul la vie şi ne-a trimis la cratiţe.

Tata abia dacă se dezlipise de lîngă teasc. Prin uşa deschisă zăream, jos, în pivniţele unde nu aveam voie să pătrund, patru oameni încordaţi într-un efort mut care învîrteau vinciul în jurul marelui şurub vertical al cărui lemn lucea ca o mobilă de preţ. Şi brusc, cîte o glumă ţîşnea, dîndu-le răgaz să-şi tragă sufletul înainte de a desprinde cu o sapă turta negricioasă de boască.

Toţi strugurii albi fuseseră tescuiţi pe rînd. Cei roşii aşteptau în budane ca mustul să prindă culoare.

Mama culese braţe întregi de dalii din grădină şi împodobi cu ele căpăstrul calului ca să dea de veste că sfîrşiserăm culesul şi că în seara aceea avea să fie bal la fermă. Toată după-amiaza copseserăm prăjituri. Am coborît în fugă pînă la teasc. Unul din flăcăi îşi încerca acordeonul.

— Stai, porunci tata. Şi apoi, către mine: Du-te repede după maică-ta.

O găsii în camera ei, cu obrajii roşii ca focul; încerca să-şi încheie bluza de mătase neagră, cu degetele tremurînd de nerăbdare. Am ajutat-o să-şi înnoade şorţul cu dungi albastre şi să-şi prindă pe cap, cu ace, găteala de sărbătoare. În sfîrşit, intimidate, ne-am oprit în capul scării care cobora la teasc. Din fundul pivniţei a răsunat un acord prelung. Bărbaţii au făcut un pas înainte. Am văzut-o pe mama ridicîndu-şi cu mîna fusta lungă şi coborînd înspre tata. Măsura de trei timpi a valsului deveni mai sprinţară şi mai stăruitoare. Doamna Madeleine şi Domnul Louis deschideau balul.

VII

„LA CE-ŢI FOLOSEŞTE să-ţi faci griji?" spunea deseori mama. Ştia oare că se căsătorise cu un om veşnic neliniştit?

După această recoltă a secolului aşa cum toată lumea a numit-o în anul acela, o atmosferă de sărbătoare a cuprins tot ţinutul. Şi cu toate astea, nici măcar pivniţa plină, pentru prima oară poate, fără a mai socoti că două butoaie fuseseră puse la dispoziţia Domnului Charles — nu reuşea să-l liniştească pe tata. Mi-l amintesc, cu spatele întors spre cişmeaua din curte, pe pragul uşii grele de lemn, vopsită în verde, cu o lumînare aprinsă în mînă. Cobora prudent, atent la flăcăruia care tremura şi se făcea tot mai mică la fiecare treaptă. În clipa în care se stingea, tata se întorcea şi urca scara în fugă, întunecîndu-se la faţă cînd dădea cu ochii de mine.

Ştiam că nu e bine să cobori în pivniţă în timpul fermentării mustului. Era mai înţelept să laşi lucrurile să-şi urmeze cursul. Noi ne făcusem datoria şi meritam

acum un răgaz. Dar tata, poate pentru că încă din copilărie se izbise de nepăsarea lui David, îşi pierduse încrederea şi chiar şi plăcerea odihnei.

În sfîrşit, flăcăruia rezistă, părînd încă şi mai mare în întunericul de jos. Tata o puse pe pămîntul bătătorit, apoi ridicînd-o cu braţul întins, o fixă pe o grindă. A luat un pahar, l-a umplut la caneaua unuia din butoaie şi l-a golit gînditor cu înghiţituri mici. L-am văzut ştergîndu-şi mustaţa, zîmbind, urcînd sprinten la lumină : vinul, chiar nou, nu se degusta de unul singur.

Cînd mama m-a trimis să le duc bărbaţilor o farfurie mare cu sărăţele din care avea întotdeauna o cutie plină, paharul pe care tata îl ridica în dreptul ochilor de cîte ori îl umplea era degustat pe îndelete de Domnul Charles, apoi de Domnul Maillart şi se întorcea la tata care, potrivit obiceiului, băuse primul.

La cină uitase de orice supărare şi făcea chiar planuri să-l viziteze pe David la Menton unde avea să fie primit regeşte. „Şi tu o să stai toată ziua pe balcon, să te uiţi la mare" îi spunea mamei care devenise tristă şi tăcută. Mă obişnuisem cu această dispoziţie mereu pe dos a părinţilor mei. În zilele cînd tata nu deschidea gura, mama era cea care, căznindu-se să fie veselă, îl încuraja şi făcea proiecte.

Abundenţa recoltei făcuse să scadă preţul vinului. Nu aveam de ce să ne grăbim să vindem : o pivniţă plină avea să ofere garanţiile necesare pentru a cere de la bănci un împrumut, căci reparaţiile la acoperiş şi la ziduri nu mai sufereau amînare ; cu atît mai mult cu cît în construcţii, unde lipsea mîna de lucru, preţurile creşteau. Duminica tata cobora cu Constant în pivniţă pentru a discuta ce trebuia făcut. Mai apăreau abia pe la ora cinci. „Ce-i cu tine, Madeleine?" întreba unchiul Victor. „Ce mă fac dacă nici tu nu mai ai chef să cînţi?" Ca în fiecare an, la sfîrşitul lui noiembrie tăiasem un porc pe care-l luaserăm pe vin de la un crescător dinspre munte ; carnea fusese tranşată, sărată şi pusă la afumat. În ziua aceea plecam la şcoală în goană ca să nu aud guiţatul animalului în timp ce Jean îl ajuta pe tata. Refuzul de a asista la pregătiri nu mă scutea de obligaţia de a mînca, la fel ca toţi ceilalţi, într-o ordine de nestrămutat, dictată de ameninţarea alterării, tocana, caltaboşul, toba, ciorba,

friptura, carnea sărată, afumăturile, cîrnaţii sau salamul — şunca o păstram pentru musafiri — în sfîrşit, slănina care, de regulă, în toiul verii era rîncedă. Seara o mîncam prăjită cu lăptuci sau cu fasole. Reuşeam s-o înghit, tăiată mărunt şi ascunsă printre legume ; nenorocirea era că a doua zi, la micul dejun aveam tot slănină, dar rece de data aceasta. Într-o dimineaţă am cerut să o iau la şcoală, între două felii de pîine sperînd să mă descotorosesc de ea pe drum.

— Nu e sănătos să mănînci între mese, a declarat mătuşa Hélène.

Mă sculam tîrziu ca să evit momentul critic.

— Nu poţi să pleci la şcoală cu stomacul gol, se îngrijora mama.

— Mai ales cînd eşti numai piele şi os, o susţinea tata.

— Atunci, numai o bucată de pîine, imploram eu.

— În ziua de azi copiii fac numai ce-i taie capul, constata mătuşa Hélène.

Crezîndu-şi autoritatea ameninţată, tata înăbuşea orice încercare de rezistenţă punîndu-mi în farfurie o bucată enormă de slănină albicioasă vîrstată cu roz. Mă străduiam să o tai în feliuţe, destul de subţiri ca să le pot înghiţi fără să le simt gustul. Laptele, cu pieliţa lui groasă care plutea în cană mă îngreţoşa aproape la fel de mult. Abia dacă mai auzeam comentariile mătuşii Hélène : „Şi cînd te gîndeşti că există copii care ar fi fericiţi să aibă ce mînca" ! Plecam în goană, vomam în şanţ, mă întorceam la cişmea sperînd să nu se deschidă fereastra împinsă energic de braţele osoase ale mătuşii Hélène.

— Domnişoara bea apă rece după gustare ! Şi mai pretinde că nu suportă slănina !

Ajungeam la şcoală tîrziu, cu părul despletit, atît de palidă, încît Anne-Marie îmi şoptea :

— Ţi-e rău ?

Îi făceam semn că nu. O fi bănuit vreodată tărăşenia cu slănina ? Cît despre mine, ştiam, ca toată lumea din orăşel, că mama ei avea un amant şi că notarul, mai puţin orbit sau mai îndrăgostit decît unchiul Constant, suferea.

VIII

ÎMI AMINTESC DE O VARĂ în care a fost mult de lucru, cînd n-am putut merge la Mézières mai mult de o zi, şi de muncitorii care cîntau în timp ce munceau în jurul casei. După ce au scos schelele, casa ne-a apărut atît de frumoasă, zugrăvită în alb, pînă sub acoperişul pe care ţiglele noi, mai deschise la culoare, aruncau pete vesele, încît unchiul Victor i-a comandat portretul ca şi pe acela al bunicii Justine aşezată pe terasă în fotoliul ei de răchită.

Domnul Calame nu venea decît în zilele cu soare, tocmai atunci cînd mama avea nevoie de mine la răsadniţă. Îmi făceam totuşi timp ca să mă uit la el cum amesteca vopselele şi cînd am protestat că pune roşu peste gri mi-a spus că tocmai asta înseamnă să fii pictor: să vezi culorile amestecate cu altele, pe care majoritatea oamenilor nu le deosebesc. Ca şi mătuşa Joyce, cu doi ani înainte, îmi făcea tot soiul de complimente în legătură cu nasul, cu urechile, cu părul, cu gleznele pe care în curînd va trebui să le ascund din cauza vîrstei. După portretul bunicii Justine şi al casei, ar fi vrut să-l facă şi pe al meu. Mama s-a sfătuit cu tata, apoi a refuzat temîndu-se să nu devin vanitoasă şi leneşă. La ultima vizită, Domnul Calame m-a sărutat uşor pe amîndoi obrajii şi cu o voce în care se ghicea emoţia mi-a spus de mai multe ori: „Aşa, eşti o fetiţă atît de curată". Nu ştiam că se poate săruta şi altfel şi cuvîntul „curată", în mod ciudat, m-a tulburat.

După un cules de care nimeni nu s-ar fi putut plînge — o prea mare abundenţă imediat după cea din anul trecut ar fi sleit butucii şi de altfel soarele de septembrie aurise atît de frumos ciorchinii, încît calitatea compensa cantitatea — mama m-a luat la Vevey ca să-mi cumpere botine. De fapt, ne bucuram amîndouă la fel de mult să mergem cu tramvaiul electric inaugurat de curînd, după cum anunţase „Gazette de Lausanne". Ne-am luat bilet pînă la capăt. Copiii alergau în urma tramvaiului. În staţii lumea cobora şi numai noi două rămîneam să-i întîmpinăm pe cei care se urcau. La în-

toarcere, abia dacă am mai avut timp să ne facem cumpărăturile.

Mă duceam din ce în ce mai des la Anne-Marie ca să-mi fac temele şi să mă pregătesc pentru examenul de admitere la colegiu. Fratele meu, care-l dăduse şi îl luase, mă asigura că în germană verbele se pun la sfîrşitul frazei şi că multe substantive sînt neutre. Aproape în fiecare duminică, unchiul Victor cînta cu mama arii din operete acompaniindu-se la vechiul Pleyel care scîrţîia. Mai multe scrisori de la unchiul David avuseseră darul să întinerească chipul delicat al bunicii Justine, dar cred că eram singura care-şi dădea seama şi care le citea împreună cu ea căci nici unul de-ai casei n-a mai vorbit despre David pînă în ziua cînd şi-a anunţat sosirea.

Ca să încălzească pereţii umezi, mătuşa Hélène umpluse cu trei zile înainte sobele din camera roşie cu vrejuri de viţă uscată, ceea ce nu înseamnă că avea de gînd să se dea bătută în faţa zăpăcitului ei de nepot. Toţi păreau hotărîţi de data asta să-l ţină la respect, începînd cu tatăl meu care a refuzat categoric să-l aştepte la gară. Eu însă am fost bucuroasă să merg cu argatul care a înhămat calul Domnului Charles la vechea şi încîntătoarea şaretă. Fericită de plimbare, am sărit de gîtul unchiului în dizgraţie de cum a pus piciorul pe peron. Mătuşa Joyce, cu mîinile vîrîte în manşon, deabia se mai vedea dintr-un guler imens de blană.

— Pauline, ţi-o prezint pe Louison, nepoată-mea.

— Cum aşa, dar este mătuşa Joyce, am protestat eu, simţind cum Jean mă ciupeşte de braţ. David a izbucnit în rîs şi pînă seara nu mi-am luat ochii de la Joyce, de la năsucul ei drept, de la părul blond, de la gesturile ei măsurate care se potriveau atît de bine cu uşorul accent anglo-saxon pe care-l scoteau buzele plinuţe ale Paulinei. Temîndu-mă ca oamenii să nu-l judece greşit pe nestatornicul meu unchi am anunţat-o pe Anne-Marie că, supunîndu-se ultimei dorinţe exprimate de mătuşa Joyce care murise subit, el se căsătorise cu sora ei geamănă.

Cu toate succesele lui mondene, sau poate tocmai din cauza lui, David avea iarăşi nevoie de bani. Cuvintele de ipotecă de gradul întîi şi doi reveneau tot timpul în conversaţia unchilor mei : într-o seară Constant şi Victor şi-au amînat plecarea pînă la trenul de noapte ;

culcată pe patul meu din camera care dădea spre curtea pavată cu pietre mici și rotunde atît de grijuliu curățate de buruieni, i-am auzit oprindu-se în fața casei și vocea ușor nazală a unchiului Constant a acoperit murmurul cișmelei : „Bagă-ți bine în cap, Louis, dacă cedezi și de data asta, s-a zis cu Morettes".

Am înțeles că, de fapt, asta însemna sfîrșitul nostru, al tuturor, căci casa avea să rămînă solid înfiptă în spatele platanilor, cu zidurile ei albe pe care le înveseleau obloanele verzi, cu acoperișul ei în patru ape, cu adîncurile nesecate ale pivnițelor în timp ce noi vom rătăci necunoscuți, cu inima zdrobită și orbi la ce ne înconjoară ; și foșnetul havuzului de pe terasă avea să răspundă multă vreme după ce noi nu vom mai fi celor două cișmele adăpostite sub streșinile lor.

Au urmat zile apăsătoare, întrerupte de mesele luate în tăcere cînd Jean și cu mine eram implorați să vorbim, cînd ni se puneau o sumedenie de întrebări. Niciodată colegii noștri, profesorii noștri, cursurile noastre nu stîrniseră atîta interes.

„Mi se pare absolut remarcabil să aveți un liceu într-un oraș atît de mic," declara mătușa Pauline. Rămîneam descumpăniți pînă să înțelegem că „liceu" înseamnă „colegiu". Jean protesta spunînd că orașul nostru avea aproape o mie de locuri. „Tocmai asta este, replica Pauline, într-o așezare franceză de importanță egală..." și, cît mîncam ne umflam în pene văzîndu-ne puși în valoare față de puternicii noștri vecini.

Veselia noastră dispărea în fața figurii mohorîte pe care tata o avea cînd David o ajuta pe mama să strîngă masa, iar grija plină de grabă care îl făcea pe unchiul meu să care coșuri cu lemne ca să umple sobele nu era nici ea mai bine apreciată. „Ah, dacă ar trăi bietul frate-meu" suspina mătușa Hélène și, în tot acest timp bunica Justine era perfect senină : cred că simpla prezență a lui David o umplea de fericire.

Într-o seară cînd nu reușeam să adorm și mă dusesem să beau un pahar cu apă, vocea mamei m-a făcut să mă opresc în ușa bucătăriei.

— Să n-aud de ipotecă : David n-o să plătească niciodată dobînzile, iar eu m-am săturat să tot depind de mărinimia lui Victor și a lui Constant. Să vindem : cu partea noastră ne cumpărăm o fermă frumușică în Jorat

sau o vie în Valais pe care ai putea s-o muncești singur cu Jean.

Mama, atît de supusă și devotată fermei de la Morettes, cum de putea...

— Cum poți... a articulat vocea gîtuită a tatei.

— Nu vezi cum ne sleiește casa asta, a strigat mama. Apoi pentru că tata nu spunea nimic : Mi-ar plăcea atît de mult... vreau să zic, cred... în sfîrșit, am simți că avem și noi o casă.

— Cum crezi că aș putea să mă simt acasă în altă parte decît aici ?

A spus-o pe un ton aspru și inima-mi bătea cu putere cînd m-am băgat în pat, cu capul ascuns sub plapuma unde nici o voce nu mai putea să răzbească.

— Măcar de-ar fi aici unchiul Victor, oftă mama a doua zi în timp ce eu ștergeam vasele.

Am stat toată ziua încordată, descoperind brusc că sînt o Moraz din cap pînă în picioare și renegînd rudenia cu familia Thévoz. Numai unchiul Victor ar fi în stare să-i împace pe părinții mei și să-l facă pe David să-și vîre mințile în cap. Dar el ne anunțase că n-o să vină duminică și cum era abia joi am hotărît să mă duc după el.

Aproape în fiecare sîmbătă, Anne-Marie pleca cu mama ei la Lausanne. Era o nimica toată să spun că mă invitase, să iau același tren imediat după prînz, să-mi plătesc biletul cu banii pe care-i primisem de sărbători de la bunica Justine și pe care fusesem învățată să nu-i cheltuiesc, în sfîrșit s-o anunț pe Doamna Maillart pe peronul gării că mă duc la unchiul Constant. La drept vorbind nu pusesem niciodată piciorul în casa lui, mătușa Esther avînd altceva mai bun de făcut decît să ne invite pe la ei ; în schimb o cunoșteam pe Marie, menajera unchiului Victor, care ne pregătea gustări formidabile ori de cîte ori veneam să admirăm orhideele înflorite. Căci Victor, celibatar, avea o seră renumită. Era oare bogat ? Ar fi putut, fără să se strîmtoreze, să-i avanseze lui David suma de care avea nevoie ? Tot ce știam despre el era privirea lui, încrederea amestecată cu căldură pe care ne-o inspira, și mai știam că, înainte să mă nasc, făcuse turul lumii.

Prefăcîndu-mă sigură pe mine, m-am despărțit de Anne-Marie luînd-o în direcția opusă, după care am întrebat

trecătorii pe unde s-o apuc. După mai puțin de o jumătate de oră eram la azil, căci pe vremea aceea aveam picioare bune, gata să meargă oricînd. Abia acolo au început greutățile: ora de vizită trecuse și, oricum, copiii nu aveau voie să intre. Unchiul meu Victor Moraz? Vroiam să spun profesorul Moraz? Eram chiar nepoata lui? Știa că vin? Tocmai plecase la spital.

Trebuia să străbat orașul, dar asta nu mă speria și spectacolul mulțimii m-a înveselit. Am avut iarăși ghinion căci am ajuns la spital la scurt timp după plecarea unchiului. Din fericire, apartamentul lui era la doi pași. Bătrîna Marie s-a uitat cîteva clipe la mine pînă să mă recunoască:

— Louison, mica Louison de la Morettes! Este cineva bolnav acasă?

— Casa e bolnavă!

— Ce spui! Și apoi, după ce mi-a pus în față un castron imens cu smîntînă: Tu, măcar, mănînci. Unchiul tău, abia dacă stă jos. Nu ești singura care se necăjește că nu l-a găsit. Ce de mame cu copii bolnavi am la ușă în fiecare zi, de parc-ar fi bunul Dumnezeu. Ar face mai bine să se gîndească mai mult la el și ceva mai puțin la ceilalți. Cu viața pe care o duce, o să intre el în spital într-o bună zi. Și chiar nu vrei să mănînci tot? Trebuie să prinzi trenul? Vrei să-i spun... stai, Domnul se supără dacă nu-i transmit mesajele în scris.

Puse în fața mea un carnet și un creion și mă povățui: „Vezi să se înțeleagă ce scrii". Mi-am dat osteneala:

„Dragă unchiule Victor, te-am căutat peste tot, trebuie să vii imediat, te pup, Louison".

Plecasem veselă la gară, mulțumită că îmi făcusem datoria, dar la Morettes, cînd am deschis ușa am găsit toată casa dată peste cap. Anne-Marie se întorsese mai devreme decît îmi spusese, cu niște prieteni care mergeau la Vevey pe șosea. Se întîlnise cu mama: „Cum, Louison nu e cu tine?" Deși am mărturisit că fusesem să-l caut pe unchiul Victor m-au trimis la culcare fără să-mi dea să mănînc. Mamei nu-i trecuse spaima nici a doua zi și cînd a sosit unchiul Victor a înțeles, chiar înainte de a-și deschide trusa, că trebuia să se termine odată cu toată tevatura asta, așa încît escapada mea avu

efectul contrar celui pe care îl sperasem eu : casa a fost ipotecată, iar unchiul Victor i-a şoptit mamei că va plăti dobînzile împrumutului dacă, aşa cum era de aşteptat, David nu-şi va onora obligaţiile. Făcusem o bronşită şi n-am putut să-i duc la gară pe unchiul David şi pe mătuşa Pauline.

— Aşa păţeşti cînd îţi faci de cap, a comentat mătuşa Hélène.

M-am întors cu faţa la perete gîndindu-mă că David, dimpotrivă, nu avusese decît de cîştigat.

IX

PRIMĂVARA CARE SE PRELUNGISE ne scutise de teama unui nou îngheţ. În iunie căldura a venit în cîteva ore, însoţită de ploi abundente. Via a legat bine, iar grădinile erau înecate în crini şi trandafiri. Fasolea încolăcită pe aracii lungi şi subţiri lăsa să atîrne păstăi verzi vîrstate cu violet.

Într-o zi am surprins-o pe mama la fereastră, nemişcată ca apa lacului, care respira uşor printre platani. O fîşie de ceaţă tivea malul opus deasupra căruia se înălţa Grammont-ul căruia îi ştiam toate chipurile : acolo era Franţa, străinătatea, la malul căreia ne opream o dată pe an, fără să coborîm, cînd făceam turul Lacului de Sus cu unul din vapoarele cu zbaturi ale Companiei de Navigaţie. Chiar la dreapta, dincolo de orizont, Geneva ; valea Rhonului, pe care o ghiceam — la stînga. Apa lucea stins, veşnic schimbătoare sub adierea vîntului. Mama nu mai pomenea de plecarea de la Morettes ; înţelesese că apele acestui lac curgeau, odată cu sîngele, în vinele celor născuţi pe malurile lui şi că noi, copiii ei, apoi copiii noştri şi copiii copiilor noştri ne vom întoarce întotdeauna aici, pentru cîteva ore sau ca să ne sfîrşim zilele. De pe acum mă punea să ud şi să plivesc mormîntul colonelului, bunicul meu, pe acela al străbunicilor mei, Henri Moraz, prefectul şi soţia sa Adèle, născută Fonjallaz, mici brazde de pămînt fertil, şi mai încărcate de flori decît grădinile noastre : mă plecam astfel în faţa leagănului sufletului familiei Moraz.

Mă făcusem măricică. La fel ca Jean, cu un an înainte şi odată cu Anne-Marie reuşisem la examenul de admitere la colegiu. Era rîndul nostru acum să memorăm, neîncrezătoare, *die sonne*, soare în timp ce luna, mai feminină chiar decît stelele, *era der mond*.

În timpul vacanţei de lăstărit le-am dat, pentru prima oară, o mînă de ajutor femeilor care legau via. De atunci, tata a început să mă ia deseori cu el ca să vedem cum cresc ciorchinii. Zona noastră părea că este, pentru moment, la adăpost de invazia viermilor; cît despre filoxeră, care continua să devasteze Franţa, ea avansa atît de încet, încît oamenii sperau să găsească un mijloc de a lupta contra ei înainte să treacă graniţa. Dacă lucrurile aveau să meargă la fel ca în ultimii trei ani, făcea tata socoteala — şi l-am auzit rîzînd pentru prima oară după multă vreme într-o duminică de faţă cu unchiul Constant care era cam înţepat — proprietatea va scăpa de datorii în ziua majoratului lui Jean.

Furtunile şi ameninţarea gridinei făceau parte din războiala noastră permanentă şi uneori auzeam tunul înainte chiar de primele bubuituri ale tunetelor. Şi totuşi, în acel ceas de început al amiezii din douăzeci şi opt iulie domnea o tăcere desăvîrşită. Tocmai terminaserăm de dereticat bucătăria, mama şi cu mine, cînd cerul se întunecă brusc. Mă repezii afară. Nici un suflu, nici dinspre Geneva, nici dinspre valea Rhonului, numai deasupra capului meu o cupolă care se înnegrea văzînd cu ochii. Cîinele Domnului Charles începu să urle lugubru, toate păsările cotcodăceau în coteţul unde se adăpostiseră deja, pisica, cu blana zbîrlită, mi se încurcă printre picioare şi mătuşa Hélène ţinînd un coş mare cu rufe strînse în grabă apăru în josul scărilor. Apucai coşul de o toartă şi fugii cu el în bucătărie unde mama alerga în toate părţile să închidă obloanele :

— Ce furtună o să vină !

— Doar n-o s-o aşteptăm cu braţele încrucişate, ripostă mătuşa Hélène.

Parcă de braţe era vorba ! Jean şi tata, care de obicei nu se sinchiseau de furtună şi continuau să plivească, îşi luaseră picioarele la spinare şi năvăliră pe uşa din spate.

— Vezi de geamurile de la pivniţă, strigă tata repe-

zindu-se s-o ajute pe mama care se căznea cu un oblon înţepenit. În momentul următor, cerul s-a spart deasupra capetelor noastre.

— Pivniţa, uşa de la pivniţă, a strigat tata.

Jean o închisese, şi ea rezista, dar în curte apa creştea ca şi cum casa începuse să plutească înspre albia unui rîu.

— Cîrpe, saci, orice! şi cum mătuşa Hélène şovăia, tata desfăcu patul cel mai apropiat, smulse cearşafurile, cuvertura, plapuma şi dispăru cu prada. Înarmate cu găleţi şi cîrpe groase, din pînză de sac, mama şi cu mine încercam, să adunăm apa care se infiltra pe sub uşă şi ferestre în ciuda obloanelor trase. Un huruit de sfîrşit de lume ne aruncă pe una în braţele celeilalte. Mă trezii pe jos, cu mîna încleştată pe glezna ei pentru a o opri să alerge în ajutorul tatei dar deja, tot atît de brusc pe cum se deschiseseră, băierile cerului s-au închis. Am ajuns prima în capul scărilor: coşul casei Domnului Charles dispăruse. Teiul care creştea alături, culcat de-a curmezişul drumului, măturase în cădere acoperişul de olane care adăpostea cişmelele noastre. Platanii erau ciungi ca în toiul iernii, frunzele lor pluteau peste pietrele curţii. Teferi, suiţi pe cearşafurile, cuverturile şi sacii pe care-i îngrămădiseră în uşa pivniţei, tata şi cu Jean încercau, cu nişte mături, să îndepărteze, cum puteau, noroiul. Alergau spre camera bunicii Justine: cînd izbucnise furtuna ea îşi făcea siesta şi rămăsese liniştită în pat; fusese, probabil, prima care văzuse livada noastră prefăcîndu-se într-un torent de frunze şi fructe. Un şanţ, adînc de un metru, se căsca lîngă casă şi urca, şerpuind, dealul.

Am lăsat văicărelile şi explicaţiile pentru mai tîrziu, deocamdată trebuia să golim fără întîrziere apa care se scursese totuşi în pivniţe. Pînă la căderea nopţii ne-am trecut găleţile din mînă în mînă. Vinul era salvat dar, în vie, abia dacă mai rămăseseră cîteva vrejuri pe butuci. Proprietatea noastră suferise cele mai multe pagube. Cu excepţia celor două sate vecine, toată regiunea era neatinsă.

Ultima posibilitate de a economisi ceva a fost să micşorăm şi mai mult numărul zilierilor care ne ajutau în toiul muncilor. Ceea ce a însemnat şi mai mult de lucru pentru fiecare din noi.

— Știu că mă pot bizui pe tine, zicea mama.

Îmi trecea oboseala și odată cu ea și cheful de joacă.

De altfel, în anul acela culesul s-a terminat repede. Numai cîteva parcele îndepărtate și mai puțin descoperite, cele pe care le numeam viile fetelor, zestre sau moștenire de la vreuna din străbunicile mele, fuseseră cruțate. Domnul Charles ne-a împrumutat calul și în două zile totul a fost gata.

Meteorologii nu reușeau să se pună de acord. Unii credeau că o trombă, după ce aspirase apa lacului, asemenea unei balene gigantice, o revărsase deasupra noastră și că, apoi, aspirînd pămîntul ud, săpase șanțurile care brăzdau dealul. Alții erau de părere că, printr-o întîlnire neobișnuită a vînturilor, o ploaie banală se adunase pe un teritoriu restrîns.

Ce ne păsa nouă de meteorologi : cărînd cu spinarea pămîntul luat de ape, refăcînd zidurile despărțitoare, îngrăditurile, punînd proptele trandafirilor și arbuștilor care nu fuseseră rupți sau dezrădăcinați cu totul, nivelînd grădina, fiecare din noi își rumega propria lui explicație.

Pentru mătușa Hélène, orice încercare era de la Dumnezeu și ființa omenească nu putea decît să se plece fără să ceară nimic în schimbul eforturilor și suferințelor. În sufletul micuței și rotunjoarei domnișoare Mercanton, învățătoarea noastră de la școala de duminică, se regăsea ideea că loviturile soartei nu aleg între cel bun și cel rău : totuși ele trebuiau considerate ca niște binefaceri pentru că tot ce vom fi suferit pe pămînt ne va fi înapoiat ca bucurie în cer. Cu condiția să nu ne revoltăm.

Tornada noastră avusese un mare răsunet în ținutul dinspre munte. Un pastor evanghelist cutreiera orașele și satele amintind de plăgile Egiptului antic. Venise vremea pocăinței ; cei din familia Thévoz și-au arătat într-un tîrziu nedumerirea : ce făcuserăm ca să meritățm o astfel de pedeapsă ?

— E vina mea, se acuza Madeleine amintindu-și cu cîtă ardoare dorise să vindem proprietatea și să plecăm. Primise pămînt, un acoperiș, o familie : și ea în loc să fie recunoscătoare, nu se gîndise decît la oboseala ei, la grijile ei.

Ne trezirăm într-o zi cu un membru al Crucii-Albastre, o ligă contra alcoolismului de curînd înființată de un oarecare pastor Rochat : nu întîmplător, spunea el, năpasta se abătuse doar asupra viilor — amenințate, de altfel, de tot soiul de noi paraziți. Pentru cei care nu scoteau din pămînt decît vin sunase ora recoltei lui Dumnezeu. Mătușa Héléne l-a trimis la plimbare în Jura-ul său natal unde nu se bea decît lapte, suc de gențiană și apă.

În inima lui, tata nu credea că Dumnezeu, infinit mai presus decît ocupațiile noastre lumești, are vreun amestec în toate astea ; pentru el, de vină era viața, atît de ades nedreaptă. Moștenitor al pămîntului și al numelui, el își acceptase rolul încă din copilărie. I se părea firesc să-și sacrifice nevasta și copiii în interesul pămîntului, așa cum se sacrifica și pe sine. De altfel, era oare un sacrificiu ? O cinste, mai degrabă, un privilegiu din naștere pe care avea să-l transmită fiului său.

Să fi înțeles Jean mai bine decît mama și decît mine amărăciunea tatei cînd se uita la dealul pustiit în miezul verii ? Trebuia ridicată streașina cișmelelor, înlocuite olanele sparte de pe acoperișul care de-abia fusese refăcut. Mugurii noi, lipsiți de sevă, aveau să dea rămurele plăpînde la primăvară. Din ce în ce mai des, cu un negustor de vinuri ori cu cîte un vecin, tata își prelungea șederile în pivniță. După ce găsea acolo curajul de care avea nevoie ca să facă față furtunilor viitoare, se apropia de mamă și se apleca s-o sărute. Ea îl repezea cu un „lasă-mă în pace, am treabă". Sufeream din cauza asta mai mult decît el care mă săruta pe gît cu buzele umede :

— Iată o adevărată fiică de podgorean căreia n-o să-i fie niciodată rușine cu tatăl ei.

În realitate mi-era rușine de rolul pe care mă obliga să-l joc.

Tata nu mai suporta s-o audă pe mama cîntînd duminica, nici s-o vadă zîmbind pe bunica Justine în timp ce citea vreo scrisoare de la David. Cum putea cineva să se bucure cînd de jur împrejur pămîntul crestat își arăta trupul ciopîrțit ?

Într-o seară, intrînd în bucătărie și văzînd-o pe mama că se întoarce cu spatele, am întrebat-o îngrijorată :

— Plîngi ?

S-a ridicat brusc, s-a spălat pe faţă şi pe mîini.

— Nici vorbă, am răcit. Închide fereastra, te rog.

Apoi, de cum şi-a putut stăpîni vocea :

— Nu trebuie să-ţi închipui că viaţa e tristă, puişor. Tu o să fii fericită. Eşti întotdeauna fericită dacă-ţi faci datoria şi dacă te gîndeşti la ceilalţi. O să ai copii. O femeie care are copii, orice i s-ar întîmpla, are un soare în inimă.

Am sărutat-o fară să îndrăznesc să-i spun că tristeţea o dădea de gol.

X

DE TREI-PATRU ORI PE AN, spălatul rufelor, cu trecerea lor în revistă, ne amintea de viaţa îmbelşugată de odinioară. Albii mari spre care era îndreptată apa cişmelelor, ocupau cele două curţi. Mama îngrămădea de-o parte albiturile şi de alta rufele colorate, le punea la înmuiat cu două zile înainte, potrivea cenuşă, punea la fiert. Fiecare rufă avea brodate iniţiale care indicau proveniența trusoului : J-L pentru bunica Justine, M-T pentru mama, H-M pentru mătuşa Hélène ai cărei pantalonaşi, jupoane şi cămăşi trădau o eleganţă nebănuită. Cearşafuri de plapumă ajurate, brodate cu flori în relief, cearşafuri de pat marcate într-un colţ cu iniţiale mai modeste, literele albe şi drepte pentru şervet, roşii cu cruciuliţe pentru cîrpele de bucătărie. De multe ori o cifră, brodată în acelaşi fel ca literele, indica numărul bucăţilor dintr-o serie. Rarele rufe desperecheate veneau de la străbunice cărora numai mătuşa Hélène le mai ştia numele. Cerşafuri, feţe de pernă sau de pilotă : ar fi ajuns şi pentru un han şi nu înţelegeam de ce mama şi mătuşa Hélène îşi petreceau atîtea seri cîrpind cîte o rufă cînd aceasta, în sfîrşit, se uzase.

În zilele cînd Doamna Maillart lipsea de acasă, şi asta se întîmpla atîta de des, încît notarul spunea că are de gînd să se mute din orăşelul a cărui climă nu-i pria soţiei sale, Anne-Marie venea să mă ajute să storc feţele de pernă ca să le punem la uscat şi să împăturesc feţele de masă jilave numai bune de călcat. Mirosul lor de pînză uscată la soare ne îmbăta. Seara, rupte de obo-

seală, avînd sub pleoape numai frînghiile întinse de la un plop la altul în livadă, şorţurile colorate, rufele mari nemişcate între grinzile din podul înăbuşitor, ameţite de lumină şi miresme, reuşeam cu greu să adormim.

Mă mulţumeam cu rolul de spectatoare, cînd, la începutul iernii, trecea maşina de distilat alcool, învîrtindu-mă împreună cu ceilalţi copii în jurul acestei maşini minunate cu alămuri strălucitoare care transforma în alcool ceea ce ne rămăsese din fructe şi în special drojdia. Resturile le aduceam în grădină ca să îngrăşăm pămîntul. Chiar în anul cînd ne lovise nenorocirea cu tromba de apă, mătuşa Hélène, care se războia veşnic cu risipa, le-a dat la găini. Erau, de altfel, doar cîteva găleţi de pastă negricioasă, şi la început, bătrîna domnişoară a fost mîndră că dăduse dovadă de spirit de economie : găinile îmbulzindu-se pe această noutate, ciuguleau, cotcodăceau, se împingeau din ce în ce mai lacom pînă cînd, brusc, consternare şi disperare, începuseră să cadă pe spate, cu picioarele în sus, în catalepsie : terminate.

O găină, două, zece. Pînă să dăm fuga după satîr, vreo douăzeci de găini zăceau nemişcate. Biata mătuşă Hélène, dezolată dar păstrîndu-şi sîngele rece şi vrînd să salveze carnea supravieţuitoarelor le aleargă, le prinde, le taie gîtul pe butuc. Apare tata care se informează despre motivul masacrului :

— Ce naiba le-ai dat să mănînce ?

Mătuşa îi arată o găleată pe jumătate plină.

— Sînt cherchelite, zburătoarele tale ! Bete criţă ! Pînă la noapte ai să le vezi iar pe picioare. Fratele meu se prăpădea de rîs şi aş fi făcut şi eu la fel uitîndu-mă la găinile care se clătinau, moţăiau şi se luau la harţă cu cocoşul dacă jumulitul penelor nu ar fi fost treaba noastră, a femeilor.

— Tocmai bine, ai şi tu ocazia să te deprinzi, a subliniat mătuşa Hélène legîndu-şi părul cu o bucată mare, pătrată, de pînză. Cu tot frigul şi deşi ne înţepeniseră degetele, am jumulit în livadă. Penele mari se smulgeau uşor din pielea care-şi mai păstrase căldura. Puneam deoparte penele mai mici şi puful pentru perne. Zburau în jurul nostru ca fulgii de zăpadă printre pomii golaşi.

Cînd s-a înserat am intrat în bucătărie ca să golim

păsările. Am învățat să fac o tăietură mică în piele și în grăsime, de jos în sus, exact cît să bag mîna ca să scot măruntaiele. Apucam cu grijă ciorchinele de ouă și mă distram numărîndu-le începînd cu primul, aproape gata, avînd deja o coajă moale și pînă la cele mai mici, abia formate. Venea apoi stomacul, tare, rotund, ce trebuia tăiat de jur împrejur, apoi golit. Cel mai greu era să scoți fierea desprinzînd-o de ficat. Gîtul se golea ca și stomacul. După ce găina era gata curățată, îi legam atent picioarele. Ultimele fire de puf le pîrleam cu lumînarea. Mama mă încuraja spunînd că sînt mai îndemînatecă decît ea și cu tot dezastrul din după-amiaza cu pricina aveam și noi satisfacția că puteam să ne lăudăm că nici uneia din noi nu-i scăpase vreo picătură de fiere.

Mă culcasem fără să-mi fie foame. A doua zi, văzînd pete maronii pe cămașa de noapte, am crezut că visez încă sînge de găină și, cum strîngeam în grabă cearșafurile de pe pat, speriată că le murdărisem, mama mi-a explicat că eram de-acum fată mare.

Toate găinile noastre s-au vîndut în orășel. Păstrasem găina cea mai bătrînă pentru a ne răsfăța duminica următoare ; găină cu orez, o mîncare de zile mari. Cînd am văzut pielița groasă, mustind de grăsime, tîrtița, bucata cea mai rîvnită, gîtul descărnat, măruntaiele prăjite, mi s-a întors stomacul pe dos. Am șoptit : „Numai orez" și cum tata și mătușa Hélène au protestat, „Lăsați-o" a poruncit mama cu o autoritate neobișnuită, „Louise este fată mare acum, e în zilele ei proaste".

Eram supărată pe mama că trădase ceea ce trebuia să rămînă secretul nostru, eram supărată pe tata și pe Jean că nu erau supuși aceleiași legi ca și mine.

XI

ACUM AVEAM ALTE JOCURI. De multe ori, unchiul Constant venea singur, seara sau, duminica, deoarece Alexandre trebuia să repete la latină și mama sa rămînea cu el. Vărul meu îl întrecea pe Jean cu un cap și vizitele lui însemnau tot atît de mult pentru bunica Justine cît și scrisorile lui David. Cei doi veri

şuşoteau adesea într-un colţ şi rareori mă lăsau să ascult ce-şi spun. Cu toate acestea, într-o zi, Alexandre ne-a arătat la amîndoi un medalion de aur pe care-l cumpărase pentru aniversarea prietenei lui, apoi, brusc, m-a atacat :

— Dar tu, te-ai sărutat cu vreun băiat ?

Gîndindu-mă la sărutările flăcăilor care ne ajutau la culesul viilor de cîte ori uitam un ciorchine pe vrej, am bîiguit că da, mă sărutasem cu ei. După multe întrebări şi explicaţii am înţeles că un sărut pe obraz nu înseamnă nimic. Am strigat indignată că „eu, pe gură" niciodată ; Alexandre a izbucnit în rîs :

— Pariez că o să-ţi placă. Numai să fii îndrăgostită.

— Totdeauna se termină prost.

— Cum adică „prost" ?

— Unchiul David era îndrăgostit de mătuşa Joyce, apoi a venit aici cu mătuşa Pauline.

— Unchiul David este o excepţie.

— Uită-te la părinţii lui Anne-Marie.

Era clar. A urmat o tăcere, el gîndindu-se la părinţii lui, eu la ai mei. În jurul nostru perechile continuau să trăiască sub acelaşi acoperiş unde aveau copii şi bunuri comune.

— Poate că ai dreptate, a admis Alexandre. Dar cînd te îndrăgosteşti, îţi închipui că este pentru toată viaţa.

— Bine, dar ştii că nu este adevărat.

— Păi tocmai : cînd eşti îndrăgostit, nu mai ştii. Mătuşa Esther s-a apropiat :

— Despre ce vorbiţi ? Duceţi-vă la aer. De ce mai venim la ţară dacă staţi închişi în casă ?

În ziua aceea Alexandre m-a învăţat boston. Jean fluiera şi bătea din palme măsura, în timp ce noi ne împiedicam de bulgării de pămînt din livadă. Ceva mai tîrziu, în timp ce mîncam prune şi pere verzi, văru-meu mi-a explicat că fetele de la oraş îşi rotunjeau corsajul băgînd în el batiste. Unele purtau turnură şi corset la şaisprezece ani.

Cîteva zile mai tîrziu după ce m-am asigurat că nu mă vede nimeni, m-am proţăpit în faţa dulapului cu oglindă din dormitorul părinţilor, înarmată cu o jumătate de duzină de batiste ale tatii pe care le-am vîrît sub bluziţa ce sta întinsă gata să plesnească. Am examinat

profilul noii mele siluete : într-o clipă devenisem o adultă. Am făcut cîţiva paşi în întîmpinarea necunoscutei care venea înspre mine, cu ochii aţintiţi asupra ei, şi deodată m-am simţit foarte singură. Această imagine a unei necunoscute întîlnite pe furiş şi la care nu mă prea gîndeam, era oare tot ceea ce ceilalţi ştiau despre mine ? Cum să-mi exprim tandreţea, această nevoie de linişte şi de ocrotire pe care le căutam încă în braţele calde ale părinţilor mei ? Una-două, fremătînd, îl sărutam pe tata pe obrajii neraşi :

— Ce-i, Louise ? Ce-i cu tine azi ?

O strîngeam în braţe pe bunica Justine :

— Fii cuminte, ai prea multă forţă pentru mine. Eşti aşa de veselă, puiule ? Eşti prea mare pentru alintăturile astea, răţuşca mea.

Luam o pisicuţă în poală şi visam în faţa caietului de teme. Un iubit ? Îmi închipuiam nişte umeri mai largi decît ai tatii, o voce mai gravă, o privire care să-mi fie martoră la necazuri şi la bucurii. L-am văzut în oricare, sau aproape, dintre cei ce, arătîndu-mi-se în cale mi-au acordat puţină simpatie sau un moment de atenţie : un prieten al lui Alexandre, un prieten al unchiului Victor, bietul notar, tatăl lui Anne-Marie, un flăcău de la Mézières care ne aducea veşti, şi alţii încă, pe care i-am purtat în gîndurile mele vreme de cîteva săptămîni sau de cîteva luni.

XIJ

ÎN PRIMĂVARA cînd împlineam paispre-zece ani am început catehismul şi prima noastră datorie a fost să învăţăm pe de rost tablele de materii ale Vechiului şi Noului Testament, pe care le-am spus de atîtea ori, încît le mai ştiu şi astăzi. Nu putea fi vorbă să cîntăm corurile vesele ale copilăriei din cauza băieţilor cărora li se schimba vocea. Duminica, la slujbă, pastorul ne îndemna să ne gîndim la adevăratele bogăţii pe care nici grindina nici gerul nu le-ar fi putut iroşi vreodată, dar oare nu grindina şi gerul risipiseră bunurile noastre cele mai de preţ, dragostea

părinților mei și veselia lor? Proprietatea noastră își dădea sufletul și eu mă rugam cu disperare să se întîmple o minune care s-o readucă la viață.

Anne-Marie nu venea cu noi la biserică, ea frecventa un alt catehism. Familia ei aparținea „Bisericii Libere". „Un pastor nu trebuie să fie ca un funcționar" repeta notarul convins și, cum în familia noastră numai unchiul Constant era „funcționar" — pentru un judecător sau un pastor se spunea magistrat, dar era același lucru, îmi explica Jean —, aprobam fără ezitare.

Schisma se produsese cu mult înainte de nașterea mea și, cu toate astea, spiritele nu se potoliseră nici acum. Oamenii își aminteau de un pastor al Bisericii Naționale care fusese suspendat pe mai multe luni pentru că invitase un misionar liberist în parohia lui. Deși nu dădea prea des pe la biserică, tata aprobase sentința.

— Nu văd de ce un pastor ar avea mai multe drepturi decît oricare dintre noi de a călca ogorul vecinului.

Predicatorii se simțeau proprietari ai turmelor de credincioși ce le fuseseră încredințate și își apărau teritoriul cu îndîrjire. În plus, în regiunea noastră unde erai privit cu îngăduință dacă te chercheleai, dar unde beția era condamnată, unde zăpada, înghețul, soarele și ploaia sînt implorate să se arate la timp și cu măsură, unde orice exces ascunde partea lui de pericol, credința fără margini a liberiștilor era criticată, iar ei — erau calificați de habotnici. Tot habotnici erau și sectanții care renunțaseră la pastor pentru a trăi pe cît posibil precum primii discipoli ai lui Cristos. În ceea ce-i privește pe catolici, singurii pe care-i cunoșteam erau zilierii valezani sau savoiarzi.

La noi în casă se vorbea rar despre religie. Părinții noștri erau credincioși și ar fi fost deplasat să fii liber-cugetător. Un Moraz avea datoria să aparțină Bisericii Naționale și să-și boteze copiii în aceeași credință.

Anne-Marie tocmai plecase în vacanță la niște veri care locuiau în Val de Travers. O ajutam pe mama la răsadniță, unde primăvara ploioasă care ne putrezea salatele înmulțise buruienile. A urmat o săptămînă de

vreme frumoasă cînd, în timp ce curăţam fasolea de aţe pe terasă, mă uitam cu jind la vapoarele cu abur ce se înclinau spre mal sub greutatea pasagerilor. Am fost îngrozită cînd am aflat într-o seară, la lăptărie, unde aflai toate cele, de explozia cazanului unuia dintre cele mai mari, „Mont Blanc", în momentul sosirii la Ouchy ! Fuseseră victime numeroase, printre ele se afla şi Doamna Maillart. Ştirea morţii ei ne-a parvenit a doua zi de dimineaţă.

N-am revăzut-o pe Anne-Marie decît o secundă în timpul înmormîntării. „Gazette de Lausanne" publicase deja mărturiile tragice ale celor cîţiva supravieţuitori : ferice de cei care muriseră pe loc, ceilalţi agonizaseră în piaţa din Ouchy, unii mai trăiseră trei zile în clinicile din Lausanne.

Această catastrofă i-a înspăimîntat pe locuitorii ţinutului nostru cu atît mai mult cu cît, în aceeaşi săptămînă, un baraj s-a rupt şi o staţiune balneară de lîngă Geneva, în Savoia, a fost distrusă în toiul nopţii. Mai mulţi vilegiaturişti s-au înecat.

Au fost căutaţi vinovaţii : directorul Companiei de navigaţie a fost dat în judecată — şi achitat. Care erau adevăraţii vinovaţi — dar era oare cineva vinovat ? Aceste catastrofe în serie nu anunţau oare sfîrşitul lumii ? De altfel nici anotimpurile nu mai erau ca altădată. A plouat toată luna august şi şcoala am început-o tot pe ploaie.

Mi s-a părut că Anne-Marie era mai puţin schimbată decît mă aşteptam ; aş mai fi avut eu curajul să trăiesc dacă mama ar fi dispărut în asemenea împrejurări ? Acum, cînd veneam să-mi fac lecţiile la prietena mea, tatăl ei era cel care-mi strîngea mîna îndelung :

— Ce drăguţ că vii să ne vezi. Sîntem tare singuri aici.

În anul acela am cules via pe zăpadă : nişte boabe verzi şi putrede. În luna mai a anului următor îngheţul a stîrpit într-o singură noapte mugurii care tocmai se iviseră. De la Geneva la Villeneuve, tot malul Lemanului a avut aceeaşi soartă. În Egipt, pe vremea faraonilor, şapte vaci slabe devoraseră şapte vaci grase. La noi erau atîtea vaci slabe, încît nu mai găseau nimic să devoreze.

Jean îşi luase certificatul de studii. În duminica Floriilor toată familia Thévoz a coborît de la Mézières pentru ca să asiste la ceremonia confirmării lui. Fratele meu a cerut să petreacă un an în Elveţia alemanică, pe malul lacului Constanţa, la un ţăran care avea şi livadă şi vie, şi cartofi şi grîu, fără să mai socotim vitele. „Aşa ceva i-ar prinde bine şi lui Jean" ofta mama. „Dacă am avea şi noi pămînt înspre munte am avea cu ce trăi în anii cînd via nu produce nimic". Bunica Justine era din ce în ce mai slăbită. Abia se atingea de mîncare, avea accese de veselie după care moţăia ore întregi. Spre sfîrşitul verii începu să se îngrijoreze de lipsa lui Jean, convinsă că era ameninţat de tifos.

— Lasă, măicuţă, nu este mai în pericol să ia tifos în Elveţia alemanică decît aici.

Şi cum scrisorile de la fratele meu nu reuşeau s-o liniştească, el ne-a făcut o vizită în duminica Postului federal, mai înalt, mai spătos, cu o foame de lup, ţinîndu-ne lungi tirade în schwyzerdüsch * din care nu înţelegeam nimic. Unchiul Victor şi unchiul Constant veneau mai des ca de obicei. Era puţin probabil că bunica Justine o să apuce Crăciunul şi poate că moartea avea s-o scutească de multe amărăciuni. La Aigle, unde via scăpase de îngheţ, viermii rodeau ciorchinii. Tata se gîndea să-şi schimbe meseria, sperînd să găsească o slujbă, oricît de modestă, în industrie prin relaţiile fraţilor săi — trebuia să vîndă sau să arendeze pămîntul? Să împrumute din nou — pe cauţiunea lui Constant?

Şi eu crescusem, întrecînd-o acum pe mătuşa Hélène cu o jumătate de cap. Prinzîndu-mi o broşă în corsaj, ridicîndu-mi părul pe tîmple, refuzam să cred că proprietatea noastră şi bunica Justine aveau să moară. Aveam cincisprezece ani, Alexandre şaptesprezece. În timpul interminabilelor discuţii de duminică, în urma cărora părinţii noştri erau tot mai îngrijoraţi de la o săptămînă la alta, vărul meu şi cu mine, în livadă sau în pod pe vreme ploioasă, bătînd cum puteam măsura, dansam.

---

* Limba din Elveţia alemanică, diferă de la un canton la altul (n. trad.).

XIII

DIN FOTOLIU SAU DIN PAT, bunica Justine nu şi-a dat seama ce repede s-a terminat culesul. David a sosit cu cîteva ore înainte de moartea ei. Mama mi-a povestit despre trezirea bruscă a muribundei, despre bucuria ei de-şi vedea pe cei patru fii adunaţi la un loc. Mezinul a plecat la scurt timp după înmormîntare promiţînd că va mai veni. După părerea tuturor, moartea bunicii Justine fusese o uşurare. Ce s-ar fi ales de ea dacă ar fi trebuit să plecăm de la Morettes? Ca să nu-i mai văd fotoliul acum gol, lîngă soba de faianţă albastră mă duceam cît puteam de des să-mi fac lecţiile la Anne-Marie. Prietena mea avea să-şi continue studiile la Lausanne începînd din primăvara următoare.

— Şi tu, Louise?

Mă gîndeam la bunica Justine care dorea să mă audă vorbind englezeşte, limba prinţilor din poveşti. De fapt, aveam să stau probabil un an la o familie din Berna ca să învăţ germana în timp ce o ajutam la treburi pe stăpîna casei.

Catehismul se termina. Anne-Marie la capelă, eu la biserică eram gata să confirmăm credinţa noastră creştină înainte de a fi primite la masa de comuniune. Pastorul le-a făcut părinţilor mei vizita tradiţională.

— Trebuie să aveţi încredere, Domnule Moraz. Citiţi Biblia: Dumnezeu îi iubeşte pe cei pe care îi pune la încercare. Citiţi minunata poveste a lui Iov.

Mă gîndeam că el avea viitorul asigurat şi nu avea grijile noastre. Tata l-a servit cu un pahar de vin, mama — cu sărăţele. Am pus mîna şi am citit cartea lui Iov fără să găsesc nici cea mai mică mîngîiere. La ce bun să iei viaţa de la început după ce ai pierdut tot ce ţi-a fost drag? Tata voia să salveze casa asta, pe femeia asta numită Madeleine, pe Jean şi pe mine, copiii lui.

Şi dintr-o dată primirăm două ştiri — una după alta. Mama a văzut în asta împlinirea rugilor ei, iar tata restabilirea unei dreptăţi în care nu mai credea. În loc să oftăm:

— Mai bine că s-a dus bunica Justine, am început să spunem :

— Dacă ar fi şi bunica Justine, ca să se bucure cu noi!

Mai întîi am fost anunţaţi că o subvenţie serioasă era acordată de Confederaţie proprietarilor de vii care suferiseră de pe urma îngheţului. Bărbaţilor nu le-au mai ajuns pivniţele ca să dezbată cum şi ce fel. Cum fericirea ca şi nenorocirea nu vin niciodată singure, cîteva zile mai tîrziu o scrisoare de la unchiul David ne anunţa că era în măsură să ne ramburseze tot. „Tot" însemna că odată cu valoarea ipotecilor, le înapoia fraţilor partea lor din titlurile pe care i le dăduse odinioară bunica Justine ţinînd seama, bineînţeles, de dobînzi. David ne dădea de ştire că avea să vină de Paşti ca să-şi pună treburile la punct şi să ne-o prezinte pe soţia sa. Cîteva zile mai tîrziu primirăm o superbă scrisoare de „faire-part".

— Uite, zise mama, ai o nouă mătuşă, o cheamă Mary.

Apoi, dînd fuga la vecina care îi împrumuta tipare îmi croi două rochii de semi-doliu, una gri, cealaltă în carouri negre şi albe. Mătuşa Esther îmi aduse panglici noi de catifea şi tafta ca să-mi prind părul. Am ajutat-o pe mătuşa Hélène să deretice camera roşie şi am pus un buchet de narcise galbene pe noptieră.

XIV

MAI PUŢIN FRUMOASĂ decît Joyce şi Pauline, subţire şi brună într-o vreme cînd femeia trebuia să fie blondă şi plinuţă, englezoaică ce nu făcea caz de accentul anglo-saxon, mătuşa Mary ne-a cîştigat încrederea în cîteva ceasuri. Oare influenţa ei îl schimbase în bine pe fiul risipitor? Victor, ca şi părinţii mei, nu mai ştiau cum să-l răsfeţe pe vinovat; pînă şi mătuşa Esther îşi dădea osteneala să fie amabilă.

Întoarcerea lui Jean a fost, şi ea, un eveniment. Ne pîndeam de departe căci nu avusesem încă timp să ne reluăm vechea complicitate. O ajutam pe mama pe cît puteam, în timp ce bărbaţii discutau afaceri în pivniţă. Mătuşa Esther a catadicsit chiar să mă ajute să pun

masa, iar mătușa Mary făcea buchete savante și superbe. În ultima seară, în timp ce serveam cafeaua, am auzit-o întrebînd :

— Ce proiecte aveți pentru Louise ?

Abia atunci am aflat că mama hotărîse să mă mai țină un an pe lîngă ea socotindu-mă prea slăbuță ca să muncesc la niște străini. Educația unei fete, de altfel, dă mai puțină bătaie de cap decît aceea a unui băiat, e de ajuns să fie serioasă, să aibă tragere de inimă pentru muncă și să fie econoamă. Mama spunea că nu-i dădusem niciodată motiv să se plîngă de mine.

— Și dacă am lua-o cu noi ?

— S-o luați ? Unde ?

— La Liverpool, la hotelul pe care-l conduce David.

— Și ce-o să facă ea într-un hotel ?

— O să citească, o să-mi țină de urît, o să plimbe cîinele.

— Să citească !

— Să plimbe cîinele !

Argumentul hotărîtor a venit de la Victor :

— Fetița nu arată prea bine. O schimbare de aer o s-o întărească. Dacă se plictisește, mă duc s-o iau.

— Fiți atenți, să n-o răsfățați prea mult, a încheiat tata.

Mama s-a interesat imediat cum o să fie cu traversarea Mînecii. Pe mine, nimeni nu m-a întrebat nimic și singurul punct comun între noua existență și cea de pînă acum avea să fie acest unchi încîntător și ușuratic care, în ciuda recentei sale respectabilități, rămînea un exemplu de ceea ce nu trebuia să faci. Mama, care nu trecuse niciodată dincolo de masivul Jura, își realiza prin mine visele de colindat lumea și se gîndea deja la mîndria clanului Thévoz la primirea scrisorilor mele : „Ai văzut ce noroc au tinerii din ziua de azi. Fata Madeleinei, abia a împlinit șaisprezece ani și stă într-un palace în Anglia !"

— Dar voi plecați mîine și Louise n-are nimic de îmbrăcat, își aminti ea brusc.

Spălă, cusu, călcă pînă noaptea tîrziu. Dimineața, așezîndu-mi lucrurile într-un coș de nuiele, îmi vorbi despre ocean și despre mareele pe care nu le cunoștea decît din povestirile lui Victor, despre vapoare de zece ori mai mari decît cele care navigau pe Léman și despre

balenele care puteau să le scufunde. Am privit o clipă Alpii Savoiei, mulțumită să-i știu atît de aproape, granița lumii închise pe care mă pregăteam să o las în urma mea.

— O să-mi fie dor...

— Dor ? Nu vorbi prostii.

Mama mea Madeleine, asemeni unei păsăruici care-și împinge puii afară din cuib ca să zboare, îmi închidea lumea ocrotită a copilăriei. Dintr-o dată, adulții mă tratau de la egal la egal și se mirau de purtarea mea nehotărîtă. Am dat o fugă la Anne-Marie, i-am promis să-i scriu în fiecare săptămînă. Sărutîndu-ne pe peronul gării din Lausanne unde mă condusese, mama și cu mine plîngeam, și în trenul care alerga spre frontieră mi-am mai șters de cîteva ori ochii.

— De ce plîngi ? se informă Mary, fără cea mai mică inflexiune de milă în voce.

— Pentru că m-am despărțit de mama, am bîiguit, scandalizată că nu vede evidența tragică a despărțirilor lungi.

— Și lacrimile te ajută cu ceva ?

Am privit-o uluită pe noua mea mătușă. Ai mei plîngeau ori de cîte ori se despărțeau pentru mai mult de o săptămînă. Să nu verși o lacrimă în astfel de împrejurări nu ar fi dovada că ești lipsit de inimă ? Și totuși, cum Mary aștepta serioasă răspunsul, am bolborosit un „nu" rușinat și mi-am turtit nasul de fereastră în fața primilor brazi de pe coastă : a doua mea educație începuse.

A DOUA VIAȚĂ

LOUISE MORAZ

SOARELE BATE ÎN GEAM, ne sufocăm de căldură pe banchetele de pluș grena, identic cu acela care acoperă fotoliile de la Morettes. Cu toate acestea, în Jura, petece de zăpadă mai întîrzie încă, agățate de pante. Foarte curînd traversăm întinse pășuni pustii în care privirea mea, obișnuită să cuprindă satele, se pierde. Coborînd spre Burgundia, pomi învăluiți în verdele proaspăt al frunzelor tinere adăpostesc printre ramuri — ganglioni sau tumori — vălătuci de culoare închisă. N-am mai pomenit atîtea cuiburi fără păsări. „Este vîsc" mă corectează David și eu fac ochii mari de parcă mi-ar fi spus că e un dinozaur. Vîscul, considerat parazit și sistematic smuls a dispărut din cantonul meu, și nu l-am văzut cum arată decît în desenele din abecedar în ziua cînd am învățat să fac diferența între „vî" de la vîrf și „vi" de la vin.

Mary mi-a întins un ziar de trei ori mai gros decît al nostru. Parcurg titlurile. Trenul mă zgîlțîie, literele dansează, mă doare capul, de altfel nu sînt obișnuită să citesc, la Morettes abia dacă aveam timp să-mi fac lecțiile. Doar tata mai răsfoia „Gazeta" pe care i-o împrumuta Domnul Charles. Cel puțin în privința asta mama era de aceeași părere cu mătușa Hélène : lectura îți bagă-n cap tot soiul de idei, e pierdere de vreme.

— Ai şi terminat, Louise? Spune-ne ce se petrece în lume.

Să nu recunosc că majoritatea cuvintelor mi-au rămas indiferente. Şi totuşi, această familie care a ars în ferma ei, cu vite cu tot, şi din care n-a mai rămas decît pisica mieunînd în jurul ruinelor fumegînde... Aşteptîndu-mă să văd faţa îngrozită a lui Mary, anunţ:

— O familie întreagă a ars de vie în Landes.

— Ei, Louise, nu orice întîmplare care face vîlvă taie un drum spre interesul nostru.

— Dar nu a fost vîlvătaie, a fost un incendiu cumplit.

Unchiul David rîde de-i dau lacrimile. Mary îmi explică cum că accidente izolate se întîmplă în fiecare zi şi pretutindeni. Dar cum ele nu influenţează cursul istoriei, nu merită să-ţi pierzi vremea cu ele. Protestez: soarta acestei familii, tatăl, mama, doi copii, ca la noi acasă, cu un unchi sau o bunică, erau cinci se spune în articolul care mă îngrozeşte. Un incendiu în plină zi, de ce nu au fugit? Sau, văzîndu-şi casa distrusă au preferat să piară odată cu ea?

Mary se întoarce spre David:

— E încîntătoare mica noastră elveţiancă. El îi ia mîna:

— Un copil prea mare pentru nişte tineri căsătoriţi de două luni.

Rîd, se sărută, eu întorc ochii, părinţii mei nu s-au sărutat niciodată în faţa mea şi nu ştiu dacă mi-ar fi plăcut să-şi spună „dumneata" aşa cum fac David şi soţia sa.

Vagonul-restaurant: pe fiecare masă este o mică lampă şi un buchet. Mă minunez. O privire a mătuşii Mary îmi aminteşte că nu mai am vîrsta exploziilor de entuziasm. Vreau să-i fac semn chelnerului să nu-mi pună prea mult, de altfel nu mi-e foame, m-aş fi mulţumit cu o supă. David îmi explică blînd, că trebuie să accept, să mănînc cît vreau şi să las restul. La Morettes fiecare îşi goleşte farfuria din consideraţie pentru hrana atît de greu cîştigată şi pentru munca mamei care a pregătit-o. Dreaptă, cu coatele pe lîngă corp, cu ochii plecaţi descopăr că obiceiurile se schimbă în funcţie de mediu. David, unchiul meu, s-a cam îndepărtat de clanul

nostru. Pînă unde poți să mergi în asemănări și în diferențe? Nu mă mai mir cu voce tare, nu mai vreau ca mătușa Mary să mă găsească „încîntătoare". Dacă n-aș fi de față, David și Mary ar vorbi mai liber sau prezența mea îi face să-și închipuie că ar avea mai multe să-și spună? Din delicatețe sau regretînd de pe acum că m-au luat cu ei, Mary precizează:

— Dacă vrei, mai poți să te răzgîndești și să te întorci de la Paris.

Vreau într-adevăr să văd Anglia eu, care nu fusesem niciodată la Geneva? De-aș ști că mă usuc de singurătate și tot n-am s-o lipsesc pe mama de călătoria pe care o face prin mine.

Un domn în vîrstă cere permisiunea să-și bea cafeaua la masa noastră, apoi, adresîndu-se lui Mary:

— Am o fetiță de vîrsta sorei dumneavoastră.

— Louise nu e sora mea!

A replicat atît de prompt, de parcă această legătură de rudenie ar fi umilit-o. David comandă al doilea coniac. Își privește soția.

— Ești frumoasă...

Ea se ridică în picioare:

— Hai să culcăm copilul ăsta.

O cușetă, un compartiment numai pentru mine, am impresia că visez, dorm, mă trezesc, trenul s-a oprit. Mi-e frică. De toate: că sînt uitată, că sînt răpită. O gîscă albă, comerțul cu albe. Trenul zboară, mă trezesc la Paris.

Mămicuță scumpă,

Am călătorit excelent. Este grozav să dormi în tren.

Nu poți să-ți închipui lungimea și lățimea străzilor la Paris; nici înălțimea caselor, nu numai din cauza numărului de etaje, dar pentru că fiecare din ele este aproape de două ori cît unul de la noi, ceea ce mă face să mă simt mică de tot. Azi după-masă, mătușa Mary m-a luat la o paradă a modei apoi s-a dus să „dineze" cu unchiul David. Aici toată lumea spune „dineu" în loc de „cină", iar către miezul nopții, după teatru, se cinează. Oamenii se culcă foarte tîrziu și se pare că toată lumea se scoală tot tîrziu. Am rămas singură la hotel și sînt mulțumită că am timp să-ți scriu. Unchiul

David mi-a spus că pot să comand tot ce vreau în camera mea. Am luat jambon, ca la Crăciun și la desert, ghici! nu, n-ai să ghicești niciodată: căpșuni! Înainte de sfîrșitul lui aprilie! Se coc în seră.

Mîine, plecăm la Londra și peste două zile ajungem la Liverpool unde sper să găsesc vești de la voi...

O scrisoare sîrguincioasă pe hîrtie cu antetul hotelului. Mama se va grăbi să o deschidă, va pîndi sosirea tatii ca să i-o dea și lui, o va citi cu voce tare după masă, ca un desert pentru toată familia. Îndată după ce o va arăta unchiului Victor o va trimite la Mézières.

Lumina se cerne printre perdelele trase. Mă duc la fereastră: trăsuri, trecători, mai multă animație decît în piața orășelului nostru în seara de 1 august. Mă întind pe pat. De cîte ori închid ochii revăd imagini din ziua care a trecut: cumpărăturile de dimineață cu Mary. Cumpără parfumuri „care nu se găsesc în Anglia", cumpără eșarfe, genți, mănuși, cumpără tot ce are timp să cumpere, „fleacuri de dat cadou". Hotelul este la doi pași, ne întoarcem cu brațele încărcate. Merg, fascinată de mulțime, de vitrine, de trăsuri și cupeuri. Mary mă apucă de braț:

— Fii atentă pe unde calci.

Era să mă împiedic de un sac de pînză negricioasă pus în mijlocul trotuarului. Care se termină cu niște bocanci fără șireturi. Un om? Capul îi este ascuns în cutele unei pături, cîțiva pași mai încolo, altul, aproape identic. Stau pe un grătar de sub care iese o căldură dulceagă.

Într-o zi la Cully, întorcîndu-mă de la școală și descoperind un om în șanț, m-am repezit acasă într-un suflet. Tata și argatul se duseseră imediat să-l ajute. Aici oamenii ocolesc corpurile întinse, își văd de drum...

— Hai, vino, zice Mary.

— Sînt bolnavi? Beți?

— Dorm la căldură pe gurile de aerisire de la metrou.

Pachetele pe care le duc se fac grele ca niște bolovani. Aș vrea să le dau acestor oameni haine și încălțăminte ca lumea, să le spun că la noi, în anotimpul ăsta, ca zilieri, ar găsi cu siguranță de lucru.

— N-ar avea nici un chef să lucreze la vie, adăugă mătușa-mea care îmi ghicește gîndurile. Și cînd mă

opresc la cîţiva metri mai departe în faţa altui sac :

— Lasă copilăriile.

În tonul ei se simte enervarea şi grăbesc pasul.

După-amiază, casa de mode, covoare peste tot, frumuseţea manechinelor şi a vînzătoarelor îmi ia ochii mai mult decît modelele. Cu toate lecţiile bunicii Justine, nu ştiu ce să fac cu mîinile, nici să stau mult timp nemişcată într-un fotoliu.

— Nu-i aşa că pliseul ăsta e minunat ?

Răspund „da" din politeţe. Cînd să porţi toate toaletele astea ? La noi, o rochie şi un palton de duminică sînt de ajuns şi un şal imens de sărbătoare.

— Trebuie să ştii să te îmbraci, spune Mary, cu blîndeţe. Am să te învăţ.

„Păcat că la Cully nu înveţi nimic", spunea bunica mea. Am învăţat, la Cully, să îngrijesc o casă şi o grădină. Astăzi, nu de asta am nevoie. Există mai multe feluri de a trăi. Dar eşti oare liber să alegi ? Ştii cum şi cînd să alegi ?

Aprind lumina. Dacă tot nu dorm, măcar să citesc ziarele pe care Mary mi le-a lăsat pe noptieră : „O fată de vîrsta ta trebuie să fie în stare să vorbească despre evenimentele zilei".

Mă poticnesc în nişte cuvinte necunoscute. Şi apoi mai e şi accentul parizienilor. În seara asta, a trebuit s-o pun pe cameristă să repete, iar cînd am comandat cina — pardon, dineul — *maître d'hotel* m-a înţeles numai cu mare greutate.

— Domnişoara este străină ?

— Sînt elveţiancă.

— M-am gîndit eu. Un accent belgian sau german. Domnişoara este din Zürich ?

N-am avut curaj să-i explic că nu fusesem niciodată la Zürich. Ca germană, nu cunoşteam decît cele cîteva cuvinte cu greu învăţate la şcoală. Limba mea maternă, singura pe care o cunosc este franceza din cantonul Vaud care nu este tot una cu franceza de la Paris. Sensul cuvintelor, chiar şi al celor mai simple, este uşor schimbat. Între mine şi ceilalţi se ridică o ceaţă deformantă. De altfel, dacă aş dispărea în oraşul ăsta nimeni n-ar observa afară de David şi de Mary, iar pentru ei dispariţia mea ar însemna mai mult neplăceri decît amărăciune. Şi nici măcar n-ar face vîlvă. Eu nu exist decît în inima celor pe care i-am lăsat acasă.

Mă trezesc, ceea ce înseamnă că pînă la urmă am adormit totuşi. Afară e frumos. David bate la uşă. Mă invită la plimbare în timp ce Mary se odihneşte.

— Unde vrei să mergem ?

— La metrou şi la turnul Eiffel.

— Îţi pare bine ?

Spun „da". Mi-am găsit un tovarăş de joacă.

Să traversezi Mîneca pe o mare învolburată este ca şi cum ai mînca slănina rîncedă într-o dimineaţă de iulie. În ambele cazuri buna-cuviinţă îţi cere să nu laşi să se vadă că ţi-e rău. Astăzi, în schimb, îmi lipseşte apa de la cişmeaua noastră ca să mă răcoresc.

— Stai dreaptă, Louise, îmi spune Mary cînd punem piciorul pe uscat.

— E tare palidă fetiţa asta, constată David.

Observ că obrajii mătuşei mele sînt trandafirii, pudraţi cu artă. Mergem să ne luăm bagajele. Un vameş pare că vrea să-mi deschidă cufărul de nuiele. Mary are un gest de dispreţ :

— Numai boarfe.

Cuvîntul mă şfichiuieşte. David vine către noi.

— Ţi-ai mai revenit. Ţi-e mai bine. Se vede că Anglia îţi priieşte.

Londra, un hotel ca cel din Paris. Nu mi-e foame, nu vreau nimic.

— Hai, noapte bună ! spune David. Mai avem două zile obositoare, mătuşa ta vrea să ajungă mai repede.

Şi eu sînt obosită, şi eu vreau să ajung mai repede, dar unde ?

Liverpool. Peronul gării, lachei de o eleganţă discretă, dispărem într-o berlină, bagajele vor veni după noi.

Celebrul hotel „Adelphi", punctul de plecare al ocolului lui Jules Verne din „Ocolul pămîntului în optzeci de zile", cunoscut de o lume, în afară de mine. Lumina de la intrare, oglinzile, armata de personal adunată în hol în ordine de paradă ca să ne întîmpine. Toţi se uită la mine, nu mai ştiu să merg. Mary mă ia de braţ.

— Uite ce e, Louise, e încîntător să faci pe timida, dar nu exagera.

Vocea rece îmi curgea pe șira spinării ca o apă înghețată. Mă îndrept. Mă las împinsă în ascensor.

Dragă mamă,

Am călătorit excelent. Unchiul David și mătușa Mary sînt foarte drăguți cu mine. Hotelul este imens. Puișorii din ouăle pe care le-am pus la clocit sub găina pestriță or fi ieșit pînă acum. Scrie-mi repede și spune-mi cîți sînt. Ți-ai pus răsadurile? Vîntul suflă tot timpul. Se pare că așa este aici, pe malul mării.

O scrisoare care nu povestește nimic. Mi-a trebuit mult timp ca s-o scriu. Cel mai greu, să învăț să mă las servită. Stupoarea mea alaltăieri cînd, după ce valetul mi-a adus valiza, o cameristă a venit să mi-o desfacă; stupoarea mea cînd am văzut-o așezîndu-mi, cu toată seriozitatea, cele cîteva lucruri în dulapul imens care ar fi putut înghiți laolaltă trusoul bunicii Justine și pe cel al mamei. Cămașa mea de noapte de pînză groasă despăturită pe pat în așa fel încît nu mai trebuie decît să mă strecor între cearșafuri. Și apa curentă. Deschid cu prudență robinetul fermecat, ating cu mîna draperiile de catifea roz, care urcă pînă la friza de lîngă plafon. Două fotolii, o măsuță de coafat, o masă de scris, fac turul domeniului meu ca o pisică scoasă din casa ei.

— Noi avem treabă în seara asta, mi-a spus Mary. Comandă-ți dineul în camera ta. Ne vedem mîine.

Liniștea mă sperie și mai mult decît animația pariziană. Trag perdelele, deschid fereastra. Vîntul suflă în rafale, aducîndu-mi strigătul unei sirene. Îmi perii părul la nesfîrșit. Cineva bate la ușă : David !

Vrăjitorul care ne-a ținut atîta vreme în mizerie și care de trei zile, mă face părtașă la splendoarea existenței lui, David Moraz, din rasa mea, din sîngele meu, tandru și sentimental așa cum sînt cei din Pays de Vaud, a venit numai și numai ca să-mi ureze noapte bună.

— Va trebui să tragi zăvorul, puiule. Ești în camera ta, dar un hotel nu este chiar ca o casă din Cully. Ai mîncat bine ?

Mărturisesc :

— Dacă aș putea să beau un ceai! N-am vrut să deranjez.

— Să deranjezi ? Pentru toți de aici este o onoare să-mi servească nepoata.

David dă ordine șefului personalului. Îmi arată cum să mînuiesc sonerii și comutatoare. Înainte s-o șteargă, mă ciufulește și îmi lasă pe obraji două pupături de care aveam mare nevoie.

Dragă Anne-Marie,

Iată-mă într-un palace unde cu siguranță că tu te-ai simți mai în largul tău decît mine.

Patru etaje : albastru, galben, mov, roz și pe fiecare palier, asortate, perdelele, tavanurile, păturile, prosoapele de toaletă, boneta, și șorțul și pămătufurile cameristelor. Ai urcat vreodată cu ascensorul ? La început mi-a fost teamă. Locuiesc la etajul roz, al patrulea. Cînd cobor, o iau deseori pe scări, unde, în niște oglinzi, mă văd în patru exemplare. Cred să ai fi la fel de surprinsă ca și mine văzîndu-mă cu coc, cu guler foarte înalt, rochie cu trenă și această siluetă nouă pe care mi-o dau corsetul, turnura și tocurile înalte.

Sala de mese, mare cît un hol de gară, armata de chelneri și de maîtres d'hotel, bucătăriile-uzine, poate că tu le-ai văzut în alte părți ? dar broaștele țestoase ? Uriașe, lucitoare în platoșele lor de solzi chihlimbarii, înoată în două imense bazine de apă sărată, se bulbucesc, se încalecă și sfîșie tot ce pot atinge cu gurile lor de centenare. De la Edinburg, de la Londra, de la Paris, de la Roma, de la New York lumea vine să le vadă și să le ... bea, căci supa de broască țestoasă a făcut faima restaurantului. Ca să-ți spun drept, eu nu mă omor după ea. Supa noastră de duminică în care înoată bucățele de măduvă grasă, dreasă la sfîrșit cu un păhărel de vin alb e cel puțin tot atît de bună ca această fiertură marină prea picantă. Zilele trecute am ajuns exact după sacrificarea unuia din aceste pachiderme. Capul, așezat pe jos, nu părea deloc mirat că este desprins de trunchi și gîtul continua să se miște de la dreapta la stînga și de la stînga la dreapa, împroșcînd sînge cît un viței.

Nu ți-am vorbit decît de bucătărie, fără să-ți povestesc cum o duc aici. Data viitoare. Trebuie să mă duc după mătușa Mary în salon ; a venit camerista să mă

coafeze. Îți place la Lausanne? Ai colege bune la Școala Vinet? Nu mă uita. Te sărut.

Prietena ta, Louise.

Cobor scara încercînd să par băţoasă. Aşa cum i-am scris lui Anne-Marie, merg în întîmpinarea propriei mele imagini. Am mințit fără să vreau? Mă obișnuiesc cu noua mea înfățișare; dacă m-aș vedea azi așa cum eram la sosire poate că nu m-aș mai recunoaște.

Intru în salonul unde mătușa își primește musafirii. Majoritatea știu franceza, iar engleza mea se îmbunătățește pe zi ce trece. Am să mă ocup de cei pe care îi văd singuri: de unde vin? Unde merg? Sînt mulțumiți de șederea lor aici? Au petrecut o zi plăcută? Au dormit bine? Le vorbesc de țara lor, de evenimentele politice ale zilei, le fac femeilor complimente în legătură cu rochia, cu coafura. Cel mai adesea oamenii nu vor decît să îi asculți. Nimic mai ușor și nu încetez să mă mir: pare-se că clienții hotelului nu au familie sau că, cel puțin, nu le pasă niciodată de ea. Nici copii bolnavi, nici pomeneală de frați sau de surori și chiar Mary pare să fi descins pe pămînt la vîrsta de douăzeci sau douăzeci și cinci de ani.

Oameni foarte ocupați care-și petrec o parte din an în trenuri sau pe pacheboturi. Oameni obosiți, cel puțin așa spun ei, deși nu fac niciodată muncile care-i istovesc pe părinții mei.

Cănișul domnișoarei Willie a murit la New York acum două luni și nimeni nu reușește s-o consoleze. Doamna Taylor, cu fața numai riduri, este dezolată: coaforul hotelului nu i-a ondulat părul așa cum i-l ondulează coaforul ei obișnuit. Nu înțeleg nimic din conversațiile oamenilor de afaceri, dar uneori sînt pusă la curent cu sumele pierdute la masa de joc. N-am să-i scriu niciodată mamei că într-o singură noapte poți să pierzi sau să cîștigi valoarea unei recolte frumoase.

Mătușa Mary este mulțumită de mine. Uneori, de atîta stat jos, fără să fac nimic sau în picioare, fără să merg, sînt tot atît de obosită ca după o zi în care am cules struguri. Cel mai plăcut moment al zilei este plimbarea de o oră pe care o fac, înainte sau după masa de prînz, cu Daxi, teckelul mătușii mele.

Cinez singură sau cu diverşi invitaţi. Mary îmi dă instrucţiuni de pe o zi pe alta. Uneori David se arată îngrijorat :

— Nu eşti prea ocupată ? Să ne spui.

Îl liniştesc. Am avut întotdeauna obiceiul să ascult de mătuşa Hélène sau de mama. Ce mi se cere aici e simplu. Să fiu prezentă, să mănînc, să ascult, spunînd, cînd trebuie, cîte un cuvînt amabil. Acasă, aveam mai puţin timp pentru mine.

Arăt mult mai bine decît atunci cînd am venit, cel puţin aşa îmi spun toţi. Nu am povestit nimănui despre perioada de iniţiere organizată de Mary — de altfel totul aici depinde de ea şi datorită ei farmecul acestui bătrîn copil răsfăţat de David este în sfîrşit rentabil. Trei zile de izolare petrecute într-o necontenită activitate.

Prima zi, odată cu tradiţionala ceaşcă de ceai, un bileţel de la mătuşa mea prin care-mi anunţa venirea corsetierei. Camerista trage perdelele. Decepţie : de la fereastra mea nu se vede decît oraşul şi numai sirenele vapoarelor amintesc că portul este pe aproape. Baie, mic dejun, mă îmbrac pentru ca după cîteva minute să mă dezbrac. Ruşinea de a trebui să mă privesc aproape goală într-o oglindă, în timp ce o necunoscută îmi leagă şireturile de la corset.

— Domnişoara este cam slăbuţă, dar bine făcută.

Soseşte mătuşa :

— Stai dreaptă, Louise, uită-te drept înainte, la nivelul ochilor — corsetiera şi mătuşa au renunţat să-mi ceară părerea.

— Uitaţi-vă, Doamnă, Domnişoara nepoata dumneavoastră are gîtul lung, umerii lăsaţi, cum se poartă acum. Cu modelul acesta, va purta toaletele de minune.

Se îndepărtează cîţiva paşi pentru a-şi da mai bine seama unde să pună perniţele care îmi vor da un supliment de sîni şi de fese, în timp ce mătuşa mea, practică şi econoamă, mă sfătuieşte :

— Să-ţi cumperi întotdeauna două corsete la fel, Louise, şi să le porţi alternativ, o zi unul, o zi altul ca să nu se deformeze. N-are rost să te strîngi mai tare deocamdată. E de ajuns dacă îţi simţi talia la locul ei ca să nu-ţi alunece turnura.

Ameţesc de atîta stat în picioare nemişcată, sau aproape. Sînt gata să leşin. Mătuşa mea nu se sperie :

— Ce palidă eşti ! Apleacă-te în faţă şi stai un minut cu capul la nivelul genunchilor. Bine. Ridică-te.

Urmează, cu croitoreasa, alegerea stofelor şi modelelor în timp ce manechiurista — oh, stupoare ! îmi spune să nu-mi mai tai unghiile ci să le pilesc şi că ar fi preferabil să-i las ei grija asta. Cîteva exerciţii de echilibru şi de ţinută mă mai destind. Fac turul camerei pe tocuri înalte, cu o carte pusă pe creştetul capului. Prînzul în camera mea, lecţia de engleză, lectura atentă şi minuţioasă a ziarelor, căci acum ştiu că va trebui să răspund corect întrebărilor lui Mary.

Să ies, dar cum şi cînd? Timpul îmi este programat oră cu oră. În trei zile trecînd de la probă la lectură, de la lectură la lecţie, am căpătat pentru Mary sentimentele de dependenţă — recunoştinţă şi ranchiună una peste alta — ale unui căţel pentru noul său stăpîn acceptat de bine de rău. Nu pare să-şi dea seama. Aparıţiile ei rapide presărate cu ordine precise, îmi dau ameţeli. La noi, oamenii repetă la nesfîrşit un lucru, apoi aşteaptă un cuvînt de aprobare sau de înţelegere şi discuţia se reia de la cap, de plăcerea de a o mai auzi o dată. Ceea ce contează aici este eficacitatea. Ce vor de la mine ? Cît am să mai stau între pereţii ăştia cu servitoarele care se învîrt în jurul meu ? În sfîrşit, în a patra zi, un bilet lîngă ceaşca de ceai de dimineaţă : „Vom lua masa de prînz împreună. Voi veni să te iau la 12h.3o". Tracul ce precede intrarea în scenă : gătită de nerecunoscut, aproape drăguţă, aş vrea să intru în pămînt pentru ca să nu trebuiască să-mi expun mîinile umede, mersul nesigur şi obrajii care se îmbujorează din nimic. Mary intră, punctuală şi grăbită ca întotdeauna. Dintr-o ochire îmi cîntăreşte toaleta ireproşabilă şi starea de spirit nepotrivită.

— Sîntem foarte fericiţi să te avem la masă, Louise. Prînzul este o masă uşoară şi rapidă. La ora asta sînt mai puţini clienţi decît seara şi îţi vor da mai puţină atenţie. Mergi fără să şovăi, întotdeauna înaintea unchiului tău şi în spatele meu. Este clar că tot personalul va fi cu ochii pe tine. Fă-mi plăcerea să te faci că nu vezi şi abţine-te să roşeşti.

— Dar ce să fac dacă nu pot ?

— Dilatarea vaselor tale sanguine este un semn de emoţie. Prin urmare, stăpîneşte-ţi emoţia.

Mi se umplu ochii de lacrimi. Fără a lăsa să i se ghicească nerăbdarea, Mary se așază :

— La șaisprezece ani este momentul că capeți o anumită cunoaștere de sine. Ce motiv ai ca să te tulburi în fața unor necunoscuți ?

— Sînt timidă...

Timiditatea mi se pare un rău congenital cu care trebuie să te acomodezi așa cum te resemnezi să ai ochi albaștri sau negri. De altfel, nu este un semn de modestie ? Mătușa Hélène și chiar bunul Victor erau deseori încîntați cînd mă vedeau încurcată. Mary nu este de aceeași părere :

— Timidă ? De cînd ? Și de ce ? Asta înseamnă că ai o foarte bună părere despre tine și ți-e teamă că ceilalți nu o împărtășesc. Ții atît de mult să faci o impresie favorabilă asupra unor oameni care nici nu se sinchisesc de tine ? N-ar fi mai bine să pari ceea ce ești și să te impui ca atare ? Și dacă într-adevăr mica ta persoană te stînjenește, închipuie-ți că ești invizibilă.

Puțin cam țeapănă, dar perfect impasibilă mă angajez fără să clipesc în traversarea imensei săli de mese. Cu ochii ațintiți în ceafa fină a lui Mary, aș vrea să fiu invizibilă. Abia dacă ghicesc personalul de serviciu adunat în fundul sălii. Mă așez, în sfîrșit, la adăpost de priviri în dosul solidului ecran al umerilor unchiului meu și mă întorc către fereastra cea mai apropiată : cît vezi cu ochii, cenușie, brună, mișcătoare, brăzdată de creste albe : marea !

— Ți-e foame ? mă întreabă David.

Uitînd de timiditate, arăt privelișteа cu care el este obișnuit :

— Asta e marea, marea Irlandei ?

În aceeași clipă înțeleg că răceala aparentă a lui Mary ascunde o atenție lucidă și binevoitoare. Cine altcineva decît ea, în așa de puține zile, m-ar fi împins într-un mediu atît de diferit de al meu, fără să mă simt paralizată într-o inferioritate fără leac ? Entuziasmul meu o liniștește. Înseamnă că pot să ies din pasivitatea mea și din docilitatea mea de copil cuminte. De David mă leagă un acord secret și o complicitate, sîntem de același sînge. Oricare ar fi defectele celuilalt, le acceptăm cu o indulgență fără rezerve căutînd să vedem în ele pecetea clanului.

Dragă mamă,

M-am întors de la plimbare. Daxi este foarte cuminte.

Mergînd amîndoi în pas vioi facem circa o oră pînă la capătul digului mare şi înapoi. Am o pălăriuţă plată pe care mi-o îndes pe frunte şi mi-o leg bine din cauza vîntului. Pomii de pe chei sînt toţi înclinaţi în aceeaşi parte. Astăzi, mătuşa Mary îmi dăduse întîlnire în oraş pentru cumpărături. Ai fi rîs dacă ai fi văzut cum s-au repezit băieţii de la hotel să ne ia pachetele din mînă.

Unchiul David şi mătuşa Mary sînt mulţumiţi de progresele pe care le fac la engleză şi mă încurajează. Trebuie să te las. Avem douăzeci de persoane la masă diseară şi trebuie să fiu cît mai elegantă. Mulţumesc pentru ultima ta scrisoare. Sper că tatei îi este mai bine şi vă sărut din toată inima.

Louise

Draga mea Anne-Marie,

Portul este fascinant. În fiecare zi intră nave uriaşe, în timp ce altele se pregătesc de plecare. Macaralele descarcă munţi de bumbac, de cafea, butoaie de ulei, grămezi de banane. Hinduşi şi Americani debarcă la hotel. Dar n-ai să ghiceşti pe ce s-a bazat dezvoltarea oraşului : pe comerţul cu negri ! Acum, bineînţeles, s-a terminat cu aşa ceva. Doar cei mai săraci dintre albi mai emigrează încă în Statele Unite sau în Canada.

N-am avut timp să vizitez tot oraşul dar am fost de cîteva ori la grădina botanică. Ai putea să-ţi petreci acolo zile întregi. Se pare că în zona aceasta nu îngheaţă niciodată din cauza Gulf-Stream-ului, aşa încît palmierii cresc aici mult mai bine decît la Montreaux. Nişte sere imense adăposteşc bananieri şi tot soiul de flori tropicale care l-ar face fericit pe unchiul Victor. Mi-a mai rămas de văzut grădina zoologică, primăria şi muzeul cu antichităţi egiptene. Mătuşa ţine să cunosc tot ce se poate vedea ca să-i informez pe clienţii noştri şi la nevoie să-i însoţesc.

Anne-Marie, îţi aminteşti cum trăiam la Morettes şi tu îţi dăduseşi seama de necazurile pe care le aveam cu banii deşi nu vorbeam niciodată despre asta ? Îmi închipuiam atunci că a fi bogat înseamnă să te şcoli

mult mai tîrziu decît mama şi tata, să ai timp să hoinăreşti. Îţi aduci aminte ce fericire era să te întinzi, primăvara, pe un zid călduţ şi să te uiţi la nesfîrşit la şopîrla care-şi scoate pentru prima dată căpşorul din ascunzătoare? Să fii bogat, înseamnă pentru mine să mănînci tot ce-ţi trece prin cap cînd şi unde ai chef, să petreci vacanţe foarte lungi în ţara visurilor tale, să-ţi inviţi acolo toţi prietenii; mai înseamnă să faci cadouri şi servicii. Cu siguranţă că ideea aceasta mi-a venit în mare parte datorită ţie, care erai întotdeauna atît de primitoare şi de generoasă.

De mic copil am auzit în jurul meu că „banii nu aduc fericirea", dar în acelaşi timp constatam în fiecare zi că lipsa lor ne condamna la o viaţă strîmtorată.

Acum trăiesc printre milionari: pe planul averii nu există nici o comparaţie între ei şi mine. Ei bine, Anne-Marie, nu mai înţeleg nimic; oamenii ăştia au obligaţii care nu se mai termină şi pe deasupra se mai şi plictisesc! Am văzut-o deseori pe mama obosită, dar plictisită? niciodată! Era prea fericită cînd avea o clipă de răgaz ca să vorbească cu florile ei sau să scrie cîteva cuvinte la Mézières. Şi, mai ales, fie că gătea, spăla sau lucra la grădină, îi plăcea ce făcea. Cred că nici pentru bunica Justine, care-şi petrecea zilele într-un fotoliu, timpul nu trecea prea încet, aşa ocupată cum era să-l aştepte pe David şi să se gîndească la el.

Atunci mă întreb de ce aceşti oameni atît de bogaţi şi liberi — de vreme ce nu depind decît de ei înşişi — îşi organizează atît de greu viaţa.

Este aici un pianist care cîntă tot ce îl rog: ai putea să-mi trimiţi partitura noilor cîntece de Jaques Dalcroze pe care le-aţi învăţat la Şcoala Vinet?

Nu, mamă dragă, ce-ţi trece prin cap? Duc o viaţă foarte cumpătată. N-am să ajung vanitoasă pentru că am cameristă la dispoziţie sau pentru că mă schimb de trei ori pe zi. Să ştii să te îmbraci în funcţie de împrejurări devine un obicei, un soi de rutină, ca atunci cînd cureţi morcovi sau culegi fasole. Te plîngi că nu-ţi povestesc nimic despre englezi. Închipuieşte-ţi hotelul ca pe o insulă unde ar veni să se aşeze în trecere păsări de toate speciile. Nu le îmblînzesc decît pe cele

care nu pot zbura şi doar pe ele învăţ să le cunosc. Cît despre programul meu, în afară de lecţiile de istorie şi engleză, de coafat şi de probele la rochii, principala mea obligaţie este să fiu disponibilă, aşa încît de pe o zi pe alta, şi uneori de la o oră la alta, toate planurile mele se schimbă.

Un exemplu : este ora unsprezece. Tocmai m-am despărţit de Doamna Whiteman căreia îi fac cîte o vizită în fiecare dimineaţă de vreo cinsprezece zile. Închipuieşte-ţi o femeie destul de înaltă şi de voinică, la cincizeci de ani, cu părul încă negru, cu puţine riduri, cu o înfăţişare placidă. Doi copii adulţi care nu-i dau nici o bătaie de cap şi de care pomeneşte destul de des ca să-şi justifice existenţa. Văduvă, divorţată ? A sosit cu mai mulţi călători de la New York, pe la prînz. După ce s-a informat despre mersul trenurilor, a cerut să i se rezerve un loc pentru Londra, a doua zi. A luat dejunul la hotel după care, răzgîndindu-se, s-a hotărît să meargă la Edinburg. După o oră, a comandat din nou un bilet pentru Londra şi, în momentul în care funcţionarul l-a obţinut, a anunţat că o să se ducă totuşi la Edinburg. Tocmai mă întorceam cu Daxi de la plimbare. Văzînd că portarul dădea semne de enervare, am invitat-o pe Doamna Whiteman să luăm o ceaşcă de ceai împreună. Problema, ei ? Iat-o, mamă dragă. Să-mi spui dacă te-ai fi gîndit vreodată la aşa ceva : La Londra, Doamna Whiteman îşi are pantofarul, la Edinburg, un cavou de familie. Ţine să se ducă şi într-un oraş şi în celălalt, fără să se hotărască în care mai întîi. Timp de o jumătate de oră am întors pe toate feţele vremea, anotimpul, spectacolele şi expoziţiile. De cîte ori credeam că am făcut să se încline balanţa într-o parte, călătoarea îi modifica echilibrul printr-o observaţie neaşteptată.

Pînă la urmă i-am propus să stea liniştită aici pînă ce hotărîrea se va impune de la sine căci dacă nu, îndată ce se va urca în trenul de Londra se va frămînta gîndindu-se că ar fi trebuit să fie în drum spre Edinburg. A fost imediat de această părere şi de atunci mă convoacă în fiecare dimineaţă, constatăm că, pentru moment, nu are nici un motiv să plece şi îi propun pentru ziua respectivă un program satisfăcător. Mătuşa Mary pretinde că i-am făcut un serviciu. Poate că atunci cînd vei citi această scrisoare, Doamna Witheman ne va fi părăsit şi eu mă voi ocupa de o domnişoară Black.

Mămico scumpă, sper să ai destui oameni să te ajute la lăstărit. N-am prea înțeles ce-mi scrii despre tata. Îl doare spatele? De ce nu mai poate lucra cu Jean?

Scrisorile mamei sînt din ce în ce mai îngrijorate. O neliniștește sănătatea tatei care nu vrea să țină regim deși stomacul lui — sau ficatul? — nu mai suportă nimic. Se plînge de Jean: după ce a petrecut un an departe de casă refuză să mai fie un fiu supus. Cînd am plecat, toată lumea vorbea de filoxeră: se pare că acum altă boală atacă viile. „Noroc că pot să-ți scriu, fetița mamei, casa mi se pare așa de pustie fără tine." I-am propus să mă întorc dar ea îmi spune să rămîn aici cît mai mult, repetînd, fără să știe, cuvintele bunicii Justine: „La Cully n-ai avea nimic de învățat". Am sfătuit-o să urce la Mézières, căci mătușa Hélène se poate ocupa de casă o săptămînă-două. Dar nu vrea să-i lase pe Jean și pe tata. Crezusem că dacă am scăpat de ipotecă, mama va fi din nou veselă. Am vorbit despre asta cu Mary.

Era pentru prima oară că abordam un subiect mai personal, fără legătură directă cu viața noastră de fiecare zi sau cu organizarea hotelului. Îi mărturisesc, de asemenea, că majoritatea cameristelor par mai vesele decît clienții noștri cei mai bogați, pe care ele însă îi invidiază și care n-ar vrea să fie în locul lor pentru nimic în lume. „Fericiți cei săraci" repetă Evangheliile fără încetare, dar nimeni nu e de acord. Mary îmi spune că oamenii se plîng de lipsa banilor ca să nu-și mai facă alte griji. Oamenii au nevoie să se mintă, să creadă că bunăstarea te face fericit. Protestez:

— Vorbești așa pentru că nu ai știut niciodată, nu știi, nu-ți poți închipui cum trăiam noi la Morettes.

— Ba da. Și noi aveam o casă amenințată...

— Nu ca noi. Nu în așa hal. Părinții mei s-au dezvățat atît de mult să trăiască, încît acum nu mai pot să aibă încredere în nimic.

— S-au dezvățat ori n-au învățat niciodată? Louise, singură ai spus... Doar vezi ce se petrece aici.

Văzînd că șovăi, insistă:

— Spune, spune ce vezi.

— De ce atît de mulți clienți ai hotelului se plictisesc? Nu depind de nimeni, sînt liberi...

— Liberi ? Asta îi sperie cel mai mult. Preferă să li se comande, să se simtă jucăria destinului, irresponsabili. De unde și pasiunea lor pentru jocurile de noroc. Dacă pierd, de vină e norocul. Incapabili să se ocupe de ceva util, se lasă prinși într-un păienjeniș de convenții.

Cuvîntul destin mi-a amintit nesiguranța mea în fața viitorului. În ce măsură pot să aleg, de exemplu, să mă întorc la Cully sau să rămîn aici sau, chiar, să trăiesc în altă parte ? Uneori mi se pare că nu am avut niciodată de luat o hotărîre importantă. Oare viitorul ne este scris dinainte ca o carte gata tipărită a cărei poveste ni se dezvăluie pe măsură ce întoarcem paginile ?

— În orice împrejurare putem avea două atitudini, spune Mary : pasivitatea sau lupta. Poate că amîndouă sînt bune și necesare în fiecare clipă, poate că numai nevoia noastră de logică vede în ele o contradicție.

Mamă dragă,

Altă idee de-a mătușii Mary : am deschis un atelier. Un profesor predă de trei ori pe săptămînă desenul și acuarela. Îți mărturisesc că mi-am dorit asta dintotdeauna. Se pare că mă descurc destul de bine. Atelierul are un dublu succes : cu cei care, curajoși, lucrează și cu cei care se distrează uitîndu-se la ei. Vom face mici expoziții în fiecare săptămînă. Mătușa Mary desenează uneori cu o mînă foarte sigură, dar nu pictează niciodată.

Arăt bine. Îmi vine mereu să rîd și nu mă mai simt niciodată obosită. De trei săptămîni vremea e foarte frumoasă. Daxi și cu mine ne plimbăm ore întregi. El slăbește, eu mă îngraș sau mai degrabă încep să mă împlinesc. Ne-am făcut frumoși.

Pînă ieri la ora unu David și cu Mary erau pentru mine un cuplu foarte unit. Statornicia nu părea să-l facă să sufere prea mult pe ușuraticul meu unchi, iar Mary vorbea cu nepăsare de prima ei căsătorie :

— Nu mă măritasem, mă măritaseră. Eram mult prea tînără. O căsătorie hotărîtă de unchiu-meu, fiindcă și eu aveam un unchi, ca și tine, dar mai nebun decît al tău : există oare căsătorii rezonabile fără dragoste ?

Aprob fără să înțeleg prea bine. Dragostea? O divinitate de temut, încă imaginară, un cuvînt care acoperă pentru mine o neliniște și o nevoie de tandrețe imposibil de definit. Este problema celor mari; în aceste prime luni petrecute la Liverpool nu prea văd ce legătură ar avea asta cu mine.

Ieri deci, David, singur, în fața unui pahar de gin la ora prînzului:

— Mătușa ta are migrenă.

— Mătușa Mary? Migrenă?

— Nu cunosc nici o femeie care să nu fi avut vreodată migrenă.

Oare veselia prînzului luat în doi este o trădare față de Mary? Sînt doi copii în vacanță, departe de supravegherea maternă. Cînd mătușa mea este cu noi, știu că dezaprobă orice cuvînt aproximativ și orice gest stîngaci. Vorbim despre Cully, la nesfîrșit, spunîndu-ne unul altuia, numai de dragul împărtășirii și confirmării, ceea ce știm și unul și altul: curtea, cișmeaua și cîntecul ei, piatra de apă de calcar roz, fotoliul bunicii Justine, podeaua care scîrțîie cînd treci pe lîngă sobă, vocea uscată a mătușii Esther și pașii mărunți și ușori ai mătușii Hélène. Vorbim și de părinții mei:

— În ziua în care a venit la Morettes pentru prima oară, ținta privirilor curioase și critice ale noii sale familii, maică-ta, o fătucă de nici douăzeci de ani, plinuță și proaspătă, timidă dar hotărîtă, gata de orice sacrificiu de dragul tatălui tău — noi eram plini de admirație pentru Louis care exercita o asemenea fascinație.

— Dar el?

— Cum adică, el?

— Tata logodit, cum arăta?

— Plin de importanță. Încîntat că o subjugă pe maică-ta. Știi că i-a plăcut întotdeauna să domine.

— Nu chiar.

— În tinerețe, în orice caz. Era normal. Pentru un bărbat contează să fie primul născut.

— Pentru tine a contat că ai fost mezinul?

— Teribil. Îi imitam pe cei mari. N-aveau decît să țipe și să amenințe, puțin îmi păsa. Oricum tot mie îmi puneau în cîrcă lucrurile pierdute sau sparte. Louis

vroia să se ocupe de educaţia mea. Îl trimiteam la plimbare. Ce ne mai încăieram !

— De-asta nu ţi-ai dat seama.

— Seama de ce ?

— După, mai tîrziu. Cînd nu mai era vorba de farse şi de rivalitate între fraţi. Nu ţi-ai dat seama ce a însemnat pentru noi să muncim atîta, să trebuiască să facem economii la toate, ameninţaţi permanent de a trebuit să plecăm de la Morettes.

— Cum ? Ce spui ? De ce mă acuzi ? Ia te uită ce frumoasă poveste de familie ! Ce ţi-au băgat în cap ? Şi tu ce ţi-ai închipuit ?

— Nu mi-am închipuit nimic. Îmi amintesc foarte bine. Ai venit o dată, ai mai venit şi a doua oară...

— Nu era normal să-mi cer partea mea ?

— Mai mult decît partea ta. Ca dovadă că ne-ai dat banii înapoi pînă la urmă.

— E adevărat.

O tăcere. Am marcat un punct. David o recunoaşte fără să se supere :

— Şi tu eşti o figură. Îmi plac femeile care ştiu ce vor. Numai că vezi, poate am dat înapoi banii prea devreme. Poate ar fi fost mai bine pentru taică-tu, pentru frate-tu mai ales, să renunţe la vie. În mod fatal, filoxera o să înghită tot, mai devreme sau mai tîrziu.

— Ce s-ar alege de pămînt fără noi ? Ce-ar fi zis tatăl tău, Colonelul ?

— Pe vremea lui nu erau toţi paraziţii ăştia.

— Tu nu poţi să înţelegi, unchiule David. Tu nu semeni cu noi. Să renunţăm la vii ? Este ca şi cum le-ai spune unor părinţi că nu trebuie să lase să trăiască un copil bolnav.

Dar David îşi urmăreşte ideea :

— I-am spus lui taică-tu că o să-i găsesc ceva în industria hotelieră unde, în ciuda vîrstei, ar putea încă să arate ce poate. Pentru că este inteligent, Louis. Poate chiar cel mai înzestrat dintre noi toţi.

— Dar nu-ţi schimbi aşa, deodată, viaţa numai ca să cîştigi mai mulţi bani !

— Eşti sentimentală. Toţi cei din Vaud sînt sentimentali. Dacă rămînînd ai muri şi dacă plecînd te-ai salva, ce-ai alege ?

Pentru David răspunsul este evident. El va fi întotdeauna gata să părăsească fiinţe sau bunuri pentru a-şi salva nu viaţa, ci independenţa.

Şi eu ? Eu tac. Nu ştiu încă la ce ţin. Nu mă cunosc încă, mă mulţumesc să refuz sau să accept ce îmi propun ceilalţi, de fapt accept totul sau aproape, dintr-o mare sete de viaţă şi de noutate. Şaisprezece ani jumătate, în curînd şaptesprezece, Louise, fiica lui Madeleine şi a lui Louis Moraz, sora lui Jean, născută şi crescută la Cully... Ce altceva ar fi de spus despre mine ?

Mary stă întinsă în pat, cu cîinele la picioare. Care, atunci cînd intru, îşi ridică botul, îşi întreabă stăpîna din priviri ; şi pentru el plimbările noastre sînt o sărbătoare. Şoptesc în semi-obscuritatea camerei cu perdelele trase :

— Cum te simţi ? Ai nevoie de ceva ?

Apoi, arătînd spre Daxi căruia nu vreau să-i pronunţ numele de teamă să nu-şi manifeste zgomotos nerăbdarea :

— Îl duc ?

— Da, da...

O voce care vine de departe, mai mult distrată decît obosită, apoi, deodată, se stăpîneşte :

— Aţi mîncat bine ? Cum era David ?

— Păi... foarte bine.

— Aţi vorbit ?

— Multe.

— De mine ?

— Nu, de noi, de Cully.

— Aşază-te un moment, Louise.

— Nu te obosesc ?

— De vreme ce eu te-am rugat.

Ochii aproape că mi s-au obişnuit cu lipsa de lumină. Este pentru prima dată că o văd pe Mary nefardată. Nici mai bătrînă, nici mai tînără, alta. Vulnerabilă. Îi ating braţul gol :

— Nu ai febră, nu-i aşa ? Cu ce pot să te ajut ?

— Vorbeşte-mi despre Cully. Ce se spune despre David în familia voastră ?

— Că datorită ţie s-a schimbat mult în bine.

— Schimbat ? Şi eu am crezut. Ai nevoie să te simţi necesar, să crezi că celălalt nu păstrează decît ce e

mai bun în el așa cum tu însuți devii mai bună pentru el.

În ciuda lipsei mele de experiență, aprob :

— Da, e adevărat.

— Și dacă după ce s-a schimbat, continuă Mary, un om redevine ce era înainte, nu este o dovadă... o dovadă de lipsă de dragoste ?

Protestez, nu vreau să o văd că suferă. Mary îmi ghicește gîndurile :

— Nu, Louise, gîndește-te : cînd, după o schimbare ca asta, pe care ați remarcat-o toți, se produce o nouă schimbare, în celălalt sens...

Mă simt confruntată cu o problemă de oameni mari pe care sînt incapabilă să o rezolv pentru că la urma urmei, între un bărbat și o femeie... Mary nu-mi spune tot, nu poate să-mi spună tot.

— De cînd sînt cu voi, nu cred, nu mi se pare că unchiul s-a schimbat.

I se face milă de bunăvoința mea inutilă :

— Gata, nu te mai chinuiesc. Du-te să-l plimbi pe Daxi.

Auzindu-și numele, cîinele sare jos, latră de nerăbdare și eu o las, fără să-i pot ușura amărăciunea.

Știu deja că David bea. Nu în fiecare zi, nu sistematic ; dar din cînd în cînd rămîne seara mai tîrziu. Nu cîntă, nu țipă, nu se supără niciodată ca zilierii care ieșeau din cîrciuma de la Cully sîmbăta seara, ci povestește întîmplări minunate ; este și mai fermecător, fericit să știe că este ascultat și mai generos. În momentele acelea este de-ajuns ca unul din tovarășii de pahar să-i admire inelul sau acul de cravată ca să le scoată și să i le ofere. În nevoia lui de a plăcea, acceptă, promite orice. Cel puțin așa spune Mary. Chiar cînd vorbește despre asta cu nepăsare, David continuă să fie obsedat de condiția lui de mezin, adică cel mai mic și mai slab și încercă să-și ia revanșa împăunîndu-se cu strălucirea unui prinț oriental. Hotelul merge bine dar cere seriozitate și isprăvile directorului nu vor întîrzia să ajungă la urechile tuturor.

De data aceasta nu casa părintească și pămîntul trebuiesc salvate ci hotelul și, în ceea ce mă privește, nu atît hotelul cît perechea formată din Mary și David, mitul dragostei lor. Ea a devenit nervoasă, și-a pierdut

puterea de convingere care izvora din calmul său imperturbabil. Are cîte o migrenă în fiecare săptămînă. David se consolează cu uşurinţă, cel puţin aşa pare. Amîndoi îmi spun tot timpul :

— Ce noroc că eşti aici !

— Să-i spui mătuşii tale...

— Să-i spui unchiului tău...

Acest rol de intermediar mă apasă.

Draga mea Anne-Marie,

Iartă-mă că îţi răspund atît de tîrziu la ultima ta scrisoare. Am avut multe de făcut în ultimele zile. De altfel trebuie să-ţi spun că am mai puţine lucruri de povestit decît la începutul şederii mele aici.

Cum la Liverpool timpul este şi mai schimbător decît la noi, unchiul David mi-a făcut cadou o umbrelă de mătase neagră cu mîner de aur. Mi-o atîrn de braţ în fiecare zi ca să vadă ce plăcere îmi face cadoul lui şi mi-e tot timpul teamă să n-o pierd sau să nu o întoarcă vîntul pe dos. Vorbesc englezeşte fără efort şi mi se întîmplă chiar să visez în engleză : este aproape ca şi cum aş fi o altă persoană într-o altă viaţă.

Cînd te întorci din vacanţă vrei să fii drăguţă şi să treci pe la Morettes ? Să-mi spui ce-ai găsit pe acolo. Tata şi Jean nu-mi scriu decît trei cuvinte afectuoase la sfîrşitul scrisorilor mamei care lasă întotdeauna să se ghicească o anumită teamă. Ştii că, atunci cînd eşti departe, îţi faci tot felul de idei. Spune-mi sincer dacă crezi că este cazul să mă întorc.

Îmi spui că nu ţi-ai găsit o altă prietenă adevărată. Nu ştiu dacă să mă bucur. În tot cazul vei avea întotdeauna în inima mea locul unei surori iubite. Nici eu nu am aici nici o prietenă, oricum nu de vîrsta mea. Tinerele care se opresc la hotel sînt doar în trecere. Pentru cameriste eu sînt, indiferent de împrejurare, nepoata directorului, un fel de patroană. În Anglia există clase sociale foarte distincte. Nimeni n-ar putea crede că la noi stăpînii unei proprietăţi mănîncă la aceeaşi masă cu argaţii şi zilierii. Şi printre salariaţii hotelului există o ierarhie care mă încurcă. O prăpastie îl desparte pe portar de băieţii de curse, pe maître d'hotel şi pe femeia de serviciu de cameriste. Mătuşa mea spune că în calitatea mea de străină pot să

fac unele abateri de la regulă şi că succesul lui David se datorează faptului că îi vorbeşte fiecăruia, lord sau valet, cu aceeaşi politeţe amicală.

Pictez cît pot de des şi cred că fac progrese, mai ales la peisaje. Îţi aminteşti cutia cu acuarele pe care mi-ai dăruit-o cînd aveam zece ani? Mă aşteaptă în locul unde am ascuns-o ca pe o comoară şi mă bucur că am s-o regăsesc.

Iată o scrisoare destul de lungă pentru cineva care nu avea nimic de spus. Mi te închipui culegînd afine şi făcînd plimbări nenumărate pe munte. Aici cînd se vorbeşte de Elveţia, oamenii se gîndesc la „alpinism". Începe să fie foarte la modă. Am cunoscut chiar o femeie care a făcut adevărate ascensiuni cu coardă şi piolet. Părea indignată că nu am fost niciodată pe un gheţar. Cînd să fi avut timp?

Ce face tatăl tău? Scrie-mi de îndată ce ai timp.

Prietena ta afectuoasă.

Mary este însărcinată. David va fi obligat de data aceasta să admită că nu mai este cel mai mic, cel mai slab, cel mai iresponsabil din familie! Mătuşa m-a anunţat că va naşte în luna mai, mă roagă să rămîn cu ea pînă vara viitoare, dar îmi îngăduie să-mi petrec cîteva zile acasă la culesul viilor. David trebuie să plece în curînd la Paris, aş putea să călătoresc cu el o parte din drum şi să mă întorc cu unchiul Victor. Sînt încîntată. Să pic oare pe neaşteptate, ca să le fac o surpriză? Dar le-ar face atîta plăcere să se bucure dinainte! Trebuie, de asemenea, să le spun că n-am să-mi petrec Crăciunul acasă.

Cu toate fardurile ei, Mary nu arată mai bine decît arătam eu în ziua cînd am traversat Canalul Mînecii, dar David este îndatoritor şi plin de atenţie. Din neînţelegerea lor n-a mai rămas nici amintirea. Sentimentele oamenilor sînt tot atît de variabile ca şi clima; la unii ele rămîn neschimbate, la alţii se modifică de cîteva ori pe zi, la alţii suferă perturbări tot atît de bruşte ca cele aduse de o furtună, o trombă de apă sau un ciclon. Cum poţi oare să nu mai iubeşti? Cînd voi fi îndrăgostită cred că va fi pentru tot restul vieţii şi în fiecare zi mai mult decît în ajun.

Rivalitate și nepăsare în rîndul cameristelor. Unul dintre cei mai buni bucătari amenință că ne lasă. De două zile, Mary aleargă de la un etaj la altul, îi cheamă la ea pe nemulțumiți. Și-a recăpătat culorile și pofta de mîncare ca și cum acest gen de activitate ar menține-o în formă.

Primit dimineață o scrisoare de la Anne-Marie.

Tatăl tău tîrîie de două luni o gripă urîtă care a dat în gălbenare. L-am văzut pentru o clipă în fotoliu, dar era clar că tocmai se sculase din pat și că efortul de a sta în capul oaselor îl obosise. Mi s-a părut foarte slăbit. Nu vreau să te îngrijorez, dar nu crezi că dacă te-ar vedea s-ar face bine mai repede de bucurie? Am vorbit de tine și iar de tine...

Și în seara asta un bilet de la mama :

Scumpa mea, am fi cu toții foarte fericiți să te sărutăm și să ne bucurăm că arăți bine, dar mă tem că nu este momentul. Venirea ta l-ar îngrijora pe tata. Ar putea să-și închipuie că noi te-am chemat. Cu boala asta (ce boală? este pentru prima dată că mama face o aluzie directă fără ca totuși să o numească) ești înclinat să vezi totul în negru.

Ce să înțeleg?

Plecăm. Victor, ca frate și ca medic, l-a prevenit pe David că starea tatei se agravează pe zi ce trece. Există puține speranțe să-l salveze. Nu l-am văzut niciodată pe tata bolnav și nu reușesc să mi-l închipui altfel decît sănătos. Îmi fac bagajele sau mai curînd o opresc pe cameristă să-mi împacheteze niște rochii care nu voi putea să le port la Cully. Orice s-ar întîmpla, mă voi întoarce, dar peste cît timp? Îi dau mii de sfaturi lui Mary, propunîndu-i să călătoresc singură pentru ca David să rămînă cu ea. Voi ști să mă descurc la Londra și la Paris. Ea se întoarce cu spatele, își șterge ochii, îmi mărturisește :

— Nu e numai îngrijorarea deși, pentru tatăl tău desigur, sper din suflet că Victor se înșală și că îl vei găsi în afară de orice pericol. De cînd sînt însărci-

nată, pentru orice fleac... tu o să-mi dai acum lecții, nu mai reușesc să...

— Să-ți stăpînești emoțiile ?

Zîmbește, mă sărută, plec liniștită.

Unchiul David a cunoscut atîția oameni și a văzut atîtea țări : nu mă satur niciodată să-l ascult. E bine dispus : „Îmi place să hoinăresc și îmi place să am un port unde să mă întorc". La Londra luăm masa de seară cu prietenii lui — dar parcă e cineva care să nu-i fie prieten ? — într-un restaurant cu totul diferit de cel de la Adelphi.

Mă prezintă :

— Nepoata mea.

Accentuînd puțin pe posesiv, ca și cum ar fi spus prietenul meu. David alege și se înconjoară de tot ce e mai bun, lucruri sau oameni. Nu vreau să-i fac de rîs reputația de om de gust și mă străduiesc să fiu la înălțime, trecînd sub tăcere motivul călătoriei noastre. A doua zi, în timpul traversării Mînecii, sînt singura sau aproape singura pe puntea goală de oameni și privesc falezele. Cum se face că nu sînt obosită deși ne-am culcat tîrziu ? Să fie efectul regimului cu supă de broască țestoasă și mușchi de vacă în sînge ? Tata se va face bine, va veni cu mine la Liverpool. Jean este destul de mare ca să se ocupe de treburi în timpul iernii. Convalescent, tata se va plimba în port și în grădina botanică. O vom chema și pe mama.

Paris. Nu mă opresc decît ca să schimb trenul. David urmează să vină peste două zile. Singură în compartiment, mă gîndesc cum o să împing poarta care scîrțîie, cum o să urc scările din față, pregătită să aud ce e mai rău și în momentul următor resping această posibilitate. Tata nu poate muri pentru că acum mai puțin de un an am îngropat-o pe bunica Justine : ne-am plătit tributul față de lumea cealaltă, care ar trebui să ne lase în pace cel puțin pentru o vreme. De altfel, tata nu are decît patruzeci și trei de ani. La vîrsta asta, un bărbat ca el poate să aibă un accident dar nu moare de boală în patul lui, mai ales în momentul cînd principala grijă a vieții lui tocmai a dispărut. O să-i meargă mai bine încă de la venirea mea. Am să-l veghez, am s-o trimit pe mama să se culce. Mă simt puternică și capabilă să comunic această nevoie de viață care crește în mine.

O pereche de o vîrstă oarecare intră în compartiment. Mă salută discret apoi mă ignoră. La clasa-ntîi nu vorbeşti cu persoane necunoscute ca la clasa a treia. N-am chef să citesc nici să dorm. Închid ochii ca să-l revăd mai bine pe tata, tovarăşul meu de joacă din prima copilărie.

Primăvara, cînd eram mică, mă uitam la el ore întregi cum tăia via. Mă învăţa să apreciez forţa mugurilor care crăpau coaja cenuşie a butucilor. „Vei fi o podgoreancă, o adevărată fată din Lavaux !" : în gura lui cel mai mare compliment, rîdeam de plăcere. La patru ani eram rotundă ca o minge, cu o poftă de mîncare feroce. Şi puţin cîte puţin — efectul slăninei rîncede ? al preocupărilor familiale ? grija de a învăţa bine ? — mă schimbasem.

Educaţia unei fete este treaba femeilor. La noi în casă erau destule ca să se ocupe de mine. Începînd din adolescenţă tata a început să mă privească oarecum abstract, ca pe fata lui pe care avea s-o cedeze mai devreme sau mai tîrziu ginerelui său şi s-a mărginit să constate dacă arătam bine sau rău fără să facă mare diferenţă între rochie şi coafură. Din cînd în cînd, mă felicita pentru cîte o mîncare pe care o pregătisem sau vreun tort de aniversare.

Cum îi voi găsi pe ai mei ? Avantajul distanţei care îţi dă o perspectivă nouă. Astăzi, mătuşa Hélène, atît de temută, îmi apare comică, un pic caricaturală. Am să fac din nou cunoştinţă cu lucrurile ca şi cu oamenii : braţele mele în apa îngheţată a cişmelei ; pietrişul scîrţîitor al terasei, bordura de merişor care protejează tufişurile, invadîndu-le. Am să tai de la rădăcină o căpăţînă de salată verde a cărei sevă albă îmi va năclăi degetele ; voi intra în bucătărie pe uşa dinspre livadă odată cu lumina aurie a unui sfîrşit de amiază : mama în faţa cazanului de pe sobă în care murmură apa ; podeaua de gresie roşie, lemnul lucitor şi neted al mesei din bucătărie.

Şi acest bărbat stînd drept în mijlocul viilor, comandînd armatele de araci înfipţi pe coaste de sute de ani, acest bărbat, tatăl meu, primul născut, răspunzător fără voia lui de întregul neam Moraz. Mulţumită povestirilor lui David, acum înţeleg că umerii săi largi, orele de muţenie, firele ţepoase de păr din cap, din

barbă şi mustăţi stau mărturie a puterii lui de a trage la jug. Tata, atîta vreme lipsit de plăcerile vieţii, care găsea un moment de uitare şi uşurare în pivniţa lui răcoroasă, întunecoasă ca o biserică.

Frontiera. Vameşul şi controlorul elveţian al căror accent mă proiectează într-o lume uitată. M-am dezobişnuit de felul cum vorbesc oamenii pe la noi : acest mod de a şovăi, de a apăsa sau de a tărăgăna, de a-ţi stăvili gîndul în chiar efortul de a-l transmite. Neîncrederea oamenilor legaţi de pămînt, încetineala prea evidentă care azi îmi pare a face parte dintr-o înţelegere secretă. Trenul zdruncină coborînd Jura-ul, se clatină la macazul de la Bussigny. În curînd, Lausanne. O privire în oglindă : eu sînt, Louise şi, pe fereastră, sub un cer de plumb, lacul, lacul nostru, ici şi colo, printre pomi. Valiza e uşoară, o ridic fără efort, mama ar fi şocată să vadă că strig un hamal, de altfel poate că Jean a venit cu ea la gară.

Nici mama, nici Jean, ci Alexandre cu mătuşa Esther, Alexandre admirativ şi cald, care mă sărută pe amîndoi obrajii, face un pas înapoi :

— Dar nu arăţi rău deloc ! Eşti o verişoară foarte prezentabilă.

Mătuşa Esther, drapată în eleganţa ei demnă şi rafinată de femeie uşuratică :

— Haideţi copii, lăsaţi glumele, nu e momentul.

În trenul personal, vocea ei seacă şi precisă sună dincolo de compartimentul nostru :

— De mult îi spun maică-ti să te cheme acasă. Familia îşi face întotdeauna iluzii. Cu toate astea diagnosticul lui Victor era alarmant încă de la început.

Trenul se opreşte în fiecare gară. Prevestind vremea rea, coasta Savoiei pare aproape de tot, lăsînd să se vadă casele şi drumurile. După ce, atîta vreme privisem în largul mării orizontul, aici, pare că mă împresoară. De o parte şi de alta a căii ferate — viile care şi-au păstrat haină de vară de un verde închis.

— De mult i-am tot spus şi lui Constant, continuă Esther. Şi măcar dacă taică-tu ar fi acceptat să se îngrijească.

Cully : mica gară golaşă, la distanţă de orăşel. Zăresc de departe codiţele unei foste colege de clasă care se îndepărtează fără să mă recunoască. Coborîm pe

Rue de la Justice, facem la stînga, mergem de-a lungul gardului înalt care ne sprijină şi protejează via.

Poarta verde scîrţîie ca odinioară dar este mai îngustă, ca şi curtea. Bag mîna în apa cişmelei, apa este la fel de rece, beau o gură chiar de la ţeavă, şuvoiul mă stropeşte. Mama ne-a văzut, coboară treptele, mă strînge în braţe plîngînd şi aş vrea să plîng odată cu ea : ca să-i arăt că inima-mi bate în acelaşi ritm cu a ei, dar mă simt atît de bine în braţele sale calde sub frunzişul ocrotitor al plantanilor. O sărută pe obrajii moi, puţin veştejiţi, încă şi mai moi din cauza asta şi recunosc parfumul lor discret de săpun şi lavandă. Mă gîndesc : de vreme ce mama plînge, tata a murit. Dar tata trăieşte ; mama ne ia în bucătărie unde ne aşteaptă o ceaşcă de cafea.

— Dar asta nu e Louise a mea ! Dacă te-aş fi întîlnit pe stradă oare te-aş fi recunoscut aşa mare şi zdravănă ? De parcă eu nu ştiam să te hrănesc sau nu mîncai pe săturate.

Mă mir că e aşa vioaie. Nu vrea să-şi dea seama de starea tatei, aşa cum pretinde mătuşa Esther ? Crede, totuşi, că există vreo speranţă ? Sau, pur şi simplu, trăieşte de pe o zi pe alta, fericită că-l poate îngriji ?

— Ai sosit într-o zi bună, puişor. O să vezi, Esther, Louis este mult mai bine decît săptămîna trecută. Poate că medicamentele lui Victor încep să-şi facă efectul. Deşi îi dă prea multe. Îţi pierzi puterile dacă te hrăneşti numai cu pastile şi siropuri.' Un ou proaspăt, nişte morcovi din grădină fac cît toate medicamentele la un loc. Hai, drăguţa mea, du-te în camera ta cît mă duc să-i spun că ai venit. Se tulbură din orice.

Alexandre, care îmi duce valiza pînă în cameră, mă previne :

— Ai să-l găseşti schimbat. Mama ta nu-şi mai dă seama : îl vede în fiecare zi.

Mă opresc în prag. Tata este întins pe pat. Din ochi îmi spune să mă apropii. Mă aplec, îmi lipesc buzele de fruntea şi mai mare deasupra obrajilor care s-au topit. Mă aşez la căpătîiul lui. Tata se uită la mine ca şi cum ar vrea să-şi întipărească figura mea. Îşi mişcă buzele, cred că-mi pronunţă numele. Mama se mişcă de colo-colo prin cameră, vorbeşte cu o voce normală care mie mi se pare stridentă, ca şi cum am fi cu toţii sănătoşi. Pune

pe masă un buchet de gura-leului. Am luat mîna tatei şi instinctiv, cu un gest matern, îi mîngîi încheietura. Calmat, închide ochii. Mama mai spune :

— Bun, vă las acum. Dormi, Louis, o să-ţi facă bine. Fetiţa stă cu tine.

Se duce liniştită la bucătărie ca şi cum dintotdeauna ar fi aşteptat să vin să mă aşez pe scaunul ăsta şi să-l veghez pe tata, muribund.

Dragă Anne-Marie,

Ştim cu toţii că trebuie să murim într-o bună zi şi totuşi, ce greu acceptăm moartea celorlalţi ! De cînd m-am întors, trăiesc într-o continuă aşteptare. Într-un pat zace un om care a fost tatăl meu, ceea ce a rămas din el, o conştiinţă care abia mai pîlpîie, un vapor care se scufundă şi este înghiţit de ape. În jurul lui, ne străduim să trăim fără mişcări bruşte, asigurînd de pe acum continuitatea la Morettes. Nu l-ai văzut pe Jean ultima oară cînd ai fost aici. Este acum un bărbat în toată puterea cuvîntului, care se îngrijeşte de toate. Mătuşa Hélène cîrpeşte sau tricotează mai toată ziua, aşezată în fotoliul bunicii Justine. În prima zi mi s-a părut că a uzurpat locul acesta, apoi mi-am dat seama că, la rîndul ei, mătuşa Hélène a devenit o femeie foarte bătrînă. Înainte, nu mă gîndisem niciodată la vîrsta ei. Să aibă oare pentru tata o afecţiune pe care noi nu o bănuiam ? Am auzit-o spunînd de mai multe ori : „Nu este drept, nu el trebuie să se ducă primul. Eu veneam la rînd".

Mama se încăpăţînează să spere, poate pentru a avea puterea de a apărea senină în faţa tatei. Orice ar fi, bietul tata n-o mai duce decît cîteva zile şi chiar ieri seară, de faţă cu noi toţi, unchiul Victor a repetat : „Ştii, Madeleine, numai o minune..."

Înţelegi deci de ce n-am venit să te văd la Lausanne şi de ce nu te-am invitat aici deocamdată.

Unchiul David a stat la noi douăzeci şi patru de ore. Starea tatei fiind staţionară, nu a vrut s-o lase pe Mary singură mai mult timp. L-am dus la gară. M-a sărutat ca pe o soră mai mică :

— Deci aşa, Louisette. Ne gîndim la tine. Să ne scrii ! Dacă mama nu are nevoie de tine, o să fim fericiţi să te întorci.

Am răspuns că datoria mea era să rămîn cu mama cîteva luni.

Au trecut două săptămîni de la întoarcerea mea. Tata ne recunoaşte încă perfect pe toţi. S-a obişnuit cu prezenţa mea şi uneori, cînd stau liniştită lîngă el şi citesc, cos, îi dau să bea din cînd în cînd, şopteşte : — „Bine, bine". Starea lui de bolnav grav mi se pare aproape normală. Am impresia că l-am văzut aşa dintotdeauna.

Mama îmi atrage atenţia cît de mult seamănă unele gesturi ale lui Jean cu ale tatei ; felul lui de a intra în bucătărie şi de a se trînti pe bancă după ce a fost în vie, sau de a se scărpina la ceafă a nedumerire. Niciodată nu băgasem de seamă. Oare Jean, inconştient, se conformează modelului sau noi retuşăm o imagine al cărei contur este, pe zi ce trece, tot mai şters ? Inima bate încă. Cu toate acestea, unchiul Victor crede că tata nu mai apucă dimineaţa.

Tata a murit azi dimineaţă la ora şase. Mama continuă să fie la fel de calmă. Unchiul Constant, unchiul Victor şi Alexandre ne ajută să ne îngrijim de toate.

Verii Thévoz au coborît de la Mézières. Unii dintre ei nu mai fuseseră la Morettes de la botezul meu. În ciuda aerului de circumstanţă pe care îl arborau, erau fericiţi să se întîlnească, moartea soţului Madeleinei nu le schimbă cu nimic viaţa. Dimpotrivă unchiul Constant şi mătuşa Hélène par foarte afectaţi. Victor, obişnuit cu moartea, nu lasă să se vadă nimic din sentimentele care îl stăpînesc. Tot orăşelul a venit să-i aducă tatei un ultim omagiu. Domnişoara Amélie, croitoreasa care trăieşte singură într-un mic apartament pe lîngă port, mi-a spus :

— Cînd ai o familie mare, este mai uşor să mori. Cuvintele ei m-au surprins. Nu este oare, din contră, cu atît mai trist cu cît îi părăseşti pe ai tăi ? Sînt atît de obişnuită să ţin seama de unchi şi mătuşi, fără a mai vorbi de mama, de Jean, de Anne-Marie de ale căror sfaturi şi afecţiune am nevoie, încît numai amintirea primei nopţi petrecute la Paris îmi dă o imagine despre singurătate. Cînd o simţi în fiecare zi, fără speranţa de a scăpa de ea, trebuie să fie şi mai greu să trăieşti decît să mori. Îndată ce voi avea timp, am s-o vizitez pe Domnişoara Amélie.

Toată săptămîna am ajutat-o pe mama să facă ordine în casă. Nevoia sistematică de ordine cînd unele dulapuri puteau foarte bine să aştepte pînă la iarnă. Poate că este un mod de a-şi afirma fidelitatea faţă de Morettes care va rămîne în grija ei pînă la majoratul lui Jean ; este şi o ocazie de a uita un trecut recent, dureros, de a regăsi prin obiectele adormite — jucării sau haine primite de Crăciun sau la cîte o aniversare şi păstrate cu sfinţenie — amintirea unor zile fericite pe care depărtarea le curăţă de imperfecţiuni. Ocazie, de asemenea, de a-mi vorbi de tata, de a-i retuşa imaginea ; dacă situaţia ar fi fost alta... Mama reface ce ar fi putut să fie şi se gîndeşte la un viitor mai bun pentru Jean. Culesul, pînă la care nu mai e mult, ne va aduce prima recoltă frumoasă după cinci ani şi viile noastre sînt cele mai frumoase din regiune. Măsurile luate contra manei au reuşit. A fost un curaj din partea lui Jean să întrebuinţeze acea soluţie de sulf atît de controversată. Acum este răsplătit pentru toată truda lui. În loc să fie cu inima strînsă la gîndul că este prima oară cînd tata nu va sta lîngă teasc ca să fie atent la toate, mama vedea în această abundenţă un semn bun căci tot pentru prima oară Jean va hotărî singur ordinea în care se vor tescui strugurii şi împărţirea mustului în butoaie.

Se spune că aceleaşi griji şi necazuri îi apropie pe oameni. Totuşi nu regăsesc, cu fratele meu, intimitatea care ne unea în copilărie. Se poartă cu mine de parcă aş fi o orăşancă şi un musafir. În această casă în care ştiu tot ce e de făcut am puţine ocazii să fiu de folos. Acum, cînd în sfîrşit ne putem permite şi de cînd tata a fost bolnav, o femeie o ajută pe mama trei dimineţi pe săptămînă. Sarcina mea principală : să împrospătez buchetele de flori şi să primesc în salon vizitele de condoleanţe. În fiecare zi repet, pînă la sufocare, că tata nu a suferit prea mult, slavă Domnului, că a slăbit încetul cu încetul şi că s-a stins fără să-şi dea seama, în acea toropeală care îi ţinea loc de somn.

— Ce bine că mama te are cu ea şi că fratele dumitale este la vîrsta la care se poate ocupa de proprietate.

Plecă, după ce au băut o ceaşcă de ceai, uşuraţi că şi-au făcut datoria de prieteni sau de vecini şi că s-au simţit mai puţin stînjeniţi decît s-ar fi aşteptat, căci

e lucru știut că nici un cuvînt de simpatie nu e în stare să-i învieze pe morți.

Anne-Marie a venit să-și petreacă toată duminica la Morettes. Cum eu am crescut, mi-a părut mult mai mică. Poartă încă părul strîns la ceafă, ca o școlăriță. Nici nu știu cum a trecut după-amiaza. I-am mărturisit că nu-mi mai găsesc locul în familie deși simt că toate rădăcinile mele sînt înfipte în Lavaux. Ce îmi lipsește la Liverpool? Drumeagurile noastre abrupte care te duc atît de repede de la un sat la altul. Cînd o întreb ce face tatăl ei:

— Îi merge bine de cînd a murit mama.

Încerc să protestez din milă familială. Este mirată:

— De ce să nu spun? Știi bine că părinții mei nu s-au înțeles niciodată.

Cu puțin înainte de a pleca la gară îmi vorbește de profesorul ei de istorie la care se duce în fiecare miercuri după masă, căci este ziua în care nu au cursuri.

— Tatăl tău nu zice nimic?

— Crede că merg să învăț cu vreo colegă, cum făceam cu tine.

Anne-Marie și profesorul își au tabieturile lor. Ea se așază în fotoliul de lîngă fereastră. El o întreabă: „Stai comod? Trebuie să te simți întotdeauna bine la mine".

— Te sărută?

— Nu, niciodată. Îmi spune că prin mine viața lui capătă din nou un sens, că îi place rochia mea, sau părul meu, sau mîinile mele. Îmi cîntă o corală de Bach, apoi citim versuri. Pregătim ceaiul, îmi vorbește despre el.

— Vrea să se căsătorească cu tine?

— Nu, este însurat.

— O cunoști pe soția lui?

— Îmi spune uneori că o să-mi vorbească despre ea, dar pînă acum nu a făcut-o.

— Ai văzut-o?

— O singură dată. Lucrează la Geneva.

— De vreme ce nu stau împreună, ar putea să divorțeze.

— Nu cred că intenționează. Iar eu, nu cred că aș vrea să-l iau de bărbat.

— De ce ? Nu-l iubeşti ?

— Nu ştiu. Are patruzeci sau patruzeci şi cinci de ani. Cînd îl întreb cîţi ani are, începe să rîdă şi spune că este chiar mai bătrîn decît mine.

La Liverpool, bărbaţi de patruzeci, patruzeci şi cinci de ani îmi făceau cîteodată complimente. Mătuşa Mary nu-mi dădea voie să conversez mai mult de zece minute cu ei. În schimb se întîmpla să mă trimită să arăt portul sau împrejurimile oraşului vreunui bătrîn domn pirpiriu care ar fi putut să-mi fie bunic.

Anne-Marie îmi vorbeşte şi despre cursurile prietenului ei pe care elevele le găsesc fascinante şi despre recreaţiile în care îl zăreşte de departe şi i se alătură uneori, nu prea des, de frica bîrfelor. Colegele o tachinează : „Se vede cît de colo că e îndrăgostit de tine". Asta îi dă un soi de prestigiu.

— În fiecare luni îmi trimite flori.

— Ce spune tatăl tău ?

— Crede că sînt de la un student. Este un pic gelos. Spune că pe vremea lui n-ai fi trimis niciodată flori unei tinere înainte de a fi mers să-i cunoşti părinţii.

Sînt extrem de interesată. În viaţa lui Anne-Marie se petrec mai multe lucruri decît în a mea. Nimeni nu mi-a spus vreodată că sînt frumoasă şi că, datorită mie, viaţa capătă un sens. Dar, după mine, fericirea cere sentimente legalizate :

— Lucrurile se vor aranja. Se va elibera de vreme ce te iubeşte. Douăzeci de ani, nu este o diferenţă prea mare. Mary spune că pasiunile celor foarte tineri nu sînt adesea decît o căutare a propriului eu...

Trenul soseşte zdrăngănind. Anne-Marie pleacă spunîndu-mi aceste cuvinte care mă uluiesc şi care mă fac să doresc să o revăd foarte curînd ;

— Să-l iau de bărbat ? Nu, ţi-am mai spus. Nu vreau să iau de la capăt experienţa mamei. Dar aş vrea un copil de la el.

Astă seară, la cină, mama remarcă :

— Este încîntătoare micuţa Anne-Marie, se vede că îi place via şi că a rămas legată de Cully. Altădată n-am fi îndrăznit să ne gîndim. Dar acum, cînd treburile noastre sînt pe drumul cel bun... aşa o nevastă i-ar trebui lui Jean.

Azi dimineață, întorcîndu-mă de la lăptărie o zăresc pe mama la răsadniță. Mă duc la ea, fericită să scap de prăfăraia din dulapuri.

— Am venit să te ajut.

Se îndreaptă din spate, mă vede cu o săpăligă în mînă gata de lucru :

— Lasă, îți strici mîinile.

Fraza sună ciudat în gura mamei. De cînd munca strică ceva, indiferent ce ? Bătături sau durere de șale, întotdeauna mi s-a spus că nu trebuie să le dau atenție. Rîd, mama se supără :

— De altfel sînt aproape gata. Du-te să faci cafeaua.

Mă îndepărtez, exclusă, dezamăgită, îmi place să semăn, apoi să pîndesc zi de zi tulpinițele plăpînde care își fac loc cu putere printre bulgări și pietre. Îmi place să răsădesc, să ud, să urmăresc cum cresc răsadurile. Deși ferestrele sînt deschise mă simt prizonier în casă.

Le aud pe mătușa Hélène și pe femeia care ne ajută la treabă dînd zor în salon. Jean vine cu argatul. Pun șase cești pe masă în jurul cafetierei. Mama se așază o clipă și, nerăbdătoare, mă duce la ea în cameră ; îmi întinde o scrisoare. Este normal ca Mary să fi scris. Mesajul de condoleanțe se încheie cu o frază care mă privește : „Louise să se întoarcă oricînd vrea".

— Ce-ai de gînd ? întreabă mama.

Întrebarea ei mă surprinde. Vreau să o liniștesc și răspund repede :

— Rămîn aici. Rămîn cu tine. După Crăciun o să mai vedem.

— Louison, draga mea, sînt foarte recunoscătoare că te-ai întors pentru tatăl tău și că ai fost cu noi într-un asemenea moment. Dar trebuie să ne gîndim la viitorul tău.

Mama îmi explică : educația mea nu este terminată. E un noroc că pot să o desăvîrșesc cu Mary și cu David. Nu voi avea o zestre mare, căci e de datoria ei să lase toate viile lui Jean ca să nu ciopîrțească proprietatea. Dar în schimbul unei anumite educații, al bunului nume al familiei noastre, al cunoașterii englezi — și poate voi învăța mai tîrziu germana la Berna — voi putea să am pretenții să fac o partidă excelentă. Atîta calcul mă revoltă. Să aibă Anne-Marie dreptate ?

— Nu vreau să mă mărit!

— Ce prostii! spune mama. O să te măriţi cu siguranţă, dar nu vreau să ai o viaţă la fel de grea ca a mea. Apoi adăugă, fără să-şi dea seama că se contrazice:

— O să te măriţi şi o să ai copii. O femeie care are copii nu este niciodată nefericită.

Mama spune că se poate lipsi de mine la cules. Hotărăsc să plec cu unchiul Victor duminica următoare.

Morettes nu mai este pe de-a-ntregul „acasă". Va veni oare ziua cînd un pui tînăr şi durduliu va fi tăiat pentru mine? Cînd faţa de masă de dantelă şi paharele de cristal vor fi scoase pentru mine?

Cine îmi hotărăşte soarta? Pe vremea cînd făceam catehismul, pastorul pretindea că nu trebuie decît să ai credinţă şi să te laşi călăuzit de Dumnezeu. Mă simt tîrîtă de şuvoiul unui rîu ca o barcă ce n-ar mai putea să se oprească sau să-şi schimbe viteza, despărţită sau apropiată de ceilalţi împotriva voinţei mele. Anne-Marie mă invitase la Lausanne pentru duminica viitoare. Nu aveam s-o mai revăd decît peste mai multe luni.

Trenul se pune în mişcare. Mama îmi face semne fără să plîngă. De cînd a luat asupră-şi întreaga răspundere a proprietăţii s-a schimbat, înlocuind-o pe mătuşa Hélène în grija ei de a păstra totul cum a fost. Ghicesc la ea mai multă preocupare pentru culesul care se apropie — salariile zilierilor, vînzarea imediată a unei părţi din must, depozitarea vinului în pivniţă — decît pentru plecarea mea. Femeie singură care pe zi ce trece se face tot mai aspră fiindcă se crede ameninţată şi nu se bizuie decît pe ea.

Depărtarea acţionează ca un revelator. Poate că este necesar să te smulgi din obişnuit pentru a învăţa să-i cunoşti şi să-i descoperi pe ceilalţi. Credeam că ştiu totul despre Victor, ca unchi sau ca medic. În costum de călătorie, pune stăpînire pe compartimentul nostru cu o nervozitate neobişnuită. Pe măsură ce ne îndepărtăm de casă, este năpădit de amintiri pe care nu izbuteşte să le izgonească. La Paris, unde ne oprim o zi, exaltarea lui creşte în timp ce îmi înşiră atracţiile oraşului. Totuşi mai facem încă pe turiştii dornici să se pătrundă de atmosfera unui loc în cîteva ore. A doua zi, în ciuda vîntului şi valurilor enorme, unchiul rămîne pe

punte tot timpul cît durează traversarea Mînecii. Cînd ajungem la Londra, abia îmi lasă timp să răsuflu.

— Hai să cinăm.

Îl urmez în căutarea unui mic restaurant al cărui nume — poate schimbat — îi scapă şi pe care se încăpăţînează să-l găsească cu orice preţ. I se pare că a recunoscut o intersecţie, se rătăceşte, întreabă pe unde s-o apuce. Ajungem în sfîrşit la intrarea unei săli înguste. Victor ezită : parcă aici era şi parcă nu. Pereţii au fost zugrăviţi şi iluminatul este schimbat. Masa la care stătea odinioară este ocupată. Urcăm la etaj. Mîncăm : vorbeşte, tac : pierdut în gînduri, unchiul Victor nu mă vede şi nu mă aude. Mă duce la hotel :

— Culcă-te, draga mea. Eu mă mai plimb puţin.

În dimineaţa următoare :

— Ai ceva împotrivă să mai stăm o zi ? Umblăm la nesfîrşit prin oraş. Prezenţa mea îl obligă să revină pe pămînt. Singur, ar rămîne poate ore întregi nemişcat, fără curaj în faţa străzii care-l trădează.

— Să mergem mai departe, ai să vezi ; şi totuşi aici este ; exista o piaţă...

Or, magazinele au luat locul tarabelor şi unchiul pleacă iarăşi, cu mers nesigur, dezorientat de o recunoaştere fragmentară. Diferenţa este atît de mică : aci, asfaltul acoperă pavajul de altădată iar acolo o plantă verde — aceeaşi ? — pusă la vedere pe pervaz.

— E mult de cînd n-ai mai fost la Londra, unchiule Victor ?

— În altă viaţă, altă viaţă, micuţa mea.

Ştiam totul despre unchiul Victor şi, bineînţeles că făcuse înconjurul lumii ; am crescut în respectul colecţiei de scoici care tronează în salonul de la Morettes, cu teama cărţilor ilustrate despre China — Jean le deschidea la paginile cu torturi —, în admiraţia cîtorva kimonouri şi a unor maimuţe urîte pictate în mărime naturală pe mătase care se clătinau pe pereţi la bunica Justine. Înconjurul lumii ? Uşor de zis, uşor de închipuit şi la urma urmei, atît de plauzibil :

— Unchiul tău tocmai îşi terminase studiile. Un original — spus de mama cuvîntul părea mai degrabă aprobator — avea nevoie de un medic care să-l însoţească în

călătoriile lui timp de trei ani. Victor a navigat pe toate mările lumii.

Nu vorbea despre asta. Cînd căutam o informație geografică :

— Unchiule Victor, în Noua Zeelandă ?

— Dar habar n-am, puiule.

— Păi n-ai fost acolo ?

Deschideam dicționarul ca să-l necăjim pe tema ignoranței lui.

La barul de la „Adephi" sau în saloane, conversațiile se prelungesc. Clienții în trecere, veniți de pe toate meridianele ne fac să-l decoperim pe Victor care dezgroapă imagini izgonite în cutele cele mai ascunse ale memoriei sale. Pe buzele unchiului meu, orașele și rîurile se ivesc, se lățesc, se desfășoară la infinit. Un nume îl face să tresară violent răsturnînd aproape paharul :

— Cum ? Îl cunoașteți ? Cînd l-ați văzut ultima oară ? Sînteți sigur ? Acum trei ani, la Léopoldville ?

Necunoscutul vorbește.

Vocea emoționată a lui Victor :

— Nu v-a spus nimic despre mine ? Nu v-a vorbit de un medic elvețian ? Primea regulat corespondență ? I-am scris de mai multe ori... și cu sănătatea ? Bea, nu-i așa ? Am auzit că nu suportă clima.

Necunoscutul face un gest evaziv. Mătușa Mary cere detalii despre exploatarea unei plantații de ananas. Victor se ridică. Îl urmez. În ascensor îl întreb :

— Prietenul tău din Congo belgian, de cînd nu mai ai veşti de la el ?

— Lasă, draga mea, nu are importanță. Și așa am vorbit prea mult în seara asta. Este timpul să mă întorc la Lausanne, dacă nu...

— Dacă nu ?

— De aici, să te îmbarci pe un vapor, e atît de simplu.

Mama îmi scrie că unul din verii Thévoz va coborî la Jorat ca să-l ajute pe Jean să taie și să pregătească porcul. Anne-Marie nu se bucură de vacanța de Crăciun care o va despărți de prietenul ei pentru trei săptămîni. Îmi descrie o rochie, vorbește de concerte și

de teatru unde merge cu tatăl său, despre portretul lui Davel pictat de Charles Gleyres, dar nu spune nimic despre ce este mai important.

Aici, trăim fără să ținem seama de anotimpuri. Cele cîteva frunze veștede pe care vîntul le gonește pe străzi sînt măturate pe măsură ce cad. Pe mesele hotelului aceleași buchete de trandafiri sînt reînnoite în fiecare dimineață. New-Yorkezii ne vin înfofoliți în blănuri. Călătorii din India sau de la Capul Bunei Speranțe tremură în mantouri prea subțiri.

Prințul de Galles petrece trei zile la Liverpool. A descins la „Adelphi". Ce agitație pentru primirea lui ! Pînă și Mary, atît de stăpînă pe ea de obicei, are o figură încordată.

Și de data aceasta unchiul David își face de cap. Întîlnise deja pe Alteța sa Regală de mai multe ori, la Cannes și la Paris, mi se pare, în tot cazul păreau să aibă amintiri vesele împreună. Deși David este mai tînăr, există între ei o mare asemănare fizică pe care amîndoi o subliniază ca să se distreze : aceeași frunte ce se continuă cu aceeași chelie, aceiași ochi, și aproape aceeași privire, aceeași statură, mai ales. Vocea ? David imită de minune pe oricine.

Ora șase seara : îmbrăcat cu o redingotă de-a unchiului meu, Alteța Sa Regală se plimbă pe culoarele hotelului și trage cu ochiul la David care primește în locul său, în uniformă de gală. Nimeni nu îi dă de gol și toată lumea intră în jocul lor. Anturajul imediat al prințului, portarul, o parte din personalul nostru bănuiesc totuși ceva. Mă amuz. Mary, nemulțumită, îmi pretinde discreție absolută.

Mary și cu mine cercetăm presa cu de-amănuntul. Nici un cuvînt neobișnuit. Prințul de-abia așteaptă s-o ia de la capăt. Proiectează un voiaj în care David va fi sosia lui.

Ultima zi a vizitei regale. Mary, pe care starea ei o face vulnerabilă, nu-și poate stăpîni dezaprobarea :

— S-au culcat la ore imposibile. Beau mult prea mult.

Prințul trebuie să rostească un discurs astăzi după-amiază la primărie. Nu are chef. David se oferă să-l înlocuiască. Servesc drept cobai :

— Stai jos, îmi spune unchiul meu. Ascultă, privește : vezi cea mai mică diferență ?

Șovăi.

— Cu discursul, merge. Dar înainte ? Și pe urmă ? Și dacă ți se pun întrebări ?

— O Alteță Regală nu este obligată să răspundă. De altfel, haina îl face pe om.

Și, într-adevăr, cu uniforma de gală și cu toate decorațiile Prințului, David este superb.

Mulțimea urlă de entuziasm. Este un succes. Ne întoarcem la hotel pentru banchetul final. Flori pretutindeni. Argintăria și cristalurile aruncă scînteii. Bucătarii au făcut minuni. Primarul își îneacă, vesel, îndoielile în vinul de Bordeaux.

Iau lecții de dans. În lume — în această lume ? nu se ține doliu atît de mult timp ca la noi. Moartea tatei nu interesează pe nimeni, este un fapt divers și eu trebuie să dau dovadă de decență nevorbind despre ea. Îmi amintesc balurile care încheiau culesul viilor. Nu, mai bine să nu mă gîndesc. Mă simt foarte departe de casă.

Decoratorii și bucătarii pregătesc sărbătorile de Crăciun. Mary îmi spune că pruncul a început să miște.

În hotel sînt puține femei și fete tinere. Sînt invitată la fiecare dans. Matroanele mă urmăresc din ochi cu bunăvoință : știu că a doua zi mă voi ocupa de ele. Îmi place să dansez și această aprobare unanimă îmi face plăcere, dar uneori visez să aud și altceva decît complimente banale pentru rochia mea, talia mea, zîmbetul meu sau ușurința de a dansa. Îmi amintesc de confidențele lui Anne-Marie. O nevoie de a fi iubită pe care nu îndrăznesc să i-o mărturisesc lui Mary.

Dragă mamă,

Cum am putut să nu-ți scriu atîta vreme ? Sîntem deja la jumătatea lui februarie. Dacă nu îngheață, îmi închipui că ai semănat fasolea și mazărea. Cu siguranță că Jean taie via de dimineață pînă seara. Ce știri ai de la Mézières ? Bunica Adèle mi-a scris de Crăciun. I-am răspuns pe larg și de atunci nu mai știu nimic, nici de unchiul Victor, nici de Alexandre. Trebuie că sînt fiecare, foarte ocupați.

Mătușa Mary se simte mult mai bine decît la începutul sarcinii. David este la Londra pentru cîteva zile. Vremea este călduță pentru anotimpul ăsta. Broaștele țes-

toase — care simt că se apropie primăvara, sînt nervoase. Ieri, un vapor ne-a mai adus încă vreo treizeci. Hotelul nu este chiar plin, dar trebuie să organizăm cîteva recepții importante.

Anne-Marie, draga mea,

Este ora două dimineața. Nu izbutesc să adorm. Am dansat cum n-am mai dansat niciodată în viață. Îl cheamă Dick.

A sosit la hotel de numai două zile, dar mi se pare că îl cunosc dintotdeauna. Încă de la sosire a găsit un pretext ca să-mi spună cîteva cuvinte. Ieri, ne-am întîlnit pe chei, unde îl plimbam pe Daxi, și ne-am întors împreună la „Adelphi".

Locuiește la Londra. Îmi spune că accentul meu i se pare încîntător, că îi place la Liverpool și că vrea să rămînă toată săptămîna.

Ieri seară, mătușa Mary, obosită, s-a retras devreme și de aceea am putut să dansăm toată seara împreună, altminteri nu aș fi îndrăznit. Mătușa mea are principii: nu trebuie să arăt vreo preferință pentru nici unul din clienții noștri. Ce absurditate! Cum să-mi fi ascuns bucuria cînd doream să rămîn cît mai mult cu el?

Îmi plac ochii lui, părul lui, mîinile lui, vocea lui, felul lui de a rîde, de a vorbi, de a merge. Nu pot să ți-l descriu. Nu seamănă cu nimeni, dar aș vrea ca voi toți să-l cunoașteți imediat, îmi place totul la el.

Eu sînt oare cea care îți scrie astfel în mijlocul nopții? O asemenea fericire nu este dată decît altora. Mă ciupesc ca să mă asigur că sînt trează: nu, nu visez și sînt tot în fața acestei scrisori, cu tocul în mînă și cu un soare în loc de inimă. Am impresia că n-o să mai fiu niciodată tristă. Iubesc lumea întreagă.

Dacă i-ai fi auzit vocea cînd i-am spus că e tîrziu și că trebuie totuși să ne despărțim!

— Oh! mi se pare îngrozitor că plecați! Cînd ne vedem? Am rîs, mirată de puterea mea. Și apoi, ce întrebare, de vreme ce amîndoi locuim aici! Mi-a reținut mîna:

— La ce oră, mîine dimineață, spuneți!

— Ora unsprezece, în salonul roșu?

— Da, da! Vă mulțumesc, somn ușor!

Unchiul David tocmai se îndrepta spre noi. Mi-a venit să mă arunc de gîtul lui și să-l sărut. A vorbit ceva mai tare decît era nevoie, poate pentru a ne face să ne simțim în largul nostru.

— Bună seara, Louise. Apoi, către Dick : nu-i așa că nepoata mea este încîntătoare ? Sper că nu vă culcați imediat. Nu mai stați puțin cu mine ?

Bănuiesc ce și-au spus și ce cred unul despre celălalt și mă bucur.

Draga mea, este ora trei, mai am de așteptat opt ore. Cum să trec peste aceste opt ore ? Tot nu mi-e somn. O să mă întind pe pat ; o să revăd totul în gînd.

Daxi nu mai aleargă în jurul meu. Obosit, resemnat, cu botul în pămînt. Niciodată nu am mers așa departe. Sîntem afară din oraș, un pămînt acoperit cu iarbă pitică și care nu este, ca la noi, cultivat pînă la ultimul petec de loc, cu garduri vii și pomi foarte înalți ici și colo. Nevoia de a fi singură o după-amiază întreagă și de a nu cere voie nimănui. L-am anunțat pe portar :

— Dacă mătușa mea întreabă de mine, spuneți-i că m-am dus să fac o plimbare lungă cu cîinele.

Probabil că Mary s-a interesat deja de mine, ea care și ieri s-a arătat îngrijorată : „Ce ai, Louise ? Nu te recunosc".

Nu am nimic, nimic din ce i-aș putea mărturisi mamei sau chiar lui Anne-Marie. Martie, în curînd aprilie. O eternitate de cînd n-am mai scris acasă ; nimic de spus nimănui atît că nu mai suport nici un zgomot, nici lumina, nici întunericul, nici figurile noi care se perindă zi de zi, nici etajul bleu sau roz sau galben, cameristele, mesele perfecte și prea bine servite. Ieri a trebuit să dansez și am crezut că o să mor.

Educația, auto-controlul, să nu lași să se vadă nimic. M-am săturat să mai fiu atentă, mereu zîmbitoare, disponibilă și la curent cu toate. Să plec cu Daxi, oriunde ; să mă așez sub un pom, să bat la ușa fermei din apropiere, să dorm într-o magazie. Nu sînt o femeie de lume, nu sînt o orășancă, nu mai am ce căuta la Morettes. Aș vrea să mor.

„Nu, mătușă Mary, mă simt perfect. Puțină migrenă. Doctorul ? N-are rost. Pînă mîine îmi trece".

Să fug.

Să uit.

Să nu mă mai gîndesc.

Să uit ceea ce retrăiesc în fiecare oră a fiecărei zile.

Vocea lui :

„Mi se pare îngrozitor că plecaţi, cînd ne revedem ?"

„La ce oră ? Mîine dimineaţă, spuneţi !"

„Da, da ! Vă mulţumesc. Somn uşor".

Şi nu mai pot dormi.

La ora unsprezece, salonul roşu, roşu şi auriu şi roşu. Îl aştept, mi-am pus rochia albă cu dungi fine, cenuşii, părul n-a fost niciodată mai moale şi mai blond ; cînd am coborît scara m-am revăzut în patru oglinzi : zîmbetele şi privirile cu înţelesuri ale celor din hol îmi spun că am devenit frumoasă pentru el.

Ora unsprezece ; am verificat la ceasul mare de la intrare. Sînt aproape mirată că nu a sosit încă. Ba nu, este mai bine aşa, în felul ăsta am puţin timp să mă gîndesc la el. Am să mă aşez la fereastră, o să mă vadă din profil, va veni, va spune :... nu, nu va spune nimic ; nu trebuie să-mi imaginez nimic ; să-l aştept doar, cu încredere.

— Singură, Miss Louise ? Tresar, este un client al hotelului cu care stau deseori de vorbă. Scurtez, găsesc un pretext oarecare ; mă îndepărtez ca să-l fac să plece ; de nu m-ar chema mătuşa mea, de nu ne-am pierde, mă întorc, aştept.

Poate a înţeles greşit ora ? Poate m-am înşelat eu ? Poate ora zece în loc de unsprezece. Mi-e rău de atîta aşteptare. Mă tem să nu izbucnesc în lacrimi în momentul cînd va apărea. Îi revăd fiecare gest ; îi aud vorbele. Nu poate să nu vină pentru că este el şi pentru că sînt eu.

Mi-e frică ; trebuie să fi avut un accident. Să-l întreb pe David. Ajung cu întîrziere la dejun. Mary este la masa ei, singură. Unchiul meu a plecat azi-dimineaţă la Londra.

— Du-te să te întinzi, spune mătuşa. Am să trimit să aflu cum te simţi. Nu te-am văzut niciodată în halul ăsta.

Alerg la recepţie. Dick este cu siguranţă reţinut undeva. O să caute să dea de mine. Pot să-i las un mesaj. Puţin îmi pasă dacă nu se face aşa ceva.

— Ce nume ați spus, Miss Moraz? A plecat azi dimineață, foarte devreme.

— Nu v-a lăsat nimic pentru mine?

Figura lui blîndă, surprinsă:

— Nu, Miss Moraz, absolut nimic. V-aș fi dat.

O scrisoare se poate pierde; mă agăț de această speranță.

— La ce oră ați coborît? Cine era de gardă înaintea dumneavoastră?

Băieții de curse mă privesc. Recepționerul își întoarce privirea. Ce citesc ei pe fața mea? Poate că mama lui Dick a murit în noaptea asta, tocmai îmi scrie, mi-a scris. Să aștept. Să stau în camera mea ca să se știe unde pot fi găsită.

N-am mai aflat niciodată nimic despre el.

Atîta suferință, care nu folosește nimănui, e prea mult. Să sufăr pentru cîteva ore petrecute cu un necunoscut pe care aș fi putut să nu-l întîlnesc niciodată...

Nu era un necunoscut, inima și corpul meu n-au putut să mă înșele în așa hal; această încredere acordată de la prima privire, această înțelegere, această senzație de liniște, acest sentiment de a mă naște în fața lui. Dacă mi-ar fi cerut în seara aceea să-l urmez pentru restul vieții aș fi spus da.

Cum de n-am ghicit că pentru el a fost un joc?

Cu cîte femei a mai dansat de atunci?

Nu mai pot avea încredere în nimeni.

Mi-am jucat întreaga viață și am pierdut-o într-o singură zi.

Daxi latră. O turmă de oi. Turnurile primăriei nu se mai zăresc. Trebuie să ne întoarcem. Să nu o sperii sau s-o contrariez pe Mary care mai are o lună pînă să nască. Și ea suferă uneori. Oare unchiul David are cu adevărat atîtea afaceri importante la Londra? Dar Mary va avea un copil. Dacă aș aștepta un copil de la Dick aș suporta mai bine trădarea și absența lui?

— Vă cheamă mătușa dumneavoastră.

Intru în micul ei birou. Mary poartă o rochie amplă de interior din catifea vișinie, care imprimă o căldură figurii sale mai rotunde și mai blînde ca altă dată.

— Stai jos, Louise; aș vrea să stăm de vorbă.

Mă supun, dar rămîn în gardă, gata să mă eschivez

dacă ar mai încerca din nou să pătrundă secretul suferinței mele. Îmi spune că doctorul a consultat-o. Totul e în ordine. A angajat o moașă și o dădacă. Copilul se va naște cam peste trei săptămîni.

— Aș fi fericită dacă ai mai rămîne, așa cum am vorbit, o lună sau șase săptămîni după naștere pînă cînd mă voi pune din nou pe picioare, și aș vrea să știu că pot conta pe tine.

Este un reproș ?

— Mătușa Mary, știi doar...

— Îi voi scrie mamei tale. Iar la vară, ce zici ? Cred că ar fi mai bine să ne despărțim.

Ar trebui să spun ceva, să-i mulțumesc măcar. Îmi va fi mai ușor să trăiesc la Morettes decît aici ?

— Louison...

Mary își alege vorbele cu grijă. A reluat, fără să știe, numele cu care mă alinta mama și nu-i mai resping ajutorul.

— ... tocmai am vorbit despre tine cu unchiul tău. Îi făgăduise ceva tatălui tău în ziua cînd te-am luat cu noi. Eu n-am știut nimic și cred că tu nu știi nici acum nimic.

— Făgăduit ?

— Că nu te vei căsători cu un străin. David a acceptat imediat. Numai Louis se putea gîndi la măritișul tău. Erai aproape un copil. Dar iată că ai devenit o adevărată domnișoară și tatăl tău nu-și mai poate dezlega fratele de legămînt.

— Dar nu vreau să mă mărit !

Mătușa mea continuă cu aceeași blîndețe și fără să țină seama de afirmația mea :

— S-ar putea să găsești aici prilejul. Iată de ce, tuturor celor pe care-i vei cunoaște pînă la plecare spune-le că ai un logodnic la Cully.

— Nu sînt logodită !

— Fă-te că ești. Ca să eviți experiențele dureroase... Unchiul tău nu poate trăda memoria fratelui său.

Am înțeles ; mă revolt ; cine i-a dat dreptul lui David să vorbească cu Dick fără să mă întrebe ? L-a anunțat fără menajamente că sînt logodită și că logodnicul mă așteaptă la Cully ? Și el, ce va fi gîndit despre mine ?

Mă ridic :

— Vreau să-l văd imediat pe unchiul David.

Vocea mătușii :

— Păreai atît de tînără... Unchiul tău nu și-a închipuit...

O ultimă speranță îmi dă puterea să ies calmă pe ușă. Să-i scriu lui Dick. Să-i explic totul. Adresa ? Voi căuta în fișele hotelului ; voi cere ajutor portarului.

Sînt în camera mea, am în față cerneală și hîrtie.

Dragă Domnule ? sau dragă Dick ? sau dragă prietene ?

Sufăr... aș vrea să vă revăd ?

Dar oare nu știe ? Dacă ar fi simțit pentru mine tot ce am simțit eu pentru el ar fi crezut măcar o clipă ce i-a spus unchiul meu ? Cine este omul acesta care a pus stăpînire pe gîndurile mele în cîteva ore și către care, de o lună încheiată, îmi îndrept întrebările ?

În timpul ultimelor săptămîni de sarcină Mary nu prea iese din apartamentul său. Mă oprește uneori după plimbarea lui Daxi. Îmi povestește despre ea ; înțeleg că în felul acesta vrea să-mi vorbească despre mine și să mă ajute să-mi recapăt încrederea.

— Știi că la vîrsta ta nu eram prea veselă ? Tinerețea este un moment greu de trecut și n-ar fi rău ca oamenii să-și amintească mai des de asta. Chiar dacă trupul încetează să mai crească, inima și mintea nu și-au atins împlinirea. Prima dezamăgire este interpretată ca un eșec definitiv.

Refuz să mă las consolată.

— Niciodată n-am să mai iubesc pe nimeni !

Mătușa mea știe că activitatea îmi va grăbi convalescența mai sigur decît orice vorbă înțeleaptă.

— Du-te să dai o raită prin atelier înainte de cină. O să-mi povestești ce e pe acolo.

Mi-am reluat pensulele. Sfaturile pe care mi le dădea profesorul acum cîteva luni îmi mai călăuzesc degetele fără să-mi dau seama. Îmi spune că mă pot lipsi de ajutorul lui și că am făcut progrese enorme.

— Mi s-a întîmplat să nu mai aștept nimic de la viață, în afară de bătrînețe și de moarte, spune Mary. Și întotdeauna, după o perioadă de ne-speranță am avut o mare bucurie. Și noi avem anotimpurile noastre, mai mult

sau mai puțin grăbite. În miezul iernii, pomul știe că se pregătește să înflorească.

Mătușa mai spune :

— Sîntem lipsiți de memorie. La suferință uităm clipele de bucurie și la bucurie nu ne amintim de necazuri. Și seara :

— Să nu crezi că la vîrsta mea nu-mi mai pun întrebări. Mi le pun, mereu, mereu aceleași întrebări. Doar viața le va dezlega dacă îi dau răgaz.

Mary îmi cere să-i dau socoteală rapid de programul meu zilnic, și apoi să stabilesc un plan pentru ziua următoare.

— Există o vreme pentru fapte și o vreme pentru visare. În momentul acesta ai face mai bine să acționezi decît să visezi. Și iată-mă ocupată ceas de ceas, ca în primele zile pe care le-am petrecut la „Adelphi". Mărturisesc :

— Știi, la început nu eram defel liniștită. Mă întrebam ce așteptați de la mine. Regretați că m-ați luat cu voi ?

— Numai dacă tu regreți că ai venit.

— Cum să regret ? M-ați făcut să descopăr că lumea este mult mai mare decît îmi închipuiam și m-ați învățat să mă simt în largul meu în această lume.

— Ai fost o elevă bună.

— La Morettes mi-aduc aminte, cînd eram mică, mi se părea că nimic nu s-ar putea schimba vreodată.

— Unchiul tău, tu și cu mine, toți ne-am schimbat în acest an. Am adus un copil ; mă despart de o prietenă.

Scrisorile mamei sînt vesele, nerăbdătoare la vestea că mă întorc.

„Toți mă întreabă de tine. Am atîtea să-ți povestesc. Prin scrisoare e prea lung. Știi că nu sînt obișnuită să scriu".

Anne-Marie va veni să stea cu noi cîteva săptămîni vara asta.

Dragă mamă,

Mătușa Mary a născut un băiat, azi dimineață la ora

cinci și un sfert. Cîntărește trei kilograme trei sute și are exact cincizeci de centimetri. Nu știu cu cine seamănă. Ce mic este un nou-născut! Mătușa Mary a suferit mai bine de douăzeci și patru de ore și noi am fost îngrijorați. Dar acum este bine. Unchiul David este mîndru ca un împărat.

Două cufere numai pentru mine. Din fericire la Morettes există dulapuri mari. Ultimele săptămîni au trecut foarte repede fără mari evenimente, pline de progresele micuțului și importantului David-Edouard-Louis și de marea petrecere a botezului. Nu mai sînt supărată pe unchiul meu și am chiar curajul să zîmbesc la cuvintele de rămas bun ale prietenilor lui :

— Drum bun, Miss Louise. Vă așteaptă logodnicul. În cantonul Vaud există un băiat tare norocos.

Cînd o s-o revăd pe Mary ? Ne promitem să ne scriem. Cécilia, o prietenă de-a sa, mă ia sub aripa ei ocrotitoare pînă la Paris. „O originală" mă previne mătușa. Aflînd că nu cunosc decît casele de modă din capitală și cîteva magazine, a obținut permisiunea să mă călăuzească două zile prin muzee și expoziții. Mi se învîrtea capul. „Felix Vallotton este totuși din Vaud, ca și dumneata", spune Cécilia. Greu de crezut : Ce diferență față de tablourile lui François Bocion care înfățișează lacul nostru și care atîrnă pe pereți în casa unchiului Victor !

Seara am mers să ascultăm „După-amiaza unui faun" de un compozitor francez. Era prima dată că mergeam la un concert. Mă așteptam la o muzică de la noi. Și uite că este cu totul altceva, un soi de vis. Publicul este atît de entuziasmat, încît orchestra repetă bucata în întregime. A doua oară îmi place și mai mult. Sînt foarte surprinsă cînd aflu că tînărul dirijor, Gustave Doret, este și el din Vaud. Cum se face că rudele mele nu-și cunosc concetățenii care trăiesc la Paris ?

Găsesc casa plină de zarva lăstăritului. Blîndețea lungilor seri senine care se pelungesc în grădină ; duminici în familie înveselite de glumele lui Alexandre. Din nou găinile noastre au clocit niște ouă aduse de Victor și rățuște galbene, portocalii și cenușii se împleticesc la adăpostul țarcului lor de nuiele. Mama mă

ia la Lausanne să facem cumpărături. Îmi cere sfatul ca să cumpere o rochie şi o pălărie :

— Ştii mai bine ca mine ce se poartă. Nu vreau să-mi fac fata de ruşine.

— De ruşine !

— Te-ai făcut atît de elegantă !

Fără voia mea : cu neputinţă să mă mai strecor în rochiile vechi. O conving pe mama să-mi facă una nouă, simplă şi practică care să nu mături podeaua. Dar duminica şi de fiecare dată cînd mă trimite cu ouă sau cu flori la cîte o vecină, mama mă pune să mă îmbrac cu ce am mai bun. Cedez : îi face atîta plăcere să se împăuneze cu mine.

Mi-am găsit cutia cu acuarele dăruite de Anne-Marie cu atîţia ani în urmă. Tuburile, bine închise, nu s-au uscat. N-a trebuit decît să cumpăr hîrtie şi cîteva pensule. Jean, mătuşa Hélène şi mama îmi admiră orice mîzgăleală. Nu sînt mulţumită. Aici, lumina este altfel decît la Liverpool, mai stridentă. În cîteva minute, un cer întunecat de furtună lasă locul unui soare necruţător al cărui reflex pe lac ne orbeşte. Peisajele mele sînt lipsite de nuanţe. Renunţ şi mă apuc să pictez flori.

Mama nu mi-a mai pomenit de viitorul meu şi nici de plecarea la Berna ca să învăţ germana. Repetă întruna fericită :

— O să petrecem o vară minunată !

Primim adesea vizite. O mică servitoare, din Elveţia alemanică, spală vasele şi curăţă legumele.

În după-amiaza aceasta îl aşteptăm pe Domnul Croisier, deputat în Marele Consiliu. Locuieşte la Riex, satul vecin care se întinde pe coastă deasupra noastră.

— L-ai mai văzut, era la înmormîntarea tatălui tău, spune mama.

Poate. Era atîta lume şi în ziua aceea nu-mi ardea să fac noi cunoştinţe.

— În tot cazul, el îşi aminteşte foarte bine de tine. Ai să vezi, este un om încîntător, distins şi foarte simplu. Ultimul adjectiv înseamnă că oricît o fi el de deputat, acest domn Croisier nu-i face pe ceilalţi să-i simtă superioritatea. Mama ar vrea să pun o rochie de gală ca să-l primesc. De data aceasta refuz categoric. De vreme ce sînt la mine ar fi ridicol. De altfel e frumos afară. Vom sta sub umbrarul din grădină.

Aşez pe gheridon tava încărcată cu ceşti. Michel Croisier se ridică, îi întind mîna. O uşoară corpolenţă dă un aer cuminte figurii sale palide, tăiată de lungi mustăţi blonde şi mătăsoase. Ochi albaştri mari şi limpezi, o privire mereu mirată. Măsurat în gesturi şi în voce. Anglia? Liverpool? Răspund în cîteva cuvinte politicoase. Am povestit atîta şi pe toate tonurile, astăzi nu am chef să mai repet. Mama întreţine conversaţia. Vorbeşte despre Mézières. Michel Croisier cunoaşte bine regiunea Jorat. În fiecare vară petrece cîteva zile la proprietatea lui de la Praz-Lovaz, înspre Forel, la douăzeci de minute de aceea a familiei Thévoz. Cînd vom merge la bunica, va veni să ne ia cu cabrioleta şi ne vom plimba pe valea rîului Broye.

Mama pare încîntată de felul cum şi-a petrecut după-amiaza.

— A găsit că eşti încîntătoare. Va trebui să urcăm la Riex să-i facem o vizită mamei sale. Sora lui cea mare s-a căsătorit cu pastorul din Vevey; au două fete. A doua soră, cea mai drăguţă, este soţia unui inginer cu care are doi gemeni.

Ascult cu gîndul aiurea. Povestea familiilor din regiune nu mă interesează ca pe mama. Îmi lipsesc Daxi şi plimbările noastre. Îmi pun cei mai vechi pantofi pe care-i am şi mă duc să le ajut pe femeile care curăţă o ultimă dată via de lîngă casă.

Anne-Marie s-a mai rotunjit puţin, dar n-a crescut nici un centimetru. Sînii mari şi pietroşi o fac să pară mai mare de douăzeci de ani. Cînd am întrebat-o ce mai face profesorul de istorie, s-a înroşit toată. M-am făcut că nu-i observ stînjeneala. Nu ştiu dacă mama mai are încă proiecte de căsătorie între prietena mea şi Jean.

Jean se ţine cu îndîrjire departe de noi, considerînd că sîntem cu toţii, inclusiv Alexandre, prea neserioşi pentru vîrsta noastră. N-a vrut să meargă cu noi duminică pe lac pretextînd că este singura lui zi de odihnă. Alexandre îşi adusese un prieten, Jacques Follonier, coleg cu el la medicină. Am închiriat o barcă. Băieţii s-au distrat vîslind foarte repede şi prefăcîndu-se că ne salvează de la înec atunci cînd treceam în preajma valurilor înalte stîrnite de vapoarele cu zbaturi care

scuipau fum. Apoi, Anne-Marie şi cu mine am vrut să arătăm ce bine vîslim şi o mişcare greşită a prietenei mele a fost pe ce să ne răstoarne. Duminica viitoare o vom lua de la capăt.

Două bărci : a fost ideea lui Alexandre. Bănuiesc că va încerca să o sărute pe Anne-Marie ; care, de altfel, nu pare să se împotrivească. Jacques se opreşte din vîslit ca să-mi vorbească despre surorile lui, despre studiile pe care le face, despre muntele căruia îi duce uneori dorul căci familia sa locuieşte într-un sătuc căţărat pe coastă în Valais. Sub o claie de păr negru, faţa lui are trăsături regulate, ceva deschis, solid, cinstit aşa cum îi sînt şi mersul şi gesturile. Cer fără nori. La suprafaţa apei o ceaţă aurie extrem de subţire ascunde zgomotul. Iluzie de largul mării. După-amiaza trece prea repede. Îi vorbesc şi eu de mama, de tata, de Jean, de David şi Mary şi sînt foarte mirată că am atîtea de povestit.

Sîmbătă va fi bal în sala comunală a orăşelului vecin. Alexandre ne invită şi mama, din cauza prietenei mele, îmi dă voie să merg şi eu cu condiţia să nu mă întorc tîrziu.

Domnul Croisier a trecut astăzi după-amiază, ca între vecini, fără să stea. Îmi aducea o culegere de versuri. N-am îndrăznit să-i spun că nu mă pricep la poezii. Mi-a citit cîteva pagini. Ce altceva puteam să fac decît să-i mulţumesc ? Mama îi ridică în slavă delicateţea. Eu, în schimb, mă cam plictisesc cu el.

— Ce noroc o să aibă soţia lui ! suspină mama.

— Nu este căsătorit ?

— Nu ; abia a împlinit treizeci de ani.

Mă gîndesc la profesorul lui Anne-Marie care are cu zece ani mai mult. Ce găseşte de vorbit cu el ? Dacă mă mărit vreodată am s-o fac cu un băiat de vîrsta mea sau aproape, cu care să pot rîde şi vorbi despre ce mă interesează, cum fac cu Alexandre sau cu Jacques. Dar nu e încă momentul să mă gîndesc la asta.

Vărul meu dansează dumnezeieşte. Şi el este la fel de surprins de progresele mele. Facem o demonstraţie de paşi pe care numai noi o cunoaştem şi toată sala ne aplaudă. Cu Jacques, este altfel ; în ultimele zile,

vorbisem o grămadă cu el în gînd, dar cînd mă conduce acasă mă simt prea bine lîngă el ca să mai vorbesc. Ne întoarcem printre vii. Este lună plină şi dîra ei pe lac ţese un drum între Savoia şi plopii din Cully. Îl întreb :

— Nu-i aşa că este la fel de frumos ca şi munţii dumneavoastră ?

— Munţii ar fi la fel de frumoşi ca lacul dacă aş putea să vă duc acolo.

În faţa porţii, la despărţire mă sărută foarte repede pe obraz :

— Mulţumesc, Louise. N-am fost niciodată atît de fericit.

Anne-Marie mă invită la verii ei de la Neuchâtel. Mama preferă să rămîn aici şi s-o însoţesc la Mézières.

Mătuşa Hélène mă anunţă că a venit Domnul Croisier. Sînt iritată : dacă mă întrerup, mi se strică acuarela. Nu poate să-l primească mama ?

— Madeleine nu e acasă şi Domnul Croisier vrea să-ţi vorbească, Louise, spune sever mătuşa. Îmi pierd răbdarea :

— Ei bine, să vină încoace ! Nu pot să las totul baltă pentru că dumnealui are chef să mă viziteze în toiul amiezii.

— Nu eşti deloc politicoasă, mă mustră mătuşa.

Michel Croisier pare încîntat să mă privească cum amestec culorile. Prezenţa lui mă încurcă. Nu mai sînt atentă la ce fac. Dacă termin de faţă cu el, peisajul meu n-o să facă două parale. Căci am început din nou să pictez peisaje. Ceea ce văd de la fereastra mea, un colţ de grădină, satul vecin, viile care se prăvălesc în cascadă, astăzi — umbrarul. Acopăr hîrtia albă pe care n-am apucat s-o pictez cu un uşor fond ocru pentru a-mi uşura racordurile şi las pensulele din mînă.

— Regret ; îmi dau seama că vă deranjez ; dacă nu veneam...

Mă ridic ; în trecere iau tava de ceai şi îl poftesc pe terasă. De s-ar întoarce mama ca să nu trebuiască să-i ţin tovărăşie ore întregi.

— Vreau să vă pun o întrebare.

Tonul, mai mult chiar decît cuvintele, mă face să

ridic privirea : deputatul are în mînă o frunză mare de platan, culeasă pe drum, a cărei tijă şi-o înfăşoară fără să-şi dea seama în jurul degetului.

— Vă dau timp să reflectaţi. Nu trebuie să-mi răspundeţi astăzi... Orice ar fi, sentimentele mele nu se pot schimba.

Emoţia lui îmi este fizic insuportabilă. Tremur la fel de tare ca şi el. Ce să fac ca să-l întrerup? De-ar veni mama !

— Credeţi, credeţi Louise, că aţi putea fi fericită să vă petreceţi viaţa alături de mine? Voi avea, oare, într-o zi, imensa fericire să deveniţi soţia mea ?

Vorbeşte aşa de încet. Abia înţeleg ultima frază. Ar trebui să am curajul să ţip „nu", dar este extrem de palid. Aşteaptă, ridică în sfîrşit capul, are să se întoarcă spre mine. Am un moment de panică gîndindu-mă că-mi va vedea expresia feţei. Aş vrea s-o iau la fugă şi totuşi nu pot să-l las aşa — mă bîlbîi :

— Sînt mişcată... ar fi o cinste, dar nu vreau să mă mărit... nu acum... nu curînd. Pentru mine veţi rămîne întotdeauna un prieten... un prieten de-al mamei.

— Iertaţi-mă...

Brusc, pare foarte bătrîn. Nici nu remarcasem că are pungile astea sub ochi. Îşi uită bastonul şi pălăria ; îl ajung din urmă, i le dau, vreau să-l însoţesc pînă la poartă.

— Nu, mulţumesc ; sînteţi foarte amabilă. Găsesc eu drumul.

Mă aşez şi privesc în gol pînă cînd vocea mătuşii Hélène mă face să tresar :

— Domnul Croisier o şterge ca un hoţ — mi s-a părut că nu-i e bine. De ce nu i-ai spus să mai stea ?

Simt o milă imensă amestecată cu spaimă. Oare suferă şi el cum am suferit eu în salonul roşu de la „Adelphi ?"

— L-am întîlnit pe Domnul Croisier, spune mama la cină. L-am salutat ca de obicei ; mă aşteptam să stăm puţin de vorbă dar părea preocupat şi grăbit.

— A trecut azi pe aici, zice mătuşa Hélène.

Privirea mamei, cercetătoare. Vine după mine în camera mea, îmi cere să-i repet cuvînt cu cuvînt vorbele musafirului şi ale mele :

— Bine, dar de vreme ce te lasă să te gîndeşti !

— Dar de vreme ce nu mă voi putea niciodată căsători cu el!

— Vei putea, vei putea; aşteaptă cel puţin să-l cunoşti! Apoi, pe un ton confidenţial: niciodată n-ai să găseşti o partidă mai bună. Una dintre cel mai solide averi din Lavaux. Şi am locui la doi paşi una de alta.

Îmi amintesc întrebarea mătuşii Mary: „Există căsătorii rezonabile fără dragoste?" şi strig:

— Dar mamă, dacă nu-l iubesc; bogat sau sărac, ce contează?

— Nu ştii ce vorbeşti.

— Atunci, dacă ai fi ştiut că într-o zi tata va fi ruinat, nu l-ai mai fi luat?

— Ba da. Pentru că la vîrsta ta n-aveam mai multă minte decît tine. O experienţă de acest fel este de-ajuns pentru tot neamul.

Tac şi mama este cuprinsă de bănuială.

— Poate crezi că eşti îndrăgostită de altul? Jacques ăla, prietenul lui Alexandre?

Intuiţia îmi spune că trebuie să neg. Asta nu înseamnă că mint. Pot oare să vorbesc de pe acum de dragoste?

Mama, care s-a liniştit, insistă:

— Să aşteptăm. Domnul Croisier se va întoarce... Va crede că a vorbit prea devreme. Va crede... să creadă ce vrea, dar la vîrsta lui un bărbat îndrăgostit nu se lasă descurajat de un prim refuz.

Un drum la Mézières. Bunica Adèle la fel de vioaie şi activă. Este timpul secerişului, bărbaţii cară recolta cu căruţele pînă noaptea tîrziu. O ajutăm pe mătuşa Pierrette la bucătărie. Copiii nu-mi dau pace: „Povesteşte, verişoară Louise, spune de broaştele ţestoase". Ca să-i fac să rîdă, vorbesc cu accent englezesc.

Michel Croisier nu vine să ne viziteze — cum promisese. Face o cură la Baden. Sînt extrem de uşurată, mama se îngrijorează.

Anne-Marie s-a întors din vacanţă. Alexandre ne invită la un bal studenţesc, primul din acest sezon. Nu mi-a pomenit nimic de Jacques, dar la gîndul că aş putea să-l întîlnesc la bal inima îmi bate nebuneşte. N-am primit nici măcar o carte poştală, deci nu s-a gîndit la mine nici măcar o singură zi. Nu vreau să mai sufăr, încă o

dată. Nu-l iubesc, dar din cînd în cînd am nevoie să văd tineri de vîrsta mea.

Alexandre trebuie să-şi pună tot farmecul la bătaie pentru ca mama să-mi permită să merg, am să dorm la mătuşa Esther astfel că vărul meu va avea grijă de mine pînă mă voi sui în pat.

Mama i-a făcut o vizită Doamnei Croisier.

— Este încîntătoare, atît de fină încît m-am intimidat. Doreşte să te cunoască. Domnul Croisier îţi transmite respectuoase salutări. N-a spus nimic altceva. Ah ! mă tem că nu te-ai purtat frumos cu el.

M-am distrat la nebunie. Am dansat cu Alexandre, am dansat cu o grămadă de băieţi veseli şi interesanţi. Anne-Marie a avut şi ea succes. O casă mare ; trei saloane. Un bufet delicios, am să-i scriu mătuşii Mary că cei din Lausanne ştiu să primească.

M-am întors pe jos azi dimineaţă pînă la Cully.

Cu Jacques.

Adia briza, pescarii îşi întindeau năvoadele. Am mers pe malul lacului, cu soarele în faţă, un soare proaspăt care ne bătea în ochi să ne orbească. Jacques mi-a zis :

— Ce scurt e un drum de zece kilometri. Aş vrea să locuieşti de partea cealaltă a pămîntului şi să avem ani de zile de mers.

În faţa porţii l-am invitat să intre, dar preferă să vină duminica viitoare cu Alexandre.

Mama este mirată că m-am întors atît de devreme. Îi povestesc ce am făcut — seara, noaptea, în faptul zilei :

— Deci te-ai întors singură cu el ?

— Doar era lumină, mamă. N-am făcut nimic rău.

— Unde ţi-e capul ? Te compromiţi !

Cuvîntul mă face să rîd.

— Nu-i nimic de rîs, spune mama pentru că, în fîrşit, băiatul ăsta...

— Jacques. Jacques Follonier.

— Acest tînăr Follonier are intenţia să se căsătorească cu tine ?

— Ascultă mamă, are nouăsprezece ani ! Doar nu se gîndeşte deocamdată la căsătorie !

— Te iubește ? Ți-a spus-o ?

— Nu. În fine... da. Adică... Pare bucuros că este cu mine.

— Bucuros, bucuros, ce-mi pasă că e bucuros cînd strică viitorul fiicei mele.

Cuvîntul „viitor" mă face bănuitoare. Mama își continuă ancheta :

— Dar tu, tu îl iubești ?

— Nu... nu știu. Mă simt bine cu el.

— Nu poți să fii un pic serioasă ?

Mama pare cu adevărat supărată, o sărut ; nu vreau s-o necăjesc. Îi spun că cel puțin pe ea sînt sigură că o iubesc.

Mă împinge :

— Dacă m-ai iubi, nu m-ai supăra atîta. De ce nu e fericită să mă mai țină lîngă ea o vreme ? Îmi întoarce spatele de parcă aș fi insultat-o :

— Foarte bine. Așteaptă-l pe Jacques al tău sau pe vreunul ca el ; trei ani, patru ani, mai mult ; medicina nu se face într-o zi. Ai să vezi dacă va mai avea chef să te ia atunci. Și să nu vii la mine să te plîngi.

Pentru prima oară mă simt tare departe de mama. Mă mîngîi cu gîndul că Alexandre mi-l va aduce pe Jacques duminica viitoare.

Duminică. La dejun nu vin decît unchiul Constant și mătușa Esther. Au de vorbit cu mama, fără mine... despre mine ? După un an în care toată lumea m-a considerat o persoană în toată firea, mă enervează să fiu luată drept un copil. Dacă unchiul Victor ar fi aici, ar avea încredere în mine și mi-ar pleda cauza. Din păcare, participă la un congres la Budapesta și va profita de ocazie pentru a coborî pe Dunăre pînă la Marea Neagră.

Nimic de la Jacques. Am vrut să vorbesc despre el cu Anne-Marie cînd a fost pe la noi zilele trecute. În ultimul moment m-am răzgîndit presimțind că n-ar putea să mă înțeleagă. Vizitele la profesorul de istorie s-au rărit. Iese cu mai mulți studenți. Spune uneori lucruri ciudate :

— Ai să vezi și tu cum e viața.

Mă prefac că nu bănuiesc nimic. Să-i scriu vărului meu ca să aflu ce este cu Jacques ? Dar dacă ar dori să mă vadă, Jacques n-ar avea decît să vină la Morettes. Cu siguranță că dau mai multă importanță decît el momentelor pe care le-am petrecut împreună. Cunoaște, cu

siguranţă, atîtea fete mai interesante decît mine! De vreme ce nu-l iubesc, este inutil să sufăr din cauza lui.

Mă simt obosită de cum mă trezesc, cu dureri de cap şi ameţeli. Mama îmi dă pilule contra anemiei. Nu îndrăznesc să-i spun că aş vrea să mă întorc la Mary. Devin nervoasă, iritabilă. Croitorie sau acuarelă, tot ce fac mi se pare complet inutil. Cine să aibă nevoie de mine?

M-am dus s-o conduc pe Anne-Marie la gară. Domnul Croisier a coborît din trenul în care urcase prietena mea. Am vrut să dispar înainte să mă vadă. M-a ajuns din urmă:

— Nu vă temeţi de mine. Aş vrea să vă fiu prieten.

Nu ştiu ce să răspund. Mai înalt decît îmi aduceam eu aminte, pare vesel, întinerit după cură. Se întoarce dintr-o vizită la sora sa Judith, soţia inginerului:

— Dacă i-aţi vedea pe nepoţii mei: nişte draci de copii. N-ai nici un minut de linişte cu ei. Dar ce idee, să ai gemeni!

Fraza asta mă face să rîd şi mai pălăvrăgim puţin.

A trecut deja un an de la moartea tatei. Am mers să punem flori pe mormîntul lui. Într-o parte pămîntul se lăsase, mama spune că trebuie să mai aşteptăm să punem îngrăditura şi piatra funerară. Culesul se anunţă mai puţin bogat decît anul trecut; cu toată îndrăzneala lui Jean de a stropi via, mana persistă şi cîteva parcele sînt atinse de filoxeră. Trebuie să le smulgem în mare grabă şi să injectăm sulfură de carbon în solul din jur. La Paris, Academia de Ştiinţe oferă un premiu de trei sute de mii de franci celui care va găsi, pentru combaterea acestui flagel, un tratament mai eficace şi mai puţin nociv; de ani de zile vecinii noştri caută fără să fi găsit nimic. Mai sînt şi alţii descurajaţi, nu numai Jean; unchiul Abram a scris că la Mézières toată recolta de cartofi a fost mîncată de şobolanii de cîmp. Cu inima grea, fratele meu verifică dacă butoaiele sînt etanşe. Argatul le spală. Îmi duc rochiile de iarnă la Domnişoara Amélie. Mi le va strîmta, căci am slăbit.

Cos pe terasă. Este aproape frig dar nu-mi vine să intru în casă: vecina care stă în bucătărie cu mama nu

se mai îndură să plece și conversația lor mă obosește. Aud un pas pe pietriș ;

— Vă deranjez ?

— Nu, dimpotrivă.

Nu am mințit. Mă simt îngrozitor de singură. Michel Croisier remarcă :

— Păreți tristă :

Neg fără convingere. Se uită în jurul lui, calm, măsurat, ca la prima vizită :

— Ce frumos este în grădina dumneavoastră !

Michel Croisier vorbește ; despre vara care s-a scurs, despre singurătatea lui, despre ceea ce-ar dori să găsească la o tovarășă de viață. Vocea lui mă învăluie cu o forță liniștită și îl lasă să vorbească, ca sub efectul unui narcotic. Ce aștept eu, în ceea ce mă privește, de la viață. Totul... Nimic... nu știu ; știu din ce în ce mai puțin.

— Ah, știu eu și pentru dumneavoastră, Louise.

Figura lui este înfrumusețată de fervoarea cu care vorbește. E oare posibil să faci fericit un om pentru care nu simți nimic ? De ce această slăbiciune ? De ce să nu-l resping ? Am chiar atîta nevoie să mă simt iubită ?

— Vă va trebui timp ca să vă obișnuiți cu mine, Louise. Pot să vin și mîine ?

Mama stă pe marginea patului meu. Mă mîngîie pe umeri, căci m-am întors cu spatele ca să nu vadă că am plîns.

— Sînt fericită. Vezi, nu s-a dat bătut. Acesta este semnul unei mari iubiri.

— Nu pot să mă mărit cu el ! Vreau să mă duc la Berna. Vreau să mă întorc la mătușa Mary.

— Haide, haide. Fetele tinere sînt de multe ori nervoase. E normal. Nu-ți face griji, draga mea.

Iese, se întoarce cu apă de flori de portocal.

— Bea și vei dormi bine. Totul se va aranja pînă la urmă.

Normal ? Oh ! nu, cu siguranță nu este normal să fii în așa hal de tristă.

De ce Jacques nu mi-a dat nici cel mai mic semn de viață ? Aș avea curajul să lupt. Să-i fac pe plac mamei ? Nu este adevărat că ești fericit dacă te sacri-

fici ca să faci plăcere celorlalți. Poate că Anne-Marie are dreptate : habar n-am ce e viața.

Culesul viilor aduce o schimbare. Am în sfîrșit dreptul de a fi ocupată de dimineața pînă seara la aer curat, dar mi-e rușine că țin cu atîta greutate pasul cu ceilalți pe cele două rînduri ale mele. În copilărie aveam mai multă îndemînare și rezistență. Mă bucur de vizita lui Alexandre căci culesul viilor l-a atras întotdeauna ; îi place să se uite cum se învîrte teascul, să dea o mînă de ajutor la nevoie : îi place să glumească cu cele mai drăguțe fete și să le facă să plătească printr-o sărutare ciorchinii uitați pe butuc. Mama mă anunță că anul acesta nu va veni căci își continuă studiile la Zürich. Sînt foarte mirată : de ce nu mi-a spus nimic înainte și de ce n-a venit să-mi spună la revedere ?

Michel Croisier coboară în fiecare zi la Morettes uneori pe jos, cel mai adesea cu cabrioleta. Fratele meu deschide cele două canaturi ale porții și are grijă să adape calul. În fiecare zi, așteptîndu-l pe vizitator, mama pune să se facă focul în soba din salon.

Aș putea să mă revolt, să refuz să-l primesc, să mă închid în camera mea. Dar momentele pe care le petrec cu el sînt cele mai puțin triste și dacă atenția exagerată pe care i-o dă mama nu m-ar face să mă simt atît de prost, l-aș primi ca pe o distracție binevenită. Mi-a dăruit mai multe culegeri de versuri și își prinde lornionul pe nas ca să-mi citească cîteva pasaje din ele. Cred că din cochetărie nu-și pune ochelarii. Cînd vine să mă vadă. De după lentile privirea lui își pierde acea expresie visătoare, nesigură și aproape timidă pe care i-o dă miopia. Îi mărturisesc că nu înțeleg defel poezia. Protestează :

— Ascultați. Este atît de aproape de viață. Domnul François Coppée mă face să văd ce mă înconjoară și nu am observat pînă acum.

Deși nu prea face caz de ele, vizitatorul meu are o grămadă de cunoștințe despre plante, animale și istorie veche :

— Vă înșelați. Eu sînt un ignorat. Rămîneți așa cum sînteți, nu recitați niciodată lecții învățate pe dinafară. Cel mai important este să descifrezi anumite semne.

Vorbește cu atîta ardoare. La ce semne se gîndește? Se întîmplă totuși ca prezența lui să mă sîcîie și uneori, în sinea mea, le dau dreptate acelor socialiști pe care îi combate atît de vehement. Atunci fac un efort ca să fiu amabilă. Este corect din partea mea? Ar trebui să-i spun că fac un efort? Tactul și discreția lui nu-mi îngăduie să-l jignesc. Niciodată un gest sau un cuvînt care ar putea să mă supere. M-a rugat să-i spun pe nume, Michel, dar eu continui să-i spun „Domnule". Ca să mă pedepsească mă numește „Domnișoară" sau „Domnișoară Moraz" pe un ton glumeț care îl prinde.

Mama triumfă, mama are întotdeauna dreptate, mama obține de la mine tot ce a hotărît să obțină: anunță cu mare pompă logodna. De fiecare dată cînd se întoarce din orășel îmi povestește imaginîndu-și poate că-i împărtășesc mîndria:

— Doamna X m-a felicitat. Spune că ai mare noroc, nu există bărbat mai stimat în tot ținutul. Dar nici Domnul Croisier nu i se pare de plîns: trebuie că este de pe acum foarte invidiat.

Aceeași satisfacție greoaie molipsește și restul familiei. Mătușa Hélène, Esther și Constant îmi arată o stimă neobișnuită, pînă și Jean pare încîntat de baza politică a viitorului său cumnat. Victor, care s-a întors, care a fost consultat, Victor îmi spune:

— Foarte bine, Louise, căsătoria e un lucru foarte bun.

Nu mă așteptam la așa ceva din partea lui!

Anne-Marie? Mă invidiază!

Sînt invitată la Croises unde vom locui cu mama lui Michel și cu cele două mătuși, replica dublă a mătușii Hélène. Primire extrem de amabilă cu toată liota de femei din casă; este momentul ca ultimul Croisier să-și asigure descendența. Bucuria lui Michel de a-mi arăta grădina și ungherele unde se ghemuiesc amintirile lui de copil. Numai cu greu fac față gustării copioase care s-a pregătit în cinstea mea, Am arsuri la stomac, văd pete negre în fața ochilor. Nu mai dorm. Va trebui să vorbesc cu unchiul Victor.

În sfîrșit, vizita lui Alexandre! Nu mai speram să-l văd înainte de Crăciun. Sosește pe nepusă masă, în

mijlocul dimineții, ud leoarcă și destul de prost dispus dacă e să mă iau după cum arată dar sînt atît de fericită să-l revăd, încît amețelile îmi dispar ca prin minune. Nici n-a salutat bine pe cei ai casei că mă și trage după el :

— Hai la plimbare.

Rafale de ploaie bat în geamuri și se zice că a nins pe dealurile din apropiere. Mama se împotrivește :

— Doar n-o să ieșiți pe vremea asta ! Louise este bolnavă.

— Mergem doar să vedem furtuna de pe cheiul cel nou, hotărăște Alexandre punîndu-și basca de student.

Iată-ne pe amîndoi aplecați sub umbrela mea de mătase neagră cu mîner de aur, cadoul unchiului David. Cîțiva pași în tăcere pînă la debarcaderul pustiu bătut de valuri.

— Felicitări ! strigă brusc Alexandre. Frumoasa mea verișoară se logodește. Nu o credeam așa grăbită.

Ce să-i răspund ? Poate oare un student să înțeleagă izolarea mea de fiică ce trebuie predată cît mai repede unui temnicer cu reputație bună ? „Nu iei pe oricine", spune mama comentînd căsătoria uneia din fostele mele colege de clasă. Dragul și visătorul Alexandre, singurul Moraz ce pare să ignore avantajele pe care le oferă un văr prin alianță, bogat și deputat pe deasupra.

— Ei bine, continuă el în timp ce lebede, lișițe și pescărușI dansează pe apă la cîțiva metri de noi, explică-te. Nu puteai să fii sinceră ? N-aveai decît să te logodești, dar așa de repede ? Și fără să previi, cît de cît ? Crezi că-mi place să-l văd pe Jacques în halul ăsta ?

— Jacques ?

Am pronunțat numele în șoaptă și el răsună în inima mea ca un țipăt. Alexandre nu observă tulburarea mea :

— Da, Jacques, minte scurtă ce ești. N-ai cunoscut niciodată un băiat pe care-l cheamă Jacques Follonier ?

— Dar de ce nu a scris ? De ce n-a mai venit ?

— Pentru că i-ai cerut să nu încerce să te vadă timp de un an !

Am înțeles bine ? Ploaia se întețește. Alexandre mă împinge în prima cafenea unde, mergînd pe fir, reconstituim pînza de păianjen familială : intervenția directă a unchiului meu Constant, scrisoarea mamei :

„Louise atît de tînără, fragilă, prea exaltată... nevoie de calm". Sigur de el — „sigur de mine", afirmă Alexandre — Jacques promisese să nu încerce să te vadă înainte de a-şi fi trecut al doilea examen.

— Chiar nu ştiai nimic? insistă vărul meu. Niciodată n-aş fi crezut că mătuşa Madeleine şi tata... De aceea ne-am hotărît să facem două semestre la Zürich, dar credeam că eşti la curent. Şi chiar te găseam tare proastă că ai cedat atît de repede în faţa maică-ti. De aceea n-am trecut înainte de plecare: pentru că eram supărat pe tine.

Poate viaţa să-ţi repete de două ori aceeaşi farsă? Toată durerea iscată din inexplicabila dispariţie a lui Dick îmi opreşte durerea de acum. Fericiţi copiii găsiţi, mama şi unchii mei sînt nişte duşmani care se îndîrjesc să mă piardă.

Voi fi pedepsită pentru astfel de gînduri. Vreau să plec de acasă. Am să fac orice meserie, voi fi dezonorată, renegată de clanul meu căci nicicînd vreo fată Thévoz sau Moraz n-a rupt logodna.

Alexandre se sperie văzîndu-mi disperarea şi încearcă să mă consoleze:

— La urma urmei, acest Michel Croisier, m-am întîlnit o dată cu el, nu este antipatic. Poate că nu vei fi nefericită cu el. Iartă-mă că ţi-am vorbit atît de dur, însă Jacques e tare abătut.

Vărul meu mă aduce înapoi la Morettes fără să bage de seamă că ultimele lui cuvinte îmi sfîşie inima.

Mama fierbînd de indignare, aproape că se sufocă:

— Să rupi logodna? Nici vorbă, ţi-ai pierdut capul!

— N-am promis niciodată nimic, tu ai...

— Vrei să mă omori? Dacă te-ar vedea taică-tu! Şi bunica Justine! Nu înţelegi că am făcut-o pentru binele tău? Trebuie să te apărăm de tine însăţi. N-am vrut altceva decît fericirea ta.

Am să-i povestesc tot lui Michel. Va suferi, dar e mai bine să afle adevărul.

În fiecare zi, înainte de venirea lui Michel, mă hotărăsc să-i spun. Cînd îl văd, nu mai am curaj: ştiu prea bine ce va simţi. Chiar adineauri mi-a spus:

— Îmi păreţi foarte preocupată. Ce se întîmplă? Aveţi încredere în mine. Chiar dacă este foarte grav...

Am scăldat-o, spunînd că nu mă simt bine.

Lausanne : magazinul specializat în trusouri. Cearşafuri, feţe de pernă, feţe de masă, prosoape. Mama alege tot ce e mai frumos şi mai fin, precum şi desenul iniţialelor pe care le dă la brodat. Pe lenjeria măruntă şi pe ştergarele de bucătărie le voi broda singură.

Să ţip că nu vreau ?

Mă las în voia ei. Fie ce-o fi.

Magazinul se va prăbuşi pe neaşteptate sau trenul va deraia la întoarcere.

Mi-e rău ; spatele, stomacul, şalele, mă ţin de tejghea să nu cad. Mama mă duce într-un salon de ceai.

— O să-ţi revii. Şi eu, la vîrsta ta aveam ameţeli. De cum o să ai copii o să te pui pe picioare, ai să vezi.

Ronţăi un biscuit ca să nu-i stric cheful. Are destul de rar ocazia să se răsfeţe cu prăjituri.

— Cînd vei fi căsătorită, o să facem deseori mici plimbări, numai noi două.

Este oare nevoie să-mi schimb numele ca să fim iarăşi prietene ?

Să se îmbrace ca să iasă, să ia trenul, o întreagă bătaie de cap pentru mama care ar vrea să profite de venitul la oraş ca să facă şi alte cumpărături. Durerea mă încovoaie, nu mai pot să merg.

— Eşti îngrozitor de palidă. Ce ghinion, tocmai astăzi. Zău, Louise, n-ai pic de minte, ar trebui să faci un efort, nu mănînci cît trebuie. Nu-i de mirare că eşti anemică. Nu vrei să mă asculţi.

Patul.

Vreau să mor. Am să mor.

Sînge ! Vomez sînge !

Mamă, mamă, nu vreau să mor !

Din cînd în cînd mă trezesc, atît cît să mă mir şi să sufăr.

Vocea unchiului Victor, privirea înspăimîntată, tandră şi mioapă a lui Michel. Un an fără Crăciun şi fără iarnă.

Fereastra deschisă. În curînd nu va mai fi nevoie să se facă focul în sobă la căderea serii. Jean şi mama mă sprijină şi mă duc de la pat la fotoliu. Prin pătură soarele îmi linge genunchii.

— Nu te mişca, spune mama, să nu te oboseşti. Aş vrea să te pieptăn înainte să-ţi sosească logodnicul. Mă laşi să-ţi dau cu puţin roz ?

Îmi întinde oglinda. Să fac din nou cunoştinţă cu această figură nouă, semn că exist pentru toţi ceilalţi.

— Ce fericită sînt că te văd aşa, puişor. Ne-ai speriat mult timp, dar acum sîntem pe calea cea bună.

Draga mea Louise,

Să-ţi spun mai întîi ce plăcere mi-a făcut lunga ta scrisoare. Convalescenţa ta, se vede, se apropie de sfîrşit. Victor ne-a ţinut la curent cu starea sănătăţii tale şi noi ne-am făcut griji.

Îţi mulţumesc, de asemenea, pentru încrederea pe care o ai în mine. Să nu crezi că sînt mai perspicace decît altele. Singurul meu avantaj faţă de cei din jurul tău este distanţa. Ea îmi permite să judec situaţia în care te afli, fără prejudecăţi şi fără pornire : o obiectivitate relativă îţi poate fi folositoare.

Dacă am înţeles bine, îmi ceri o confirmare a acestei aprobări gnerale care ameninţă să te înăbuşe, sau un avertisment sever care ţi-ar da în sfîrşit curajul să te eliberezei. N-o să capeţi nici una nici alta, draga mea ; într-adevăr, cine altă decît tine poate să ştie dacă trebuie să te căsătoreşti cu Michel Croisier ?

Mi-ai povestit despre îngrijorările, calculele şi amestecul mamei tale. Îmi vorbeşti despre încrederea pe care o ai în logodnicul tău. El, îmi scrii, va însemna tandreţea, siguranţa, dar nu dragostea. Am dreptul să renunţ la dragoste ? Mă tem că întrebarea nu e bine pusă căci, la urma urmei ce este dragostea ?

Crezi că i-ai iubit pe Dick şi pe Jacques ; ai învăţat numai să-ţi cunoşti nevoia de a iubi şi de a fi iubită şi puterea imaginaţiei tale. Fiecare descoperă, de-a lungul vieţii, mai multe forme, mai multe etape ale dragostei. Relaţiile care se stabilesc în căsătorie — chiar dacă această căsătorie, aşa numită de raţiune, este influenţată de interese familiale — sînt mult mai complexe şi mai schimbătoare decît se spune şi decît îţi închipui tu. Trăieşti destul de aproape de natură, ca să ştii că viaţa este, înainte de toate, creatoare. Cu sau fără Michel, cine poate spune ce o să-ţi ofere ea ?

Dacă crezi că poţi trăi în armonie cu acela care este încă logodnicul tău şi pe care ai avut timp să-l cunoşti, mergi înainte cu încredere şi îndată ce îţi va fi

posibil, cu bucurie. Dacă îți inspiră sentimente de dezgust sau de ură, înseamnă că te îndrepți spre o catastrofă, ai, atunci, suficientă inteligență ca să te eliberezi, în interesul lui ca și în acela al mamei tale și al tău. Orice s-ar întîmpla după aceea, nu pune vina greșelilor tale de apreciere în seama celorlalți, chiar dacă aceștia te-au influențat sau constrîns. Numai buzele tale vor pronunța da-ul legămîntului, numai ele vor purta răspunderea.

Știi că nici viața mea nu a fost lină. Nu regret nimic, chiar dacă uneori ți-am dat impresia de contrariu. Ceea ce nu înseamnă că nu mi se întîmplă niciodată să sufăr.

Și încă ceva: îmi spui că Michel are cu doisprezece ani mai mult ca tine, că lucrul acesta se vede și că atitudinea lui față de tine îi accentuează vîrsta în fiecare clipă. Este posibil că încearcă, în mod inconștient, să-l înlocuiască pe tatăl pe care l-ai pierdut. Trebuie să știi să fii pentru el atît soție cît și copil.

David-Edouard a început să facă primii pași. Grăbește-te să vii dacă vrei să-l vezi. Vom pleca probabil din Liverpool în California la sfîrșitul anului. Mă tem că nu vom mai avea timp să facem un pelerinaj în țara voastră înainte de a ne îmbarca.

Am recitit de mai multe ori scrisoarea lui Mary. Răspunzătoare? Dar am oare, am avut vreodată libertatea să aleg? Nu mai sînt cea care visa pe lac în tovărășia lui Jacques și știu sigur că nu voi avea niciodată curajul să-l fac pe Michel să sufere.

A TREIA VIAȚĂ

LOUISE CROISIER

I

NUMAI ORĂȘENII își fixează data căsătoriei fără să țină seama de anotimpuri. Michel Croisier a așteptat sfîrșitul culesului viilor pentru a-și sărbători nunta.

Luna septembrie a fost însorită, cu rouă abundentă care umflă boabele tot mai aurii pe zi ce trece și în curînd străvezii. Din prima pînă în ultima zi a culesului — lucru rar în ținut — timpul a rămas uscat. Ceața nopții, pe care o destrămau Alpii Savoiei, se abătea dimineața asupra lacului. Ca și în copilărie, Louise mergea în vie să ducă de mîncare și de băut. Bătrînele cu care se întîlnea în drum o felicitau prezicîndu-i că un timp atît de frumos promite o căsătorie lungă și fericită.

Ploua în dimineața nunții și Doamna Madeleine se grăbi să le aducă aminte că și asta era un semn bun, cu condiția ca la ieșirea din biserică să se lumineze.

Louise s-a lăsat îmbrăcată cu rochia lungă cu trenă în fața dulapului cu oglindă al mamei sale. Esther, care adusese o coafeză de la Lausanne, a pudrat cu puțin roz pometii nepoatei în timp ce viitoarea nevastă, înainte de a fi acoperită de vălul bogat, înregistra indiferentă, la rădăcina sprîncenelor și la colțurile buzelor, o cută fină care anunță primele riduri. După această

lungă zi de spectacol cînd va fi punctul de atracție și cînd fiecare îi va lăuda frumusețea cu voce tare și îi va comenta în șoaptă obrajii supți, la ce i-ar mai folosi să placă ?

A fost o nuntă frumoasă chiar și fără obișnuitele exagerări pe care le adaugă amintirea. Enorme crizanteme roz aduse de Victor, necunoscute pe atunci prin grădini și pe morminte, împodobeau biserica. Unchiul părea atît de fericit să-i dea nepoatei sale brațul, să fie primul martor al bucuriei ei și să o conducă pînă la banca unde Michel, emoționat, stînd în picioare, în frac, o aștepta, încît Louise înaintă cu capul sus, atentă să nu-l dezamăgească.

Toate resursele familiei fuseseră mobilizate. Astfel soțul Juliettei a oficiat ceremonia. Îl chema tot Michel. Făptura lui puțină îi atrăsese porecla de „micul Michel", singurul prenume de Michel revenind de drept fratelui Juliettei și Judithei, fiului Elisei, singurul Michel adevărat care ar fi putut exista vreodată dinspre ramura Croisier. Micul Michel deci, proaspăt ras, palid și grav în roba sa neagră prea încăpătoare, a fericit auditoriul cu o predică mult mai lungă decît era nevoie. Nu avea de gînd să lase să-i scape o asemenea ocazie : atîta lume în biserica plină și, date fiind împrejurările, forțată să-l asculte. Louise a suportat-o fără nerăbdare : oricum, în ceea ce o privește, nu prea asculta predicile. Era prea preocupată de ea însăși în ziua aceea ca să mai aibă noțiunea timpului. Deputatul Michel, totuși, nu vedea cu ochi răi faptul că în ziua nunții sale invitații au stat în biserică mai mult decît de obicei. Atîta atenție și atîta rugăciune la un loc nu puteau să facă decît bine. Nemulțumiții trebuiau să admită că ședințele Marelui Consiliu erau de multe ori mai plicticoase și mai lungi.

— Amin.

Asistența care-și pierduse orice speranță tresări. Totuși, nu aveau încă voie să se miște. Cît au cîntat corurile școlilor, cîrceii au devenit și mai insuportabili. Ce bine cîntau copiii ăștia ! Doar primarul nu se însoară în fiecare zi și nici nu se întîmplă în fiecare zi ca el și învățătorul să facă parte din același partid. Sătenii, reculeși, observară la progeniturile lor înclinații artistice care îi umpleau de

mîndrie ; orășenii apreciară culoarea locală și păstrarea tradițiilor.

Veni din nou rîndul micului Michel, un mic Michel mai modest, căruia liturghia îi stăvilea imaginația și efectele oratorice : „Louise Moraz și Michel Croisier, ridicați-vă ... Făgăduiți... Dacă aceasta este voința voastră, răspundeți printr-un «Da»".

Astfel Louise Moraz a făgăduit în fața lui Dumnezeu și a oamenilor credință și ascultare lui Michel Croisier în timp ce, la rîndu-i, Michel Croisier făgăduise să vegheze asupra Louîsei Moraz care devenea soția sa și prin urmare o Croisier.

„La bine și la rău", subliniase de două ori cumnatul teolog. În timp ce fiecare medita la însemnătatea unui asemenea legămînt, veteranul benevol de duminică, de nunți și înmormîntări, acompania fără greș un violonist, protejatul lui Victor. Momentul chetei a dat adunării amorțite un rol mai activ. Micul Michel a înmînat tinerilor căsătoriți o biblie aproape la fel de mare ca el. Binecuvîntare generală, marș nupțial, suspine de ușurare, ieșire triumfală a soților : crizantemele nu-și pierduseră prospețimea de atîtea răsuflări adunate la un loc ; soarele despica hotărît norii. Sub arcada portalului, mireasa, cu vălul ridicat, se oferă privirilor. Oare vederea lui Alexandre este cea care îi amintește cuvintele lui Jacques : „Mulțumesc, Louise, n-am fost niciodată atît de fericit" — și cuvintele în sine spun atît de puțin față de timbrul vocii. Momentul este rău ales : lacom, obiectivul fotografului îi înghite fața. O tînără mireasă are o mulțime de drepturi, acela de a părea emoționată poate fi privit ca o datorie, nimeni dintre cei din jur nu se îngrijorează de tulburarea ei : cînd fetele au prea multă imaginație, realitățile vieții le readuc repede pe pămînt. Prieteni și rude se îngrămădeau laolaltă, podgorenii, orășenii : bărbații cu pantaloni reiați și guler tare, înalt ; femeile cu pene de struț la pălărie, ca orășencele căci dulapurile din casele lor încăpătoare ascundeau dantele și șaluri moștenite din generație în generație.

Cu caii țanțoși, țesălați ca de paradă, cu o garoafă de tul prinsă de hamuri, caleașca mirilor aștepta la cîțiva metri de portal. În spatele ei, șirul trăsurilor

şi cabrioletelor se depăna pe drumul lacului. Locuitorii din împrejurimi se adunaseră în calea cortegiului. Li s-au aruncat caramele copiilor. Trei salve de tun au salutat pe miri la intrarea în sat şi alte şase cînd au ajuns în mica piaţă din Riex. Oprire, fanfară, discurs al unui membru al Consiliului comunal ; vocea acestuia nu se aude la fel de departe ca alămurile fanfarei ; oamenii au aplaudat pe încredere din aproape în aproape, apoi cortegiul a urmat noul drum de pe Cornişă care nu fusese deschis oficial. Deputatul obţinuse pentru cortegiul nunţii sale permisiunea de a o lua pe acolo, căci singura sală din ţinut destul de mare pentru a primi pe toţi invitaţii se găsea în noul hotel care domina lacul, acolo unde se terminau viile, cîmpurile şi pădurile. Drumul tăia semeţ dealul prin partea sa cea mai povîrnită şi părea că atîrnă deasupra apei. Din caleaşcă nu se vedeau decît butucii de viţă din deal, înşiraţi într-o aliniere fără cusur, căţăraţi pe stîncă, iar la dreapta, jos de tot, lacul, care reflecta văpaia unui apus de soare.

— Ce frumos !

Michel sărută mîna înmănuşată în alb a soţiei sale :

— Sînt bărbatul cel mai fericit.

Ea zîmbi : tot era bună la ceva dacă îl făcea pe Michel fericit.

Familiile Thévoz şi Moraz laolaltă au fost înghiţite de valul familiei Croisier şi al prietenilor lui Michel. Întîmpinîndu-i, Louise simţea că primeşte omagiul unei mulţimi de supuşi care îi oferea, după rangul fiecăruia, admiraţie sau prietenie. Ţinta tuturor privirilor, ea se străduia să-şi joace rolul cu brio. Mai tîrziu, aşezată în centrul meselor care închipuiau o imensă potcoavă mîncă cu poftă şi bău cu graţie. Oare efectul vinului i-a îngăduit să mulţumească călduros celui care a dat citire telegramelor, coriştilor şi oratorilor numeroşi care au însufleţit nesfîrşitul banchet ? sau doar dorinţa de a lăsa tuturor celor care făcuseră efortul de a veni pînă la acest hotel singuratec şi care aveau să plece în zori pe drumurile reci de noiembrie amintirea unei perfecte ospitalităţi ? Deschise balul cu Michel, se avîntă uşoară la dans în braţele prietenilor. Cînd, în sfîrşit, Alexandre o luă la un ultim vals, cînd îi murmură, dezinvolt — dar Louise ştia

că asta nu era decît suprafaţa şi că o complicitate de căţeluşi născuţi în acelaşi cuib avea să-i unească pînă la moarte — cînd, deci, Alexandre, zeflemitor şi tandru, înlănţuindu-i talia, i-a strecurat la ureche: „Eşti făcută să te măriţi în fiecare zi", ea rîse, bucuroasă că glumeşte cu vărul ei şi că dansează cu el ca pe vremea cînd îi arătase pasul de boston în livada de la Morettes. Era deja o amintire care dădea culoare prezentului, căci zilele cînd îl admira atît de mult pe Alexandre, cu doi ani mai mare decît ea, erau moarte şi îngropate. Louise Moraz, care cu atîta patimă şi durere îşi pusese întrebări la una din răscrucile vieţii sale, făcuse loc unei tinere femei deocamdată lipsită de vise şi proiecte, preocupată numai şi numai să se achite de obligaţiile ce-i reveneau. Iată de ce, din ziua nunţii, începînd cu ilustratele pe care le-a trimis din Veneţia, ea a semnat Louise *Croisier*, subliniind doar numele de familie pentru a arăta că, de-aci încolo purtarea ei era dictată de acesta.

Nu fusese niciodată în Italia, Michel nu cunoştea decît Roma; cînd lipsea cîteva săptămîni, stătea la proprietatea lui de la Praz-Lovaz sau făcea o cursă la Baden.

Drumul la Milano era pe vremea aceea cu totul altceva decît o călătorie pînă la Paris. După cîteva ore de tren, o diligenţă te trecea peste Simplon. Săpatul tunelului era încă în stadiul de proiect oarecum fabulos; deocamdată, era mai fascinant să escaladezi munţii.

La Veneţia amîndoi au fost încîntaţi de canale, de gondole, de palate, de insulele din preajmă. Michel vedea oraşul şi prin prisma lecturilor. Louise se gîndea la povestirile bunicii Justine care, la vremea sa, îşi făcuse şi ea voiajul de nuntă la Veneţia. Regăsi cu bucurie viaţa de hotel în timp ce Michel se minuna văzînd-o atît de în largul ei. Un fotograf le-a făcut portretul în mijlocul porumbeilor din piaţa San Marco.

Seara laguna era cotropită de ceaţă şi nopţile se făceau din ce în ce mai reci. Louise dormea în siguranţă lîngă pielea caldă a soţului ei, aproape la fel de netedă ca a sa. Se mira că găseşte linişte în anumite mîngîieri, se deprindea cu altele. În lipsa ei de experienţă, credea că toate corpurile sînt la fel, că dorinţele bărbatului trezesc întotdeauna o aceeaşi supunere

la femeie şi nu se gîndea la o căutare mai înflăcărată a plăcerii. Michel, îndrăgostit, timid, neliniştit, tandru, rămînea multă vreme treaz negăsindu-şi somnul.

II

LA ÎNTOARCERE, tînăra femeie a făcut o descoperire ; casele, la fel ca şi oamenii, te supun încetul cu încetul. I-au trebuit mai multe luni pînă să se simtă la Croises ca la ea acasă. Noua sa familie locuia într-o foarte veche clădire. Cu spatele lipit de pantă, înşirată pe trei etaje, cu camerele ei neîncăpătoare, cu treptele scărilor înalte şi incomode, casa nu avea prestanţa celei de la Morettes. Teascul şi magaziile ocupau tot nivelul de jos, grădinile, sub nivelul drumului, se întindea în terasă aşa încît trebuia să urci şi să cobori tot timpul. În schimb priveliştea, care nu întîlnea obstacole, era superbă. Pe vreme senină, cu binoclul militar moştenit de la tatăl lui Michel, Louise îşi închipuia că zăreşte săgeata Catedralei din Geneva şi stînele ciobanilor din Alpii Savoiei. Dormitorul tinerei perechi se deschidea spre o încăpere mai mică ; biroul deputatului. Bucătăria întunecoasă dădea spre curtea din spate. Toată strada avea apă curentă de trei ani.

Se întîmplă ca de la o generaţie la alta situaţiile să se repete aproape identic, fără ca măcar să-ţi dai seama de asta, într-atît lucrurile cunoscute şi repetarea lor par firesti. Ca şi mama sa, Madeleine Moraz — căreia i se spunea doamna Madeleine după obiceiul locului care numea femeile pe numele mic pentru a deosebi soacrele de nurori — Louise îşi începea viaţa de femeie alături de mama soţului său — Doamna Elise — şi de mătuşi, surorile răposatului ei socru. După ce toată copilăria fusese copleşită de autoritatea bătrînei Hélène, a acceptat dominaţia mătuşilor lui Michel ca pe un rău necesar. Ele hotărau tot ce ţinea de rostul femeilor în gospodărie ; treburile casnice, curtea păsărilor, grădina de zarzavat. Blanche, mezina, mai înaltă decît sora sa, o invoca în toate cele pe Marthe, sora cea mare. Mama lui Michel broda, se ocupa de fleacuri, cînta la

pian le scria fiicelor sale fără să pară că remarcă tirania cumnatelor. Această tiranie, închegată din dragoste și devotament total față de clanul lor, înăbușise aspirațiile lor personale cele mai legitime. Cînd Pierre, cel mai deștept dintre nepoții lui Michel, se interesa, cu nevinovăția celor cinci anișori ai săi, de ce nu se măritaseră, afectate, protestau :

— Nu vorbi prostii. Doar n-ai vrea să fim obligate să muncim pe la alții ?

Acest dispreț pentru tot ce nu era Croisier se aplica la obiecte ca și la persoane. Așa se face că refuzaseră să folosească niște minunate cuverturi de bumbac alb ieșite din mîinile îndemînatece ale cumnatei lor. Cuverturile au zăcut într-un dulap pînă în ziua cînd Judith și Juliette, surorile mai mari ale lui Michel le-au anexat la trusoul lor. Imediat, după ce acestea s-au căsătorit, mătușile au suspinat satisfăcute de vreme ce goliseră casa, cu aceeași ocazie, de niște fete care-și schimbau numele și de obiectele suspecte — opera unor mîini străine.

Doamna Elisa nu pătrundea în bucătărie decît dacă Marthe îi cerea ajutorul. În perioada lăstăritului și a culesului sau în momentul cînd nu mai pridideau cu dulcețurile, se așeza într-un colț scoțînd din buzunarul șorțului un cuțit cu mîner de fildeș și lamă de argint și curăța piersicile sau fasolea cu aceeași eleganță cu care broda. Louise obținuse favoarea să întocmească meniurile cînd Michel avea invitați, să facă tortul la vreo aniversare și sărățele, specialitate a familiei Moraz din care mătușile au refuzat să guste.

„Un Moraz cumpără, dar nu vinde", spunea tatăl Louisei pe vremea cînd, hărțuit de datorii, se zbătea să-și salveze proprietatea. Deviza mătușilor părea să fie : „O Croisier dă, dar nu primește".

Michel o luase pe Louise fără zestre și cei din clanul Moraz nu se sfiiseră să-și arate bucuria. În ce privește via, cedaseră „Coussebout", trei parchete așezate la răscruce de vînturi, departe de orice așezare. Tîlharii întindeau pe vremuri aici cîte o ambuscadă ca să taie drumul spre lac ; pentru călători era deci de dorit să nu-și piardă vremea prin preajmă : „Cours ce bout" *. Tîlharii au fost alungați, numele a rămas. Agățate pe

* Fugi pe-aici (n.trad.).

coasta muntelui, mai multe ziduri — care se cereau îngrijite — decît pămînt, aceste cîteva rînduri scurte de butuci fuseseră aduse de zestre în casa Moraz de o străbunică a Louisei. Cu toate acestea, nici măcar pe timpul celei mai mari strîmtori, şi deşi nu produceau aproape nimic, nimeni nu se gîndise vreodată să le vîndă. De-aici încolo reparatul zidurilor de la Cousse-bout îi privea pe Croisier, iar Louise îşi prindea în corsaj broşa moştenită de la bunica Justine, pe care avea s-o lase fiicei sale sau fiicei fiului său.

Doamna Madeleine, în schimb, şi aceasta era o problemă de onoare, avusese grijă ca din trusou să nu lipsească nici un ştergar. La o săptămînă după întoarcerea tinerilor căsătoriţi, într-o zi cînd nu avea treabă nici în pivniţă nici în cramă, Jean împrumutase calul vecinului şi îl înhămase la trăsurica răposatului său bunic François-Louis, în timp ce Doamna Madeleine, numărînd o ultimă oară cearşafurile şi feţele de masă ale fiicei sale, le aşeză în coşuri mari de răchită. Anunţată din vreme, Louise îmbrăcase cu hîrtie înfloratăă dulapul de nuc, indicat de Blanche. Îngîna un cîntec, fericită că ceva, în casa asta, vine de la familia Moraz şi îi poartă însemnele brodate, de neşters.

Jean, distrat, a povestit ultimele ştiri din orăşel. Se pregătea să se prezinte la unitatea sa din Morges pentru convocarea anuală. Distins cu galoane de bun trăgător, îi plăcuse întotdeauna armata şi aceste săptămîni de camaraderie aspră îi ţineau loc de concediu. După ce-a ascultat valsul Doamnei Elisa, după ce le-a complimentat pe mătuşi pentru plăcinta lor cu gem de fructe, a coborît să bea de la canea cu Michel; Louise îşi aşeza cearşafurile pe primul raft, cînd Marthe, în trecere prin cameră, a spus din vîrful buzelor :

— Drăguţ din partea fratelui dumitale; dar v-aţi ostenit degeaba. Credeaţi că în casa Croisier nu este destulă lenjerie pentru dumneata?

Obrajii tinerei femei se aprinseră ca focul. Sucind şi răsucind fraza în minte, se hotărî să nu-i spună nimic Doamnei Madeleine care s-ar fi necăjit, nici lui Michel care s-ar fi înfuriat. Vrînd să uite cît mai repede această jignire, ca o adevărată podgoreancă, obişnuită să nu se încreadă în viitor, ea îşi spuse : „Perfect.

Lasă să tocim feţe de pernă, prosoape şi cearşafuri Croisier. Cine ştie dacă într-o bună zi nu voi fi fericită să le găsesc pe ale mele neatinse" ?

Lunga ei boală o adîncise într-o toropeală care îi permitea să suporte fără să se revolte şi aproape fără să se plictisească starea de lîncezeală pe care i-o impune excesul de activitate bănuitoare a mătuşilor. Căci, pentru ele, Louise nu avea niciodată să cîrpească aşa cum trebuie, după cum nu avea să ştie niciodată să deosebească merele care trebuiau păstrate de celelalte. Cînd veni primăvara, primăvara, priceperea ei în materie de grădinărit fu contestată : răsadurile de salată se răsădeau altfel în familia Croisier decît în familia Moraz şi alcătuirea buchetelor se supunea unor ritualuri în care nici nu se punea problema să fie iniţiată noua venită. Cu toate acestea, cînd Michel era plecat — şi iarna funcţiile sale de deputat îl reţineau deseori la Lausanne —, mătuşile îi dădeau tinerei femei să facă vreun lucru de migală indiferent ce, pentru că oricum nu avea să fie bun de nimic.

Michel, care se închidea ore în şir în biroul său, nu se amesteca niciodată în gospodărie. Încă din copilăria lui, mătuşile erau atotstăpînitoare şi nu-şi închipuia că ar putea fi altfel. Femeile din casă admirau fără ezitare munca misterioasă — politică ? ştiinţifică ? — care îl absorbea. Pentru ele, care nu aveau nici o încredere în judecata lor proprie — opinia publică era un adevărat oracol. În zilele care urmau după vreo şedinţă a Marelui Consiliu, Doamna Elisa deschidea cu nerăbdare „Gazette de Lausanne" şi, cînd fiul ei se întorcea, îl întreba sever :

— Am citit darea de seamă. De ce nu se spune nimic despre intervenţia ta ?

Serios, Michel lua ziarul, îl parcurgea, indica un rînd :

— Aici, vezi ? Agitaţie în sală. Agitaţia — eu sînt ăsta.

De fapt, de aproape zece ani participa activ la viaţa cantonului. Conservator şi profund liber, în cel mai bun sens al cuvîntului, privea cu neîncredere amestecul crescut al statului în chestiunile particulare şi dorea ca fiecare mic proprietar să continue să-şi administreze pămîntul şi oamenii. Cine, mai bine decît el, putea să

aprecieze munca unui lucrător şi să-l răsplătească după merit? N-ar fi însemnat socialismul un fel de anonimat, cu indivizi nediferenţiaţi, în cadrul căruia nimeni nu ar fi avut dorinţa să lucreze cît mai bine şi să-şi dea întreaga măsură? Nu erau idei de avangardă, Michel nu era nici de departe un tribun; sănătatea-i şubredă, marea lui sensibilitate făcuseră din el înainte de toate un om de suflet. Numit de foarte tînăr primar al satului său, era convins că orice neînţelegere se putea rezolva într-o discuţie de la om la om, de aceea oamenii se obişnuiseră să apeleze la el mai degrabă decît la Judecătoria de Pace. Revendicările — şi poate că erau legitime — care dădeau naştere la greve în micile oraşe şi în primele uzine ale cantonului, nu-şi aveau rostul într-un ţinut viticol.

Într-o zi voise să-i împărtăşească Louisei convingerile sale, dar tînăra femeie văzuse prea mulţi bogaţi trîndavi în Anglia aşa încît ea ţinea din instinct, şi cu îndîrjire, partea oamenilor de rînd; şi, mai ales, dacă femeile ar fi putut la vremea aceea să se amestece în politică, pentru nimic în lume nu s-ar fi înrolat în vreun partid.

Spre sfîrşitul unei amiezi cînd Louise cosea la fereastra salonului, în timp ce Doamna Elisa lua acordurile Dunării Albastre, faţadele caselor vecine îşi trimiseră pe rînd ecoul unui pas cadenţat care rupse ritmul valsului. Deschise fereastra şi văzu apărînd brandenburguri roşii, chipiuri negre, mustăţi pe sub chipiuri, cai trăgînd tunurile: o baterie de artilerie. Apucînd de pe masă un buchet de dalii proaspăt culese, tînăra femeie îl aruncă spre primele rînduri. O ovaţie se înălţă, făcînd să vibreze strada. „Aşteptaţi", strigă Louise. Alergă în spatele casei, tăie un braţ din aceste peruci ciufulite, galbene, roşii, violete, care înfloresc din belşug pe la jumătatea lui august şi se întoarse cu braţele încărcate. Fiecare cal primi un panaş. Trupa se urni din nou cu urale. Marthe, furioasă la culme, nu găsea cuvinte să califice o astfel de purtare. De supărare, Blanche arse mîncarea pentru cină. O rugară pe Louise ca de-acum încolo să-şi petreacă după-amiezele în camera din spate care dădea spre curte.

Cully era la o palmă de loc şi Morettes se vedea

din grădină. În zece minute Louise cobora în grabă scurtătura mărginită de zidurile înalte care ducea la mama ei. Doamna Madeleine pregătea ceaiul, refuza să-şi primească fiica la bucătărie, lua în „cameră" sau sub bolta de viţă, în funcţie de anotimp, tava şi ceştile păstrate pentru musafiri. Nu avea răbdare să aştepte ca să-i pună întrebarea care-i ardea buzele :

— Ai venit să-mi anunţi, în fine, un eveniment fericit ?

Louise făcea din cap semn că nu şi răspundea evaziv interogatoriului care devenea tot mai indiscret. În faţa îngrijorării crescînde a mamei sale îşi rări vizitele.

Mătuşa Hélène se topea văzînd cu ochii. Moartea lui Constant îi dădu lovitura de graţie. Nimeni nu se aştepta ca judecătorul, imaginea conştiinciozităţii şi a moderaţiei, să moară de un atac de apoplexie înainte de cincizeci de ani. La auzul ştirii, inima bătrînei Hélène încetă să bată. Au fost înmormîntaţi în aceeaşi zi, unu lîngă altul, în cimitirul din Cully. Esther a remarcat cu satisfacţie prezenţa tuturor judecătorilor cantonali. Alexandre, Victor şi Jean primeau condoleanţele. Telegrama trimisă de David din California ajunse a doua zi după înmormîntare. Doamna Madeleine avea să locuiască de-acum încolo la Morettes singură cu fiul ei, liberă să facă ce vrea, aproape prea singură şi fără să mai aibă chef să schimbe ceva.

III

DACĂ MOŞTENITORUL pe care familia Croisier îl spera se lăsa aşteptat, Louise a ştiut în schimb, din prima zi, să-şi asume rolul de stăpînă a casei pentru a-i primi pe prietenii şi cunoscuţii lui Michel. Educaţia primită deopotrivă de la Mary şi de la doamna Madeleine făcuse minuni. Cît timp durau pregătirile, mătuşile renunţau să dea ordine pentru a-i urma sfaturile. Orăşenii erau uimiţi de atîta graţie la o simplă fiică de podgorean. Vara în grădină, iarna în jurul căminului, conversaţiile se prelungeau pînă la ora ultimului tren. Chiar dacă bărbaţii coborau în pivniţă ca să guste vinul, nu zăboveau prea mult

acolo. Doamna Elisa îi fu recunoscătoare nurorii sale.

Louise şi-a cîştigat un prieten. Bătrînul doctor Bergier, stabilit la Chexbres de mai bine de treizeci de ani, asistase la naşterea lui Michel. Pe noul drum de pe Cornişă făcea o jumătate de oră pînă la Croisier, unde se oprea după ce îşi vizita pacienţii. Cînd Michel era acasă, Louise, după ce le pregătea o sticlă de vin alb şi două pahare, îi lăsă pe bărbaţi într-ale lor. Cînd deputatul nu era acasă, Bergier se aşeza lîngă tînăra femeie pe care o găsea întotdeauna cu mîinile ocupate şi cu mintea ameţitor de pustie. I-a adus cîteva cărţi pe care i le-a dat de faţă cu mătuşile şi acestea n-au îndrăznit să protesteze.

Louise le citi pe nerăsuflate. Romanele ofereau vieţii ei prea strîmte pentru inima sa nişte vieţi de împrumut în stare să i-o umple. De cînd cu boala, era de o emotivitate extremă. Atunci cînd erau prea bine descrise, prea intim imaginate, chinurile vreunei eroine îi provocau o sensibilitate nervoasă din care cu greu se smulgea. Bergier, care îşi dădea seama de asta, o încuraja să iasă, să-şi vadă prietenele. Nu avea prietene în afară de Anne-Marie, pe care o cam pierduse din vedere, căreia îi scrise totuşi. Din California, David şi Mary îi trimiteau ilustrate. Le răspundea în cîteva rînduri : ar fi fost prea mult de spus şi esenţialul rămînea neexprimat.

„Femeia trebuie să fie răbdătoare ; trebuie să iei viaţa aşa cum este" : preceptele Doamnei Madeleine se aşezau peste principiile lui Mary în praful lor săptămînal şi le acopereau încetul cu încetul.

După ce-şi luase certificatul de studii, Anne-Marie ducea o viaţă de lîncezeală mai activă decît prietena ei. Pentru o fată de la ţară nu se punea problema studiilor universitare pe care le frecventau de-a valma sudenţii şi cîteva străine dezmăţate. Îşi trecea zilele între preocuparea de a fi bine îmbrăcată, de a patrona opere de caritate, de a frecventa balurile şi concertele. Din pasiune pentru teatru urmase cursuri de canto şi de dicţie. Cîteva experienţe nefericite nu-i răpiseră încrederea în marea dragoste eternă şi împărtăşită.

Răspunse fără întîrziere la chemarea Louisei şi nu făcu economie de laudă la adresa casei şi a lui Michel :

— Știi că te-am invidiat cînd te-ai întors din Anglia? Erai atît de elegantă, pictai...

O amintire o înveseli pe Louise:

— Iar eu te-am invidiat ani în șir, de-a rîndul, în fiecare dimineață, înainte de a pleca la școală.

— Pentru ce? întrebă Anne-Marie intrigată, care nu se dumirea.

— Pentru că nu erai nevoită să mănînci slănină la micul dejun.

Rîsul lor confirma că nici distanțele nici despărțirea nu le zdruncinaseră prietenia.

— Am încercat chiar să te imit, continuă Anne-Marie. N-am deloc talent și m-am apucat de acuarele. Un atelier din Lausanne. Mă duc în fiecare joi. Un profesor foarte simpatic.

Cuvîntul o puse pe Louise în gardă, dar nu toți profesorii au căsătorii nefericite și aleargă după un vis de adolescență.

— Ar trebui să vii și tu, urmă Anne-Marie. Nu mai pictezi deloc?

A doua zi, Louise dădu o fugă la mama ei ca să-și caute culorile. La magazinul din Cully a găsit hîrtie acceptabilă pentru început. În a doua iarnă după căsătorie, în camera din față sau în cea din spate, a copiat vederi aduse de la Veneția. Michel, mîndru de talentul soției sale, a dat la înrămat peisajele cele mai reușite care, la sfîrșitul anului și la aniversări au devenit cadouri apreciate. Mătușile au văzut în ele o sursă neașteptată de economii.

În luna iunie, auzind că pleacă ceata voioasă a celor din Valais și din Savoia, Louise regreta că nu este nevoie de ea pentru lăstărit. În schimb, culesul mobiliza toate brațele familiei. Marthe mergea cu femeile în vie; Blanche pregătea cafeaua înainte de ivirea zorilor și nu ieșea din bucătărie înainte de zece seara. Doamna Elisa care-și scotea din buzunarul șorțului de mătase briceagul cu plăsele de fildeș, curăța ultima fasole verde din anul acela, primele gulii, morcovii care îi îngălbeneau degetele. Culegătoare, culegători, prieteni în trecere care intrau să guste mustul — erau mai bine de treizeci de guri de hrănit. Se coceau plăcintele tradiționale ornate cu prune uscate. În această atmosferă de stup harnic, printre tinerii de vîrsta ei,

Louise îşi regăsea voioşia. Trecea de la vie la bucătărie, în funcţie de mătuşa care avea cel mai mult nevoie de ea. Învăţa numele viilor, rînduiala culesului, căci pămînturile familiei Croisier, împrăştiate, se întindeau de la est la vest, între lac şi creastă. Seara, cînd se ducea să-l ia pe Michel de la teasc, se interesa de împărţirea mustului în butoaie. El îi răspundea cu îngăduinţă : din totdeauna pregătirea vinului a fost treaba bărbaţilor. El însuşi, de la un an la altul, o lăsa tot mai mult în seama lui François, cel mai vechi dintre argaţi, care veghea asupra bunurilor stăpînului cu mai multă grijă decît dacă ar fi fost ale lui.

Cînd culegătoarele, atrase de sunetul acordeonului, se iveau în prag cu ochii strălucitori, cu obrajii încinşi, cu părul lins pe tîmple, Michel se ridica şi le adresa tuturor un părintesc :

— Distracţie plăcută, copii !

Louise, care îl urma, îşi amintea de culesurile copilăriei sale cînd părinţii uitau de griji pentru a dansa ca la douăzeci de ani. Muzica se furişa pînă la ferestrele ei şi ea se sucea şi se răsucea în pat fără să poată adormi.

În sfîrşit, în preajma celei de a treia aniversări a căsătoriei, în timp ce culegea buchetul de dalii cu care să împodobească hamurile cailor, Louise a simţit că sînii îi sînt umflaţi şi o dor. În mijlocul amiezii o apuca somnul. Din superstiţie a aşteptat cîteva săptămîni înainte de a anunţa că este însărcinată.

Vecina ei, Agnès Dubois, născuse de puţin timp un băieţel. Louise a fost printre primele care i-a făcut o vizită. Tricotase pentru copil o jacheţică şi o căciuliţă albă. Îndrăzneţ, acest alb. Cine altcineva s-ar fi încumetat să ofere hăinuţe atît de uşor de murdărit şi totuşi nu din cauza culorii era stînjenită Agnès cînd i-a mulţumit. De multe ori comentase împreună cu femeile din sat pîntecul plat al tinerei doamne Croisier. Că eşti podgorean sau împărat, lipsa de moştenitori este un blestem. Louise, care ghicise gîndurile tinerei lăuze, fu cît pe ce să-i împărtăşească noua ei bucurie. Dar se abţinu, dintr-un soi de pudoare. În treizeci sau patruzeci de ani — cît vor fi vecine — Agnès Dubois şi Louise Croisier, prizoniere ale familiilor lor, nu vor avea răgaz să lege prietenie deşi aveau aproape aceeaşi

vîrstă, aceleaşi preocupări şi chiar aceleaşi griji. În timp ce bărbaţii vorbesc mult în cramă, se cuvine ca femeile să fie rezervate. Copiii lor vor putea fi prieteni cînd îşi vor rupe pantalonii pe băncile aceleiaşi şcoli.

Agnès împrumuta de la familia Croisier sarea sau făina pe care uitase să le cumpere, Louise avea să împrumute de la familia Dubois maşina de călcat sau săpăliga, dar intimitatea lor avea să se oprească aici, chiar şi în duminica în care copiii lor, unul lîngă celălalt, îşi vor confirma angajamentul botezului în biserică. Cîndva, într-o zi, una din ele va merge la înmormîntarea celeilalte.

Îmbărbătată de noua încredere în trupul ei care nu o trădase, Louise scotoci prin podul de la Morettes după jucăriile vechi care făcuseră fericite mai multe generaţii. Gîndindu-se că se apropie Crăciunul, puse iar mîna pe pensulă, amestecă vopselele uitînd de ora fixă a meselor. Dar clanul stătea de veghe şi Doamna Madeleine făcu front comun cu mătuşile poruncindu-i fiicei sale să se plimbe, să mănînce şi să doarmă în funcţie de nevoile micului Croisier pe care îl purta.

Anunţată, Anne-Marie sosi în grabă, mai plină de importanţă decît dacă ar fi fost tatăl şi mama copilului la un loc. Cumpărase mai multe sculuri de lînă, colecţiona modele de brasiere şi de botoşei. Avea să fie naşa copilului. Nu se hotărîse încă cine vor fi naşii, în număr de doi după datina din această regiune ameninţată de ger şi grindină : un copil, ca şi o vie, nu era niciodată destul de bine asigurat.

Doamna Madeleine nu contenea să se felicite că îşi măritase fata onorabil. Dacă tot era să suferi este mai avantajos să aduci pe lume pe fiul unui deputat decît pe acela al unui biet student. Jean, în schimb, îi dădea bătaie de cap. De aproape un an îi făcea curte Fernandei V., din Epesse. Nişte neamuri proaste, aceşti V. : o fată lipsită de educaţie, care îşi dădea aere deşi n-avea nici un chior şi pregeta să muncească. Nu ar fi adus nici cea mai mică speranţă de moştenire, deşi moştenirile, după cum se ştie, îţi scapă în momentul în care ai avea mai mare nevoie şi crezi că ai pus mîna pe ele. Madeleine se îngrijora : toată viaţa muncise din greu ca să salveze averea familiei Moraz. De cîţiva ani

proprietatea era prosperă. Nu mai număra nimeni cîte guri erau de hrănit. În fiece an, primăvara, o elveţiancă germană de şaisprezece ani venea să lucreze ca servitoare şi să înveţe franţuzeşte. Şi totuşi, vie după vie, vor fi nevoiţi să recurgă la acest nou soi american, altoit, singurul care rezista la filoxeră. Se profilau serioase lucrări de săpat şi Jean se gîndea să angajeze un argat. Asta ar însemna să ridice preţul vinului. Cine ştie dacă, aşa stînd lucrurile, cîrciumarii nu se vor orienta către soiurile străine.

Odată cu Fernande, gospodăria ar cunoaşte din nou strîmtorarea şi spaima zilnică care îţi macină inima şi forţele fără milă; spaima, ca acea volbură de grădină care se încolăceşte pretutindeni. Crezi că ai smuls-o, dar mai rămîne o bucată de rădăcină ascunsă într-un bulgăre de pămînt, şi dacă nu veghezi, săptămînă de săptămînă, creşte din nou şi sugrumă şi plantele cele mai viguroase. Doamna Madeleine ştia că grijile băneşti puteau să ucidă dragostea.

În vreme ce dragostea înfrîntă, chiar dacă devine boală gravă ca la Louise — şi Madeleine ştia prea bine ce însemnase ulcerul stomacal de care fata ei fusese cît pe ce să moară cînd se logodise — dragostea se preface, printr-o stranie alchimie, în evaziune, vis, odor, în sfîrşit, cu atît mai pur şi mai preţios cu cît inima îi păstrează mai straşnic taina. Astfel că, dacă Doamna Madeleine a vorbit, n-a făcut-o poate numai ca să scape de o mustrare de conştiinţă, remuşcare ce începuse să atîrne prea greu în singurătatea ei de femeie îmbătrînită.

IV

LOUISE COBORÎSE într-o după-amiază la Morettes, mai nervoasă decît de obicei şi manifestînd o iritare pe care nu şi-o putea explica de vreme ce, în sfîrşit, purta în pîntece copilul dorit cu atîta ardoare. Cele două femei, după ce împinseseră fotoliul bunicii Justine, luaseră ceaiul lîngă soba de faianţă albăstră. O legătură de vrejuri trosneau în vatră. Îşi împărtăşiseră măruntele ştiri care, de la oraşel la sat,

ţineau loc de distracţie gospodinelor, sclave ale căminului lor. Apoi vorbiseră despre familie : Alexandre nu dădea pe acasă decît o dată pe lună. Esther se simţea părăsită. Amanţii de odinioară o evitau. Madeleine era la fel de surprinsă ca şi cumnata ei :

— Aş fi crezut că o să se recăsătorească în doi timpi şi trei mişcări.

Victor îşi anunţase vizita pentru duminica următoare. De ce n-ar veni şi Louise cu Michel în cursul după-amiezii ? Doamna Madeleine a insistat ca fiica ei să mai ia o bucată de plăcintă :

— Mănîncă, copilul trebuie să fie voinic, nu mai ai dreptul să fii pricăjită acum cînd ai tot ce-şi poate dori o femeie.

Să fi citit un regret în ochii limpezi pe care Louise s-a grăbit să-i întoarcă în altă parte ?

— Uită-te în jurul tău, a certat-o ; uită-te la fostele colege de şcoală. Nu e una care să nu vrea să fie în locul tău. Michel te soarbe din ochi. Şi sînt sigură că Jacques, chiar dacă o să se însoare, n-o să te uite niciodată.

La numele lui Jacques, care nu mai fusese pronunţat între ele de mai bine de patru ani, faţa şi gîtul Louisei se acoperiră de pete stacojii. Nu-şi dădu seama, atît de tare îi bătea inima, atît de tare se străduia să-şi stăpînească tremurul mîinilor. Madeleine şovăia înainte de a continua. Nu este oare prea devreme ? Louise care poartă copilul lui Michel este oare în stare să mai sufere din cauza unui vis şi a amintirii lui ?

— Jacques ? repetă Louise gîfîind şi, în faţa privirii ei hămesite, Madeleine pleacă ochii.

— A venit să mă vadă.

— Cînd ?

Madeleine vorbeşte. Şi-a făcut sînge rău uneori crezînd că prin sterilitatea trecătoare a fiicei sale cerul o pedepseşte pentru că ascunsese adevărul.

Astăzi, mărturisirea ei va fi chezaş pentru sănătatea copilului aşteptat.

— Jacques a trecut pe aici cînd erai atît de bolnavă şi cînd te vegheam zi şi noapte.

Cuvinte mai mult ghicite decît înţelese ; bătaia nebună a inimii :

— Oh ! de ce ? de ce ?

Madeleine îi aruncă o privire, gura întredeschisă, ochii încremeniți în așteptare și repetă ca un fapt evident :

— Nu era momentul să te tulbur. Totul era hotărît ; îți dăduseși cuvîntul lui Michel.

— Dar el ! El de ce nu a scris ? De ce nu a trecut peste tine ? De ce...

— Jacques era foarte tînăr, dar era un băiat de onoare. L-am pus să promită că nu o să încerce să te mai vadă ; i-am dat de înțeles că n-ar putea să te facă fericită.

Nu cumva Madeleine, văduvă și singuratecă, n-ar fi putut suporta fericirea și independența fiicei ei ? Bolnavă, aceasta îi permisese să-și reia rolul de mamă autoritară.

— Bea, puișor, îi porunci întinzîndu-i o ceașcă de ceai. Pari zguduită. Apoi, făcînd un ultim efort pentru a se justifica : Am crezut că trebuie să știi care au fost sentimentele acestui băiat. Există momente în viață, cînd, chiar de foarte departe, ai nevoie să te simți iubită.

„Nevoie să te simți iubită", strigătul, mărturisirea lui Madeleine. Louise s-a ridicat, se străduiește să pară calmă ca să fie lăsată în pace.

— Du-te puiule, du-te, repetă Madeleine. O să vezi : de-acum totul o să fie bine.

Louise merge de-a lungul zidului înalt de vrejuri de viță. Noaptea timpurie de decembrie îi ocrotește singurătatea în care sclipește ca un soare numele evitat de atîta amar de vreme. Jacques ? Ca ieri, eram pierduți pe lacul învăluit în ceață ; ca ieri fusese sala comunală din Grandvaux și salonul unei case din Lausanne unde dansaseră. Și parcă nu trecuse nici o oră de cînd o însoțise acasă. Urcă fără să gîfîie poteca abruptă care o ducea spre tatăl copilului său. Acum totul e simplu : să-l revadă pe Jacques înainte ca sarcina să n-o îngreuneze prea mult. Nu înseamnă că-l înșală pe Michel, dar trebuie să-l revăd măcar o dată — una singură — pe prietenul ei și să-i spună toate chemările fără răspuns, toate așteptările și toate renunțările pe care le-a adunat în toți acești ani. Alexandre va ști cum să i-l aducă ; îi scrise vărului ei chiar în aceeași seară.

În cîteva ore şi-a regăsit strălucirea şi o prospeţime pe care ceilalţi i-o uitaseră. Mătuşile au spus că cel mai greu moment al sarcinii trecuse. Mai intuitiv şi mai iubitor, Michel, stînjenit, găsea că era ridicol să fie, credea el, gelos pe propriul său copil.

Alexandre şi-a anunţat venirea în a doua duminică a lui decembrie. În joia dinainte, Louise a dorit să se ducă la Lausanne ca să cumpere tuburi de acuarele, hîrtie, jucării pentru cadourile de Crăciun. Se bucura să scape cîteva ore de apăsarea satului şi să treacă prin faţa vitrinelor de sărbătoare şi a luminilor lor în mijlocul trecătorilor grăbiţi. Poate că vroia, cu aceeaşi ocazie, să vadă ce se mai poartă la oraş şi să se asigure că mai poate încă să placă. Fericit că ea îşi exprimă o dorinţă atît de uşor de îndeplinit, Michel s-a oferit să o însoţească.

Au luat trenul de ora două. Ea a insistat să urce pe jos de la gară pînă la piaţa centrală, un drum în fond mai puţin abrupt decît cel de la Morettes la Croises. La jumătatea pantei, Michel, palid, gîfîind a trebuit să se oprească o vreme, refuzînd să intre să se aşeze în cafeneaua de alături. Ea a fost cuprinsă de remuşcări pentru că nu se gîndise decît la sine. Doamna Elisa spunea adesea că fiul ei avea greutăţi de respiraţie — dar cît puteai să crezi din ce spune Doamna Elisa? — că trebuia să se menajeze. Cînd Louise îi punea întrebări, Michel o tachina drăgăstos:

— Ştii foarte bine că nu mai am douăzeci de ani şi că nu pot să mă ţin după o căprioară ca tine.

Ajunşi în piaţă, au intrat într-una din băncile care înconjoară biserica şi ale căror ziduri se ridică la înălţimea clopotniţei. Găsind că dependenţa ei financiară era normală, Louise ar fi considerat o indiscreţie să-l întrebe ce treburi avea. Mama şi mătuşile se ocupaseră de toate nevoile ei pînă în ziua căsătoriei. După aceea, în rarele ocazii cînd făcuse cumpărături, însoţită de mama ei sau de Anne-Marie, Michel o sfătuise:

— Du-te la Bonnard sau la Galeriile St. François unde avem un cont. Dacă vezi ceva care-ţi place în altă parte, dă numele meu şi spune-le să-mi trimită factura.

Aşa se face că Louise nu avusese niciodată mai mult de douăzeci de franci în buzunar: o monedă de aur, mai

mult decît era nevoie ca să-i ofere lui Anne-Marie la ora gustării o ceaşcă din ciocolata cea mai savuroasă şi prăjiturile care-i plăceau. Michel, ca toţi prietenii lui, spunea tot timpul că femeile nu trebuie să se gîndească cum să cîştige banii ci cum să-i cheltuiască. Louise constata în fiecare zi contrariul, căci în familia Croisier ca şi în alte părţi femeile erau cele care vegheau asupra economiilor, în timp ce soţul ei folosea cu nepăsare o avere dobîndită încă din leagăn. În timp ce el se apropia de ghişee, ea se aşeză pe un fotoliu. Chiar şi fără să-l privească, percepea prezenţa spatelui lat al soţului ei, pălăria pusă pe placa de marmoră de care îşi agăţase bastonul, mantoul de culoare închisă, excelent croit din stofă englezească, căci în fiece împrejurare ţinea să se apere prin superlativul calităţii, iar Louise, tînără şi frumoasă, Louise mai puţin cultă decît el dar de provenienţă onorabilă, făcea, poate, parte şi ea din acest scut social care îi permitea să-şi înfrunte semenii. Era prima oară că se plimbau prin oraş împreună de cînd se întorseseră de la Veneţia şi că îşi vedea bărbatul de departe cu ochii alteia. Aplecat, dînd ordine cu calm, era imaginea însăşi a omului echilibrat, fără spaime şi chiar fără griji. S-a întrebat dacă aparenţele sînt la fel de înşelătoare pentru fiecare căci ea cunoştea neliniştea lui Michel ; poate că nimeni altul nu ştia cu cît orgoliu îşi flutura egoismul pentru a-şi masca bunătatea. Nici Doamna Elisa nici prietenii nu-l cunoşteau cu adevărat şi ea, Louise, era nevoită să accepte că, prin apatia ei, îl închisese puţin cîte puţin într-un rol care simplifica raporturile lor şi din care era greu să iasă : acela al soţului în vîrstă, care-şi protejează tînăra soţie fragilă, uşor iresponsabilă. Nimic nu se întîmplase de-a lungul celor trei ani. Şi iată că era însărcinată, că avea să-l vadă pe Jacques îndată ce Alexandre îl va putea aduce. Ar avea Jacques ori copilul puterea să schimbe modelul de viaţă al acestui om rezervat, care se închidea în micul său birou ore întregi şi care-şi primea prietenii cu o mască de veselie ?

După ce au ieşit de la bancă, au traversat piaţa şi au cumpărat jucării. Amîndoi se gîndeau la copilul care, la Crăciunul viitor, va putea deja să stea în poponeţ în leagăn. Au urcat o străduţă pavată unde ea ştia că va

găsi hîrtie colorată, tuburi de culori şi idei noi pentru împodobirea bradului. Şi pentru că se oprise în faţa vitrinei unui blănar, el îşi trecu braţul pe sub al ei :

— Spune-mi ce ţi-ar face plăcere.

Ea se întoarse imediat, de teamă că o să-i ofere încă un cadou, căci nu dorea nimic altceva decît să se uite la stelele aurite şi la ghirlandele care şerpuiau de la căciuliţe la manşoane. Îşi potrivea pasul după pasul lent al lui Michel, cînd nişte voci zgomotoase au făcut-o să-şi ridice ochii. Un grup de studenţi venea în întîmpinarea lor. Louise se uita la aceşti tineri de vîrsta ei. Trăind atîta vreme între mama ei, Doamna Elisa, mătuşile soţului ei, aproape uitase că mai există tineri. I se întîmpla să se ruşineze de tinereţea ei în mijlocul confortului greoi care o înconjura. Din timp în timp simţea nevoia să rîdă şi să alerge fără motiv, nevoia să danseze o noapte întreagă cu Alexandre sau cu altul.

Grupul trecu. O pereche venea la cîţiva metri în urmă. Băiatul zvelt şi brunet îşi lăsase mîna pe umărul tovarăşei sale. Brusc, Louise se clătină, pradă unui tremur nervos care o ţintui în loc împiedicînd-o să se întoarcă : era Jacques ; Jacques cu alta, trecînd pe lîngă ea, recunoscînd-o poate în timp ce, ameţită, alături de Michel avea o figură descompusă. S-a trezit în camera din spate a unei farmacii. Un bătrîn cu figura calmă, o asculta :

— În luna a treia de sarcină, o cădere de tensiune este frecventă, normală s-ar putea spune dacă se mai adaugă şi frigul şi oboseala.

Louise a băut paharul pe care i-l întindea, atît de atentă să ascundă motivul tulburării sale încît a uitat să mai sufere.

Imediat ce a ajuns acasă s-a culcat pentru ca să nu mai trebuiască să apară la masa de seară. Mătuşile, moralizatoare, au făcut observaţia că nu te duci la oraş în anotimpul ăsta în starea ei şi că, din capriciu, ameninţase viaţa moştenitorului Croisier. De cum rămase singură mîzgăli un bileţel pe adresa lui Alexandre în care îi explica că este bolnavă şi îl ruga să-şi amîne vizita. Se vor vedea de Crăciun. Or, a doua zi nu a reuşit să iasă din casă şi nici să-i încredinţeze plicul lui François care l-ar fi expediat expres. L-a rupt şi

a aruncat bucăţile în coşul de hîrtie, apoi le-a luat una cîte una şi le-a ars în sobă.

Şi-a spus că pruncul ei va fi întîrziat mintal : apoi, ca o pedeapsă meritată pentru că trădase în ziua cînd se legase de un bărbat pe care nu era în stare să-l iubească, şi-a imaginat că va muri la naştere. Michel se va căsători imediat. Fiul său, căci va fi un fiu, avea să primească o educaţie demnă de clanul Croisier. Într-o bună zi, scotocind într-un sertar, aşa cum fac toţi copiii, avea să dea peste o fotografie a mamei sale : „Cine este doamna?" Şi mătuşa Marthe avea să spună : „N-ai cunoscut-o. O prietenă de familie, moartă de mult".

Două zile, Louise n-a ieşit din cameră. Se plimba de colo-colo, tresărea la cel mai mic zgomot. Mătuşa Blanche îi aduce mîncarea pe o tavă, şi aştepta, în picioare, nemişcată, să termine. Ca să scape de ea, Louise înghiţea tot pe nerăsuflate şi voma în secunda următoare.

— Ce-i cu tine? o întreba Michel cînd venea să stea cu ea.

A vrut să-l cheme pe doctorul Bergier, dar ea a protestat cu atîta vehemenţă, încît n-a îndrăznit să mai insiste. Duminică dimineaţa, a poruncit să fie înhămat calul la trăsură şi s-a dus singur la gară să-l ia pe Alexandre.

Abia dacă se cunoşteau. Studentul a părut surprins cînd l-a văzut. Persoană onorabilă, fără îndoială, dar care păstrase stilul de viaţă al altei generaţii, care se cruţa şi îşi administra averea, ocupîndu-se în acelaşi timp, fără mare strălucire, de politică locală, Michel nu îi trezea interes decît pentru că era căsătorit cu verişoara lui, care, de acum încolo, era aranjată ca un borcan cu dulceaţă pe un raft, la adăpost de orice întîmplare neprevăzută.

Sări în trăsură ; Michel se urcă greoi, apucă frîiele. Calul, care cunoştea drumul, porni să suie coasta.

— Verişoara dumitale se simte rău de cîteva zile.

Uimit de tonul solemn, tînărul se interesă, îngrijorat :

— Este grav?

— Ştii că aş face orice ca s-o văd fericită, continuă Michel. Există între noi această diferenţă de vîrstă.

Poate că îi lipsesc distracțiile. În primele săptămîni de sarcină, deși s-a simțit rău din cînd în cînd era mult mai veselă.

— Și acum ?

— Vei vedea.

Alexandre privea în jurul său mozaicul viei care cobora în trepte pînă la lac, vrejurile, roșcate și despuiate, erau legate de aracii de lemne cu o împletitură de paie aurii. Cît vedeai cu ochii, ziduri scunde, întreținute cu grijă, împiedicau alunecările de teren. Nici un copac, în afară de teiul de la intrarea în sat și de aleea de plopi ce se întindea undeva sub ei, de-a lungul lacului, în piața orășelului. O regiune aspră pe care, secole de-a rîndul, omul o îmblînzise de dragul celei mai gingașe dintre culturi. Alături de el, pe banca trăsurii, — proprietarul unei femei și al unei părți a acestui pămînt, cu mîinile legate și cu inima grea nu știa ce să facă cu aceste bogății și cu această frumusețe...

— Are încredere în dumneata, a reluat Michel. Mult mai mult decît în fratele sau în mama ei. Față de mine, se preface că e veselă. Face un efort, îți dai seama.

Louise îi aștepta în salonul unde Doamna Elisa broda în fotoliul ei înalt care fusese tras în fața uneia dintre ferestre. Alexandre a fost impresionat de privirea fixă a verișoarei sale și de ciudata ei lipsă de atenție care o făcea să răspundă anapoda la cele mai banale întrebări. Se sufoca în acest spațiu prea strîmt pentru mobilele greoaie înghesuite aici.

— Eu, cînd eram însărcinată cu primul copil, anunță pe neașteptate Doamna Elisa cu satisfacție, nu mîncam decît ceapă crudă sau fiartă. Bărbatu-meu îmi aducea căpșuni, fazani, portocale, în fiecare zi alte bunătăți iar eu refuzam să le gust.

Și cum ceilalți tăceau, cam uluiți, a conchis :

— De bună seamă, copilul n-a rezistat și a murit la două zile de la naștere.

— Vino, Alexandre, a intervenit Michel, Louise o să-ți arate ultimele acuarele pe care le-a făcut.

I-a împins pe cei doi tineri pe coridorul pardosit cu gresie care ducea la camera lor și s-a făcut nevăzut cu o stîngăcie înduioșătoare :

— Am uitat... stai jos, Louise... mă întorc peste cîteva minute.

— Ce înseamnă toate astea, bombăni Alexandre fără să aştepte ca Michel să închidă de tot uşa. Îmi scrii o ilustrată veselă, cam aiurită... ca să-mi spui că vrei să mă vezi cît mai repede şi acum mă primeşti cu o mutră de înmormîntare !

Ca şi cum n-ar fi aşteptat decît să-l vadă pe martorul celor mai fericite zile ale adolescenţei sale, pe acest băiat din acelaşi sînge cu ea, mai apropiat de inima ei decît un frate, ca să scoată masca pe care o purta cu curaj de atîtea luni, Louise izbucni în lacrimi :

— Bine, bine, mormăi el. Linişteşte-te, să putem sta de vorbă.

— Sînt însărcinată, hohoti Louise.

— Mi-ai spus. Toată lumea nu vorbeşte de altceva în casa asta ; ca şi cum ţi s-ar întîmpla ceva nemaipomenit.

— Nu despre asta e vorba.

— Asta, ce ? Nu aştepţi un copil ?

— Ba da, admise ea, dintr-o răsuflare, şiroind de lacrimi.

— Atunci ?

Şi pentru că ea tăcea, o îndoială se furişă în mintea studentului.

— Copilul nu este al lui Michel ?

— Ba da, ba da, dimpotrivă ! strigă Louise tulburată.

— Cum adică, dimpotrivă ?

— Pentru că... Jacques.

Numele, care-i ţîşneşte de pe buze, o face să roşească pînă la urechi.

— L-ai văzut pe Jacques ? se îngrijoră el, împărţit între prietenie, loialitate faţă de Michel şi dorinţa sinceră de a-i veni în ajutor acestei femei care dădea totul peste cap tocmai în momentul în care toţi îşi închipuiau că viaţă ei va aluneca lin pînă la sfîrşitul zilelor — fără nici un accident pe parcurs. Revenindu-şi brusc, sub imboldul unei hotărîri nelămurite, ea îl rugă :

— Promite-mi că-mi spui adevărul.

Unde vroia să ajungă ?

— Aş vrea să-mi spui, a continuat Louise, căutîndu-şi cuvintele, o dată, o singură dată, aş fi vrut să ştiu... este adevărat, în sfîrşit, eşti sigur că Jacques... ezită îndelung în faţa verbului : iubea ? Cuvîntul era

atît de tare, imperfectul atît de crud — este adevărat că Jacques ţinea la mine? a încheiat ea dintr-o răsuflare.

— Ştii foarte bine.

A citit o asemenea bucurie pe chipul pe care îl îndrepta spre el şi care mai păstra încă pete roşii, încît a adăugat :

— Este trist pentru Michel.

Dar ea a dat din cap, regăsindu-şi tăria :

— Nu, nu este trist, nu mai este trist.

— Ce-ai să faci ?

— Am să trăiesc, rosti ea cu exaltare. Din cînd în cînd, o să-mi dai veşti despre el.

— Nu ! strigă tînărul.

— Aş vrea să fie fericit.

— Atunci lasă-l în pace !

Era cît pe ce să spună : „Gîndeşte-te puţin la Michel care merită cu siguranţă atîta lucru", dar Michel, discret, atent, iubitor, ghicind mai mult decît lăsa să se vadă, tocmai se întorcea.

Pretextînd că trebuie să treacă pe la mama lui, tînărul o luă din loc îndată ce şi-a băut cafeaua, nemulţumit de el şi de ceilalţi pe care este întotdeauna atît de greu să-i ajuţi.

V

DE CRĂCIUN fiecare amănunt îi amintea Louisei că intrase în altă familie. Deoarece Riex şi Cully ţineau de aceeaşi parohie, slujba de dimineaţă în biserica copilăriei sale îi dădea prilejul să sărute la ieşire tot neamul Moraz ; îi plăcea să simtă pe obraji mustaţa mătăsoasă a unchiului Victor pe care regula generală a îmbătrînirii părea că îl ocoleşte. Doamna Madeleine îşi primea musafirii cu tot elanul de odinioară :

— Trebuie să mă grăbesc să văd ce e cu friptura de curcan. Vino o clipă, Louise, să guşti umplutura de pateuri. Niciodată nu mi-a reuşit atît de bine.

Dar Louise era, şi ea, obligată să se întoarcă imediat acasă pentru a-i întîmpina pe surorile, cumnaţii, nepoa-

tele şi nepoţii soţului ei. N-ar fi Crăciunul dacă nu s-ar sta cel puţin trei ore la masă; mîncatul devenise un ritual, cu atît mai necesar cu cît era mai complicat. Pe copii îi apuca durerea de cap: scîrceau şi îşi pierdeau răbdarea. În sfîrşit, adoptînd o modă adusă din Germania şi pe care familia Moraz refuza să o accepte, s-au aprins lumînările bradului, s-a cîntat: „Iată Crăciunul, oh, noaptea sfîntă" — cu toate cele trei strofe, sau de trei ori pe prima pentru cei ce nu le ştiau pe următoarele. Fetiţele au cîntat la patru mîini la pian; gemenii au recitat o poezie, după care a început tradiţionalul schimb de cadouri. Nu mai pridideau să desfacă pachete, să scoată strigăte de uimire, să mulţumească. Băieţii confecţionaseră suporturi pentru sticle din lemn traforat, fetiţele au oferit şerveţele croşetate, brodate sau chiar tricotate care aveau să desfigureze multă vreme vechile mobile.

Crăciunul, cea mai frumoasă zi a anului — aşa fusese întotdeauna, aşa avea să fie în veci. Louise femeia cea mai norocoasă din sat şi din multe sate din împrejurimi; să ştii să fii fericit cu ce-ţi dă viaţa, dacă nu, te bate Dumnezeu. Copilul aşteptat inspira gesturi de bunăvoinţă neobişnuite: „Stai jos, Louise, nu trebuie să te oboseşti, lasă tava aia".

Micul Michel a plecat, luîndu-şi familia, către sfîrşitul după-amiezii căci mai trebuia să oficieze şi slujba de seară. Louise a coborît cu Juliette în faţa casei. Din calul înhămat la trăsură ieşeau aburi; era nerăbdător să alerge prin noaptea înstelată. Aerul îngheţat sculpta ţurţuri în buza cişmelelor. Se întîmpla deseori să fie ierni frumoase, uscate şi reci cînd zăpada nu cădea decît tîrziu după Anul Nou. Louise a rămas în pragul casei pînă ce n-a mai auzit uruitul trăsurii, a închis cu părere de rău uşa peste noaptea prietenoasă, dornică să mai scape încă puţin de conversaţiile deslînate, şi a urcat în dormitorul ei. În încăpere era mult mai rece decît în salon. Se înfioră, deschise unul din sertarele comodei, căutînd un şal. Cînd s-a întors l-a zărit pe Michel, sau mai degrabă braţul stîng şi capul lui Michel: aşezat în fotoliul întors către fereastră, stătea cu spatele la ea, şi vedea, ieşindu-i din haina de culoare închisă, ceafa groasă şi albă, ceafa unui bărbat deja matur deşi nu

avea decît 36 de ani. S-a simţit cuprinsă de un sentiment de duioşie ca de fiecare dată cînd îl privea fără ştirea lui şi de remuşcare că nu-l iubeşte cu toată pasiunea pe care acest cuvînt îl evoca pentru ea. Spuse destul de tare, ca să-i dea de ştire că este acolo:

— Ce Crăciun frumos ! Fetiţele au plecat încîntate. Nu vorbeau decît de casa lor de păpuşi.

Fără să se mire de tăcerea lui — Michel se adîncea de multe ori în gînduri şi nici nu auzea că i se vorbeşte —, ea se aşează în faţa oglinzii ca să-şi aranjeze părul. Un zgomot ciudat, între suspin şi geamăt, o făcu să-şi ridice ochii. În oglindă a văzut capul lui Michel alunecînd pe spătarul scaunului fotoliului:

— Michel ! Dormi ?

Respingînd cu întreaga ei voinţă spaima care o cuprindea s-a repezit spre el :

— Michel ! Michel ! Ce ai, Michel, vorbeşte !

Scăldat în sudoare, palid, el gîfîia cu gura căscată, cu limba umflată monstruos prinsă între buze. Văzînd că alunecă spre stînga, s-a încordat ca să-l împingă în mijlocul fotoliului dar capul, prea greu, i-a scăpat : repezindu-se pe coridor, s-a izbit de François, i-a strigat :

— Doctorul, repede ! Du-te după doctorul Bergier.

— Trăsura e la gară, doamnă.

— O să se întoarcă. Dacă nu, împrumută calul lui Dubois, descurcă-te, repede.

Pe cînd se întorcea în cameră, a auzit pasul greoi al omului care se prăvălea pe scară. Michel respira la fel de greu. A deschis ochii cînd i-a pus un şervet ud pe tîmple. Atunci ea a spus tare, prea tare, aproape ţipînd :

— Nu-i nimic. François s-a dus după doctorul Bergier. O să vină îndată.

În timp ce-i scotea gulerul tare a continuat să înşire cuvinte pe care le voia liniştitoare, fără să-şi dea seama de spaima pe care o trăda vocea răguşită şi ciudată cu care începuse să vorbească, apoi s-a repezit în salon, s-a oprit în prag. Mătuşile stinseseră lumînările bradului, aproape arse. Candelabrul arunca o lumină rece peste dezordinea în mijlocul căreia fiecare găsea cîte ceva de făcut. Judith strîngea sforicelele, împăturea hîrtiile, mătuşa Blanche aduna paharele pe o

tavă. Erau toți atît de ocupați, încît n-au auzit cînd a intrat. A făcut un pas. Judith a ridicat ochii, a scos un țipăt :

— Louise, ce-i cu tine ?

Văzînd îngrijorarea care împietrise fața cumnatei sale, Louise a simțit că-i tremură mîinile și genuchii fără să poată rosti un cuvînt. Blanche a pus cu grijă pe masă tava pe care se pregătea s-o ducă din salon, a dispărut la bucătărie, s-a întors de acolo cu o cîrpă udă și a ridicat mîna gata s-o lovească peste față pe tînăra femeie ; iar Louise, într-o tresărire de revoltă, presimțind plăcerea nemărturisită pe care ar fi avut-o mătușa s-o umilească prefăcîndu-se că o îngrijește, pronunță arătînd înspre camera unde îl lăsase :

— Michel !

Pînă în acel moment Judith și Blanche nu se gîndiseră decît la avortul oricînd posibil, cu atît mai de temut cu cît sarcina se lăsase atît de mult așteptată. Auzind numele lui Michel, ele s-au repezit, fără să mai pună întrebări. Marthe le-a ajuns din urmă pe coridor și Louise le-a văzut desfăcînd cămașa lui Michel, masîndu-i pieptul, strecurîndu-i între buze un sirop pe care-l dozaseră cu o siguranță care trăda obișnuința. Ea se ținea deoparte, cu privirea fixată asupra celor două pete albicioase care erau figura lui Michel și torsul său gol, Marthe dîndu-se un pas înapoi, a lovit-o :

— Dumnezeule, ce stai ca o mototoală ? Adu o sticlă cu apă caldă ca să facem patul !

Cînd Louise s-a întors, bătrînul doctor Bergier tocmai urca scara. Și-a pus trusa pe un scaun, s-a aplecat asupra bolnavului, l-a ascultat apoi a întrebat laconic :

— De cînd ?

Judith și cele două mătuși s-au întors spre Louise care s-a bîlbîit, rușinată de parcă ea ar fi declanșat criza și ar fi hotărît în ce moment anume :

— Imediat după plecarea Juliettei.

— Acum o jumătate de oră, a tradus Marthe.

— I-a mai fost rău în ultima vreme ?

Și cum privirile erau din nou ațintite asupra ei, Louise făcu semn că nu.

— Hai cu mine, șopti Judith cu blîndețe luînd-o de braț.

Îl văzu pe doctor cum se apleacă din nou asupra lui Michel, întoarse capul, ieşi din cameră. Ţipetele care veneau din salon o făcură să înţepenească în faţa uşii : gemenii se băteau şi se rostogoleau dintr-un capăt al camerei în altul sub privirea interesată a Doamnei Elisa. Louise a ajutat-o pe Judith să-i despartă, o văzu, ca prin vis, pe mătuşa Blanche cum pune pe o măsuţă o cană cu drojdie şi două păhărele. Doctorul se ivi în prag :

— E-n regulă, doarme.

— Trăieşte ! tresări inima Louisei.

Bergier se aşeză fără alte comentarii şi luă paharul pe care i-l întindea Frédéric, soţul Judithei.

— Şi cînd te gîndeşti că e Crăciunul, spunea întruna Judith, şi chiar unul dintre cele mai frumoase pe care le-am avut de multă vreme.

Doamna Elisa se întoarse spre Louise :

— Ţi-am spus că Michel nu e prea rezistent.

Nu puteai şti, după ton, dacă-i reproşa nurorii că n-a ţinut seama de avertisment sau dacă aştepta felicitări pentru perspicacitatea ei. În tăcerea care a urmat, Louise întrebă timid cu o voce abia auzită, ca şi cum avea nevoie de aprobarea clanului :

— Pot să mă întorc la el ?

— Lasă-l să se odihnească, a intervenit Blanche.

Bătrînul Bergier îşi goli paharul, se uită o clipă ţintă la tînăra femeie, se ridică în picioare :

— Vă însoţesc.

Mătuşa se pregătea să îi urmeze ; el o opri :

— O să vă chemăm dacă avem nevoie de dumneavoastră.

O apucă pe Louise de cot, o împinse înaintea lui pe coridor şi o preveni :

— Soţul dumneavoastră a aţipit după ce i-am dat un calmant.

Pe patul lui, Michel, liniştit, întredeschise ochii cînd îi auzi apropiindu-se. Ea se uită la el cu un simţămînt amestecat, de teamă şi de uşurare. Bergier o luă în biroul alăturat :

— Este puţin probabil să mai facă o criză în noaptea asta.

— Dar de ce ? cum... să fac ?

— Feriţi-l de emoţii.

Ea se fîstîci, bîlbîindu-se :

— E vina mea.

— Vina dumneavoastră ? De ce ? V-aţi certat azi ?
— Astăzi, nu ; dimpotrivă, astăzi...
— Atunci nu vă învinuiţi degeaba.
— Dar nu înţeleg, aşa, deodată...
— Crizele neaşteptate sînt, tocmai, unul din simptomele acestei boli.
— Ce boală ?
— Nu v-a spus niciodată ?

Se apropie de Michel, îi luă pulsul ca şi cum ar fi vrut să cîştige timp, reveni către Louise :

— Sînt cîţiva ani de cînd nu mai avusese nimic. A crezut, fără îndoială, că s-a vindecat. Cînd eşti sănătos îţi uiţi repede suferinţele.

Ea aştepta încă, în picioare, nemişcată şi a primit cuvîntul angină pectorală cu uşurare. I se părea mai uşor să lupţi contra unui rău cunoscut, iar doctorul încerca să fie liniştitor. Un accident ca cel de azi rămînea posibil dar cu calm şi cu odihnă, Michel îşi va relua în curînd activitatea normală. Trebuie să meargă înainte cu încredere şi să se gîndească la copilul pe care-l aştepta.

— Întotdeauna viaţa este mai puternică, încheie bătrînul doctor care lupta fără răgaz împotriva scadenţei inevitabile a morţii.

Rămasă singură, Louise s-a apropiat de pat, temîndu-se să nu vadă reapărînd dintr-un moment în altul, pe figura calmă a lui Michel, groaza pricinuită de sufocare. Dar cînd i-a atins fruntea el a zîmbit, şi, a doua zi, sprijinit de perne, glumea deja. Două zile mai tîrziu a putut să-şi primească, aşezat în fotoliu, fermierii de la Praz-Lovaz. Casa reintra în ritmul obişnuit de viaţă. Cu toate acestea, în noaptea de revelion, la puţină vreme după ce clopotele anunţaseră noul an, a avut o nouă criză, mai puţin gravă şi mai puţin lungă decît cea dinainte dar în urma căreia a rămas mohorît. Louise dormea în noaptea următoare cînd a trezit-o puţin după miezul nopţii : se sufoca, durerea exploda în dreptul inimii şi se scurgea de-a lungul spatelui şi în braţul stîng. Ea trecu peste corpul mare şi inert, îl apucă de umeri, se încordă, apăsînd cu toată greutatea ca să-l ridice în capul oaselor şi să-l ţină aşa pînă îi împinse cîteva perne sub spate. De atunci, în fiecare noapte, după primul somn, Michel se trezea pradă aceleiaşi senzaţii de sufocare. Domnişoara Rose, înfirmiera

și moașa regiunii, trecea să-l vadă în cursul dimineții. Victor, îngrijorat pentru sănătatea nepoatei sale, insista să aducă o infirmieră de la Lausanne, dar Michel prefera s-o aibă tot timpul pe soția sa lîngă el iar Louise spunea că ea dorea același lucru.

Spre mijlocul lui ianuarie starea lui s-a agravat. Îngrijorarea și epuizarea o cufundară atunci pe tînăra femeie într-un soi de năuceală din care mai zvîcnea doar voința de a trece de fiecare clipă, de fiecare oră care se scurgea, pînă cînd albeau zorile. În penumbră, privirea îi aluneca fără să întîrzie asupra chipului lui Michel, atît cît să se asigure că ațipise, apoi se oprea cîteva minute pe mîinile ce zăceau pe plapumă. Se simțea oarecum solidară cu aceste degete sensibile, mai vii și mai expresive decît restul corpului masiv, apoi, îndepărtîndu-se în vîrful picioarelor, crăpa ușa. Pe coridor stăruia aroma cafelei. Se îndrepta spre bucătărie.

— Te-ai sculat deja? constata Marthe cu satisfacție fără să pară că știe că Louise nu ațipise decît cîteva ore. Ați petrecut o noapte bună?

Louise își dădea seama că prin această frază politicoasă mătușa se interesa numai de noaptea lui Michel. Ea răspundea că soțul ei doarme, ceea ce era întotdeauna adevărat deoarece apropierea zilei îl liniștea și că noaptea fusese mai bună decît cea dinainte. Cu aceste informații își cîștiga o libertate provizorie. Vîrsta ei, sarcina și vecinătatea zilnică a bolii o făceau să caute cu înfrigurare aerul curat. Se oferea să hrănească găinile. Cînd vremea era uscată, făcînd un ocol, o lua pe cărăruia care mergea de-a lungul livezii pînă la curtea găinilor care se afla la o sută de metri de casă. Păsările, închise peste noapte, cotcodăceau nerăbdătoare. Cîțiva porumbei acceptau vecinătatea a vreo treizeci de găini grase Crève-coeur cu pene negre, mai puțin ouătoare decît cele de rasă albă crescute în regiune dar cu o carne mai fragedă. O întîmpinau pe Louise cu mari bătăi din aripi și se băteau pe primele mîini de grăunțe. Cînd era înghețat, tînăra femeie spărgea gheața din bazinul de apă și turna apa călduță pe care o adusese. Se ducea la cuiburi, aduna primele ouă din ziua aceea pentru micul dejun al lui Michel, ouă cu coajă mai închisă, mai sănătoase decît celelalte,

pretindeau mătuşile. Această preferinţă pentru pigmentaţie venea dintr-o veche duşmănie de care bătrînele domnişoare nu erau decît pe jumătate conştiente. Erau brune amîndouă, ca şi fratele lor Albert, tatăl lui Michel, iar ochii albaştri, părul blond, pielea albă intraseră în familie prin cumnata lor, Elisa. Judith şi Juliette scăpaseră, dar Michel moştenise tenul, ochii şi părul mamei sale. „Nu-i de mirare că este atît de delicat", gîndeau mătuşile cu ciudă uitînd că fratele lor, negriciosul Albert, murise înainte de a fi împlinit cincizeci de ani, în timp ce Elisa cea blondă, de aproape patruzeci de ani de cînd trecuse pragul de la Croises nu stătuse la pat decît ca să-şi aducă pe lume copiii. Din nefericire Louise era blondă şi rasa negricioşilor Croisier avea să fie pe veci pierdută. Mătuşile se consolau cum puteau : găini închise la culoare, pisici şi cîini negri, cal cu coamă întunecată. Marthe voise să aducă, pentru ferma din Jorat, o rasă de vaci mai negre decît cele din regiune, Michel se împotrivise :

— Nu creşti la cîmpie vaci de la munte.

— Asta înseamnă că vor fi mai rezistente.

El nu cedase, dar de atunci, ori de cîte ori o vacă făta greu sau nu mai avea lapte, figura uscăţivă a Marthei înflorea de plăcere :

— Am spus eu, dar nimeni nu vrea să mă asculte...

Louise se întorcea încet spre casă, ţinînd două ouă în căuşul mîinii. Uneori i se părea că simte pruncul mişcîndu-se. Se oprea, ţinîndu-şi răsuflarea şi pîndind un nou semn de viaţă. Aceste prime mişcări, abia percepute, erau încă noi pentru ea. Nu îndrăznea să creadă de-a binelea, apoi speranţa era mai tare şi se vedea mergînd de colo pînă colo prin grădină sau prin bucătărie, urmată pas cu pas de un omuleţ care se împleticea şi o striga "Mama". Nevoia ei de tandreţe şi de încredere era atît de mare, încît simţea o lacrimă curgîndu-i pe obraz. O ştergea, ruşinată că plîngea de bucurie în timp ce ochii îi rămăseseră uscaţi în faţa bolii lui Michel. Luţea pasul, intra în bucătărie cu obrajii înroşiţi de frig. Blanche coborîse între timp şi servea masa de dimineaţă argaţilor. Amîndouă îi aruncau cîte o privire.

— Arăţi bine, spunea Blanche şi Louise nu era sigură dacă mătuşa se bucură sau i-o reproşează. Desigur, copilul putea fi o scuză pentru obrăznicia ei de a se

bucura de viață, dar poate că el va trage mai mult înspre partea Moraz decît Croisier. Putea chiar să fie o fată și ce să faci cu o fată în podgoriile de astăzi? Multe dintre ele se mărită și deși li se reducea pe cît posibil din moștenire, ele fărămițau totuși patrimoniul. În sat nu mai găseai pe nici una care să fi urmat exemplul lui Blanche, Marthe și al Hélènei Moraz: în loc să muncească pentru familia lor, plecău la Lausanne ba chiar în străinătate, mușcate de demonul independenței. Lumea se schimbase, suspinau mătușile și tinerii deveneau ingrați.

Cu toate că avea ochii încercănați de nesomn, obrajii mai plini ca de obicei îi dădeau Louisei o prospețime de copil. Își turna o ceașcă de cafea cu lapte, își tăia o felie de pîine, fără să se așeze, așa cum făceau femeile din ținut care nu stăteau la masă decît atunci cînd găseau timp să schimbe cîteva cuvinte căci Michel se neliniștea dacă, la trezire, nu o găsea la căpătîiul lui. Cînd Marthe făcea remarca: „Bei cafea? În situația ta?" Louise nu răspundea știind că orice replică ar fi fost taxată drept o impoliteță și ar fi fost urmată de represalii. Mătușile ar fi fost indignate dacă cineva le-ar fi spus că nu au inimă. Nu-și făcuseră oare întotdeauna datoria și în această datorie nu intra și supravegherea nevestei nepotului lor? Din cînd în cînd îi arătău Louisei acel gen de afecțiune morocănoasă pe care o ai pentru un servitor sau pentru un cal de care te-ai legat încetul cu încetul Louise nu era mai rea decît alta. Li se întîmpla chiar să recunoască, în fața altora, că își îngrijea bărbatul cu devotament și că Doamna Madeleine îi dăduse fiicei sale o educație mulțumitoare.

După spaimele nopții, Michel moțăia o parte din dimineață. După-amiaza și-o petrecea într-un fotoliu. Sătul de ziare, se întorcea la cărțile lui de studiu. Seara, cînd nu reușea să adoarmă, o ruga pe Louise să-i citească poemele preferate:

..... Am .....
Regretul visătorilor ce n-au călătorit.
Zadarnic al meu suflet se-ascunde-n țările albastre,
El n-a putut nicicînd să piardă printre astre
Un dor de verzi cărări ducînd în depărtare.

Şi ca un condamnat bătrîn în închisoare,
De gratiile strîmtei ferestre se agaţă
Să vadă moartea zilei şi-a zilei nouă viaţă
Sau ca un exilat în fuga-i prelungită
Priveşte de pe deal la ţara mult dorită..."

Sfîrşită, îşi dădea toată osteneala, fără să mai ştie dacă iubea cuvintele acestea care o apropiau de Michel sau dacă le ura pentru efortul suplimentar pe care-l cereau de la ea.

Nopţile s-au scurtat. Soarele topea repede promoroaca ce încorseta în fiecare dimineaţă paulownia şi teiul. În zilele cu vînt, o ploaie măruntă se transforma într-o ninsoare cu fulgi răzleţi. Luîndu-se după sfaturile „Almanahului Vestitorul Şchiop," Marthe a semănat fasolea. Bărbaţii au început să taie via. François aduse vestea că mai multe ziduri de susţinere au nevoie de reparaţii, dar Michel se enerva ori de cîte ori i se vorbea de proprietate.

— Fă cum crezi. Te pricepi la fel de bine ca mine.

Nu mai credea că va putea să continue să facă viticultură cu noul soi american care, altoit, cerea atîtea îngrijiri în timpul verii. Mai devreme sau mai tîrziu, via din Lavaux va dispărea ca şi aceea din nordul cantonului. N-ar fi oare mai bine să vîndă cît se putea mai repede şi să plaseze banii în industrie, în fondurile ruseşti, de pildă?

Louise, în schimb, era convinsă că podgorenii vor ieşi la liman. În curînd, François se obişnui să-i dea socoteală, în fiecare seară, de ce făcuse în ziua respectivă. Împreună hotărau ordinea lucrărilor. Mătuşile preferau să creadă că tînăra femeie se consulta cu bărbatul ei.

Doctorul Bergier nu mai venea decît de două ori pe săptămînă. Într-o zi, după ce-l ascultă pe Michel, a privit-o pe Louise cu atenţie şi i-a recomandat mai mult somn şi mai multă mişcare. Prietenii lui Michel începuseră să-l viziteze. Ea profita de prezenţa lor ca să lipsească cîteva ceasuri.

Uitase să se plimbe ca pe vremea cînd era la Liverpool, fără alt ţel decît plăcerea de a respira aer curat şi a descoperi lucruri noi. Din cauza sarcinii nu mai putea să urce drumul pe care în mai puţin de o oră,

ajungea de la vie în pădure. O dată sau de două ori pe săptămînă cobora pînă la mama ei.

Doamna Madeleine petrecuse o iarnă singuratecă. Tot vînturîndu-şi prin minte grijile pe care nu avea cu cine să le împărtăşească, nu mai reuşea să se gîndească şi la altceva. De-abia se însenina la vederea Louisei că se şi mohora pe dată aducîndu-şi aminte de fata aia din Epesses şi de lipsa de discernămînt a lui Jean.

— Se văd în fiecare seară. Îţi spun eu că e o intrigantă şi că pînă la urmă o să-l facă s-o ia de nevastă.

— Dar bine mamă, de vreme ce se iubesc...

— Se iubesc, se iubesc : o viaţă e mai lungă decît îţi închipui la vîrsta ta ; mai există şi altceva decît tinereţea.

Louise o lăsa să vorbească, reconfortată de căldura vocii chiar atunci cînd cuvintele o izbeau dureros. În timpul ultimelor luni de sarcină simţea o nevoie copilărească de protecţie. În tandreţea ei abuzivă, posesivă care putea să facă atîta rău, Madeleine era singura care punea interesele fiicei sale mai presus de cele ale lui Michel sau ale copilului. Cine altcineva, cu o suspiciune de leoaică ce veghează asupra puiului, ar mai fi întrebat-o fără ocolişuri :

— Ia arată-mi picioarele ! Sper că n-ai făcut varice ? ! Nu te culca niciodată fără să-ţi pui o pernă sub picioare. Mai ai ulei de migdale ? Protejează-ţi pielea contra vergeturilor.

Se interesa şi de trusoul copilului. Mătuşile pregătiseră necesarul fără să se zgîrcească. Anne-Marie se ocupa de rest. Şi cum Louise regreta că nu putuse alege perdeluţele leagănului :

— Ei, fetiţo, de ce te plîngi ? N-ai avut destule griji în iarna asta ? În timp ce domnişoarele se vor ocupa de scutece şi cămăşuţe, tu o să ai mai mult timp pentru feciorul tău.

— Şi dacă este o fată ?

— În familia Moraz primul născut a fost întotdeauna băiat.

— Şi la Croisier, o fată.

Nemaiavînd ce zice, Madeleine se ridica :

— Hai în grădină să-mi admiri răsadurile. Sînt sigură

că cele de la Croisier n-au crescut așa de frumos. Panselele mele încep să înflorească.

În mod ciudat, femeia asta care sacrificase inima fiicei sale pentru bani, nu pierdea nici o ocazie pentru a sublinia superioritatea gustului și a îndemînării asupra averii.

Ieșeau pe terasa unde merișorul, tuns prea tîrziu, începuse să se întindă și pe brazde. Magnolia golașă înfipsese flăcăruile palide ale mugurilor la capătul fiecărei crengi. Louis Moraz o sădise, cît o tufă de coacăz, în ziua cînd se născuse Jean. Astăzi Madeleine se gîndea să-i taie vîrful care-i acoperea vederea spre deal.

În timp ce mama scotea apă din bazin ca să ude salatele de curînd răsădite, Louise dădea o raită pe la bolta de viță, sub care se înșirau scaunele și masa verzi, fotoliile de răchită pe care aerul, ploaia și soarele le decoloraseră. Întorcîndu-se prin curtea din față, băgă de seamă că trunchiul unui platan acoperea încetul cu încetul rampa scărilor de la intrare. Marea bilă de aramă pe care o lustruise de atîtea ori în copilărie, dispărea în măruntaiele copacului.

Coborîse spre Morettes în pas vioi în ciuda greutății pe care o purta, fericită că este liberă și că are douăzeci și cinci de ani. Acum se întorcea la Croises, urcînd încet, sorbind cu nesaț aerul de martie care mirosea a pămînt răscolit. Oamenii mișunau prin vii și prin grădini profitînd de ultimul ceas al zilei. Femeile băgau în casă, înainte ca aerul să se răcorească prea tare, rufele și pruncul din leagăn. Un sentiment ciudat o cuprindea atunci, ca și cum totul s-ar fi oprit în loc, ca și cum timpul ar fi rămas suspendat pentru totdeauna, ca și cum întreaga ei viață s-ar fi scurs în dubla așteptare a unei nașteri și a însănătoșirii lui Michel. Cînd ajungea la Croisier, urca încet scara abruptă care ducea la etaj. Michel o pîndea :

— Ce mult ai stat ! Mi-a fost teamă că ai pățit ceva.

Ea se așeza pe scaunul înalt care o aștepta la căpătîiul patului fericită să-i aducă cîteva vești mărunte ca să-l distreze. Vorbea și stătea dreaptă de tot, chiar un pic aplecată pe spate pentru a lăsa cît mai mult loc copilului.

VI

ÎN ZIUA DE PAŞTI, Michel a fost în stare să coboare în grădină. De o lună nu mai avusese crize noaptea. Louise, în schimb, se trezea speriată la vremea cînd îl văzuse de atîtea ori sufocîndu-se şi suferind. Se asigura că doarme, pîndea mişcările minusculei fiinţe necunoscute care creştea în ea. După ce se agita la începutul nopţii, copilul rămînea total nemişcat. Uneori se gîndea că murise. Încleştîndu-şi mîinile, se ruga aşa cum fac copiii, repetînd acelaşi lucru şi nu mai adormea decît odată cu primele fluierături ale mierlei cuibărite în paulownia.

Într-o după-amiază ploioasă, Roger Martin a venit să-l vadă pe Michel. Nu erau, la drept vorbind, prieteni dar învăţaseră în aceeaşi clasă şi se tutuiau. Plictisit de lipsa de mişcare ce i se impusese, Michel l-a primit cu bucurie. Uşurată, Louise a ieşit.

Încercînd să găsească un loc liniştit, a împins uşa salonului. Doamna Elisa lîncezea amorţită de vremea prea caldă şi umedă care istovea oamenii şi animalele şi a primit-o cu bucurie :

— Vino să mai stăm de vorbă.

Stînd lîngă ea, Louise se mira de figura delicată a bătrînei. Zbîrciturile fine pe care le scotea în evidenţă lumina nu-i modificau trăsăturile regulate. Privirea-i păstrase o strengărie de fetişcană. Este adevărat că Doamna Elisa avea mare grijă de trupul său şi de felul cum se îmbrăca. Louise se tot întreba cum era cu putinţă ca cinci sarcini, trei copii, văduvia — să fi trecut peste ea fără să-i distrugă graţia plutitoare, cum mai putea să trăiască astfel, senină şi singuratecă, izolată chiar, ca zidită în această casă în care intrase cu mai bine de patruzeci de ani în urmă.

— Mai ai puţin şi scapi, a constatat bătrîna privind figura trasă şi pîntecul nurorii.

— Măcar de-ar fi sănătos, a spus Louise, enunţînd unul din principiile clanului Moraz.

— Cine, copilul ? s-a mirat Doamna Elisa cu un rîs subţire, bine, dar în ce priveşte copilul, n-ai ce să

faci ! Mort, diform, sau mai frumos ca soarele, trebuie să te obișnuiești cu ideea.

Și pentru că Louise se uita la ea, neștiind ce să spună, s-a aplecat în față și a adăugat pe un ton confidențial :

— Știu că ți-e greu în starea ta. De-abia așteptam să ajung iar la talia normală, la un ten mai proaspăt, la nopțile cu Albert, vreau să spun soțul meu, tatăl lui Michel care, din păcate, îi seamănă atît de puțin. Să-l fi văzut : ce siluetă ! Femeile îl sorbeau din ochi ! Tocmai terminasem pensionul și mă întorsesem acasă ; de la fereastră l-am văzut pe Albert Croisier intrînd în curte cu căruța în care avea un butoi. Am fugit la tata :

— Invită-l la masă pe omul care ne-a adus vinul.

— Ce idee ! De ce ?

— Pentru că vreau să mă mărit cu el !

Și peste șase luni ne-am căsătorit, a încheiat bătrîna doamnă triumfătoare. Văzînd privirea fixă a nurorii ei și o ușoară zvîcnire a buzelor, a fost de acord :

— Evident, pentru tine e altceva, fiu-meu nu seamănă cu taică-său. Fricos de mic, nu-i plăcea să se urce în pomi, nici să coboare de pe ziduri, după ce că este miop, mai stă și toată ziua cu nasul în cărți.

— De ce a murit tatăl lui Michel ? a întrebat Louise cu greutate.

— De pneumonie, a răspuns la fel de vioaie Doamna Elisa căci timpul îi limpezise memoria, îndepărtînd durerea amintirii. S-a dus în cîteva zile. Ce frumos era ! Cum îl mai sărutam ! Cum m-am zbătut să nu mi-l ia ! Dar ce-i cu tine ? Nu te simți bine ?

Louise s-a ridicat, cu mîinile încrucișate peste piept și soacra a lăsat-o să plece la fel de înciudată ca un copil pe care îl iei de la joacă :

— Bine, du-te la fiu-meu. Cum nu te vede e convins să te-ai pierdut.

Tînăra femeie s-a oprit în fața ferestrei de pe coridor. Ploaia se înteța. Drumul care cobora pe coasta dealului trecea din cătune în sate fără să ostenească. A auzit, dinspre bucătărie, vocea Marthei. Cuvintele lui Roger Martin răsunau pînă pe coridorul care ducea la camera lui Michel. A urcat scara, a deschis, la al doilea etaj, ușa care ascundea ultima porțiune a rampei,

a urcat-o și pe aceasta, treaptă cu treaptă, gîfîind. Podul, mai strîmt decît podul copilăriei sale, părea părăsit, căci casa avea și alte dependințe mai comode. Ploaia răpăia peste olane. Ici și colo, cîte o cărămidă din pardoseală se clătina sub călcătura ei. La fiecare pas, copilul apăsa dureros pe coapse și pe șale. Se sprijini de una din grinzile de susținere și își amintea de cuvintele lui Mary : „Întotdeauna, cînd am avut o bucurie, ea venea după o lungă perioadă în care îmi pierdusem speranța. Avem și noi anotimpurile noastre".

Mary, uneori obosită, așa cum este ea astăzi, o învățase o formă de răbdare care făcea mai mult decît resemnarea sau revolta. Nu avusese curajul să-i scrie despre boala lui Michel, dar o simțea aproape, credincioasă, un punct de sprijin necesar dincolo de Croises și de Morettes. Din depărtare, o asemenea prietenie devenea și mai prețioasă. Încercă să se vadă cu ochii lui Mary : „Ce faci aici, în podul ăsta, Louise ? Bărbatul tău se simte mai bine. Dorința ta de a fi mamă se va împlini peste cîteva zile. Ești adultă. Nimeni nu te împiedică să te gîndești. Ai încercat să te acomodezi pe cît se poate cu această familie — închisoare, care este mult mai prizonieră decît tine a propriilor obiceiuri și prejudecăți ?"

Fără să se sinchisească de praf, se așeză, greoaie, diformă, într-un vechi fotoliu desfundat. Nici un zgomot nu urca aici din casă. Ploaia încetase fără ca ea să-și fi dat seama. Din aceste două tăceri prindea să se înfiripeze o pace. Prin geamul rotund din acoperiș nu se zăreau decît ramurile încă dezbrăcate ale paulowniei și stoluri de păsări care apăreau și dispăreau la semnale numai de ele știute. Coborî cînd întunericul o făcu să dorească o lumină prietenoasă. Mătușile puseseră masa pentru cină și trebăluiau prin bucătărie. Deschise ușa camerei lui Michel :

— De unde vii ?

Se opri, mirată de tonul zglobiu. De obicei cînd lipsea, oricît de puțin, el obișnuia să o întîmpine cu o îngrijorare în care se ghicea și un reproș. Răspunse că fusese la plimbaare. El nu s-a mirat că avea părul și picioarele uscate pe o vreme ca aceea, și ea se rușină că mințise.

— Bine faci că ieşi la aer, aprobă el, nerăbdător să-i aducă la cunoştinţă proiectul său: Roger Martin îi propunea să-l însoţească la Baden. Apele de acolo care îi făcuseră bine de atîtea ori aveau să-i grăbească convalescenţa. Va pleca îndată după naşterea copilului care nu avea cum să mai întîrzie, nu-i aşa? întrebă el cam nerăbdător ca şi cum de asta ar fi depins durata bolii lui. Louise îl asigură că, după părerea moaşei, peste o săptămînă sau două... Fără să o lase să-şi termine fraza, conchise că astfel casa va fi luată în stăpînire de femei şi de noul născut ale cărui ţipete nu îl vor trezi noaptea.

Ea aprobase fără să se gîndească măcar că ar fi avut şi ea nevoie de odihnă; dar în cursul nopţii, în timp ce, înspăimîntată, în zadar încerca să adoarmă, simţi că nu avea curajul să rămînă la cheremul mătuşilor şi al grijei lor neprietenoase. Îl va ruga dimineaţa pe soţul ei să-şi amîne plecarea pînă în ziua cînd, restabilită după naştere, va putea să-l însoţească împreună cu copilul.

A doua zi i-a adus micul dejun lui Michel care stătea în pat sprijinit de perne, apoi l-a ajutat să se aşeze în fotoliul din faţa ferestrei cu „Gazette de Lausanne" care tocmai sosise. A făcut ordine în cameră aşteptînd momentul cînd el avea să împăturească ziarul pentru a-i putea vorbi.

Pe scări a răsunat clopoţelul de la intrare şi, în clipa următoare, pe coridor s-a auzit vocea lui Roger Martin:

— Este voie?

Michel s-a neliniştit.

— Sper că nu te-ai răzgîndit.

Vizitatorul — Louise a remarcat că părea mult mai tînăr decît soţul ei — uitase, în ajun, de vacanţa fiicelor sale în vîrstă de paisprezece şi, respectiv, cincisprezece ani. Încă de a doua zi ele ar fi fost în măsură să-şi ajute mama la magazin. Venise deci să-i propună lui Michel să grăbească data plecării apoi, întorcîndu-se către Louise, a asigurat-o că o înţelege: naşterea primului copil provoacă întotdeauna îngrijorare, de cele mai multe ori fără temei.

— Exact, a întărit Louise.

— Ah! ştiam eu că veţi fi de acord, afirmă negustorul în timp ce ea se gîndea cum să formuleze ce avea

de spus. Chiar din ziua în care ați intrat în această casă eu v-am luat apărarea. Îl cunoșteam destul pe Michel ca să fiu sigur că nu se va însura decît cu o femeie și jumătate.

— Oare nu eu ar trebui să-mi apăr nevasta dacă într-o bună zi ar fi nevoie? a întrebat Michel mai degrabă amuzat decît supărat.

— Tu? Miop cum ești și toată ziua cu nasul în cărți? Tu nici măcar nu ți-ai dat seama, însurîndu-te cu o femeie atît de drăguță, că diferența de vîrstă dintre voi va da naștere la bîrfe. Și, a continuat el fără să observe stînjeneala crescîndă a Louisei, mai fusese și povestea cu șederea ei în străinătate, la englezi, apoi boala care nu se mai sfîrșea din timpul logodnei. Drept e că la început nevastă-ta părea cam distantă.

Louise schiță un zîmbet căci, în momentul acela, ceea ce dorea era tocmai să pară cît mai distantă față de acest om. Dîndu-și probabil seama că a făcut o gafă, el se grăbi să adauge:

— Dar de cînd așteptați copilul și de cînd știu cum v-ați îngrijit soțul, toți și-au schimbat părerea.

— Ei bine, iată ce vă propun, începu Louise pe un ton pe care răceala îl făcea mai hotărît. Ezită, apoi se întoarse spre Michel care nu-i ghicea disperarea. Roger Martin profită ca să continue:

— Trebuie să vă mulțumesc fiindcă este un sacrificiu că vă lăsați soțul să plece într-un asemenea moment.

Ea nu avu timp să se indigneze. O durere difuză o făcu să se agațe de patul cel mai apropiat. Îngăimă că o să se întoarcă și ieși. Se duse la bucătărie și puse ceainicul pe foc. Se temea să nu fi răcit în pod, în ajun, sau să nu-și fi răscolit ulcerul de care suferise atîta cu emoțiile din ultimele luni. Dar dacă, ajutîndu-l pe Michel să se așeze în fotoliu sau întinzînd cearșafurile pe patul atît de mare încît nu mai avea nici forța să-i întoarcă salteaua, făcuse un efort prea violent? Tocmai pregătea ceaiul cînd mătușa Marthe a pus pe masă ultimele mere păstrate pe timpul iernii:

— Domnii — astfel îi numea mătușa întotdeauna pe Michel și pe prietenii săi — nu vor ceai. Ai face mai bine să le aduci niște vin.

— Eu vreau să beau o ceașcă de ceai. Pot să vă ofer și dumneavoastră? a întrebat Louise pe un ton ferm.

Marthe şi-a privit nepoata cu atenţie :

— Nu te simţi bine ?

— Mă simt foarte bine, mulţumesc, a declarat Louise pe care o durere, la fel de neaşteptată ca şi cea dinainte, dar mai precisă, care îi cuprindea picioarele şi şalele, a obligat-o să se aşeze. A simţit privirea mătuşii învîrtindu-i-se în jurul capului ca o muscă nesuferită :

— Ce bine ! a exclamat bătrîna domnişoară, Michel va putea să plece peste trei zile. Mă duc să-l anunţ ca să se pregătească.

Tînăra femeie nu făcu nici un gest ca s-o reţină : ce mai contau cele două mătuşi, Doamna Elisa, Michel faţă de nevoia de a bea o ceaşcă de lichid dulce şi fierbinte ? Se sprijini de perete cu ochii închişi. Nu pentru multă vreme. Vocea lui Blanche o făcu să tresară :

— Bei ceai ?

Fără să răspundă, Louise îşi cuprinse ceaşca cu amîndouă mîinile ca un copil hotărît să-şi apere comoara ameninţată :

— O infuzie de plante ar fi mai indicată, a reluat mătuşa.

Din fericire, s-a auzit un zgomot de paşi în curtea din spate. Louise i-a văzut pe argaţi trecînd prin dreptul ferestrei ; şi în secunda următoare intrau în bucătărie. Blanche a pus pe masă cuţitele şi paharele, apoi a intrat în cameră. Louise s-a aplecat spre François :

— Nu ai nici un drum în dimineaţa asta ? Vorbise în şoaptă. El i-a răspuns pe acelaşi ton :

— Tocmai batem parii. Apoi imediat, remarcînd figura încordată a tinerei femei şi privirea ei care striga după ajutor : Dacă e nevoie, o facem şi pe-asta.

Mătuşa a reapărut cu vinul, pîinea şi brînza. Louise a reluat cu voce tare şi cu o vioiciune forţată :

— Voiam să-ţi spun ceva în legătură cu parii. Ni s-a livrat o mare cantitate din lemn tare. Soţul meu doreşte să-i încerce. Poţi să-i pui în apropierea casei ? Vino să-ţi arăt.

— Asta-i bună, Louise, a protestat Blanche. François n-a apucat să mănînce. Ce nevoie ai să cobori acum ?

S-a ridicat fără să răspundă. Privirile celor două femei s-au încrucișat și Louise s-a întrebat dacă ochii mătușii Hélène odinioară trădau o ostilitate la fel de profundă cînd o priveau pe mama ei.

Durerea a țintuit-o pe scară. S-a agățat de rampă și i-a spus lui François :

— Du-te să înhami că vin și eu.

Cîteva minute mai tîrziu se cățăra pe banca trăsurii și își acoperea umerii cu pătura care era la picioarele ei :

— Du-mă la Morettes, te rog.

Au străbătut satul, urmăriți de privirile mirate ale femeilor. Era ora la care se duceau la băcănie unde se întîlneau mai multe ca să pălăvrăgească în singurul moment al dimineții cînd și-o puteau permite. Ploaia din ajun spălase cerul. Agnès Dubois își clătea rufele la fîntînă. Louise îi făcu un semn cu mîna. După ce au trecut de ultima casă, calul a pornit la trap și Doamna Varidel, îndreptîndu-se din șale, a remarcat, mirată :

— Ce originală, tînăra doamnă Croisier : să-și pună o pătură pe spate ca să meargă la gară.

Dar François, trăgînd hățurile spre stînga a traversat orășelul și a ajutat-o să coboare :

— Sînteți sigură că nu mai aveți nevoie de mine ? Aș putea să vă aștept.

— Nu, mulțumesc, François. Spune-i soțului meu că rămîn azi la mama.

Nu vorbi despre copilul care sta să se nască. Aerul rece îi făcuse bine și durerile îi veneau fără îndoială doar din supărare. Împinse jumătatea din dreapta a porții. Balamalele scîrțîiau ca în copilărie. Poate că nimeni nu le unsese vreodată sau poate că poarta era prea grea pentru ele.

Madeleine se întoarse. Profitînd de vremea frumoasă ca atîtea alte femei, pusese rufe la înmuiat și se învîrtea prin curte, printre cazanele pline. Văzu fața palidă a fiicei sale, cu acea mască pe care o au toate femeile în ultimele zile de sarcină :

— Ce plăcere ! Dar este oare înțelept să vii astăzi ?

Louise lăsase pătura pe banca trăsurii. Umbra zidului o făcu să se zgribulească. Un junghi o înțepeni din nou. Madeleine văzu fruntea fiicei sale îmbrobonindu-se de sudoare.

— Eşti gata să naşti, drăguţa mea. Ce cauţi pe drumuri ?

— Aş vrea să nasc aici.

Îşi formulase dorinţa înainte chiar de a o cunoaşte. În timp ce vorbea, revăzu camera bunicii Justine, tapiseria cu păsări mari albastre, fereastra care închidea în cadrul ei dealul din apropiere.

— Ce tot spui ? E curată nebunie, strigă Madeleine. N-am nimic pregătit ! Şi ce-o să zică Michel ?

— Michel pleacă în convalescenţă cu un prieten.

Ceva în vocea fiicei ei o puse în gardă pe Madeleine, mai mult chiar decît acest proiect de plecare şi decît faptele necugetate ale Louisei.

— Mai este acasă ? Mi se pare că e dreptul lui să afle cînd i se naşte copilul. O să ne întoarcem amîndouă la Riex.

— Nu ! se revoltă Louise, fără să aibă curajul să-i explice că la Croises, în afară de pod, refugiul ei din ajun, nu există nici un colţişor unde să se simtă la ea acasă.

În timpul acesta, Doamna Madeleine alergase la poarta mare, îl oprise pe François care se îndepărtase ca să se întoarcă apoi, cu vioiciunea caracteristică femeilor plinuţe şi active, urcă în grabă scările, dispăru în casă lăsînd uşa deschisă în urma ei şi se întoarse în minutul următor cu două pălării şi două şaluri căci, Moraz sau Croisier, nu te vînturi pe drumuri cu capul gol.

Se aşezară una lîngă alta pe bancă, umăr lîngă umăr, încălzite de soarele care, la ora aceea, lumina toată strada. Pălăriile lor de pai cu boruri mari, şalurile lor de lînă mohorîtă, fustele lor largi le desenau siluete asemănătoare. Cînd calul, începînd să urce, şi-a încetinit pasul, Madeleine şi-a strecurat braţul pe sub braţul fiicei sale. Mîna ei aspră şi bătătorită a mîngîiat încheietura mîinii tinerei femei care începu să se liniştească. Cînd au ajuns la Croises, Louise a luat-o cuminte în sus pe scară. Mama ei nu s-a hotărît s-o urmeze. Era prima dată că pica pe nepusă masă, fără să fi fost invitată. Pînă şi în acest moment, avea nevoie de un pretext ca să-şi facă intrarea : avusese treabă în sat şi trecuse să se intereseze cum îi merge lui Michel. Clopotul şcolii a bătut jumătatea lui

unsprezece. Se evitase un scandal. De uşurare, mătuşile au mers pînă la a o invita pe Doamna Moraz să ia masa cu ei. Ea a refuzat, l-a felicitat pe Michel pentru cît de bine arăta, s-a asigurat că moaşa va veni la timp.

— Ei, haide, trebuie să plec. Am lăsat acasă ferestrele deschise, rufele în curte. Curaj, fata mea. De cînd e lumea lume, toţi copiii se nasc în acelaşi fel. O să-l trimit pe Jean spre seară să vadă ce faci.

A refuzat să fie condusă de François şi, mai emoţionată poate decît voia să pară sau chiar să mărturisească, Doamna Madeleine a coborît pe scurtătura dintre vii cît de repede o lăsau fusta lungă şi pălăria.

VII

TOŢI COPIII SE NASC în acelaşi fel. Atunci, pentru ce acest ecran pe care, toată viaţa, ni se proiectează imagini dulcege? Familia adunată în jurul unui leagăn ascuns sub un nor de tül şi dantelă; o femeie, cu părul despletit, trandafirie şi senină, odihnindu-se pe pernă şi zîmbind noului născut care doarme; fecioara cu pruncul oferiţi contemplaţiei mulţimilor; ca în tablourile maeştrilor italieni admiraţi la Veneţia. Flori ce ar trebui să trezească bănuielile viitoarelor lăuze. Nu este oare suspect că naşterea, ca şi moartea, ca şi bolile grele stîrnesc ofranda unui morman de corole ce nu întîrzie să se veştejească?

Domnişoara Rose urcă scara fără grabă. Îşi pune jos trusa, îşi aşază cu grijă haina pe un umeraş, îmbracă un halat alb adus de acasă. În timp ce se spală pe mîini întreabă la ce oră au început durerile şi dacă Doamna Croisier a pierdut apa. Tînăra doamnă are bazinul strîmt, ceea ce nu înseamnă neapărat o naştere grea. Moaşa se teme mai degrabă de rigiditatea pacientei; cînd o viitoare mamă e cît pe ce să leşine pentru că vrei s-o examinezi, asta nu mai e pudoare. Copilul ăsta nu a fost făcut ca oricare altul? Poate că este ceva adevărat în zvonurile care circulă prin sat; cu toţi banii lor sau poate tocmai din cauza lor, un blestem apasă asupra celor de la Croises, cel puţin în ceea ce-l priveşte pe Michel şi căsătoria lui; toate bolile

astea, una după alta, nu sînt în firea lucrurilor. Louise fusese la un pas de moarte în timpul logodnei ; apoi cînd rămăsese, în sfîrşit, însărcinată, după atîta vreme, viaţa lui Michel fusese în pericol. În aceste condiţii, Domnişoara Blanche şi Domnişoara Marthe erau prea bune că îşi dădeau atîta osteneală. Şi astăzi, de pildă, se gîndiseră la toate : cearşafuri groase care să protejeze salteaua, apă caldă, pături, scutece pentru copil şi cîrpe pentru mamă. Făcuseră cafea şi închiseseră uşile şi ferestrele înaintea primelor gemete.

— Haideţi, Doamnă Croisier, respiraţi, liniştiţi-vă ! O să vedeţi că totul se va termina mai repede decît vă închipuiţi.

Domnişoara Rose se aplecă asupra figurii chinuite. Nu-i place paloarea ei. Louise închide ochii în dorinţa de a fi singură şi cu groaza de a se simţi fără ajutor. Unde să fugă de întrebări şi de îngrijirile impudice ? Poruncile ? Ce refugiu să speri cînd propriul tău corp te trădează şi cînd un altul, străin, care s-a format pe nesimţite, îşi sporeşte propria-i viaţă şi refuză să se desprindă de tine ? Vocea autoritară a moaşei :

— Doamnă Croisier, mă auziţi ? Desfaceţi picioarele ; respiraţi ; destindeţi-vă.

Vocea interesată a Doamnei Elisa :

— Oricum, pentru primul, e un moment greu.

Vocea lui Michel :

— Te rog, mamă, lasă-ne.

Vocea mătuşii Marthe :

— Să chemăm un doctor ?

Mîrîitul contrariat al Domnişoarei Rose :

— La vîrsta asta ! E aproape o ruşine să faci atîtea fasoane. Măcar dacă Doamna Croisier ar vrea să facă un mic efort !

Certitudinea că nu face bine ce face. Copilul handicapat din cauza nepriceperii mamei. Şi, deodată, senzaţia că cineva o ţine strîns de mînă. Pe braţ, o mîngîiere atentă, atît de diferită de gesturile femeilor care se înghesuie în jurul ei. Vocea lui Michel, tăcerea lui Michel. Cînd întredeschise ochii, privirea disperată a lui Michel. În această casă, ostilă, un om căruia îi sînt totuşi necesară. Un crîmpei de zîmbet înainte ca valul uriaş să mă arunce dincolo de viaţă.

Cine e femeia care țipă, care nu contenește să țipe? Nimeni nu se sinchisește de ea? Trezirea în alt loc. Visez sau mă trezesc dintr-un vis? Am murit sau mă întorc la viață? Deci este adevărat că există o viață dincolo de moarte?

Tăcerea, sfîșiată de șoapte conspirative; un scîncet neașteptat: copilul! Să fie adevărat? Copilul la care, de pe culmea durerii nici nu mă mai gîndeam și care și-a găsit singur drumul spre viață.

Cu băgare de seamă, Louise întinde o mînă spre pîntec. Acolo unde pielea întinsă tresărea la cea mai mică mișcare a micului necunoscut, de la un șold la celălalt nu mai e nimic altceva decît o întindere domoală. De ce nu-i dau răgaz să se minuneze? Vocea moașei care vorbește despre placentă, sîngele cald de-a lungul coapselor, îngrijirile care nu se mai termină. Copilul a tăcut. Figura severă a mătușii Marthe, ochii umezi ai lui Michel, îngrijorarea bruscă:

— Vreau să îl văd.

— Este o fată, corectează mătușa Blanche.

— O fată, repetă moașa resemnată.

„Este copilul meu", se gîndește Louise, care descoperă un ciuf de păr negru, două imense pleoape închise, o piele galbenă și uleioasă pe care ar vrea să o miroasă și să o strîngă lîngă obrazul ei. Dar moașa îi ia fetița:

— Gata, nu vă mai agitați. Trebuie să mă ocup de ea și încă n-am sfîrșit cu dumneavoastră.

Bombăneala ei nu mai este agresivă; doar și-a dovedit încă o dată priceperea. Louise îl caută din ochi pe Michel. Acesta se apropie, atent, îngrijorat și încordat:

— A fost greu?

Îl privește mirată. Greu? De ce să fi fost greu? Ce contează? Zîmbește către fiica sa pe care i-o aduce domnișoara Rose. Scutecul, strîns cu o bandă lată de lînă tricotată, acoperă toată partea de jos a corpului. Mîinile cu unghii ca de sticlă îi ies din cămășuța albă. Louise îi întinde arătătorul și degetele copilului îl apucă și îl strîng. Adulmecă mirosul acestei epiderme noi care s-a hrănit din sîngele său și care pare deja atît de diferită. Fiul lui Agnès nu avea atîta păr, un păr negru și caraghios, țepos care le va face fericite

pe mătuşi. Nările palpită într-o respiraţie abia simţită.

— O fată dolofană, anunţă moaşa satisfăcută de parcă tot meritul ar fi fost al ei. Trei kilograme două sute, mai mult decît trebuie.

Louise fixează gura înfometată care se mişcă de parcă ar suge :

— Îi e foame.

Domnişoara Rose dă din umeri. Femeile astea tinere, la una din trei — aceeaşi poveste. Au văzut născîndu-se o grămadă de pisicuţe şi căţeluşi. Ştiu să crească pui şi uneori albine. Mai spre munte, ajută chiar vacile la fătat, dar habar nu au că puiul de om nu mănîncă nimic pînă cînd nu urcă laptele mamei. Decretează pe un ton fără replică :

— Copilul nu are nevoie de nimic deocamdată. Mîine va putea să încerce să sugă.

Doamna Elisa alunecă dinspre uşă spre pat, se uită la copil, aprobă :

— O fată, pentru prima naştere, e mai bine. Umerii sînt mai înguşti. Fetele te rup mai puţin.

Apoi, aruncîndu-i nurorii o privire complice :

— Şi de altfel, draga mea, tot n-ai ce să faci. Pleacă, uşoară, satisfăcută de această nouă dovadă de inferioritate din partea feciorului ei. Pentru naşterea unei fete, nu va primi un cronometru cu capac de aur ; se va mulţumi cu un ac de cravată.

Moaşa şi-a închis trusa — mătuşa Blanche pune pe noptieră o ulcică de ceai de mărar. Michel îşi sărută soţia : Marthe i-a pregătit un pat în camera de oaspeţi. Louise se agită : de ce vorbesc toţi de culcare cînd clopotele din Lavaux ar trebui să bată ? S-a dus François la Morettes ? Cum poate mama ei să aştepte pînă a doua zi ca să-şi admire prima nepoată ? Şi Anne-Marie ? A aflat ? Ar trebui să li se telegrafieze lui Mary şi unchiului Victor imediat ce se deschide la poştă. Daţi-mi toc şi hîrtie. Nu, nu mă oboseşte, nu mi-e somn. Ce face fetiţa ? Puneţi-o lîngă mine.

Uşa se închide. Culcată, Louise, nu vede din leagăn decît volanele de voal alb. Se ridică într-un cot, întinde braţul, trage spre ea pătuţul făcînd să scîrţîie roţile masive de lemn. Copilul se odihneşte cu capul pe-o parte, cu ochii întredeschişi şi cu privirea goală.

Tînăra mamă se minunează văzîndu-i urechea, petală desfăcută din acest corp abia ieşit din găoacea ei şi încă zbîrcit. Din cînd în cînd, buzele se ţuguie, mînuţa se mişcă. Louise pune mîna pe toc şi pe blocul de hîrtie. Se căzneşte să scrie : „Dragă Mary..." apoi cade din nou pe pernă, atentă la umezeala sîngelui cald ce curge în pansamentul de cîlţi. Lucidă şi obosită, ascultă tăcerea vie a nopţii. Prezenţa copilului creşte, invadează camera : mai sensibile decît oamenii, bătrînele ziduri s-au mişcat şi tînăra femeie stă trează şi ascultă un trecut mai bătrîn decît ea şi un viitor nemărginit. Se gîndeşte la mama ei, le vede pe bunicile ei în nopţi asemănătoare, veghind lîngă un leagăn într-o casă adormită, o casă străină unde îşi va găsi în sfîrşit locul şi rostul, apărată de-acum înainte de un nou-născut plăpînd.

VIII

FETIŢA CARE AVEA să modifice profund viaţa mamei ei nu era destinată să lase urme în familie : arborele genealogic, agăţat la loc de cinste în biroul lui Michel nu menţiona decît băieţii, ca şi cum familia Croisier se lipsea bucuros de femei pentru a procrea. De, pe vremea cînd bernezii, ocupînd ţara, îi impuseseră religia reformată, şirurile de Samuel şi Abram păşeau alături de diverşi Michel şi Albert. Ramurile deveneau din ce în ce mai rare spre vîrf şi muntele ultimului îi domina pe toţi, cocoţat stingher.

Şi cu toate acestea trebuia ales un nume. Dorindu-i fiicei sale sprinteneală, farmec, o viaţă suficient de lină pentru a părea fericită, Louise a propus Justine, în amintirea bunicii sale.

Anne-Marie apăru de îndată ce primi ştirea. A urmat procesiunea neîntreruptă a vecinilor, care cu mixandre care cu narcise sau forsythia ; Agnès Dubois îşi jefuise brazdele de lalele roşii şi albe.

— Aţi mai văzut o fetiţă atît de frumoasă ? se minuna Doamna Madeleine pe cînd moaşa o schimba şi o spăla pe Justine. Ai fost un copil minunat, Louise, şi eram

foarte mîndră de tine dar tot nu erai așa rotunjoară și cumintică.

Toți ai casei au fost de acord : noua Justine plîngea mai puțin decît ceilalți nou-născuți. A treia zi a început să sugă fără să facă fasoane și mătușile i-au pregătit valiza lui Michel.

Toată neliniștea Louisei legată de plecarea soțului ei dispăruse. În ajunul plecării, el a venit să se așeze la căpătîiul ei. În fața soției sale, întinsă pe pat, își regăsea rolul protector. Pentru prima oară a vorbit cu nepăsare despre boala lui :

— Am să fac o cură de bătrînel care te-ar plictisi. Și așa ai făcut prea mult timp pe infirmiera. Cînd am să mă întorc, eu am să fiu acela care o să vă îngrijească pe amîndouă.

Au cinat împreună. Domnișoara Rose insistase ca Louise să se forțeze să mănînce și să bea cel puțin un pahar de vin. Doamna Madeleine intervenise și ea :

— E timpul să mai capeți puțină culoare.

Michel a pus să i se aducă din pivniță o sticlă din anul nașterii lui :

— O să bem pentru Justine.

Cu obrajii aprinși, prea veselă cu toate că avea încă dureri și că sîngele începuse iar să curgă, Louise vorbea într-o stare de excitație febrilă. Michel a crezut că este un semn de sănătate :

— Bea, sînt sigur că ai să dormi buștean.

Se trezi în mijlocul nopții, cu sînii umflați ; cu capul și pîntecele arzînd. Cuprinsă de o neliniște pe care n-o putea stăpîni, a aprins lampa de la căpătîi și s-a culcat la loc, s-a răsucit pe o parte și pe alta, fără să-și găsească o poziție pentru a-și ușura durerea care, plecînd din pieptul din ce în ce mai tare, răspundea în umăr. Către ora patru, o ploaie violentă s-a năpustit asupra grădinii. Justine s-a zbătut și a început să geamă. Mama a luat-o, a pus-o în stînga ei, și-a descoperit sînul. Cu fețișoara stacojie de nerăbdare, cu pumnișorii adunați lîngă bărbie, copilul încerca să sugă și s-a pus pe urlat după o încercare nereușită, apoi buzele, limba și cerul gurii s-au lipit de sfîrc. Tînăra femeie a simțit o ușurare dureroasă și o arsură, în timp ce pîntecul i se contracta și dinspre coapse urca un val de căldură. Fetița s-a liniștit încet-încet.

Sătulă, îşi lăsă mîinile să-i atîrne pe lîngă corpul înfăşat. Louise se uita la capul rotund, acoperit de păr aspru care se schimba de la o zi la alta. Un puf uşor îi întuneca fruntea îngustă şi pometii obrajilor. Pleoapele lungi coborîseră şi gura se destinsese în semn de mulţumire. Cu arătătorul a atins marea fontanelă în care pulsul ritma mersul timpului. Nu va mai avea clipe pustii deoarece fiecare din ele o va apropia de momentele cînd Justine va zîmbi pentru prima oară, cînd va sta în şezut în leagăn, cînd va înainta, în sfîrşit, cu capul sus către braţele ce i se vor întinde.

Adormise aproape cînd a simţit copilul crispîndu-se, s-a ridicat în perne, a luat în braţe fetiţa care plîngea. Cu degetele întinse, sprijinea capul pe care gîtul nu putea încă să-l ţină. Brusc, copilul a început să vomeze jeturi lungi de lichid gălbui care murdăreau cearşafurile, perna, hăinuţele şi pe mama ei.

— Draga mea, sărăcuţa mea, tot spunea Louise, neştiind cum s-o ajute. Dar, peste o clipă, copilul căzu în cel mai liniştit somn. L-a pus cu grijă de-a curmezişul patului, a străbătut camera, a apucat cana care se găsea în lighean. Era plină şi n-a avut putere s-o ridice. A înmuiat un prosop, a spălat bărbia şi obrăjorii murdari, a şters cum a putut mai bine scutecele şi cămăşuţa, apoi, cu mii de precauţii, a pus copilul la loc în leagăn. Cînd a deschis dulapul ca să ia cearşafuri curate, s-a învîrtit casa cu ea, şi s-a ghemuit pe podea. Aversa îşi continua răpăiala dar într-un ritm mai domol. Vîntul nu mai bătea a ploaie; o mierlă şuiera; între lamele obloanelor albeau zorile; s-a tîrît pînă la pat.

— Ei bravo, vă ţineţi de prostii! Dacă vă apucaţi s-o hrăniţi noaptea, n-o să vă mai lase să dormiţi.

Domnişoara Rose deschisese obloanele în timp ce se plîngea de drumurile desfundate. Schimbase copilul şi se pregătea acum să facă toaleta mamei. Louise se uita la ea cu groază. Suferea simţîndu-se fără putere şi fără apărare, în aceeaşi stare de dependenţă ca şi Justine.

Cînd s-a plîns de întărirea insuportabilă a sînilor, moaşa a liniştit-o.

— Fetiţa trebuie totuşi hrănită.

Mătuşa Marthe a intrat cu tava pe care era micul

dejun ; s-a uitat lung la copil fără să spună o vorbă, apoi s-a apropiat de pat :

— Ai noroc de o fetiță atît de cuminte. N-o să ne fie greu s-o creștem.

Louise s-a îngrijorat pentru acel „ne", întrebîndu-se dacă mătușile aveau de gînd să se ocupe de educația fiicei ei.

— Mă bucur să aflu că îți merge cît se poate de bine, a continuat bătrîna domnișoară. Este adevărat că așa cum ești de îngrijită — și s-a întors spre Domnișoara Rose — ai fi nerecunoscătoare dacă ne-ai da motive de îngrijorare. Michel va putea profita din plin de odihnă.

Acesta apăru de îndată ce camera a fost dereticată, florile împrospătate și părul soției sale frumos răsfirat pe pernă. Ras, cu mustață parfumată, îmbrăcat într-un costum cenușiu de călătorie la care, așa cum obișnuia, purta un guler tare : satisfacția de a-și îmbrățișa dintr-o privire fiica și soția, la care se adaugă agitația plecării îi dădeau un aer de sănătate cu toate că era palid și că se mișca cu băgare de seamă ; se așeză la capul patului, în fotoliul care-l aștepta. Remarcînd pomeții îmbujorați ai Louisei, o felicită :

— O plăcere să se uite omul la tine ; de mult nu te-am mai văzut așa rumenă.

Ea l-a pus să admire copilul, apoi, cum stăteau unul în fața celuilalt nemaiavînd ce să-și spună, el mulțumit, ea înspăimîntată, Louise nu-i puse decît întrebările la care cunoștea răspunsul : „La ce oră îți pleacă trenul ? Ai luat tot ce-ți trebuie ? François este gata să te ducă la gară ? Nu uita să-mi scrii".

El trage lanțul de aur agățat de haină, își consultă ceasul, se ridică :

— Fii cuminte, ascultătoare, odihnește-te.

Cînd s-a aplecat ca s-o sărute, ea a izbucnit în lacrimi, sleită de puteri din cauza febrei care o cuprindea. Închipuindu-și că plînge din cauza scurtei lor despărțiri, fericit că se simte necesar și nerăbdător să scurteze ceremonialul de bun-rămas, o sărută pe obrajii încinși :

— Hai, curaj, iubita mea.

Louise a auzit trăsura care s-a oprit la poartă, a plecat, apoi Domnișoara Rose a închis ferestrele :

— Şi acum, este cazul să mă ocup de dumneavoastră, tînăra mea doamnă.

A înaintat spre pat, ţinînd un mic aparat pe jumătate ascuns în palmă. A dezvelit pieptul Louisei. Vene albastre şerpuiau la suprafaţa sînilor. Care erau de două sau trei ori mai mari ; tari ca piatra şi dureroşi la cea mai mică atingere.

— Staţi liniştită, nu vă mişcaţi.

A aplicat cu repeziciune o ventuză pe unul din sfîrcuri şi, cu mici apăsări experte, a început să tragă laptele. Louise a scos un ţipăt. Ah ! de o mie de ori mai bine să simtă buzele copilului ei şi suferinţa umedă izvorîtă din suptul lor decît acest aparat mînuit de o mînă nemiloasă !

— Asta-i acum ! Aţi vrea să vă otrăviţi copilul, s-a indignat moaşa.

Şi pentru că Louise părea că nu a înţeles :

— Nu simţiţi că sînteţi bolnavă ? Dacă nu mă lăsaţi să vă golesc sînii imediat, pînă deseară o să vă umpleţi de abcese şi o să fie prea tîrziu ca să vă mai sclifosiţi.

— Justine...

— Va avea un biberon ca atîţia alţi copii şi îi va merge foarte bine.

— Dar atunci, Michel... a protestat Louise, revoltată de ipocrizia acestei femei care îi eliberase cu puţin înainte un certificat de sănătate.

— La ce v-ar folosi să ştiţi că soţul este neliniştit din cauza dumneavoastră ? Nu lipseşte mult şi îl veţi face să creadă că nu sînteţi în stare să aduceţi pe lume un copil.

Ceaiuri, spălături, înfăşurări în prosoape muiate în apă cu oţet ca să-i scadă febra ; Louise nu mai este decît animal hăituit de durere, căruia delirul îi îngăduie să evadeze cîteva ore.

IX

PE LA ŞAPTE DIMINEAŢA, după ce şi-a udat răsadurile, Doamna Madeleine se dusese la lăptărie să cumpere trei sute de grame de smîntînă. De obicei

turna laptele din ziua respectivă, încălzit puţin, într-un castron mare. Smîntîna care se alege deasupra îi ajungea la gătit. Stînjenită de acest lux neobişnuit, simţi nevoia să se explice :

— Este pentru fiica mea. Vreau să-i duc uscăţele, poate ştiţi că sînt bunică.

Femeile din prăvălie aflaseră deja. Totuşi, s-au mirat în cor, au mai întrebat o dată care era numele copilului, s-au interesat de greutatea lui şi de sănătatea Louisei. Cele care-şi aminteau de bunica Justine i-au evocat silueta fină şi ţinuta. Nemaiîncăpîndu-şi în piele de fericire, Doamna Madeleine a plecat, vioaie, să înteţească focul pe care-l aprinsese sub căzănelul de pe sobă. A turnat făina într-un castron, a amestecat-o cu smîntîna, a adăugat cele 3 prafuri de sare obişnuite şi a vărsat din coca asta exact cît trebuia în mijlocul formei. Avea mîna formată, cum se zice, ştia să aţîţe focul şi să întoarcă forma la timp în aşa fel încît biscuiţii să fie la fel de aurii pe ambele părţi, apoi desfăcea brusc mînerele, trecea cu un cuţit peste placa de jos şi biscuitul, purtînd amprenta celor patru trandafiri încifraţi în metal, se desprindea, rigid ca o foaie de tablă, în timp ce biscuiţii cu zahăr ieşeau moi şi trebuia să li se dea o formă înainte de a se răci. Doamna Madeleine îi punea pe planşetă, îi tăia în patru urmînd liniile mai subţiri imprimate pe placă, îi punea unul peste altul într-o cutie de tinichea, ca să-i ferească de umezeala care le-ar fi luat din consistenţă şi savoare. Cînd a terminat a constatat cu mîndrie că umpluse două cutii. O va duce fiicei sale pe cea mică, care era şi cea mai frumoasă, cu o lebădă albă pe capac. Cealaltă, deşi turtită, era încă bună căci capacul se închidea perfect. O păstra ca să aibă cu ce-şi servi vecinele care aveau să vină negreşit în zilele următoare să se intereseze de mamă şi de noul născut. Femeie ordonată care, de ani de zile, dusese singură tot greul, a spălat forma, a uns-o cu slănină ca să nu rugineasca şi a frecat cuptorul pe care rămăseseră urme de aluat închegat. Cînd a auzit clopotul că bate de zece s-a gîndit că nu va avea timp să-i facă fiicei sale o vizită prea lungă înainte de ora prînzului. Nu voia să pară că se invită la masa familiei Croisier. Era mai bine să mănînce mai devreme şi să plece după aceea. S-a dus pe

terasă, a tăiat cîteva crengi din mărul japonez, le-a pus în apă rece, în gura pivniței — se știe că florile culese înainte de a le păli căldura țin mai mult, s-a întors să-și vadă de treburi.

Jean îi promisese să sape două brazde în după-amiaza aceea la răsadniță. De cînd Fernande era în Germania, unde o învăța franțuzește pe fiica unui conte din Westfalia, se arăta mai grijuliu cu maică-sa. Măgulită de titlul nobiliar, Doamna Madeleine căpătase ceva mai multă stimă pentru viitoarea ei noră astfel încît, îndreptîndu-se spre Croisier, nu avea decît motive de satisfacție. Băgase cutia cu biscuiți într-o sacoșă pe care o ținea în stînga, în cealaltă mînă avea geanta și buchetul de flori, atît de mare încît îi ascundea jumătate din peisaj. Din cînd în cînd, se oprea ca să-și tragă sufletul, cu spatele spre deal : o pînză albă se avînta către Meillerie, Alpii Savoiei erau încă înzăpeziți pînă la jumătatea pantelor ; în stînga sa, piscul Treytorrens purta încă veșmîntul mohorît de iarnă, dar în viile din jur frunzulițe fragede înfășurau vrejurile într-o coroană verde. Madeleine o porni din nou, se și vedea sosind în prag cu buchetul ei imens. O va săruta pe Louise, se va apleca asupra leagănului. Se necăjise cu copilul care se lăsase așteptat, apoi cu boala ginerelui. Dar există bucurii care te fac să uiți toate necazurile pentru care ai fi în stare să suferi oricît pentru a le gusta mai din plin.

Michel se interesase întotdeauna de noutățile tehnice. Clopotul de la Croises fusese înlocuit cu prima sonerie electrică din regiune. Doamna Madeleine apăsă pe butonul de aramă, mirată că un apel atît de zgomotos răspunde unui gest atît de neînsemnat. Se obișnuise de mult cu atitudinea rece a mătușilor, de aceea nu s-a formalizat de figura severă cu care Domnișoara Blanche a poftit-o în salon și a rugat-o să aștepte. Rămasă singură, cu sacoșa în mînă, cu buchetul sprijinit pe celălalt braț, s-a apropiat de fereastra cu obloanele pe jumătate închise pentru a proteja mobilele de lumină apoi, obosită de urcușul abrupt și de ziua lungă pe care o lăsase în urmă, se așeză într-un fotoliu, gata să aștipească cînd vocea Doamnei Elisa a făcut-o să tresară :

— Fiica dumneavoastră are febră.

Tonul era satisfăcut, chiar vioi. Doamna Madeleine nu

se îngrijoră. Puţină febră, la patru zile după naştere, nimic mai normal. Avusese şi ea, după ce-l născuse pe Jean — sau pe Louise? — nici nu mai ştia. Cu timpul uiţi necazurile. Amănuntele unei vieţi se şterg aşa cum şi pămîntul îţi apare plat atunci cînd te îndepărtezi de el şi evenimentele care rămîn în memorie par că se înşiră, toate, pe acelaşi plan.

Din politeţe, a întrebat-o pe bătrîna doamnă de sănătate şi aceasta, încîntată că are cu cine vorbi, a exclamat:

— Oh! eu sînt bine, n-am fost niciodată mai sănătoasă. În schimb, Michel e bolnăvicios şi fiica dumneavoastră are febră.

Doamna Madeleine se interesă apoi de copil:

— Este fetiţă, a constatat Doamna Elisa cu aceeaşi satisfacţie. O fetiţă. Vor trebui s-o ia de la capăt.

După ce s-a interesat de Juliette şi fiicele sale, de Judith şi de gemenii ei, Madeleine a vorbit despre vreme, despre grădini, despre via căreia îi mergea bine în acest an. I se păru că lumina zilei se schimbă în golul căscat între oblon.

— Ei, cred că au uitat toţi de mine, spuse ea ridicîndu-se. Nu, nu vă deranjaţi, găsesc eu drumul.

Uşa bucătăriei rămăsese deschisă, Blanche se învîrtea pe lîngă soba pe care fierbea apa. Nu m-au servit nici măcar cu o ceaşcă de ceai, se gîndi, în timp ce înainta pe coridor. Şi atunci i se păru că aude un ţipăt; sau un horcăit? Dar nu poate veni de la un copil. Niciînd un nou-născut nu s-ar văita aşa. Împinge o uşă, încă una, aruncă florile şi sacoşa pe prima masă care-i iese în cale:

— Fetiţa mea! Louise! Ce-i cu tine?

Pometii roşii, fruntea galbenă îmbrobonită de sudoare, ochii strălucitori în fundul orbitelor încercănate, respiraţia gîfîită, vocea îndepărtată a unui copilaş:

— Mamă!

Madeleine pune mîna pe încheietura fierbinte, dezveleşte sînii: indignarea îi aprinde faţa, se înăbuşă în corset. N-are vreme de pierdut. Nu trebuie să-şi piardă capul tocmai acum. Se întoarce către Domnişoara Marthe şi se străduieşte să fie calmă:

— Aş vrea să-l văd pe Domnul Croisier.

— Este în covalescență. Cura lui la Baden fusese hotărîtă de mult.

Madeleine Moraz, atît de preocupată, de obicei, de respectarea convenienţelor, nu mai are nici urmă de timiditate. O trage repede pe mătuşa deoparte ca Louise să nu le poată auzi, întreabă de doctorul Bergier. Este în concediu, cel care-i ţine locul a promis că va trece pe seară.

Domnişoara Rose înşiră tot ce-a făcut, ca să arate cît este de pricepută.

Madeleine aruncă o privire către fereastra închisă : lumina soarelui pe lac arată că e patru şi ceva. Nu poate să facă mai mult decît mătuşile. Pentru a lupta contra temperaturii doar Victor, cumnatul ei ştie, cu siguranţă, mai multe decît înlocuitorul lui Bergier. Îşi va lăsa bolnavii în grija internilor de la spital, va lua primul tren. Se întoarce lîngă pat, inima îi zvîcneşte cînd întîlneşte privirea halucinată a fiicei sale, se apleacă brusc, o sărută pe obrajii fierbinţi, îi dă la o parte părul lipit de tîmple, îşi ascunde tulburarea sub un ton aspru şi moroçănos :

— Hai, curaj, fetiţo. Mă duc să-l caut pe unchiul Victor.

Din prag, adevărată fiică a pămîntului pentru care plantele au dreptul la aceeaşi atenţie ca şi oamenii, îi aruncă mătuşii :

— Şi puneţi odată florile astea în apă ; nu vedeţi că se usucă de sete ?

Coboară scara fără să mai aştepte să o conducă ; se pregăteşte să taie drumul pentru a o lua la dreapta pe scurtătura care duce din sat spre orăşel, cînd François iese din magazie :

— Aşteptaţi-mă două minute, Doamnă Madeleine, înham şi vă duc.

Fără să se mire că a ieşit ca din pămînt, ca şi cum ar fi pîndit-o, se învoieşte imediat :

— Mergem la poşta din Cully.

Împinge uşa micului birou. Trei femei se înghesuie la ghişeu. Doamna Madeleine le dă la o parte ; în cazul în care Victor mai este la spital, ar putea să-l cheme la telefon. Este prima dată cînd recurge la acest progres tehnic pe care, cu cîteva ore mai devreme, l-ar fi

considerat ridicol și a cărui utilitate o înțelege abia acum. Receptorul pîrîie :

— Mă auziți, mă auziți ?

— Un moment, nu avem încă legătura, explică tînăra care mînuiește fișele. Nu trebuie să vorbiți atît de tare, dacă nu, vocea vi se aude hîrîit și nu se mai înțelege nimic.

Intră și François ; sub privirea lui plină de întrebări, Madeleine se străduiește să răspundă cu o voce care să nu tremure vocii bănuitoare care, la capătul firului, o refuză. Pentru a o convinge pe necunoscută, repetă cuvinte care îi rup inima :

— Spuneți-i profesorului Moraz că nepoata lui, fiica mea, este foarte rău.

Microfonul bîzîie. Pe coridor se aud niște pași. Apoi o voce repede :

— Așteptați, așteptați.

Apoi o întrebare impersonală :

— Ce număr aveți ? Închideți, vă chemăm noi.

Așezată pe bancă, cu buzele strînse, Madeleine privește țintă limba mare a ceasului care, în fundul biroului, sare din minut în minut. În sfîrșit, clopoțelul aparatului țîrîie. Doamna Madeleine sare în picioare. Apucă receptorul, recunoaște vocea caldă abia schimbată, a lui Victor. Simte un nod în gît. Se străduiește să pronunțe clar :

— Louise... sînii... febră mare. Primul tren pe care poți, îl găsești pe François la gară.

Calul urcă dealul la trap, se oprește. Femeia se întoarce către argat :

— Treci pe la mine. Spune-i lui Jean că nu mă întorc în seara asta. Și mănîncă ceva înainte de a porni la drum.

Omul clătină din cap :

— Mulțumesc, Doamnă Madeleine, nu mi-e foame.

Ea zboară pe scări, năvălește în cameră. Louise geme. Din cînd în cînd, geamătul crește, devine strigăt. Vocea e atît de schimbată, încît nu se mai știe cine suferă, Louise sau altcineva. Moașa a dispărut. Marthe stă pe un scaun lîngă masă :

— Ar trebui să bea ceva.

Doamna Madeleine își ridică fața, îi strecoară cîteva lingurițe de ceai printre dinții care abia se descleș-

tează, pune o compresă rece pe frunte și pe tîmple apoi, mașinal, cu mîna ei mare și bătătorită, mîngîie brațul gol și fierbinte :

„Doamne scapă-mi copilul,
doamne, fata mea,
doamne, Louise, fetița mea".

Apoi, cum nici un cuvînt nu poate exprima imensitatea spaimei și a speranței, rămîne străină de lume și de ea, atentă doar la răsuflarea grea a bolnavei pe care o susține cu bătrîna-i răsuflare îndărătnică.

Tropăitul îndepărtat al unui cal străpungea liniștea și întunericul. Crește, amplificat de la o casă la alta, se întrerupe în fața casei și ușa se deschide brusc. Victor se apleacă, dă cearșaful la o parte, își deschide trusa, cere mai multă lumină : Doamna Madeliene îl ajută cum poate. Victor pleacă dimineața, se întoarce în aceeași seară cu o infirmieră. Doamna Madeleine cere să-și vadă nepoata, brusc îngrijorată că nimeni nu mai vorbește despre copil. Justine doarme cu două camere mai încolo, cu fața liniștită și obrajii roz. Doamna Elisa, părăsită, rătăcește pe coridor : starea alarmantă a Louisei este în firea lucrurilor. Este normal ca neșansa care-l urmărește pe fiul său încă de la naștere să se năpustească asupra nurorii.

— L-ați anunțat pe ginerele meu ? întreabă Madeleine.

— Nu-i scriu niciodată. N-am ce să-i spun.

Indignată, Madeleine pleacă să le caute pe mătuși. O găsește pe Blanche în bucătărie :

— Cum se face că nu avem vești de la domnul Croisier ? știe că fiica mea este bolnavă ?

— Sora mea îi scrie în fiecare zi.

— Cînd se întoarce ?

— Cura lui...

— Despre ce cură mai poate fi vorba cînd soția lui este atît de bolnavă ?

Doamna Madeleine își reia locul la căpătîiul Louisei. Ochii blînzi ai lui Victor o încurajează : a incizat un abces, trebuie să aștepte ca celelalte să se coacă. Louise este atît de slăbită, încît pare că suferă mai puțin. Victor vine, pleacă ; Doamna Madeleine veghează.

În sfîrșit, privirea atentă a lui Victor întîlnește primul surîs al nepoatei. Glumește, ca să-și ascundă emoția :

— Dacă ai un doctor în familie nu înseamnă că trebuie să-l obligi să te viziteze în fiecare zi.

Cînd pleacă, întreabă :

— Tot nu aveţi veşti de la Michel ?

Se duce după mătuşi, le cere adresa acestuia, se gîndeşte să-i scrie chiar în seara aceea. Se aşază la birou, scrie data şi titlul : „Dragă nepoate" şi brusc intervenţia sa i se pare nepotrivită. Copilului îi merge bine, Louise este în afară de orice pericol, iar Michel rămîne un bolnav cronic. O scrisoare de la un medic, o scrisoare, chiar liniştitoare, l-ar putea îngrijora şi ar putea provoca o nouă criză. Dacă nepoata lui doreşte ca el să se întoarcă n-are decît să-i scrie cîteva cuvinte cu mîna ei. Se simte destul de bine acum ca să o facă singură. Cînd Victor îi sugerează lucrul acesta a doua zi, Louise reia argumentele mătuşilor : Michel să-şi termine cura ; oricum, aici n-ar putea fi de nici un ajutor. Victor ghiceşte un tremur în vocea nepoatei sale. Mai bine să aştepte, neînţelegerile se vor risipi prin viu grai.

Conform ordinelor primite cu trei săptămîni în urmă, François s-a dus să-şi ia stăpînul de la gară. Pe drum, îi dă raportul despre vii şi despre casă. Michel nu întreabă nimic despre sănătatea familiei : ultima scrisoare a mătuşilor, primită cu două zile înainte, se termina la fel ca toate celelalte : „Fetiţa continuă să aibă poftă de mîncare. Louise se înzdrăveneşte văzînd cu ochii. Nu duce lipsă de nimic".

Îi trimisese soţiei sale o carte poştală cu poza hotelului şi a stabilimentului termal. Că ea nu-i scrisese, i se părea normal ; nu-şi scriseseră niciodată ; este adevărat că nu fuseseră niciodată despărţiţi. Cu toate astea, a fost surprins că nu o vede la fereastră, atrasă de huruitul trăsurii, ca să-i pîndească sosirea. O privire aruncată în grădină, pe deasupra gardului viu îi dezvăluie terasa însorită şi pustie. Mătuşile îl aşteaptă pe palier :

— Şi Louise ?

— În camera ei.

Se grăbeşte, împinge uşa, rămîne în prag :

— Tot în pat ?

Şovăie în faţa acestui chip schimbat. Înconjurată de un păr fără luciu, fruntea pare îngustă. Pomeţii

ascuțiți peste obrajii supți. Privirea, stinsă, acum cînd nu mai lucește de febră, pare încețoșată.

— Ești bolnavă ? întrebă el neîncrezător, aplecîndu-se ca s-o sărute.

Nervii Louisei o lasă. Hohotește, neputînd să explice ceva, lăsînd doar să-i scape reproșul pe care își făgăduise să-l ascundă :

— De ce nu te-ai întors ?

DOAMNA MICHEL CROISIER

I

NU AM AFLAT NICIODATĂ ce explicaţie a avut Michel cu mătuşile sale. Cînd m-am întors la o viaţă normală, încă mă mai considerau o adversară, dar o adversară victorioasă ce trebuie respectată. Obişnuită deja cu răceala mătuşii mele Hélène, nu am încercat să le cîştig încrederea, aşa încît bătrînele domnişoare au primit primul zîmbet al Justinei fără ca printr-un gest de afecţiune să-i răspundă în vreun fel.

Deseori, după-amiază, mama urca pînă la Croises, cu un lucru de mînă strecurat în sacoşa ei neagră de pînză pe care i-o ştiam dintotdeauna.

— În ziua cînd vei avea copii, te vei simţi mai puternică, o să vezi, îmi spusese ea de multe ori.

Sfîrşită cum eram, plîngeam tot timpul, fără vreun motiv anume, dar ea îşi păstra optimismul :

— E din cauza naşterii, cînd abia ai născut, vezi totul în negru. O să-ţi treacă, aşa cum ţi-a venit.

Bucuria de a ne putea îngriji pe Justine şi pe mine, i-a redat seninătatea şi veselia. Cînd era frumos afară, se aşeza în grădină lîngă leagăn. Justine se juca cu papucii ei, uimită peste măsură de agitaţia propriilor degeţele, pentru ca, cîteva clipe mai tîrziu, cu privirea înceţoşată, să se întoarcă în lumea ei de nepătruns. Mama lăsa atunci lucrul, făcea cîţiva paşi pe terasă, se apleca şi culegea un fir de rezedă pe care îl apropia de năsucul copilului :

— Miroase, draga mea, miroase.

Mînuţele Justinei se agitau nesigure, stîngace, apucau codiţa ce li se întindea şi o făceau bucăţele imediat.

— Uită-te, seamănă cu Victor, exclamă mama fericită. I-ai spus lui Victor că seamănă cu el?

Fruntea fetiţei mele s-a lăţit peste măsură, modificînd tot echilibrul feţei, iar în locul părului negru din primele zile a apărut un puf fin şi blond.

Mă stăpînea o neliniştе cu neputinţă de depăşit temîndu-mă în orice moment de vreo boală sau vreun accident. Un prieten de-al lui Michel a venit să mă vadă cu una din primele maşini care circulau pe-atunci pe la noi şi ne-a propus să ne plimbăm. Am acceptat fără nici o plăcere şi la fiecare schimbare de viteză îmi imaginam moartea noastră care va face din Justine o orfană. Cînd fetiţa nu voia să mănînce, mama, înţeleaptă, îmi dădea curaj:

— Nu ţi-e şi ţie mai foame într-o zi decît în alta? Creşte, asta-i important. Doar n-ai vrea la două luni şi jumătate să meargă şi să vorbească ca un copil mare!

Unchiul Victor mi-a recomandat să schimb aerul. Michel şi cu mine doream să plecăm de-acasă, iar Alpii valaizani începeau să fie la modă. Un vecin ne-a vorbit despre un mic lac odihnitor şi verde spre care coborau să se adape păduri de lariţe. Scurtele plimbări nu aveau să-l obosească pe Michel. Ne-am hotărît să petrecem primele trei săptămîni din luna august la un hotel din apropiere şi s-o luăm şi pe Justine cu noi. Nu mai fusesem dincolo de Lausanne sau Mésières de cînd ne-am întors din călătoria de nuntă. După două ore de tren am coborît la Martigny de unde urma să luăm trăsura cu cai a poştei. Am intrat în cel mai apropiat restaurant ca să încălzesc biberonul Justinei. De pe terasă, vedeam toată piaţa în care se ţinea tîrgul. Valaizanele, mai zvelte decît femeile pe la noi, purtau fuste negre atît de scurte, încît la fiecare pas apărea de sub ele marginea de sus a botinelor cu care erau încălţate, iar pălăriile lor înguste cu panglici în culori vii protejau mai bine de vînt decît ale noastre. Galbenă sub platani, trăsura poştei străluceşte. Cu pulpele strînse în nişte oribile fîşii cenuşii, cîţiva străini purtaua în spate rucşacuri din care se vedeau corzi şi pioleţi.

Trăsura a plecat plină ochi de călători și bagaje mici care n-au mai încăput în remorcă. Urcam panta în pasul cailor. Cu harta în mînă, sub privirile ironice ale localnicilor, turiștii identificau crestele, trecătorile sau piscurile. Greierii ne salutau cu sunetele lor stridente. Sătulă, Justine adormise în brațe la mine. Michel m-a întrebat îngrijorat :

— Nu ești obosită ?

— Ah ! nu ; aș putea să merg așa pînă la capătul lumii.

— Cu un copil, nu se poate.

Dîndu-mi seama că s-a gîndit la sănătatea lui care nu-i permitea drumuri lungi, i-am pus mîna pe braț.

— Justine înseamnă mai mult decît toate călătoriile.

Altitudinea i-a făcut totuși bine. În scurtele noastre plimbări, împingeam căruciorul copilului. Ba chiar o dată sau de două ori, după-amiaza, am putut face turul micului lac. Hotelul era liniștit. Michel și-a găsit încă din prima zi parteneri de șah și conversații. Femeile vorbeau despre copii și boli. Cele cinci mese ale Justinei mă fereau de compania lor. O țineam mult timp în brațe, lipită de mine, cu obrazul lîngă al meu. Gemea de satisfacție și adormea pe loc. Într-o seară, coborînd în salon la Michel, am auzit vorbindu-se englezește. Prezentările s-au făcut repede. Doi tineri medici scoțieni, poposiți la hotel, se antrenau în împrejurimi înaintea unor ascensiuni serioase. Seara mi s-a părut scurtă. A doua zi au plecat înainte de a se lumina și i-am văzut întorcîndu-se spre seară, cu fața arsă și încălțările albe de praf.

— De ce nu veniți și dumneavoastră cu noi ? m-a întrebat cel mai înalt, care se numea Christopher, întinzîndu-mi două flori de colț.

Am rîs :

— O femeie nu cutreieră munții fără soțul ei. Și apoi, cine ar avea grijă de fetiță ?

— Soțului dumneavoastră i-ar prinde bine mișcarea.

— E bolnav.

— Ah ! vă cer iertare.

Nimic indiscret în privirea blîndă și gravă a lui Christopher care a spus apoi cu bruschețe :

— Soția mea a murit acum un an. A murit la naștere împreună cu copilul.

Nu am apucat să spun ceva, să-mi exprim simpatia, că s-a și îndepărtat. Am urcat să văd de Justine. Cînd am coborît pentru cină, patroana hotelului mi-a propus să se ocupe de fetiță și să-mi împrumute niște bocanci solizi dacă voiam să plec cu englezii în excursie. Michel era deja de acord cu acest plan : o zi de evadare o să-mi facă bine. Poate, în ceea ce-l privește, se bucura și el să scape cîteva ore de grija permanentă ce i-o purtam.

Trezitul în plină noapte, ceașca de cafea băută în bucătărie, mersul regulat, monoton și îmbătător într-o singurătate împărtășită care țesea între noi legături de prietenie ; tufa de garoafe pitice de un roz intens la piciorul unei stînci, refugiul pustiu și primitor, turma de oi care cobora la vale pe grohotiș de cealaltă parte a torentului : unele zile par atît de senine, încît, pe moment, nu-ți vine să spui nimic, dar apoi cele mai mici amănunte izbucnesc ca o lumină în noapte.

Mănunchiuri întregi de degetăruți mov și delicați luaseră cu asalt primele blocuri de zăpadă ce începeau să se topească, pietricele acopereau fîșiile de iarbă pitică, aerul aducea mirosul mineral al ghețarului ce se ascundea la fiecare denivelare a morenei. La un moment dat, tovarășii mei de drum mi-au dat niște ochelari ciudați cu sticla groasă și fumurie, cu o margine lată metalică, apoi și i-au pus și ei ca să înțeleg ce am de făcut. M-am supus fără tragere de inimă, pentru că niciodată excesul de lumină nu m-a deranjat, nici măcar în miezul verii ; deodată m-am împleticit cînd să intrăm într-un crater orbitor ; soarele, prins în capcana uriașei oglinzi, se reflecta peste tot în jurul și deasupra noastră. Am izbucnit în rîs de bucurie, de uimire, de libertate și încredere recîștigată, iar Christopher a rîs și el :

— Îmi place să vă văd fericită.

Cînd am făcut un popas, ceva mai sus, i-am simțit privirea în spatele sticlelor fumurii așezîndu-se pe umărul meu ca o pasăre și aș fi vrut să-mi reazăm capul de vesta lui maro de lînă. M-am apropiat de el :

— Cum să vă mulțumesc ?

— Rămîneți așa cum sînteți. Acceptați... totul.

După amiază, coborîrea ne-a grăbit pasul și ne-am

îndepărtat unii de alţii, aşa încît n-am mai schimbat nici o vorbă pînă la refugiul primitor de dimineaţă. Micul nostru lac era ascuns de pădurile ce se iveau la dreapta torentului şi se grăbeau în întîmpinarea lui. Aşezaţi la soare, ne-am rezemat de peretele de lemn înnegrit, în timp ce sub noi valea plutea într-un abur albăstrui ; Christopher a vorbit despre India unde se născuse şi unde se va întoarce după ce-şi va termina stagiul. Cînd m-am ridicat, după acest ultim popas, cu picioarele grele, cu capul golit, străin de corpul epuizat, ştiam că nu-l voi mai vedèa niciodată pe tovarăşul meu de vacanţă ; m-am simţit tristă şi fericită că sînt aşa, ca atunci cînd te trezeşti dintr-un vis.

Mai multe grupuri de turişti pe terasa hotelului pîndeau sosirea noastră, iar Michel a repetat de cîteva ori :

— Nu ştiam că m-am însurat cu o alpinistă.

Scoţienii au plecat a doua zi cu un ghid pentru un drum de mai multe zile. S-au întors în ajunul plecării noastre. Christopher a bătut la uşă în timp ce făceam valizele :

— Drum bun, Louise.

— Dumitale trebuie să-ţi urez drum bun, i-am răspuns cît am putut de vioi.

A aruncat o privire spre leagănul în care Justine îşi mişca picioruşele surîzînd şi scoţînd sunete pline de satisfacţie.

— Ai grijă de dumneata, Louise, ai grijă de Justine şi de dumneata.

— Ai grijă de dumneata Christopher.

A şovăit, s-a aplecat, m-a sărutat pe obraz, brusc, aşa cum făcea fratele meu Jean.

Nu a venit să dea mîna cu noi a doua zi, la plecare. Doar prietenul său se învîrtea în dreapta şi în stînga, uitîndu-se dacă ne-am luat toate bagajele şi regretînd că se desparte de cel mai bun partener de şah.

II

FRANÇOIS NE AŞTEPTA LA GARĂ. Ca să combată mana, pusese să se stropească în mai multe vii

cu sulf. Imense parcele albăstrii urcau dinspre lac înspre pădure. Mătuşile se plîngeau de nesfîrşitele certuri dintre fermierii noştri de la Praz-Lovaz şi de delăsarea lor. Din nou fuseseră nevoiţi să sacrifice o vacă de lapte ; din cauza vremii ploioase, secerişul început prea tîrziu se încheia acum în condiţii neprielnice, iar o parte din boabe începeau să încolţească. Dacă voiam să schimbăm aerul, spunea mătuşa Marthe, mai bine am fi urcat la Jorat, să vedem ce mai e pe-acolo, decît să ne pierdem vremea la catolicii ăia din Valais.

— Bine, bine, totul e în ordine, repeta Michel, surprins că a suportat fără greutate călătoria şi mulţumit că e din nou acasă.

Peste o lună ne vom pregăti pentru cules, iar apoi, odată cu deschiderea sesiunii Marelui Consiliu, se va reîntoarce la oraş, la obiceiuri şi la prieteni. Socialiştii, rămaşi la putere în Lausanne de mai mulţi ani — oare nu ei încurajaseră atîtea revendicări şi greve? — păreau să fie definitiv în minoritate. Michel era încrezător. Susţinea că liniştirea spiritelor şi munca vor aduce cu ele prosperitatea ţinutului.

În primele zile ale lui octombrie, am început să culeg strugurii de masă din locurile cele mai însorite, din spatele casei. Agăţînd în cămară la rece ciorchinii fără nici o pată care se vor păstra pînă la Crăciun, făceam socoteala zilelor şi a lunilor : încă nu-i spusesem lui Michel că cel de-al doilea copil al nostru se va naşte la anul, în iunie.

Această sarcină a trecut mai repede decît prima. Baia Justinei, mesele Justinei, somnul şi felul cum creştea Justine, jocurile care o făceau să rîdă în hohote, erau pentru mine adevărate momente de desfătare. Au venit pe urmă o mie şi una de pregătiri pentru căsătoria fratelui meu, la care s-au adăugat grijile mamei :

— Tare mă tem că Fernande se gîndeşte mai mult la toaleta ei decît la casă. Mă crezi că de-abia ştie să facă nişte ochiuri? Şi ai zice că n-a lucrat niciodată în grădină.

În timp ce cumnata mea se instala la Morettes, prietena mea Anne-Marie s-a logodit şi a plecat.

Vizita şi-a anunţat-o printr-o ilustrată. De cum a sosit, mi-am dat seama că avea să-mi spună ceva impor-

tant. Am îmbrăcat-o gros pe Justine şi ne-am dus în grădină. După ce am pus fetiţa pe o pătură, am întrebat-o :

— Ce e cu tine ?

Aştepta doar întrebarea mea ca să vorbească. Din explicaţiile şi amintirile ei foarte recente am înţeles esenţialul : la cazinoul din Saxon a cunoscut un prinţ rus care a cerut-o în căsătorie. Urmau să locuiască la Saint-Pétersburg.

— Saint-Pétersburg !

— Vom veni în Elveţia din doi în doi ani.

Profitînd de lipsa mea de atenţie, Justine se îndepărta în patru labe şi se apropia de scările care coborau spre livadă, asemenea acelor broscuţe ţestoase, pe care ai senzaţia că poţi să le ajungi din urmă uşor şi care dispar în cîteva clipe cu mersul lor încet şi încăpăţînat. Am adus fetiţa înapoi şi am întrebat-o :

— Şi o să te măriţi peste o lună ? Veţi avea destul timp să vă cunoaşteţi ?

Anne-Marie a izbucnit în rîs şi m-a îmbrăţişat :

— Totul e uşor cînd iubeşti cu adevărat.

Michel nu a mai avut nici o criză de cîteva luni. Fetiţa nu îl interesa prea mult, o privea de departe ca pe un mic animal ce creşte încet şi apoi punea întrebări neaşteptate :

— Cînd o să-i iasă dinţii ?

— Nu trebuia deja să meargă ?

Fără să vreau, pînă la urmă mă speriam şi eu ; mama mă liniştea :

— În urmă faţă de vîrsta ei, fetiţa asta ? Dar, uită-te la ea !

Cele două sesiuni ale Marelui Consiliu l-au absorbit pe Michel toată iarna. Spre sfîrşitul lui martie, s-a decis brusc să înceapă construcţia unui grajd şi să extindă casa.

Fermierul nostru de la Jorat venea cu regularitate să-şi verse năduful. O vrajbă stăruia de mult între el şi lăptarul satului. Şi pe deasupra, cu toată ţuica pe care i-o lăsam fără să plătească taxă şi care ar fi trebuit să-l facă să ne vindece vacile de balonare, animalele păreau urmărite de blestem. Dacă le-am coborî

toamna să-şi petreacă iarna sub ochii noştri, am avea cîteva luni de linişte.

Una din viile noastre, în josul drumului, la mai puţin de o sută de metri de casă, era tot mai puţin rentabilă. Loc numai bun pentru o construcţie destul de încăpătoare care urma să fie în acelaşi timp grajd pentru cai, adăpost pentru căruţe, şură de fîn şi staul pentru vite. Michel a cerut un extras din cartea funciară. Şi-a scos planşa de desen şi echerele, a făcut planurile amănunţite şi a convocat antreprenorii. În partea dinspre casă urma să fie amenajată o încăpere mare de primire deasupra unei magazii. Sus la etaj, încă două camere pentru copii. Michel, pînă atunci nepăsător faţă de timpul care trece, părea cuprins de o vie nerăbdare. Cînd i-am sugerat să amîne începerea lucrărilor pînă după naşterea celui de-al doilea copil, mi-a răspuns repede, fără nici o ezitare :

— Nu, trebuie să terminăm înainte de cules.

Mătuşile vînau fără spor praful care se ridica din zidurile şi tavanele găurite.

Odată cu vremea bună, dornici să evadeze din tribunal, din notariat sau din birouri, prietenii lui Michel se întîlneau la trenul de ora cinci. Cele douăzeci de minute de mers pe jos de la gară pînă la noi îi încălzeau şi ajungeau însetaţi. Plăcerea de a-i primi nu mai era cea dinainte deoarece, în tovărăşia lor, vrînd să dovedească că era complet restabilit, Michel mînca şi bea prea mult. Se instalau sub bolta de viţă unde le aduceam vin şi covrigei. La bucătărie, mătuşile băgau plăcinte în cuptor. Era ora ultimei mese a lui Justine. Îmi plăcea felul în care se lipea de mine. Aveam ritualurile noastre, peste care mai săream cînd erau vizite. Ocupată cu toaleta fetiţei, aruncam cîte o privire pe terasa acum goală : bărbaţii coborîseră în pivniţă să guste vinul cel nou şi să compare conţinutul butoaielor. Sărutam fetiţa, o înveleam în grabă şi fugeam să-i anunţ că cina era servită pentru că, urcînd scările, Michel şi invitaţii săi vor vorbi deja mai tare şi vor rîde din te miri ce. Doamna Elisa se aşeza în capul mesei, în fotoliul care îi era rezervat. Michel, în faţa mea. Mătuşile ne serveau. Într-o zi, am protestat.

— Atît de aproape de soroc nu mai sînt prezentabilă.

Pe la noi, e ceva firesc ca bărbaţii să se aşeze

singuri la masă. Dar Michel a insistat, poate pentru că prezența mea dovedea că e iarăși în putere :

— Nu ai fost niciodată atît de frumoasă. Și ce ne-am face fără stăpîna casei ?

Presărată cu glume răsuflate, conversația mă obosea. Mi-era cald : mi-era somn. Fumul țigărilor de foi mă deranja. Mă retrăgeam imediat după ce se serveau lichiorurile. Mă aplecam deasupra patului Justinei, îi aranjam plăpumioara, apoi mă rezemam de pervazul ferestrei. De pe cealaltă parte a lacului, luminile satelor savoiarde mă chemau ; mi-era ruşine de tristețea mea ; nu ar fi trebuit oare să mă bucur de buna dispoziție a lui Michel, de progresele fetiței, de apropiata naştere a celuilalt copil ? Umblam încoace și încolo prin cameră, aşteptam momentul cînd vizitatorii, gălăgioşi, aveau să plece. În sfîrşit, Michel urca, cu mustața mirosind a rachiu și cu un licăr de dorință în privire. Se plîngea de indiferența mea, iar eu mă făceam că dorm.

III

DUPĂ O NOAPTE DE CHINURI, am născut un băiat : Michel-Louis-Victor.

— În sfîrşit, te-ai scăpat de-o grijă, a comentat Doamna Elisa și i-a oferit fiului ei un ceas din aur care suna orele, jumătățile și sferturile.

Abcesele pe care le avusesem la sîni cu un an înainte nu-mi permiteau să alăptez. Victor a adus o bonă din Lausanne. Aceasta se spăla meticulos pe mîini, schimba de trei ori pe zi perna copilului, dilua laptele cu apă și îl îndulcea cu o precizie de chimist. Cu ceasul în mînă, fierbea apoi acest amestec ca să-l sterilizeze. Copilul vomita fără încetare, urla nopți întregi, slăbea văzînd cu ochii. La un moment dat, am asistat și eu la pregătirea biberoanelor : bona cu diplomă uitase să adauge la dozaj apa evaporată prin îndelungata fierbere.

Deşi voinic, abia după multă vreme Michel-Louis a început să aibă un somn liniştit. Ne trezea în fiecare noapte. Michel, care renunțase la cura sa din fiecare an ca să poată supraveghea lucrările de construcție, dădea semne de nervozitate. În preajma Sărbătorilor

care se pregăteau la Beaulieu, a găsit cu greu mînă de lucru. Pentru celebrarea centenarului Cantonului Vaud l-au solicitat pe compozitorul Emil Jacques-Dalcroze, despre care Anne-Marie îmi vorbise de multe ori. S-au rezervat locuri pentru deputaţi şi familiile lor. Ardeam de dorinţă să-l însoţesc pe Michel, dar mătuşile, mama, ba chiar şi doctorul Bergier au fost de aceeaşi părere : ar fi prea obositor atît de repede după naştere.

Odată cu căldurile din iulie, Michel a început să aibă uşoare accese de sufocare. Cum schelăria construcţiei era deja terminată iar muncitorii puneau podelele în camera cea mare, puteam să plecăm liniştiţi de la Croises şi să ne ducem pentru vreo săptămînă sau două la Praz-Lovaz. Cu scrisul său elegant şi uşor înclinat, Michel a făcut o listă cu instrucţiuni pentru antreprenori. Între băncile căruţei, François a legat cuferele, pătuţul Justinei şi căruciorul copilului, încît, preţ de două ore cît a durat drumul, păream nişte emigranţi.

De două generaţii, Praz-Lovaz era arendat familiei Jordan. Albert, soţul Elisei, pusese să se construiască la fermă un apartament de vacanţă unde Michel şi surorile sale îşi petrecuseră în timpul copilăriei toate verile. Pentru prima oară, mă simţeam la mine, liberă să hotărăsc meniurile şi să mă ocup de copii, fără să mă apese la fiecare gest privirea critică a mătuşilor sau ironia sceptică a Doamnei Elisa. Cişmeaua cu susurul ei familiar mă ducea cu gîndul la Morettes. În aerul mai curat de aici, Michel respira mai uşor. Totuşi, tocmai prezenţa copiilor îl punea pe gînduri : va trăi oare destul ca să-şi vadă fiul mare şi să şi-l facă prieten ? Treburile din gospodărie nu-mi lăsau prea mult timp liber. Cînd, în sfîrşit, puteam să mă aşez, iar Michel îmi citea :

„Sub acoperişul meu, cînd sufl-al primăverii vînt,
Păsările migratoare s-au întors douăzeci de ani la rînd ;
Dar, iată, în această vară, cuibul
nu mai are rîndunelele de odinioară."

gîndurile mele se întorceau, fără să vreau, la miile de treburi care mai rămîneau de făcut pînă seara.

Pierre Jordan venea adesea după cină, ars de soare, uscat, cu mişcările ţepene după o zi de seceriş.

— Bună seara, Domnule Croisier.

— Bună seara, Pierre.

— E voie?

— Te aşteptam.

Deşi Michel îl tutuia pe Pierre care îi vorbea cu dumneavoastră, tonul era prietenos. Se stimau unul pe altul pentru ceea ce îi deosebea: Michel îl admira pe băiatul de vîrsta lui care muncise alături de cei mari în timp ce el se juca cu surorile sale. Îi plăcea sănătatea, felul de-a vorbi direct şi chiar şi furiile acestuia. Pierre respecta în Michel omul politic, unele expresii de la oraş, firea cumpătată şi viaţa sa aproape trîndavă.

Soţul meu îi întindea un pahar de rachiu de cireşe:

— Bună recolta, astăzi? Răspunsul era prudent:

— Nu ne putem plînge. Numai să ţină vremea.

Pe urmă se felicitau unul pe altul de ce bine arătau copiii. Jordan avea doi băieţi, prinşi şi ei cu secerişul.

— Şi Ménétrey? întrebă Michel, după ce terminau cu politeţurile.

— Cît sînteţi aici, Domnule Croisier, n-are încotro, dar cum o să plecaţi...

— Spune-i să treacă pe la mine.

— Să-i spună altcineva. Am şi eu onoarea mea, ca şi dumneavoastră.

Ménétrey pretinsese că fermierul boteza laptele. După această calomnie represaliile se ţinuseră lanţ. Michel umplea paharele şi aducea vorba despre culturi. Socoteau furajul pentru vitele ce urmau să treacă iarna la noi. Alcoolul îi dădea în sfîrşit curajul lui Jordan să aducă vorba despre ce-l durea mai mult:

— Vedeţi, Domnule Croisier, pentru amîndoi lucrurile sînt prost împărţite. Praz-Lovaz nu vă aduce decît necazuri. Eu, ca şi tatăl meu, m-am născut aici. N-am putea oare să cădem la învoială? Am pus ceva deoparte şi, cu o ipotecă, m-am interesat...

— Ce-ai cîştiga dac-ai fi proprietar? îi întorcea întrebarea Michel. Cu impozitele şi cu reparaţiile casei, ai fi la cheremul unui an slab sau al unei epidemii. Crezi oare că scot ceva din pămîntul ăsta?

— Tocmai, spunea Jordan, de vreme ce nu vă aduce nimic, nu ar fi o pierdere pentru dumneavoastră. Şi în timpul verii, dacă inima vă dă ghes, veţi fi oricînd binevenit cu Doamna Louise şi copiii.

— Lucrurile nu sînt aşa simple. Praz-Lovaz nu a fost niciodată cumpărat sau vîndut. Străbunica mea, Amélie Pache, a intrat odată cu el în familie. Sînt răspunzător de acest pămînt pînă în ziua cînd fiul meu se va putea ocupa de el.

— Fiul dumneavoastră va avea destule griji cu viile. Fiecare ar trebui să aibă pămîntul pe care-l munceşte.

— Şi să moară de foame pe el? O recoltă bună nu foloseşte la nimic dacă nu poţi s-o vinzi. Urmau cifre şi exemple.

— Să nu ne grăbim, încheia Michel. Să vedem mai întîi cum o să fie iarna.

Din bucătărie unde spălam vasele de la cină, auzisem toată discuţia. Mi se părea că aveau şi nu aveau dreptate amîndoi. Nu lucrezi oare mai cu tragere de inimă pe un pămînt care e al tău? Dar, în aceeaşi măsură, nu ajungi sclavul lui? Îmi aduceam aminte de vremea cînd, doborîţi de oboseală şi griji, luptam ca să salvăm pămîntul de la Morettes.

IV

DE CÎND NE-AM ÎNTORS ACASĂ, încheierea lucrărilor, aranjarea camerelor noi, culesul, iar apoi deschiderea sesiunilor la Marele Consiliu, l-au prins cu totul pe Michel. Îmi petreceam cea mai mare parte a timpului cu copiii. Din cînd în cînd, trecea pe la noi doctorul Bergier. Citeam şi reciteam scrisorile de la Anne-Marie şi-i răspundeam pe îndelete, mai direct decît atunci cînd îi scriam lui Mary, al cărei spirit critic mă bloca uneori.

La început, prietena mea ne-a trimis scrisori lungi, pline de amănunte şi de poveşti hazlii. Apoi mesajele au devenit tot mai rare. A fost însărcinată, a pierdut sarcina. Din acel moment, neînţelegerile cu familia soţului ei s-au înmulţit.

Nici veştile de la Mary, sau mai degrabă de la David, nu mai erau ca altădată. Bolnav, acesta s-a hotărît să-şi lichideze afacerile din California şi îl zorea pe Victor să vină să-l viziteze înainte de a pleca din America. „Să vină şi Louise cu tine. Să ia fetiţa, iar pe cel mic să-l lase mamei sale. Spune-i că tineretul învaţă din călătorii". Ultima frază i se adresase Justinei şi, deopotrivă, mie ?

Visam să traversez oceanul pentru plăcerea de a visa. Devenisem peste măsură de anxioasă, nu-mi slăbeam copiii din ochi, iar cînd Michel se întorcea de la Lausanne mai tîrziu decît fusese vorba îmi pierdeam capul. La plecarea lui Victor, puţin înainte de Crăciun, însărcinată pentru a treia oară, am răsuflat uşurată că nu mai trebuia să iau o hotărîre.

Mama nu şi-a ascuns nemulţumirea :

— Nu ai şi aşa destulă treabă ? O fetiţă, un băiat, era destul. Cu boala lui Michel, cine ştie ce ne aşteaptă !

Îmi spusese de atîtea ori că fratele meu şi cu mine au fost toată bucuria ei, şi că încă un copil, dacă ar fi fost să fie, ar fi făcut-o fericită ; se arătase atît de îngrijorată pe vremea cînd, la începutul căsătoriei, nu rămîneam însărcinată, încît nemulţumirea ei m-a surprins. Am înţeles că e urmarea prezenţei nedorite a Fernandei la Morettes.

Cele două femei vedeau intenţii jignitoare într-o vorbă sau un gest oarecare şi în loc să se lămurească imediat, chiar cu riscul de a se ciocni pe faţă, îşi rumegau ciuda. Încercam să o îmbunez pe mama :

— Îţi faci gînduri degeaba, las-o pe Fernande să se obişnuiască.

Pe de altă parte, eram numai zîmbet cu cumnata mea ca s-o fac să înţeleagă că nu ţineam partea mamei. În zadar. Pînă la urmă o lăsam pe mama să-şi verse năduful. Îmi povestea supărarea din ziua aceea, în ochii mei, măruntă, chiar inexistentă, monstruoasă, pentru ea, care repeta de zece ori amănuntul ce o jignise.

Aflînd de lărgirea paternităţii sale, Michel s-a arătat la fel de entuziasmat ca şi mama. Justine tocmai avusese otită, iar plînsetele ei ne-au ţinut treji cîteva nopţi în şir. A încercat să glumească.

— Va trebui să construim o cameră pentru copii dea-

supra noului grajd, altfel un an sau doi nimeni nu va mai putea dormi în casa asta.

Din fericire, în ziua în care moaşa mi-a spus că am gemeni, Victor se înapoiase deja. A fost, de altfel, singurul care s-a bucurat fără vreun alt gînd cînd i-a văzut pe Georges şi Robert, plăpînde fiinţe, care compromiteau echilibrul familiei. Doamna Elisa, purtătoarea de cuvînt a familiei Croisier, mi-a spus :

— Nu ai nici o vină, fata mea. Bieţii copii. Vor trebui să-şi cîştige pîinea în altă parte. Important este ca pămîntul, în întregime, să-i rămînă lui Michel-Louis.

Iar mama m-a avertizat :

— Mai mulţi fii într-o familie înseamnă rivalităţi, griji şi supărări toată viaţa.

Vecinele, aplecate deasupra leagănelor, preziceau cînd gemeni adevăraţi, cînd nu : mezinii mei vor fi nedespărţiţi, îşi vor alege aceeaşi meserie, se vor îndrăgosti de aceeaşi femeie, ca şi cum n-ar avea amîndoi decît o viaţă sau, dimpotrivă, unul fiind mai puternic decît celălalt, vor suferi din cauza asemănării dintre ei şi îşi vor sublinia cele mai mici deosebiri.

Eu eram mult prea prinsă cu treburi ca să-mi fac griji cu ce va fi. Sugarii aveau nevoie de şapte mese pe zi. Michel-Louis, mai vioi decît Justine la vîrsta lui, dar prea mic ca să treacă peste marginea ţarcului, se arunca cu capul în jos spre libertate. Cobora pe fundulet, treaptă cu treaptă, toate scările pînă la poartă. Îl găseam în mijlocul drumului.

Crăciunul, Paştele, lăstăritul, culesul, toate sărbătorile din an păreau adunate într-una singură : aveam impresia că trecem direct de la una la alta fără pauză. Michel a fost de cîteva ori la băi, singur, la Baden. Indispoziţiile lui, fără gravitate timp de cîţiva ani, mult mai puţin îngrijorătoare decît crizele care îl doborîseră înainte de naşterea Justinei, făceau acum parte din viaţa noastră ca şi guturaiul, rujeola sau durerile de dinţi ale copiilor.

Anne-Marie nu-mi scisese de mult. I-am trimis cîteva rînduri tatălui ei. Am primit un răspuns confuz, aproape ilizibil, în care era vorba de depresie şi sanatoriu. Nu ştiam că Anne-Marie s-a întors în ţară. Cînd mi s-a permis s-o vizitez, m-am trezit în faţa unei femei blajine, indiferente, care-şi trecea timpul desenînd

personaje ciudate, cu ochii plini, fără pupilă sau privire, pe care le colora violent. Se gîndeau s-o instaleze la Cully, orăşelul copilăriei sale, al cărei peisaj familiar o va linişti.

Mi-au trebuit doar cîteva zile ca să-mi dau seama că Georges şi Robert erau gemeni falşi. Cele două sute de grame diferenţă de la naştere au devenit două kilograme. Georges înfuleca tot ce-i cădea în mînă. Robert scuipa fiecare bucăţică înghiţită în silă. La un an şi jumătate stătea cuminte în ţarc jucîndu-se cu biluţele, în timp ce fratele său se bătea cu Michel-Louis.

Într-o duminică însorită, întorcîndu-se de la plimbare, unchiul Victor a venit pe neaşteptate la ora ceaiului. S-a aşezat, a luat-o pe Justine pe un genunchi iar pe Michel-Louis, pe celălalt. În picioare, în scaunul lui cu rotiţe, Georges îşi arunca cît colo jucăriile ca să protesteze că este lăsat singur. Tocmai îl culcasem pe Robert care părea istovit. Victor mi-a spus să-l las să doarmă; urma să-l vadă la plecare. Poate răcise; zilele astea de aprilie sînt periculoase pentru cei foarte mici ca şi pentru bătrîni, pentru că soarele încălzeşte deja, în timp ce aerul e încă rece, iar la umbră e frig.

Robert, foarte palid, s-a uitat la noi cu ochii mari fără nici un zîmbet. Unchiul s-a aplecat, i-a palpat adbomenul, cerîndu-mi o linguriţă ca să se uite în gît:

— A tuşit? De cînd nu mai are poftă de mîncare? Îmbracă-l bine, prefer să-l duc acum la spital.

— Dar nu are febră! Şi am verificat, punîndu-i mîna pe frunte şi la încheietură.

— E mai prudent să-l izolăm.

— E grav?

A şovăit:

— Poate difterie, guşter, cum se spune. Iar eu am înţeles că acel „poate" l-a spus ca să mă cruţe.

— Îmbracă-l, a repetat unchiul, sper că François e încă pe-aici, o să-i spun să înhame.

Cînd s-a întors, copilul era gata; îmi pusesem pălăria şi aveam pregătită o geantă de călătorie. Victor se uita la Robert cu calmul profesionistului.

— Mai bine rămîi acasă. Nu vei putea face nimic mai mult decît infirmierele, iar ceilalţi copii au nevoie de tine. Am spus că mama poate să-l ia pe unul din băieţi la ea. Victor a insistat:

— Difteria e contagioasă și periculoasă, chiar pentru adulți.

— Nu mai mult pentru mine decît pentru tine.

— Medicii sînt imunizați.

Vocea lui calmă contrasta cu vorbele mele repezite. Aș fi vrut să spun că mamele au forțe ascunse în stare să vindece, dar mi-a fost teamă că bănuiala lui o să mă cuprindă și pe mine. Am luat copilul.

— Dă-mi-l, a spus.

L-am sărutat pe Michel în timp ce unchiul Victor cobora scara cu copilul în brațe.

V

ÎNTR-UNA DIN REZERVELE SPITALULUI. Îl țin pe Robert lipit de mine în timp ce unchiul îi smulge din gît o pieliță maronie și cauterizează punctele atinse. Abia dacă plînge, se uită la noi cu o privire întrebătoare și istovită, adoarme din nou imediat ce îl pun în pătuț. Victor îmi spune că trebuie neapărat să-i dau siropul la intervale regulate. Infirmiera îmi pune un pat pliant în cameră, așază lampa mică pe noptieră. Sîntem într-o celulă, rupți de lume, și nimeni nu știe dacă vom ieși de aici vii sau morți.

Auzisem uneori în jurul meu vorbindu-se despre falsul gușter și niciodată nu m-am temut de cel adevărat, crezînd că nu mai există.

Spre miezul nopții, Robert a fost cuprins de o tuse uscată care a continuat la intervale regulate. Dimineața nu avea febră, dar i-a trebuit aproape o oră ca să-și bea biberonul. Nu s-a mai format nici o pieliță pe amigdale. Totuși Victor a cauterizat în două rînduri petele suspecte. Spre seară, accesele de tuse au devenit mai dese și mai surde, dar între ele copilul aținea. Cînd infirmiera ce intra în tura de noapte a venit să-mi aducă ceai și să vadă cum merge lampa, am întrebat-o :

— Nu e mai rău decît ieri, nu-i așa ? Am cîștigat totuși o zi.

A părut surprinsă, apoi cu un suspin plin de reproș și milă :

— Nu vi s-a spus că un copil mai mic de doi ani nu poate fi operat ?

Am tresărit :

— Operat ?

Mi-a explicat că medicii incizau gîtul şi traheea şi introduceau o canulă ca bolnavul să nu moară asfixiat. Intervenţia, care oprea înaintarea bolii la adulţi, îi dobora pe cei foarte mici.

Vegheam ; din cauza oboselii orele păreau nesfîrşite ; nici veşnicia nu mi s-ar fi părut prea lungă pentru a pîndi respiraţia sacadată a copilului meu. Accesele de tuse, mai rare acum, îl înspăimîntau mai tare. Se sufoca. Îl luam pe genunchi, apoi, după ce se liniştea, îi dădeam să înghită cîteva picături de lapte îndoit cu apă şi îl ţineam în braţe pînă cînd adormea. Luptînd cu somnul, rememoram lungul trecut, dens, al acestui băieţel, poate fără viitor. Mi-a venit în minte prima imagine a gemenilor, pe cînd încă nu-i deosebeam unul de altul pe aceşti omuleţi mai mici, mai fragili şi cu pielea mai zbîrcită decît fuseseră Justine şi Michel-Louis. Mama îi pusese în pat, lîngă mine, unul în stînga, altul în dreapta, spunînd :

— Ia uitaţi-vă la frumuşeii ăştia. Michel, stai jos. Nu ieşi din cameră pînă nu eşti în stare să-i deosebeşti.

— Să-i deosebesc ? Nimic mai simplu ; n-avem decît să legăm o panglică roz unuia şi alta albastră celuilalt.

Mama s-a prefăcut că se supără :

— Nu vezi că tenul omuleţului ăstuia — şi arătă copilul aşezat în stînga mea — este mai închis decît al fratelui său ? Are gura mai mare, delicată şi nişte urechi caraghioase, clăpăuge. Dă-mi un plasture. O să i le lipim imediat, altfel colegii lui de clasă o să-l ia peste picior.

Michel a izbucnit în rîs şi cred că doar mama reuşea cîteodată să-l înveselească cînd se afla în faţa gemenilor care îl descumpăneau.

— Uită-te, Louise, continuă mama, se lipeşte de tine, are nevoie de căldură şi de protecţie. Cum o să-i spui ?

Am spus Robert, poate din simplă asociaţie de idei. Cum se chema basmul în care cel mai mic, cel mai neajutorat dar şi cel mai şiret se numea Robert ?

— Robert ? Robert Croisier ? Dumneata ce zici ? l-a întrebat mama pe Michel.

— Nu a fost niciodată vreun Robert în familia Croisier, nici în familia mamei mele.

— Nici în familia Moraz nu a fost nici unul. Va fi primul. Şi acum, să-l cunoaştem pe fratele lui, a continuat mama, arătînd copilul aşezat în dreapta mea.

Fără nici o şovăire am declarat :

— Este lacom, nerăbdător ; deja se plictiseşte în patul ăsta, o să facă întotdeauna ce-o să-l taie capul şi se va descurca singur.

Vorbisem foarte sigură de mine. În ceasurile de după naştere, o mamă are darul de a cunoaşte destinul copilului său pe care întîmplările vieţii de zi cu zi îl estompează mai apoi.

— Ar trebui un nume scurt, a propus Michel, practic. O să răguşim tot strigînd copiii ăştia în toată casa.

— Georges ?

— Justine, Michel-Louis, Robert, Georges ? De ce nu ? Michel, du-te după dicţionar şi vezi cine au fost Sfîntul Robert şi Sfîntul Georges ?

Ca o bună protestantă ce era, mama nu avea încredere în sfinţii din calendar. Totuşi, fără strămoşi cu acelaşi nume, cei doi copii riscau să sufere influenţa unui sfînt Robert sau Georges.

— E în regulă, a aprobat mama, cînd Michel i-a spus că Georges este patronul Angliei. Louise are o amintire excelentă despre Liverpool.

— Cît despre Robert, au fost de tot felul, a continuat soţul meu. Primul, călugăr, era un adevărat sfînt.

— Şi micuţul Robert va deveni miop ca şi tatăl său, ca să stea şi el toată ziua cu nasul în cărţi.

— Bine, a încheiat Michel ridicîndu-se. O să mă duc să-i declar la starea civilă.

— Stai, a spus mama, ce-ai zice de Charles ? Că era vorba să cumpere o stofă sau o cratiţă, mama revenea de zece ori asupra hotărîrii ei, fără să fie pe deplin convinsă că n-ar fi putut să găsească ceva mai bun. Michel, dimpotrivă, se decidea repede şi trecea imediat la fapte. A încheiat :

— Să rămînem la Georges şi Robert, cu speranţa că vor fi mai puţin miopi decît mine.

Cuvîntul miop a fost spus fără amărăciune. Ochelarii şi cărţile sale, arme şi scut, erau revanşa sa asupra muncii cîmpului de la care fusese exclus. Din pat, mă

uitam cu duioşie la umerii largi ai soţului meu, la mersul lui greoi şi prudent, şi mă minunam de băieţii mei, fragili fără îndoială, dar care vor fi, unchiul Victor mi-o spusese, puternici şi inteligenţi ca şi cum nu s-ar fi născut gemenii.

Georges a făcut progrese rapide, devenind la fel de îndrăzneţ ca Michel-Louis. Refuzînd să mănînce, Robert se revolta oare împotriva perechii sale care găsise atît de uşor rostul vieţii în timp ce, pentru el, cele mai simple gesturi, cele mai instinctive, cum ar fi jocul cu mînuţele şi picioruşele, căţăratul, apoi aşezatul şi, în sfîrşit, echilibrul în picioare, toate erau nişte adevărate probleme? Îl lăsam ore întregi în pătuţ sau în ţarc, dar ce altceva puteam să fac? Viaţa lui Michel-Louis şi a lui Georges, amîndoi fără astîmpăr, nu era oare mai ameninţată decît a lui, la vîrsta asta cînd băieţii îşi vîră mîinile peste tot, se caţără pe ferestre, se apleacă la etajul doi ca să deschidă şi să închidă obloanele, încîntaţi de noul joc pe care tocmai l-au descoperit? Îl aveam şi pe Michel, fără să le mai pun la socoteală pe Doamna Elisa şi pe mama care cereau fiecare partea lor de atenţie.

Robert, mereu dornic de mîngîieri, de alintări şi care, în ultimele ceasuri din viaţă... dar nu, nu vor fi ultimele. Doctorii nu sînt atotştiutori, nici Victor, cel mai bun dintre unchi. O simplă înţepătură de viespe poate fi mortală, şi mamele învaţă repede că cel mai paşnic joc e plin de pericole, în timp ce evoluţia unei boli păstrează întotdeauna o fărîmă de speranţă.

Mîngîiam braţele, mîngîiam degeţelele subţiate ale lui Robert. Sub palma mea, abia dacă se mişcau, în loc să-mi strîngă arătătorul aşa cum făcea cînd era mic. Îngăimam cuvinte care nu spun nimic şi care înseamnă totul, cuvinte din acelea care se ivesc pe buzele unei mame fără să-şi dea seama şi a căror muzică deşteaptă inima unui copil înainte de a şti să gîngurească cîteva silabe de răspuns. „Pisicuţa mea, ce bine ne simţim împreună noi doi. Totdeauna ai vrut să fim aşa. Chiar cînd nici nu erai născut, cînd stăteai la căldurică în burţa mea, Georges te împingea şi avea locul cel mai bun. Pe urmă, ai găsit alte locuri ocupate de Justine şi Michel-Louis. De ce ţi-ai ales o boală aşa de rea? Ai fi putut să ai tuse măgărească şi am fi plecat la munte,

numai noi doi ; sau varicelă sau oreion, sau rujeolă : sînt atîtea boli pe care le fac copiii pentru a fi cu mama lor".

Trebuie că am adormit, cu fruntea de marginea de lemn a patului, pentru că deodată am auzit vocea lui Victor. Lumina cenuşie a dimineţii făcea inutilă lampa. Figura unchiului meu, aplecat deasupra copilului, era la fel de impasibilă.

— De cînd nu mai are accese de tuse ?

Am şovăit, căutînd răspunsul care i-ar da cît mai multe şanse lui Robert, şi am spus că îl voi ţine pe genunchi cît timp el îi va examina gîtul.

Victor făcu un gest de neputinţă.

— Uită-te, amigdalele sînt curate ; boala coboară în bronhii.

Ca şi cum aş fi pledat în faţa unui judecător care avea puterea să condamne sau să achite, i-am spus :

— I-am dat de mai multe ori să bea. Şi o să vezi : sînt sigură că o să-şi bea tot biberonul, fără probleme.

Dar Victor, întorcîndu-se spre mine, m-a pus să mă aşez lîngă lampă. Mi-a palpat gîtul, m-a pus să deschid gura, m-a întrebat dacă am poftă de mîncare şi mi-a spus să mă culc imediat şi pe urmă să ies la aer în grădină. A arătat înspre Robert, liniştit cu toată respiraţia lui şuierătoare.

— Vezi şi tu că nu are nevoie de nimic.

— Mă simte lîngă el.

— Şi ceilalţi au nevoie de tine.

Am înţeles că renunţase la orice speranţă de a-l mai salva şi nu am mai pus decît întrebări practice, legate de orele următoare.

După ce i-am dat biberonul şi l-am schimbat, m-am dus să mă întind în camera vecină, punînd-o pe infirmieră să-mi promită că mă va chema dacă starea copilului se va înrăutăţi.

M-am trezit după prînz. Tusea lui Robert se oprise de tot. Docilă, m-am dus să mă plimb cîteva minute şi m-am întors lîngă patul lui. Era liniştit şi mi-am spus că boala dădea înapoi.

Prima criză de sufocare a avut-o spre seară. S-a ridicat deodată, cu faţa vînătă, cu gura larg deschisă şi fără voce, cu capul pe spate, agăţîndu-se de barele pătuţului, apoi de gîtul meu şi de hainele mele.

Priveam îngrozită gesturile lui convulsive. Gîndeam: „O să moară", şi în sinea mea imploram: „Nu aşa, Doamne, nu aşa, mai bine să se termine repede, să nu sufere". După cîteva minute interminabile, s-a auzit din nou respiraţia lui cu acelaşi şuierat răguşit pe care îl auzeam de atîtea ceasuri. L-am ţinut în braţe, tremuram, nu aveam curajul să mă mişc de teamă că cea mai mică mişcare ar putea provoca un nou atac. Îmi aminteam crizele de sufocare ale lui Michel; o cu totul altă boală cu simptome aproape identice, ca şi cum tată şi fiu erau condamnaţi la aceleaşi chinuri. Am stat aşa multă vreme, la pîndă, ascultînd răsuflarea zgomotoasă, dar Robert a adormit epuizat şi l-am culcat în pat.

Începusem să cred deja că blestemul a fost îndepărtat cînd a început o nouă criză, mai înspăimîntătoare şi mai lungă decît cea dinainte: îşi vîra unghiile în gît încercînd să-şi smulgă membranele care îl sufocau. Imediat a intrat unchiul meu; m-am agăţat de haina lui, i-am arătat semnele lăsate de unghii pe pielea lui Robert şi l-am rugat să încerce operaţia salvatoare.

— Se sufocă, trebuie deschis ca să aibă aer.

— Cine ţi-a spus de operaţie? Nu am dreptul. Niciodată, în nici un spital, un copil atît de mic nu a supravieţuit unei asemenea operaţii.

— Şi atunci?

Nu îmi mai era frică să aud ce era mai rău. Orice, decît să văd încă o dată copilaşul suferind şi zbătîndu-se în faţa mea, neputincioasă; Victor s-a întors. Am strigat:

— Şi dacă nu faci nimic? Are vreo şansă?

În momentul acela aş fi preferat să-mi omor băieţelul cu mîinile mele decît să-i prelungesc agonia. Victor a ieşit brusc, s-a întors peste o clipă cu o seringă şi mi-a apucat braţul:

— Nu-ţi fie frică. Nu e nimic. Eşti la capătul puterilor. Trăgîndu-mi braţul din mîna lui, am reuşit să mă stăpînesc. Robert mai avea nevoie de mine, iar un calmant m-ar fi împiedicat să stau trează ca să-l veghez.

Unchiul s-a aşezat şi am rămas o bucată de vreme tăcuţi, unul lîngă altul, ascultînd respiraţia răguşită şi şuierătoare. Am insistat:

— Spune-mi adevărul.

— Poate lupta multă vreme.

Apoi, ezitînd, ca şi cum intensitatea atenţiei mele îl obliga să vorbească :

— Am văzut scăpînd un singur copil de vîrsta lui. Am văzut murind mulţi alţii.

Criza următoare a avut loc în prezenţa unchiului meu :

— Scumpul meu, scumpul meu...

Şi încă o dată a adormit în braţele mele. M-am întors spre Victor fără să mai încerc să-mi şterg lacrimile :

— Îţi mulţumesc că eşti aici. Pentru tot ce faci pentru noi. Înţeleg că nu mai sînt speranţe, dar nu pot să nu cred într-o minune.

Victor a plecat să continue vizita la ceilalţi bolnavi ; în lipsa lui, Robert nu a avut decît o criză ; am reuşit să-i dau cîteva înghiţituri, l-am schimbat, apoi l-am ţinut pe genunchi. S-a sufocat din nou, puţin după ce s-a întors unchiul, pe la ora zece şi cînd s-a prăbuşit, din nou, între două crize, mi-am lăsat un moment capul pe umărul de lîngă mine :

— Du-te să te odihneşti. Pentru tine, care eşti medic şi nu poţi face nimic e şi mai greu decît pentru mine. Am alţi trei copii, iar tu ai sute care au nevoie de tine.

A vrut să spună ceva, apoi, răzgîndindu-se, s-a aplecat, m-a sărutat şi a ieşit.

Mi-am descheiat rochia ca să-l ţin pe Robert şi mai aproape de mine şi îi simţeam răsuflarea pe piept. L-am învelit într-o păturică ; mi-am strecurat mîna sub cămăşuţa lui şi am pus-o pe piept, acolo unde se cuibărise răul. A trecut infirmiera şi mi-a propus să stea în locul meu cîteva ore ca să merg să dorm, dar i-am cerut un ceai tare şi biscuiţi şi am rămas aşa, conştientă doar de apăsarea trupului micuţ şi de căldura lui.

Crizele s-au repetat la intervale aproape regulate, în fiecare oră. De fiecare dată erau mai puternice. Inima mea continua să bată nebuneşte după fiecare, în timp ce inimioara lui Robert se liniştise deja.

Pe la patru dimineaţa, s-a mai ridicat o dată brusc, dar după un scurt moment de sufocare a început să scuipe nişte membrane groase ca nişte tubuleţe pe care le-am strîns într-un şerveţel, apoi tusea a reînceput, surdă, ca deunăzi şi din acel moment crizele s-au oprit. Mi-am scos mîna fierbinte şi înţepenită. De-abia îmi mai

mișcam umărul și cotul. Era cald pentru vremea de-afară. Am deschis fereastra. Victor a intrat în vîrful picioarelor. I-am arătat prosopul. Chipul i s-a luminat. Am întrebat :

— E mai bine, nu ?

— Poate e numai ceva trecător.

În aceeași clipă, Robert a început din nou să tușească și să scuipe acele membrane.

— E bine, e foarte bine, a spus Victor. Țineam fruntea copilului și-l auzeam vorbind pe unchiul Victor în timp ce Robert tușea răgușit. Și-a băut biberonul, a adormit. Peste cîteva minute dormeam dusă.

VI

M-AM ÎNTORS LA CROISES într-o duminică, împreună cu Victor care-l ducea pe Robert în brațe. Departe de a se bucura ca și mine, Doamna Elisa se uitase cu indiferență la nepotul său :

— Doctorii se pricep să încurce lucrurile, n-ai ce-i face. Ai rămas cu un copil firav, care o să-ți dea de furcă toată viața.

— Și mamele încurcă lucrurile, a răspuns Victor.

Justine și frații săi se repeziseră spre mine, cît pe-aci să mă răstoarne.

— Să nu crezi cumva că copiii ți-au dus dorul, a spus mătușa Blanche.

— N-au întrebat niciodată de dumneata, a adăugat mătușa Marthe.

Pentru că mă odihnisem în timpul convalescenței lui Robert, trebuind să stau la izolare din cauza riscului de contaminare, am primit cu bucurie vestea apropiatei vizite a unchiului David care urma să vină cu Mary și David Edouard să asiste la Sărbătoarea Podgorenilor.

Se ținea dintotdeauna la Vevey. Era Sărbătoarea însăși, cea care, adunînd ținutul, avea loc doar la cincisprezece, douăzeci sau douăzeci și cinci de ani. La început ea celebra doar cultura viei. Încetul cu încetul însă, secerătorii, apoi împletitorii de coșuri, grădinarii, o întreagă lume de meșteșugari și de agricultori li s-a alăturat de-a lungul anilor. Nu mai știu în care an

Ceres apăruse într-un car alegoric, [illegible] zeiţa primăverii, în vreme ce tînă[illegible] Bahus era însoţit de Silene. Eram deja [illegible] cînd se ţinuse ultima sărbătoare; e încă mea, plină de fast şi noutate, ca o oglin[illegible] migală, aşezată acolo, în mijlocul pajiştei.

Mă invitase Anne-Marie; şi părinţii mei asis[illegible] una din reprezentaţii, căci nimeni nu ar fi v[illegible] piardă alaiurile, dansurile şi cîntecele pregătite luni de zile înainte de mii de figuranţi. Vaporul lăsase la debarcaderul din Vevey, foarte aproape de piaţă şi de estrade. Niciodată nu mai văzusem atîta lume. Aşa se face că primele mele impresii despre mulţime au fost impresiile legate de o sărbătoare, încît, cîţiva ani mai tîrziu, străzile din Paris şi Londra, unde se înghesuiau alte mulţimi, mi s-au părut monotone.

Fusesem totuşi puţin cam derutată de invocarea unor zeităţi ce nu aveau nimic de-a face cu catehismul. Sărbătoarea muncilor care măcinaseră braţele şi inima părinţilor mei, contrazicea şi experienţa mea, şi obrajii arşi de soare ai mamei şi învăţăturile bunicii Justine. Dar poate şi această contradicţie făcea parte din Sărbătoare, din toate sărbătorile: viaţa de fiecare zi întoarsă pe dos ca o mănuşă, nebunia purtînd masca cuminţeniei, lacrimile ascunse sub rîs, negrul devenit alb şi soarele strălucind în plină noapte.

Şaisprezece ani mai tîrziu — iar distanţa scurtă dintre cele două Sărbători vorbea şi despre prosperitatea regiunii şi despre pace, căci nu se punea problema Serbării în vreme de război — eram într-o cu totul altă stare de spirit; nici un dans nu ar fi destul de vesel pentru a sărbători recenta mea victorie. Robert trăia, la fel Morettes, şi chiar Michel. Aveam în mîinile mele firele solide şi totuşi subţiri ale mai multor vieţi. Laudă, uimire, recunoştinţă, inima serbării devenise într-un fel a mea, iar inima lumii, în acel an, bătea în piaţa din Vevey.

La întoarcerea lor în Europa, David şi Mary se instalaseră în Sudul Franţei, în timp ce fiul lor David-Edouard, zise Dave, îşi făcea cursurile într-un colegiu englezesc.

Ca şi altădată, mama pregătise camera roşie pentru David şi soţia lui. Pe lîngă asta, a pus şi perdele noi pentru Dave în camera albastră.

Mary nu se schimbase decît atît cît o cerea moda. Silit să se odihnească și să țină regim, scăpat aproape complet de tulburările sale cardiace, David întinerise. În timp ce Louis și Constant, frați deprinși cu munca și virtutea, dormeau deja la cimitir, el, mezinul, copilul teribil de la care își luaseră de atîtea ori orice speranță, se întorcea acasă plin de bani și cu un fiu și o soție pe care oricine îi admira.

Dave, unsprezece ani, ochi prelungi albaștri, sprîncene drepte, părul blond creț, fața ovală, buzele pline întrunea și mai mult decît fratele meu Jean, calitățile acelui faimos farmec Moraz care o cucerea pe mama pentru a cîta oară.

Michel ne făcuse rost de locuri pentru prima reprezentație, chiar în centrul amfiteatrului. Încă dinainte și oarecum abstract, cifrele vorbeau de la sine : mai mult de douăsprezece mii de spectatori și două mii de figuranți, căci devenise un titlu de onoare ca totul să fie mai mare și mai frumos cu fiecare generație. Toată lumea avea pe buze numele compozitorului : Gustav Doret, din Vaud, pe care îl văzusem deja ca dirijor la Paris, cu zece ani înainte ; se vorbea și despre cei doi frați Morax din Morges, René, autorul libretului, Jean, al decorului și costumelor. Baletele, cîntecele, coruri sau soliști s-au înlănțuit ore în șir fără pauză și cred că nici Michel nu simțea pic de oboseală, atît eram de încîntați de culori, de soare și de veselie, căci nu degeaba se făcuseră repetiții luni de zile.

Locurile fiind luate cu asalt, nu se punea problema să mai revedem o dată spectacolul dar, venind din nou la Vevey ca să vedem defilarea alaiurilor, i-am povestit lui Dave cum, cu sute de ani în urmă, Serbarea a apărut cu ocazia premiilor oferite celor mai buni podgoreni. Breasla și alaiul ei se opreau la răspîntii să cînte și să danseze. Pe măsură ce numărul participanților creștea, iar muzica avea un loc tot mai important, Sărbătoarea a fost celebrată tot mai rar.

În ultima zi ne-am adunat cu toții la Morettes în jurul mesei întinse ca altădată de Anul Nou. Vremurile bune de odinioară păreau deja timpuri de basm. Așa cum zilele de sărbătoare lăsaseră deoparte amenințarea manei și a filoxerei, mama și-a uitat grijile și chiar aver-

siunea ei față de Fernande. A insistat ca David-Edouard să vină iar la vremea culesului.

— De ce nu ? a fost de acord Mary. Am fi încîntați să se stabilească aici. Hotelurile voastre sînt excelente și pline ochi ; de aici încolo se vor tot construi.

— Eu cred că de viitor sînt căile ferate, a intervenit Michel. Frédéric, cumnatul meu, se .ocupă de prelungirea unei linii spre munte pînă la Château-d'Oex și probabil că ne pregătim să serbăm la anul darea în exploatare a căii ferate care va străbate tunelul Simplonului, așa încît în mai puțin de o zi vom fi în Italia.

Gînditor, David trăgea din țigara de foi :

— Nici în California nu am văzut locuri atît de minunate, cu munți înalți în jurul lacului care azi pare o mică mare.

— Și mai ales, a subliniat mama, cînd va veni vremea, Dave va trebui să facă armata aici.

Pentru moment, tînărul Dave părea mai preocupat de noul gramofon cu discuri, produs de uzinele de la Sainte-Croix.

— Ce-ar fi să ne plimbăm, a propus deodată Mary, sărind în picioare. Stăm de atîtea ore la masă.

Să te plimbi doar pentru plăcerea de a respira aerul tare și de a te bucura că trăiești : ocupația cea mai necesară pe care o uitasem. I-am luat cu mine pe Justine și Michel-Louis, în stare să se țină după Dave. În timp ce unchiul își făcea siesta, iar mama, neobosită, trebăluia prin bucătărie, am urcat dealul pe partea cea mai abruptă. Dave era uimit de treptele săpate în deal ca să nu alunece culegătorii, înșirate pe tot drumul. Urcînd mereu, am străbătut pădurea și am ajuns la turnul pătrat construit în vremea cînd pirații bîntuiau în jurul lacului.

— Uite ce privelițte. Dacă aș sta la Riex, ca tine, aș urca aici în fiecare săptămînă.

Puteam să recunosc că, de cînd m-am măritat, n-am mai venit niciodată pînă aici, rușinată cumva de sănătatea mea în timp ce Michel nu avea voie să facă cel mai mic efort ?

— Ar trebui să vii la noi la iarnă, a continuat mătușa mea, cînd nu mai e de lucru la vie și în grădină. Sînt sigură că Provența o să-ți placă.

Am acceptat şi, înhăţîndu-l pe Michel-Louis care era cît pe-aci să cadă de pe scăriţa de fier, mi-am amintit deodată de canarul lui Anne-Marie : îl lua în palmă, îl punea pe abajur ca să-l îndemne să zboare, iar el, fîlfîind scurt din aripi se repezea spre barele colivie, nerăbdător să intre înapoi.

VII

NU NUMAI CĂ SĂRBĂTOAREA umplea hotelurile din Montreux, dar şi strugurii s-au copt devreme atunci. Peste un an, soarele prietenos de septembrie învăluia mîngîietor şi ciorchinii grei şi pîcla care ascundea Savoia. Va fi din nou o recoltă bună, ultima pentru multă vreme, dar noi nu bănuiam încă nimic. Cînd a venit culesul, în fiecare dimineaţă, în timp ce-şi bea cafeaua, François mă informa mîndru de procentul de zahăr din struguri şi de numărul de butoaie tescuite în ajun şi peste noapte. Michel nu era la fel de entuziasmat de acest belşug :

— Cînd toată lumea are prea mult, preţurile scad şi nu-ţi mai scoţi cheltuielile. Ştii cît mi-a plătit Domnul Vuille pe cei o mie de litri pe care i-a luat alaltăieri ?

Cîţiva din cei mai vechi clienţi ai noştri, hangiul din cantonul Fribourg şi din Ţara de Sus, cumpărau mustul imediat ce îl scoteam din teasc şi se ocupau ei singuri de vinificare. Cum viile noastre erau prea întinse pentru pivniţele pe care le aveam, aranjamentul ăsta ne convenea.

— N-ar fi trebuit să cedezi, am protestat cînd Michel mi-a spus ce preţ căpătase.

— Ai să vezi că o să scadă şi mai mult.

Nu părea prea necăjit deoarece administrarea averii sale îl obosea uneori peste măsură în starea de deprimare pe care i-o întreţinea boala. Cîteva zile mai tîrziu a propus :

— De ce să nu arendăm totul ?

Şi cum eu îl priveam, prea surprinsă ca să-i răspund ceva, a adăugat :

— Nu, dacă arendăm, vom avea aceleaşi probleme ca la Praz-Lovaz. Cel mai bine ar fi să vindem, şi să păstrăm casa, grădina şi livada, o vie sau două dacă ţii neapărat.

— Nici să nu te gîndeşti ! Şi copiii ?

Michel a făcut un gest vag, reluînd aproape cuvînt cu cuvînt ce-mi spusese altădată unchiul David :

— Să cultivi via la noi, o adevărată nebunie ! Am auzit că în Algeria... peste o generaţie, cu mijloacele de transport care se perfecţionează atît de repede, nimeni n-o să mai cumpere vinurile noastre.

Michel n-o să mă convingă niciodată. Hotărîtă să-l scap de orice grijă, i-am scris fratelui mamei, unchiul Abram Thévoz. Din Mésières, îi va fi uşor să facă turul hangiilor din Broye. De la fratele meu şi de la vecini, am aflat cursul vinurilor şi i-am prezentat apoi ideea mea lui Michel : fiindcă pivniţele noastre se înfundau în pămîntul argilos, dincolo de fundaţia casei, nimic nu împiedica să săpăm o nouă pivniţă, destul de încăpătoare, în care vinul să îmbătrînească pînă cînd vînzarea va fi bună.

Am vorbit plină de înflăcărare ; Michel stătea jos cu ochii în gol, aşa cum îl văzusem de multe ori în ultimele săptămîni. Nu mai avea nimic din avîntul, şi nici din interesul care îl întinerise ră cu patru ani mai înainte cînd pusese să se construiască grajdurile. Am insistat :

— Am putea să-l rugăm pe Frédéric, cumnatul tău, sau pe un alt inginer să studieze terenul.

M-a mîngîiat uşor pe obraz, ca şi cum eram un copil bun dar fără un dram de minte.

— Haide, lasă asta.

Peste cîteva zile, mi-a spus că a vîndut jumătate din recoltă. Am bănuit că luase această hotărîre pentru a pune capăt proiectelor mele.

Vîntul rece de noiembrie bătea cu putere. Deşi sobele înţesate cu legături întregi de vrejuri uscate de viţă duduiau, casa, numai scări şi coridoare, avea porţiuni îngheţate. Doamna Elisa se refugia în salon. Michel se întorcea preocupat după zilele petrecute la Marele Consiliu. Apăruseră tulburări la fabrica Chocolats Peter, construită la Orbe acum nici şase ani. Vor începe oare din nou grevele, atît de numeroase la sfîrşitul

secolului şi care păreau stopate? De data asta nu mai era vorba doar de salarii: erau străini care pretindeau că se putea şi fără patroni şi vorbeau de autogestiune. Michel nu vedea, de fapt, în toate astea atît o revendicare socială cît o schimbare profundă şi îngrijorătoare, poate ameninţarea unui război. Nemulţumirea muncitorilor şi filoxera ţineau de aceeaşi fatalitate. Niciodată lumea nu va mai fi aşa cum o ştiuse cînd era el copil.

Iarna a fost aspră. La sfîrşitul lui martie, lucrul a încetat mai întîi la Orbe, apoi la fabricile de ciocolată din Vevey. Sindicatele lăsaseră să treacă lunile reci de iarnă şi au declarat grevă generală în momentul în care fabricile aveau mai mare nevoie de braţe de muncă. Au izbucnit încăierări, trupele au fost mobilizate.

Mai puţin îngrijorată decît Michel, eu credeam că muncitorii care refuzau să lucreze în fabrică vor veni să se angajeze la noi, căci odată cu dezvoltarea industriei şi turismului era tot mai greu să găsim muncitori sezonieri. Michel mă întrerupea:

— Nu, ţi-am spus deja, cu via s-a terminat.

După o primăvară timpurie, frigul s-a reîntors pe neaşteptate. Mlădiţele noi au îngheţat pe deal într-o singură noapte. Dar nu era momentul să amintesc că avusesem dreptate şi că ar fi fost grozav dacă am fi putut pune în pivniţe toată recolta bogată de anul trecut.

Într-o seară, urcînd după Michel în dormitor, am crezut că becul de la lampă fusese schimbat, căci demult nu-mi mai păruse atît de ostenit. M-am aşezat pe braţul fotoliului în care stătea, am început să vorbesc despre copii şi despre succesele lor. M-a întrerupt:

— De unde să ştim ce vor ajunge?

— Ai să vezi că mai tîrziu o să fii mîndru de ei.

Poate aştepta altceva. Ar fi trebuit să încerc să exprim ceea ce simţeam nedesluşit, să spun că aceşti copii, ai săi, ai noştri, pe care nu-i alesesem, cauza atîtor griji şi speranţe de fiecare zi, mi-erau mai dragi decît propria mea viaţă. De altfel, nu alesesem nici ţara în care m-am născut, nici familia, nici chiar pe Michel, şi toate mi-au devenit dragi şi necesare. Deunăzi, auzind-o stîlcind o mazurcă, mi-am dat seama că

și Doamna Elisa mi-era dragă, cu egoismul ei cumplit și inconștient și chiar și mătușile cu toată suspiciunea lor fără leac. Aș fi trăit oare mai ușor dacă m-ar fi detestat mai puțin ? Această ură le dădea poate un punct de sprijin, o rațiune de a exista, și ea nu reflecta la urma urmei decît afecțiunea lor posesivă pentru Michel. M-am rezemat de umărul soțului meu :

— Ai să vezi : cred că Robert o să-ți semene. Robert te va înțelege. Peste cîțiva ani vei avea trei flăcăi cu care să discuți seara, în locul unei neveste toante care pică de somn de cum se lasă noaptea.

La începutul lui iulie, am plecat toți șase la Praz-Lovaz ; a venit și mama pentru cîteva zile. Fiica fermierei venea să-mi dea o mînă de ajutor cînd aveam nevoie. Niciodată nu eram prea mulți ca să veghem, să distrăm, să consolăm, să pansăm, să calmăm mica trupă buclucașă. Tot alergînd cît era ziua de mare în jurul fermei, copiii dormeau mai bine și se ciondăneau mai puțin. Și totuși puține erau zilele care se încheiau fără incidente. Băieții distrugeau, spărgeau, dispăreau, cădeau, se ardeau, se răneau, se băteau. Justine, care încerca să-i împace, se lăsa prinsă la mijloc. Cîteodată, luîndu-l pe Robert în poală, mă gîndeam la zilele cînd stătusem cu el la spital, cînd n-aveam altă grijă decît sănătatea lui, și zilele alea de spaimă îmi apăreau ca o oază de liniște.

Anne-Marie s-a întors la Cully. Stătea într-un mic apartament ce dădea spre port împreună cu o domnișoară de companie care veghea cu discreție asupra ei. Aproape în fiecare după-amiază urca pînă la Croises, se ocupa de copii, le aducea creioane colorate și îi învăța cîntecele. Nu vorbeam niciodată de șederea ei în Rusia, nici de lunile pe care le petrecuse în sanatoriu. Cînd cei mici o întrebau de ce nu are soț „ca mămica", răspundea stăpînit că logodnicul ei a murit și că va trăi toată viața singură. Copiii au adoptat-o, fericiți să o simtă disponibilă, mereu gata să intre în jocul lor. După o săptămînă, îi spuneau „mătușa Anne-Marie" și așa a început să facă parte din familie într-un moment în care prezența ei îmi era de un real ajutor.

Justine împlinise vîrsta de școală. Învățătoarea a fost de acord să-l primească pe Michel-Louis cu un an mai devreme, așa încît, preț de cîteva ore, să nu tre-

buiască să mă ocup decît de gemeni. Rămîneau cu gura căscată în fața tăbliţelor noi ale celor mari şi a semnelor vrăjite scrise pe ele. Într-o zi, caietul şi creionul au luat locul cretei şi tăbliţei ; încet, încet, mîndria de a avea un toc şi o peniţă ascuţită, de a pune pe masă, cu nesfîrşite precauţii, călimara deschisă, a fost înecată în disperarea primelor pete şi a paginilor pe care nu aveai voie să le rupi.

Doamna Elisa se aşeza în fiecare zi la pian. Cînd totul mergea pe dos, o rugam să ne cînte un vals. Ea acompania şi cîntecele copiilor. Robert şi Justine aveau ureche bună şi o voce plăcută. Ceilalţi doi se luau după ei. Geòrges îşi amintea toate cuvintele, ştia toate strofele şi îi era ciudă cînd fraţii săi se hotărau s-o scurteze.

Verişorul meu Alexandre îşi terminase studiile şi îşi făcea stagiul la Paris. Nu-l mai vedeam decît foarte rar. A trecut totuşi o dată pe la noi în miezul verii, neschimbat, dar cu alt accent. A băut un pahar cu Michel înainte de a coborî la Morettes. Plini de admiraţie şi entuziasm, copiii au vrut să-l escorteze ; m-am dus şi eu. În faţa noastră, ambarcaţiunile alunecau împinse de briză ; am făcut un ocol pe chei. Alexandre vorbea despre familie, dar şi despre Paris şi spitale. Deodată, fără să-l întreb — poate dintr-o vagă amintire : oare nu chiar în acest loc, cu zece ani în urmă într-o dimineaţă de decembrie, ca un tînăr judecător condamnase logodna mea pripită ? — mi-a vorbit despre Jacques :

— Munceşte ca un nebun. Mă întreb dacă nu e din cauza ta.

Ţintuită locului, în timp ce genunchii mei tremurau, m-am agăţat de braţul lui. M-a privit uluit :

— Cum ? Tot îl mai iubeşti ?

Am dat din cap că nu. Era absurd şi totuşi mai tare decît mine. Am îngăimat în sfîrşit :

— Defel, te asigur ; nu mă gîndesc niciodată la el. Mă bucur să ştiu că îi merge bine.

Eram sinceră. Jacques, atît de aproape şi inaccesibil, la fel de real ca un vis, amintire dintr-o altă viaţă. Şi totuşi, tremuram în continuare şi inima-mi bătea nebuneşte. Mai puţin ascultător decît gîndul, corpul meu trăda profunzimea şi statornicia afecţiunii mele.

VIII

OAMENII LOCULUI au prins gustul spectacolelor şi serbărilor. O dată la doi ani, Domnul René Morax monta o piesă la noul Teatru din Jorat, la o oră de drum de noi, iar fratele său Jean, desena decorurile. Construit numai din lemn, ca un hambar din Vaud, se încadra perfect în satul Mézières; scena care se deschidea spre pajişte putea fi traversată de cai în galop. Cam o sută de corişti erau aşezaţi pe scara avanscenei, căci cele patru voci ţineau locul corului antic.

David şi Mary, pasionaţi ca întotdeauna de spectacole, au venit să vadă cu noi povestea lui Aliénor: în timpul cruciadelor, Robert de Remont pleca spre Ţara Sfîntă şi ajungea prizonierul necredincioşilor. Tînăra lui soţie, Aliénor, deghizată în saltimbanc, pleca în căutarea lui şi reuşea să-l elibereze. Era o poveste de dragoste frumoasă şi complicată, care sfîrşea în triumful întoarcerii acasă. Ca de atîtea ori, serbarea întărea credinţa în viaţă cu toată puterea visului.

Pentru a comenta decorurile somptuoase ale Domnului Alexandre Cingria şi a vorbi la nesfîrşit despre jocul actorilor, despre frumuseţea vocilor şi despre emoţia spectatorilor, David şi Mary au venit să cineze la Croisier, împreună cu doctorul Bergier şi soţia lui, prefectul şi primarul din Rivaz. Mary a urcat sus la copii, pe care îi îndemnam să adoarmă: sosirea oaspeţilor le-a asigurat o protecţie aproape totală, iar căldura şi ziua care nu se mai termina declanşaseră o veselă bătaie cu perne. După ce i-am învelit bine pe gemeni, Mary m-a oprit.

— Stai, aş vrea să-ţi aranjez puţin părul.

Mi-am dus mîna la părul strîns cu grijă într-un coc:

— Ţi se pare că am uitat lecţiile tale de odinioară?

— Stai jos, uită-te în oglindă.

După prima criză a lui Michel — în oglindă i-am văzut atunci capul răsturnat pe spătarul fotoliului —, nu mă mai uitam în oglindă decît în fugă, dimineaţa, cît să văd că nici o şuviţă nu iese din cocul bine prins în agrafe pînă seara.

— Uită-te, spuse Mary, ai păr frumos. Trebuie să-l laşi mai liber pe tîmple; şi pe ceafă, de ce nu dai

drumul la o buclă, două. Ştii, a adăugat ea punînd un deget pe cuta verticală care se adîncea între sprîncenele mele, ştii că nu ar trebui să ai această cută ?

Mă uitam la pielea ei fină şi netedă ; părea mai tînără decît mine. Mă îngrăşasem. Tot sculîndu-mă noaptea pentru Michel sau pentru copii, dormeam prost şi toată ziua aveam capul şi picioarele grele. Ca să fac faţă oboselii, mîncam mai mult decît îmi trebuia.

— În locul meu, ce-ai face, Mary ?

Şi-a aşezat mîinile pe umerii mei.

— În locul tău ? Aş avea mai multă afecţiune pentru mine. M-aş iubi puţin mai mult.

— Am patru copii. Cînd o să ne revedem, voi avea atîtea riduri, încît n-ai să-mi mai spui să le ascund.

I-am văzut chipul frumos uşor neliniştit că m-a rănit ; în sfîrşit, sub privirea ei, am recunoscut ceea ce în fiecare zi mă străduiam să neg :

— Michel e mult mai bolnav decît credeţi voi.

Mîna de pe umărul meu s-a strîns din nou. Coborînd în tăcere scara, am înţeles că nu de dragul teatrului ci pentru Michel au petrecut David şi Mary cîteva zile cu noi.

IX

PE DURATA SESIUNILOR Marelui Consiliu, Michel a reţinut o cameră la Lausanne. La începutul lui decembrie s-a întors acasă cu o bronşită care se adăuga unui astm. Copiii îl oboseau, mama sa îl exaspera. Eu eram prea prinsă cu treburi ca să stau multă vreme în preajma lui. La Crăciun, în faţa bradului şi a bucuriei celor mici, fericiţi să se întîlnească cu verişorii lor, i se citea pe chip doar oboseala.

— Niciodată nu au făcut atîta zgomot.

Îi duceam pe copii într-o cameră mai departe unde, ciufuliţi, cu degetele lipicioase şi cu obrajii în flăcări, puteau să rîdă şi să se ciondănească în voie.

Copii şi boli : înţelegeam acum de ce femeile, cînd îşi trag şi ele sufletul din cînd în cînd, vorbesc de luptele care le storc viaţa.

La începutul lui ianuarie, Michel s-a întors la Lausanne. Am insistat să se menajeze. Nu se puteau descurca și fără el? Dar politica îi dădea iluzia că duce încă o viață de bărbat folositor și în putere:

— Trebuie să apăr viile. Cei de la oraș nu cunosc problemele noastre. Trebuie să menținem și să mărim liceul din Cully, să cerem profesori buni. Trebuie să ne apărăm și vinurile.

Deși iarna a fost aspră, a rezistat bine pînă la începutul lui martie cînd bronșita și astmul l-au doborît din nou la pat. Michel-Louis avea gripă, Justine încă o otită, iar eu, aveam și eu gripă, dacă era să mă iau după frisoanele pe care le aveam în spate și în genunchi. Să am răbdare, să sper că primăvara ne va pune din nou pe toți în picioare.

Căderea mătușii Marthe ne-a dat peste cap pe toți.

Într-o după-amiază cu soare, cu vreo zece zile înainte de Paști — încă nu vopsiserăm ouăle — Marthe lucra la răsadnița a cărei terasă domina curtea din cauza terenului înclinat. Eu întindeam rufele, un etaj mai jos, cînd am auzit țipetele gemenilor care mă căutau pe după cearșafuri:

— Mătușa Marthe a căzut!

Probabil că a alunecat fără să scoată un sunet, la cîțiva metri de mine și am găsit-o pe spate, cu umerii sprijiniți de ultimele trepte, cu buzele strînse pungă, iar fusta cu dungi cenușii ridicată pînă la pulpe. M-am aplecat să o ridic; m-a respins cu un ton care nu admitea replică:

— Du-te după sora mea.

Am adus-o pe Blanche, am alergat după François și după un alt servitor care au dus-o în patul ei. Doctorul Bergier a diagnosticat o fractură de col femural, accident frecvent, spunea el, la persoanele vîrstnice. Ne uitam la ea cu puțină teamă și plini de uimire ca și cum, de la o oră la alta, ar fi îmbătrînit cu douăzeci de ani. Bergier a pomenit de spital și de radiologie. Ea s-a indignat:

— Am muncit oare toată viața în casa asta, în casa mea, și nu mă lăsați să mor în ea?

— Nu spuneți asta, Domnișoară Marthe, a protestat Bergier, doar n-o să muriți. O să vă trebuiască doar puțină răbdare ca oasele să se sudeze. La spital, v-ați vindeca mai repede și mai bine.

Dar ea, agresivă şi cu o mare tulburare :

— Niciodată, vă interzic ! M-am născut în casa asta. Nici dumneata, nici nepotul meu nu aveţi dreptul să mă izgoniţi din ea.

Cîteva momente mai tîrziu, ciocnind un pahar de rachiu de casă cu Michel încă bolnav, bătrînul doctor a remarcat că era prima dată, după treizeci şi cinci de ani de practică în regiune, cînd a fost chemat la căpătîiul uneia din domnişoarele Croisier. Femeile de soiul ăsta, rezistente la muncă atît pentru ele cît şi pentru alţii, înfruntă anii cu aceeaşi voinţă şi acelaşi chip. Deodată, îţi dai seama că organele le sînt uzate şi că oasele lor se prefac în făină. Doamna Elisa, venită după veşti, prinse din zbor ultimele vorbe :

— Dacă Marthe a hotărît să moară, va muri. Cînd cumnatele mele şi-au pus o idee în cap, nici bunul Dumnezeu nu le-o mai scoate.

Longevitatea va fi revanşa pe care Elisa şi-o va lua asupra mătuşilor care o socotiseră atîta vreme o intrusă.

Vecinii au venit să se intereseze de ea. Marthe care, de cînd era copil, nu fusese văzută de nimeni în pat, a refuzat să-i primească. Blanche stătea de vorbă cu vizitatoarele în salon, oferindu-le un fotoliu şi aşezîndu-se pe un scaun, cu spatele drept, la cîţiva centimetri de spătar :

— Sînteţi atît de bună că vă gîndiţi şi la cei în suferinţă. Am spus întotdeauna că sînt în jurul nostru multe persoane caritabile.

— Cum e posibil ? O scară, nu-i aşa, pe care urca şi cobora în fiecare zi.

— Şi chiar de mai multe ori pe zi. Sora mea nu s-a văitat niciodată de cît muncea.

Şi în timp ce vecina ezita între a-şi exprima simpatia sau încurajarea, mătuşa adăuga sentenţios, fără îndoială în speranţa că Michel sau eu s-o auzim :

— Tot servindu-i pe alţii, te lasă puterile.

Nu eram tolerată în camera bolnavei decît ca s-o ajut pe Blanche să schimbe patul.

— Cum vă simţiţi mătuşă Marthe ? Aţi putut dormi noaptea asta ?

Nu mi-a răspuns, înşiram cuvinte amabile, nesuportînd tăcerea celor două surori. Michel se bucura de o primire mai bună :

— Vezi în ce hal a ajuns sărmana ta mătușă !

Autoritară și meticuloasă, preciza amănuntele înmormîntării sale : anunțuri de înmormîntare, slujbă, locul mormîntului, versetul biblic cu litere de bronz pe piatră. Michel protesta :

— Lasă mătușă Marthe, nu trebuie să-ți faci gînduri negre ! O să vezi că pînă la vară o să alergi ca înainte.

Ea îl dădea afară din cameră cu energia unei persoane perfect sănătoase :

— Mă obosești. Du-te. Nu-mi trebuie un nepot care refuză să-mi asculte ultimele dorințe.

Pastorul stătea la casa parohială din Cully, nu urca în sat decît la ocazii mari. A luat drumul spre Croises și s-a așezat la căpătîiul bolnavei. După plecarea lui, Blanche a exprimat mulțumirea celor două surori :

— Cînd ți-ai făcut datoria, nu mai ai de dat socoteală nimănui.

Întreita binecuvîntare : a pastorului, a Domnului și a conștiinței lor, nu mai avea nevoie de a noastră. Și cînd te gîndești că, deși mătușile afișaseră aproape întotdeauna o nepăsare de nezdruncinat față de Biserică și de predici, ele păstrau un aprig respect față de convenințele sociale. Dacă nu au putut să adune cu mic cu mare toată suflarea rubedeniilor la căsătoria sau la botezul unui copil, vor strînge în sfîrșit, în ziua înmormîntării lor, întreg satul și cea mai mare parte a comunei, fără a mai pune la socoteală prietenii de la oraș ai lui Michel. Aceștia vor pune astfel pe viețile mătușilor pecetea finală a respectabilității.

Marthe Croisier a murit la zece mai la amiază, pe cînd nimic nu arăta că se simțea mai prost în ziua aceea decît altă dată. La întoarcerea de la cimitir, Blanche s-a închis în camera ei. Din acel moment a preluat complet treburile bucătăriei, refuzînd s-o ajut, ca și cum se temea să n-o otrăvesc. Mîncînd deoparte, pe un colț de masă, lîngă sobă, nu vorbea decît cu servitorii. Doamna Elisa o privea cu ironie, Michel a făcut eforturi lăudabile pentru a o readuce în sînul familiei, dar mătușa l-a respins cu amărăciune :

— Ai ținut întotdeauna partea mamei și soției tale ; suportă-mă încă cîteva zile, nu mai durează mult.

Într-o seară, văzînd că nu apare la ora cinei, am urcat în camera ei. Un miros acru de vomă plutea în aer.

Mătuşa stătea întinsă, îmbrăcată, în pat, cu faţa întoarsă spre perete.

Nu vedeam prea bine. M-am dus după nişte apă şi un prosop. Cînd m-am apropiat, mi-a poruncit cu o voce puţin ciudată, mai potolită decît de obicei :

— Lasă-mă.

Gîndindu-mă că era vorba de o indigestie şi că mătuşa se ruşina să fie în starea asta în faţa mea, am trimis după Domnişoara Rose şi am pregătit cina : patru copii dar şi patru argaţi de hrănit, pe lîngă Michel şi Doamna Elisa. Am urcat cu infirmiera la mătuşa Blanche pe la opt. A deschis ochii dar nu părea că mă recunoaşte ; a doua zi dimineaţa am găsit-o în comă.

Ţeapănă, nemişcată, de-abia îşi ridica pleoapele la lumină sau îşi încrunta puţin sprîncenele cînd îi spuneam ceva. Era conştientă ? Doctorul spunea că nu suferă. Totuşi, cu o seară înainte de a muri, pe cînd stătea singură în semiîntuneric, m-am aşezat la capul ei, cuprinsă de o milă imensă pentru această femeie lipsită de mîngîiere şi care se apărase cu străşnicie de orice formă de afecţiune. O fi avut şi ea, ca toate celelalte, speranţa ei, visele ei, durerea şi dezamăgirea ei în dragoste. Am mîngîiat-o pe părul despletit. Fără să mă gîndesc dacă putea să mă înţeleagă, am spus cu vocea blîndă cu care vorbeşti de obicei copiilor :

— S-a sfîrşit cu chinul şi cu truda, mătuşă Blanche. O să te întîlneşti cu mama şi cu sora dumitale, cu toţi cei pe care i-ai iubit.

Ea, care de două zile aproape că nu se mişcase, se agită deodată, cu gura contorsionată, deschizînd-o şi închizînd-o ca şi cum, cu eforturi supraomeneşti, încerca să vorbească. Se temea oare de moartea pe care o simţea venind, pe care totuşi şi-o dorise ? O frămînta altceva ? M-am grăbit să-i spun cum stăteau treburile casei : bucătăria era în ordine, rufele călcate, răsadurile udate. Cînd iarăşi faţa i s-a imobilizat, i-am şters fruntea îmbrobonită de sudoare, spunîndu-i că noi toţi o iubeam chiar dacă nu ne-am priceput să i-o arătăm. Am văzut curgînd lacrimi mari de sub pleoapele închise ale muribundei.

Pentru a doua oară secretarul primăriei i-a dat o mînă de ajutor lui Michel să scrie anunţurile şi să pună la punct ceremonia înmormîntării. Cînd în casă toate s-au

liniştit iar după plecarea celor care au asistat la ceremonie — şi gurile nu mai conteneau : cine s-ar fi gîndit că mătuşile vor pleca aşa, la mai puţin de trei săptămîni una de alta, ele care nu fuseseră în viaţa lor bolnave ; au murit frumos, la urma urmei, în plină putere ; acum că nu mai erau, trebuia în sfîrşit să li se recunoască devotamentul —, François mi-a amintit că sîntem în ajunul lăstăritului. Nu angajasem încă femeile care veneau în fiecare an să lege via. L-am îndemnat pe Michel să le scrie :

— Cum poţi să te gîndeşti la lăstărit într-un asemenea moment ?

Ştiam că Michel nu era legat de vie cum eram eu. A fost totuşi de acord să îmi dea adresele. Nu mai scrisesem niciodată scrisori de angajare. Trebuia oare să anunţ decesul mătuşilor ? Din cauza oboselii, mă hotăram încă şi mai greu. Am auzit bătînd miezul nopţii.

Toate femeile au venit, în afară de două din Savoia care găsiseră de lucru în altă parte. Am avut deci zece persoane mai mult de hrănit şi le-am culcat, ca în ceilalţi ani, într-o casă în celălalt capăt al satului, fiindcă Michel nu a fost de acord să le dea camerele, goale acum, ale mătuşilor. Anne-Marie şi micuţa Justine mă ajutau cum puteau. Lăstăritul îi scotea în vie pe Michel-Louis şi Georges care, seara, frînţi, adormeau cu capul în farfurie, fără să mai răscolească toată casa. Robert se ţinea după mine peste tot. Vorbea la fel de bine ca şi fratele lui, dar era mai firav şi mai neîndemînatec. Michel îl ducea cîteodată în biroul lui, sub motiv că un băiat nu trebuie să stea toată ziua cu femeile. Îi arăta primele litere ale alfabetului dar băieţelul, prea mic şi dornic să-i facă pe plac tatălui său, nu reuşea să le înveţe de atîta concentrare. Decepţionat, Michel îl trimitea la joacă.

Femeilor li se făcea milă de cîtă treabă aveam pe cap. După cină, în timp ce cele mai tinere se distrau la cişmea în aşteptarea băieţilor, cele care nu mai aveau vîrsta de a face ochi dulci mă ajutau să spăl vasele. Deja în a doua seară, Doamna Morier, o vecină de la Praz-Lovaz, mi-a cerut cutia cu ace de cusut. Am găsit-o cîrpind şosetele copiilor.

— Dacă ştiam ! Am crezut că aveţi nevoie de ată să coaseţi ceva.

— E prea devreme pentru culcat. Vă asigur că-mi face plăcere.

Timpul frumos ne ajuta la treabă dar grădina se usca de sete. În zori și seara, dădeam o fugă să ud răsadurile. Nopțile de iunie sînt scurte. O fîșie de cer alburiu lumina fereastra cînd aprindeam focul pentru cafeaua de dimineață.

În sfîrșit, a venit și ziua cînd Michel a dat fiecărei femei banii. François a înhămat calul la trăsură să le ducă pe țărăncile din împrejurimi. Cele din Savoia, cu boccelele în mînă, au coborît la debarcader. După ce am culcat copiii, i-am dus ceaiul Doamnei Elisa și mă pregăteam pentu o noapte lungă, bucuroasă că nu mai trebuie să mă scol la patru dimineața. Michel urca scara fără să se grăbească dar și fără să pară obosit.

— Sînt atît de bucuroasă !

— Bucuroasă ? Cînd totul merge prost ?

De data asta eu nu mai înțelegeam.

Îl trimisesem pe Michel să-și facă cura la Baden, apoi am rămas cu el la Croises în timp ce mama și Anne-Marie s-au dus cu copiii la Praz-Lovaz. Îmi era imposibil să plec de acasă atîta timp cît nu mă putea înlocui nimeni la bucătărie și în grădină. Am să aștept iarna ca să rînduiesc lucrurile mătușilor : pînă atunci, doar să fac față treburilor de fiecare zi. Mai dornică decît mine să mă cruțe, mama a scris în Emmental. După seceriș, Lydia, o fată zdravănă pentru cei cincisprezece ani ai ei, a venit să-mi dea o mînă de ajutor și să învețe franceza.

Michel a demisionat din funcțiile sale oficiale. Îl găseam de multe ori mergînd în lung și în lat prin micul lui birou ca și cum își măsura celula, la adăpost de jocurile gălăgioase ale copiilor și de remarcile deplasate ale mamei lui. Uneori, trezindu-mă pe la două dimineața, îl vedeam în fotoliu cu coatele pe genunchi, cu capul în palme.

— Nu dormi ?

— Stai liniștită.

Sfîrșită, adormeam pe loc. Dimineața, treburile mă prindeau în vîrtejul lor. Începuse să cheleaască ; am observat că nu se mai bucura de prietenii care treceau pe la noi. I-am vorbit doctorului Bergier ; acesta a dat

din umeri. La sfîrşitul anului, boala se instalase definitiv.

Venise vremea să meargă şi gemenii la şcoală : nu mai ştiam ce să fac cu ei acasă. Lydia, vorbind curent franceza cu accèntul din Vaud, se întorsese în satul ei, iar copiii nu o adoptaseră încă pe cea care i-a luat locul, în stare să spună cel mult „bună siua" şi „mulzumesc". Aceste tinere bone din Elveţia alemanică sînt de mare ajutor, dar nu rămîn decît un an. În fiecare primăvară trebuie să o iei de la capăt cu noua venită şi să o pui în temă. E chiar vremea cînd grădina cere mai multă treabă, iar copiii intră în altă clasă.

În sat tocmai venise o tînără învăţătoare din Lausanne, cu metode noi, cu principii solide şi un coc încîntător care îi cucerise pe băieţii din împrejurimi. După ce i-am dat pe Georges şi Robert pe mîna ei în prima zi de şcoală, mă întorsesem cu inima uşoară, nevenindu-mi să cred că am în faţa mea două ore de linişte. Am şi profitat de ele pentru a-i răspunde lui Mary la ultima scrisoare. David se plictisea în Sudul Franţei ; hotărîseră să ia un apartament la Paris, care îi va apropia şi de băiatul lor, tot în Anglia, şi de cantonul Vaud. Dădeam amănunte despre toţi ai casei, două pagini mari, scrise în mai puţin de jumătate de oră. Ce repede faci totul cînd nu eşti deranjat la tot pasul ! Lipisem plicul şi treceam prin hol cînd am auzit zgomot în camera copiilor. Nu se poate să se fi întors deja. S-o fi strecurat o pisică pe scară ? Alergînd la etaj, am zărit o clipă capul lui Georges ; l-am strigat. A trîntit repede uşa şi a tras zăvorul.

— Hai, deschide ! Ce-nseamnă asta ? Unde e fratele tău ?

Era prima oară că făcea aşa ceva. Cînd s-a întors Robert şi l-am întrebat, nu m-a lămurit prea mult. Era limpede că primul contact al lui Georges cu şcoala a scîrţîit. Nu trebuia să dramatizez. Să mă fac că am uitat incidentul. La sfîrşitul săptămînii a trebuit totuşi să recunosc că Georges şi învăţătoarea îşi declaraseră război pe viaţă şi pe moarte.

Credeam că o să cîştig timp dîndu-i pe gemeni la şcoală. Lungile conversaţii cu tînăra învăţătoare, eforturile chinuite pentru a-i băga de fiecare dată copi-

lului minţile în cap îmi devorau tot timpul liber, iar această nouă grijă mă absorbea complet.

Cei doi fraţi nu se întorceau niciodată de la şcoală la aceeaşi oră: sau Georges era trimis acasă imediat după începerea orelor pentru că şi-a ciupit colegul de bancă, sau era ţinut după ore în faţa unei teme pe care nu voia s-o facă; într-o zi, nu mai vedea, nu mai putea, spunea el, să deosebească un **i** de un **u** — şi mă şi hotărîsem să-l duc la oculist — a doua zi, nu mai auzea.

— Nu vă pripiţi, a exclamat mama, găsindu-mă plînsă. Aceste metode noi nu-mi inspiră deloc încredere. Trimite-l la mine. Pe vremea mea nu era aşa o filozofie să înveţi alfabetul!

Timp de două săptămîni, Georges s-a îndopat cu gem de zmeură în bucătăria de la Morettes; eu am profitat ca să angajez lucrătoarele din acel an, apoi la rîndul ei a capitulat şi mama:

— Între noi fie vorba, îşi bate joc. Cel mai bine ar fi să-l lăsăm în pace.

Anne-Marie şi-a pierdut şi ea răbdarea. Consultat, unchiul Victor, şiret, a propus să schimbăm învăţătoarea. „Nu toţi trebuie să ajungă savanţi", spunea François, care aştepta vacanţa mai nerăbdător decît copiii. Îl pîndea pe Georges cînd ieşea de la şcoală, îl ducea peste tot. La scurtă vreme, băieţelul ştia numele tuturor viilor.

X

CRIZELE DE SUFOCARE ale lui Michel au revenit cu pauze tot mai scurte între ele. Unchiul Victor mi-a vorbit fără înconjur; nu mai puteam spera nici o ameliorare de durată, dar poate că, din cînd în cînd, soţul meu se va simţi mai bine. Putea să mai trăiască cîţiva ani sau să moară pe neaşteptate.

Vizitatorii, tot mai rari, stăteau puţin, o conversaţie aprinsă sau prelungită era uneori de-ajuns ca să declanşeze o nouă criză. Victor trecea deseori duminica, iar doctorul Bergier, prieten şi doctor totodată, venea să schimbe o vorbă cu bolnavul cînd se întorcea de la

pacienții săi. Doar ei, împreună cu mama și Anne-Marie, mă mai legau de lumea care se întindea dincolo de sat. Căci nu mai plecam decît ca să merg la biserica din Cully. Coboram pînă acolo pe rînd, tînăra mea ajutoare și cu mine, din două în două duminici, și-i luam și pe copii cu noi fiindcă aveau rar ocazia să se plimbe. După predică, o conduceam pe mama pînă la Morettes. Îi sărutam pe Jean și Fernande, însărcinată, care stătea întinsă toată ziua. În timp ce copiii fugăreau rațele, mama mă ducea în bucătărie și îmi dădea să gust, cu un aer serios de cunoscător, o farfurie de supă care fierbea molcom ore în șir. Cînd bătea de amiază, urcam în fugă scurtătura abruptă.

Pentru a feri copiii de starea noastră de neliniște permanentă, pentru a nu-i chinui cu boala tatălui lor, mă arătam întotdeauna veselă față de ei. În fața argaților și a zilierilor noștri, bărbați sau femei, mai tineri sau mai bătrîni ca mine, eu eram înainte de orice stăpîna, proprietăreasă și administratoare, care va fi respectată în măsura în care știa rosturile gospodăriei. Victor se informa :

— Cît sulfat comanzi anul ăsta? Cînd terminați de prășit ?

Răspundeam serioasă, fără să ezit. Încîntat că nu mirosisem intenția lui de a mă tachina, se întorcea spre mama :

— Ia te uită la ea ! Ce administratoare, fiica dumitale ! Nici eu, nici dumneata n-am fost niciodată atît de pricepuți.

Noapte și zi, soția și infirmiera lui Michel, eram și primul martor al luptei și al curajului său.

Se schimba : mama cel puțin îmi atrăgea atenția de fiecare dată cînd venea. Stînd mereu cu el, nu mai eram atentă la trăsăturile lui umflate sau la ușorul tremur al mîinii. Dar în timp ce bolnavii se ocupă exclusiv de persoana lor și, în izolarea în care trăiesc, pizmuiesc sănătatea celorlalți, el, dimpotrivă, se străduia să-și ascundă suferința. Cînd, cu capul răsturnat pe spătarul fotoliului său, cu gura deschisă, se sufoca, cînd o menghină îi strîngea pieptul iar durerea i se scurgea din ceafă, cobora spre spate, pe brațe, în timp ce mîinile i se albeau, apoi deodată i se făceau violacee și aproape vinete, nu avea evident altă țintă decît să

supraviețuiască. Un moment mai tîrziu, văzîndu-mă aplecată deasupra lui, se grăbea să mă liniștească.

— Lasă ! Nu-i așa de groaznic.

Îi eram recunoscătoare pentru această minciună. Alteori totuși, cînd durerea îi smulgea un țipăt sau cînd, fără să știe că sînt de față, nu-și mai ascundea suferința teribilă, mă trezeam că mă rog :

— Doamne, ai milă ! De ce îl mai chinui ?

Știam că, urmărit de gîndul ultimei crize și cu teama celei viitoare, Michel nu avea o clipă răgaz și că aproape nici nu mai dormea.

A ținut totuși să ia în continuare mesele cu noi. Era pentru el o distracție și ocazia de a-i vedea pe mama lui și pe copii. Eram cu ochii în patru : cum să-i fac pe Michel-Louis și pe Georges să mănînce fără strîmbături, fără certuri și chicoteli ? Unul se tot fîțîia, altul visa în fața farfuriei pline, crivățul îl făcea pe Robert de o nervozitate extremă, Justine plîngea pentru orice fleac la vremea cînd sufla vîntul dinspre Rhône. Răsturnau cîte un pahar, ștergeam și, peste cîteva minute, masa era din nou plină de apă :

— N-am vrut.

Vocea amărîtă a împricinatului, cascadă de rîs a celorlalți trei, suspin resemnat al Doamnei Elisa, care mă făcea uneori să regret răutatea ei de altădată.

De la moartea mătușilor, soacra mea, plină de bunăvoință, mă ajuta și ea cît putea. Lipsa ei de experiență ne înveselea de multe ori.

Într-o zi, în timp ce eram amîndouă la bucătărie, am rugat-o să păzească laptele pe foc în timp ce m-am dus să aduc o salată din grădină. Cînd m-am întors, după nici două minute, îmi arătă, tulburată, conținutul cratiței care dădea în foc. Am golit ce a mai rămas în vasul pregătit dinainte :

— Păi de ce, bunico, trebuia să tragi cratița cînd ai văzut că se umflă laptele.

Privirea ei neîncrezătoare rămase fixată pe placa de fontă unde sfîrîiau ultimele picături.

— N-o să-mi spui că întotdeauna se întîmplă așa.

A trebuit să repet experiența ca s-o conving.

Uneori era mai greu să o liniștesc. Nu mai rămăsese nimic din admirabila ei nepăsare. Credea că boala fiului ei atrăgea asupra casei un șir nesfîrșit de nenorociri.

leşea puţin, dar rar venea din sat fără o veste alarmantă.

Într-o zi, cînd fusese să cumpere turtă dulce care îi plăcea la fel de mult ca şi copiilor, ne-a anunţat că în ţinut a apărut păianjenul roşu, parazit la fel de periculos ca filoxera. Nu a vrut niciodată să recunoască că îl ştiam deja şi că ne apăram de el butucii de vie de multă vreme.

Altă dată, înainte de prînz, venind după mine în bucătărie, a început să suspine ostentativ ca un copil care cerşeşte atenţia şi milă. Am întrebat-o dacă o doare ceva. După un nou suspin, m-a asigurat că ar prefera de o mie de ori să fie ea bolnavă. Am crezut că se gîndeşte la Michel, apoi am înţeles că era vorba de vie.

— Via noastră e bine îngrijită, bunico.

— Vino cu mine la Champ-Hubert.

— Am trecut deunăzi. Toţi puieţii s-au prins.

— Dar nu cresc.

I-am explicat cu răbdare ceea ce fiecare ştia în Lavaux, în afară de ea care trăia aici de atîta amar de vreme : trebuie patru ani ca un puiet altoit să ajungă la mărimea unui butuc bun de rod. Nu prea convinsă, Doamna Elisa clătina din cap.

— O să vedem, o să vedem.

Frămîntarea ei dovedea totuşi că proprietatea o interesa mai mult ca altădată. Ea, care atîţia ani s-a ţinut de fleacuri, şi-a pus într-o zi croşeta într-un sipet şi mi-a propus să cîrpească hăinuţele copiilor. Nu o văzusem niciodată cosînd un nasture.

— Chiar ? Nu vă deranjează ?

Ţesătura încîntătoare a Doamnei Elisa, mai fină decît o broderie, a trezit admiraţia vecinelor.

Punctuală, Anne-Marie sosea imediat după prînz, lua ceaiul cu noi, se retrăgea înainte de cină :

— Cu siguranţă soţul tău preferă să fiţi în familie.

— Dar tu faci parte din familie.

Lua drumul spre Cully, încîntată să-i audă pe copii implorînd-o să mai rămînă. Acaşă, desena şi picta fresce mari cu o mulţime de omuleţi mici negri într-un peisaj în culori vii ; Robert se chinuia ore întregi să le copieze.

Poate aveam şi eu nevoie să mă simt necesară. Dacă

Michel ar fi suferit mai puțin, aș îndrăzni să mă gîndesc că cei trei ani dinaintea morții lui, deși îl știam condamnat, au fost cei mai echilibrați și cei mai senini din viața mea. În fața luptei zilnice pe care o dădea soțul meu, uitam repede certurile copiilor sau delăsarea vreunui argat. Cel mai mic moment de destindere sau de veselie care îmi înseninа truda părea o minune, fiindcă nu erau numai treburile de fiecare clipă pe care trebuia să le duc la capăt cu orice preț și fără amînare, trebuia să găsesc timp să vorbesc cu fiecare — François și argații aveau și ei grijile lor ca și noi —, timp să mă joc cu copiii, timp să mă așez lîngă Michel. Or, numărul de minute sau ore pe care le dăruiai celuilalt nu aveau valoare decît în această prietenie, această împăcare cu lucrurile și oamenii, în așa fel încît toți să se simtă acceptați ; nu trebuiau sacrificate nici micile bucurii ale vieții, cu atît mai de preț cu cît eram mai prinsă de treburi deci să semăn, să plantez răsadurile și să ud, să fac buchete, să le pun în vază, să schimb apa, nu știu cîte scări să urc și să cobor pe acest deal unde grădinile sînt în pantă ca și viile.

De acum înainte, oricît de zgîrcită era lumina, în oglindă apăreau două riduri verticale foarte clare între sprîncene și două în dreptul buzelor. Mă miram de aerul cam aspru pe care mi-l dădeau, dar ce importanță mai aveau cîteva riduri cînd copiilor le mergea atît de bine.

XI

ÎNGHEȚ ȘI MOLIME, GRINDINĂ : ani la rînd cultura viței n-a mai fost rentabilă, iar podgoriile s-au micșorat de parcă ar fi intrat la apă. În schimb, vacilor le mergea bine iarna la noi și era o plăcere să le vezi trecînd pe sub fereastră de două ori pe zi cînd mergeau să se adape în piața satului, din bazinul în care izvorul curgea cu dărnicie în orice anotimp. Calul se ținea după ele, se oprea la ușa noastră, bloca scara, așteptîndu-și porția de zahăr. Multe familii ne invidiau

pentru Tom, un cîine ciobănesc care-i ducea în fiecare dimineaţă pe copii la şcoală.

În familia Moraz, întotdeauna primul născut fusese băiat. Din ziua în care Jean-Edmond a făcut primii paşi, grija plină de temeri a mamei s-a îndreptat spre mine :

— Eşti sigură că soţul tău şi-a pus toate afacerile la punct ? Ţi-a dat lămuriri să ştii să te descurci dacă s-ar duce de pe o zi pe alta ?

O linişteam repede, preferînd s-o mint pe mama decît să-l fac pe Michel să creadă că averea lui avusese un rol în căsătoria noastră. În jurul meu, banii au fost mereu prilej de tulburare, de neînţelegeri, ba chiar de griji mari, şi totuşi nici unul din noi nu a murit de foame sau de frig. Bunurile funciare pe care le avea nu făceau decît să-l obosească pe Michel. La vremea aceea, un cont bancar, şi în special împrumutul din fondurile ruseşti, putea să pară că aduce un profit mai sigur decît pămîntul. Soţul meu accepta să mă ocup eu de Croises, cu sentimentul că nu îşi îndeplineşte rolul de cap de familie. De cînd i se agravase boala, orice schimbare îl irita şi luarea unei hotărîri îl extenua.

Nu mai urcaserăm la Praz-Lovaz de aproape trei ani ; vizitele frecvente ale lui Pierre Jordan îl lăsau pe Michel abătut pentru tot restul săptămînii. I-am propus să ascult eu în locul lui plîngerile fermierului. Michel a protestat :

— Chiar dacă nu mai sînt bun de nimic, sînt încă destul de lucid ca să-i dau dispoziţii lui Jordan.

Cîteva zile mai tîrziu, văzîndu-l îngrijorat, l-am întrebat despre vite şi grîu. Răspunsurile sale vagi m-au făcut să nu mai insist. La începutul lui decembrie 1913, Jordan a venit împreună cu un necunoscut pe care l-am salutat fără să-l bag în seamă. Michel părea că îl aşteaptă. Am servit cum se cădea sărăţele şi vin şi i-am rugat pe vizitatori să nu stea prea mult pentru că ultima noapte a fost agitată. Peste cîteva zile, mama urca la Croises peste măsură de agitată :

— A vîndut Praz-Lovaz !

Nu am vrut să mă arăt tulburată :

— Nu se poate, ce spui, mi-ar fi spus şi mie.

— Vărul tău Thévoz a venit special de la Mézières să-mi spună. E încă la Morettes. Vino cu mine, dacă vrei să fii sigură. Îl cunoşti pe Gilbert, nu e genul să spună baliverne.

— Dar cînd s-a vîndut? Michel n-a ieşit din casă de luni de zile.

— Spune că ar fi venit notarul din Moudon. Nu a venit Jordan cu cineva săptămîna trecută?

Am început să nu mai fiu aşa sigură în timp ce mama, tot mai indignată, continua:

— Aşa se vorbeşte în Broye. Toată lumea se miră că nu s-a dat nici un anunţ de vînzare, fiindcă ar fi fost şi alţi amatori la un preţ mai bun.

A spus o cifră care nu însemna nimic pentru mine. Nu m-am întrebat niciodată cît putea să valoreze Praz-Lovaz, dar eram amărîtă că Michel a făcut totul fără să-mi ceară părerea şi fără chiar să mă prevină. Totuşi, nu i-am spus nimic în seara aia, şi nici a doua zi. Respira atît de greu, încît nu-mi venea să avem o discuţie neplăcută. În sfîrşit, cu prudenţă, cu voce nesigură, l-am întrebat:

— De ce nu mi-ai spus nimic despre Praz-Lovaz?

În loc să pară nemulţumit aşa cum mă aşteptam, privirea i s-a luminat pe faţa lui îmbătrînită şi buhăită:

— Cum? Ai şi aflat? Voiam să-ţi fac o surpriză de Crăciun. Dar pentru că în locurile astea nu poţi ţine un secret...

S-a ridicat, a intrat în birou, a deschis un sertar şi mi-a întins o hîrtie:

— Uite, citeşte. Sînt sigur că e mult mai bine pentru copii şi pentru tine.

Cu scrisul lui elegant şi citeţ, împodobit cu majuscule englezeşti, redactase clauzele surprinzătoare ale contractului de vînzare: apartamentul rămînea împreună cu grădina proprietatea noastră, pe care familia Jordan se însărcina s-o întreţină. Ei trebuiau să-mi dea lapte, legume, fructe şi păsări atîta timp cît voi sta acolo.

— Vezi, îmi explica Michel, m-am gîndit mult şi cred că am fost bine sfătuit: vei avea toate avantajele unei ferme, însă fără nici o grijă. Vom ţine vacile tot anul aici, fiindcă avem destul nutreţ la deal să le hrănim. Aş fi putut să vînd altora la un preţ mai bun, dar m-am gîndit că îl ştii pe Pierre Jordan şi că te înţelegi bine cu nevastă-sa... Dacă te duci acolo, nu vei avea de-a face cu străini. Iar valoarea vînzării, plasată în fondurile ruseşti, îţi va asigura o rentă.

L-am sărutat pe Michel. Pentru cît mai avea de trăit, nu mai trebuia să facă pace între vecini.

Mama nu s-a consolat așa ușor ca mine de pierderea terenurilor noastre agricole : și peste ani, cui stătea s-o asculte, spunea că Praz-Lovaz a fost dată pe nimica toată profitîndu-se de boala ginerelui ei.

Crăciunul, Anul Nou, fiecare dintre noi gîndindu-se că vor fi ultimele sărbători împreună cu Michel și străduindu-ne să nu credem. Cum să vorbesc despre oboseala lui nesfîrșită, despre somnul pe care-l aștepta degeaba ; lampa aprinsă cînd mă trezeam, fără să știu cît e ora și de cîtă vreme stătea așa, cu capul în mîini, pierdut ? Uneori, zgomotul unui sertar deschis și închis cu o mînă șovăitoare în semiîntuneric :

— Nu poți să dormi ? Ce cauți ? Să te ajut ?

Întrebările mele timide îl făceau să se încordeze, gata să-mi respingă mila.

Bucuros totuși că, odată trezită, eram martorul spaimei sale : nefericit că îl vedeam neputincios, că, fără să vrea, mă istovea peste măsură și mă ținea trează.

— Dormi, draga mea, nu-mi trebuie nimic.

Mă făceam că aținesc ca să nu-l tulbur și cîteodată mă prăbușeam imediat într-un somn greu. Cel mai des rămîneam trează, pîndindu-i respirația și cel mai mic zgomot al nopții, cu nervii întinși la maximum încît săream ușurată cînd mă striga unul din copii, dîndu-mi un motiv să mă scol.

În ianuarie 1914 nu a mai vrut să se culce, teama de a se întinde ajungînd uneori să declanșeze o nouă criză. Cînd i-am spus lui Victor, mi-a răspuns ca de obicei :

— Ți-am explicat : cu angina pectorală, nu poți să știi niciodată.

În 9 februarie, imediat după prînz, pe cînd Justine și Michel-Louis erau la școală, iar Anne-Marie ieșise la plimbare cu gemenii, urcasem la Michel și am vorbit despre copii. Era acum tema cea mai frecventă între noi de cînd nici via nici casa nu-l mai interesau.

— Sper că băieții mei să nu aibă despre mine doar amintirea unui tată bolnav.

Protestam și i-am amintit cîteva momente lipsite de griji.

— Dar tu, draga mea, ce amintire...

Ca multe infirmiere în fața unei întrebări grave pe care repetarea o banalizează, am răspuns cu vioiciune.

— De ce vorbești așa Michel, încă nu ești o amintire.

Înduioșată totuși, am întins mîna spre mîna lui :

— Mă simt bine în casa asta, chiar dacă uit uneori să ți-o spun, sau dacă par obosită. Dacă aș avea mai puțină treabă, m-aș plictisi.

A schițat un zîmbet, a spus că îi e somn și că o să încerce oricum să doarmă. Era fără îndoială din cauza vremii, a ploii care se apropia odată cu norii negri deasupra lacului. L-a trecut un fior.

— Probabil că o să ningă.

A spus să mă întind pe pat în timp ce el va moțăi în fotoliu. Am aranjat pătura. S-a sprijinit de spătar. M-am uitat la fața lui în sfîrșit liniștită. O să doarmă ? Măcar de-ar putea ! Deodată, a deschis gura. A horcăit cîteva secunde și capul i-a căzut într-o parte. Am crezut că iarăși i s-a făcut rău, sau că are vreo sincopă, cum i se întîmpla în unele crize. I-am luat mîna, mi-am pus urechea pe pieptul lui. Mă gîndeam : „Nu poate să moară așa deodată, după discuția noastră liniștită", căci îl văzusem de atîtea ori zbătîndu-se sub o apăsare cumplită din care a reușit întotdeauna pînă la urmă să iasă.

Am apropiat o oglindă de buzele lui și, văzînd că nu se aburește, am început să strig „Michel" sau mai curînd încercam să strig, căci nu reușeam să scot nici un sunet.

Am alergat pe coridor. Nu era nimeni acasă în afară de Doamna Elisa, ghemuită în fotoliul mare din salon. Am coborît în pivniță, m-am dus la hambar cu gîndul să-l zăresc pe François, dar știam că tăia via departe și că la ora asta toți bărbații din sat erau la lucru, împrăștiați pe coasta dealului. Anne, tînăra servitoare, se întorcea de la băcănie. I-am luat coșul din mînă și fără s-o las să urce scările i-am strigat :

— Fugi la mama. Spune-i că Domnul Croisier e mai rău. Să cheme doctorul și să vină cu fratele meu.

M-am întors la Michel. Mîna îi atîrna fără vlagă. Ar fi trebuit dus în pat dar era greu. Doamna Elisa, Anne-Marie care urca scara cu gemenii nu mă puteau ajuta în nici un fel. Spunîndu-le să nu facă zgomot, m-am întors

în cameră la noi. Se lăsa seara. Mi-era frică să aprind lampa, dar şi să rămîn în întuneric. Mă gîndeam : „Nu se poate, nu aşa, nu azi". De-atîtea ori mă gîndisem cu teamă la moartea lui Michel, încît n-o recunoşteam.

Am auzit deodată vocea doctorului Bergier, a mamei şi a lui Jean, şi paşii lor pe scări. I-am lăsat să vorbească, să hotărască, să organizeze. I-am culcat pe copii. Cînd m-am aplecat să-l sărut, Georges m-a întrebat ce înseamnă orfan.

Pe patul nostru, Michel mi s-a părut foarte mare. De luni de zile, de ani poate, nu-l mai văzusem aşa, complet întins, cu ochii închişi. M-am uitat în jurul meu, căutîndu-l instinctiv în fotoliul său sau în birou, uimită că nu-i aud vocea sau cel puţin respiraţia greoaie, pentru că acest corp nemişcat nu mai avea nici o legătură cu el.

Cumnatele mele m-au luat de acolo...

— Louise, nu sta singură !

— Louise, gîndeşte-te la copii.

— Louise, Domnul Dufour şi Domnul Blanc sînt în salon.

Am dat mîna cum se cuvine, am ascultat, am mulţumit.

Mai tîrziu, cînd am urcat să văd dacă cei mici erau înveliţi, Doamna Elisa care mă pîndea s-a agăţat de braţul meu pe scară :

— N-o să mă dai, Louise, n-o să mă dai, nu-i aşa ?

M-am speriat că bătrîna doamnă nu mai era în toate minţile, dar mi-a explicat, cu mare luciditate :

— Nu vreau să merg să stau la fetele mele la Vevey sau la Montreux. Aici e casa soţului meu şi a fiului meu. Am pianul. Ginerilor mei nu le place să mă audă cîntînd la pian. Promite-mi că nu mă dai.

— Dar ce idei, bunico ! Cum să pleci de la noi şi ce să facem fără dumneata ?

A părut grozav de uşurată.

— Mi-ai promis, aşa-i ?

Am sărutat-o ca pe o fetiţă :

— Mergi la culcare acum. Sper că vei putea dormi.

Şi m-am uitat după ea cum se îndepărtează cu paşii ei uşori.

Am stat toată noaptea în fotoliul lui Michel şi am moţăit, cu capul pe spătar, cum stătuse el de atîtea ori.

A doua zi, mama şi Juliette au vopsit în negru rochiile noastre şi hainele copiilor. Mi-au dat să probez un mantou şi o pălărie, noi, negre şi ele, şi au spus că astfel, la înmormîntare, voi arăta „cum se cuvine".

Cumnaţii mei se ocupau de anunţurile de înmormîntare ; cumnatele primeau jerbele şi coroanele. Vecinii treceau „numai un minut, să-i spunem Doamnei Louise..." şi rămîneau. Doamna Elisa se mişca încolo şi încoace cu paşi mărunţi ca un suflet chinuit. Nu voia să rămînă printre oamenii pe care nu-i cunoştea „nici de la Eva nici de la Adam" şi nu ştia unde să stea, dormitoarele nefiind decît puţin încălzite. S-a refugiat pînă la urmă lîngă soba din bucătărie. Am găsit-o curăţînd legume împreună cu Justine şi Anne, mulţumite toate trei că pot scăpa astfel de intruşi.

Anne-Marie i-a dus pe băieţi la o vecină înainte să vină sicriul. N-aş fi vrut să-i iau la înmormîntare. Cumnatele mele au protestat că erau destul de mari ca să înţeleagă şi că Michel avea dreptul, pentru ultimul său drum, la prezenţa fiilor lui.

De la Croises la biserică, am mers în urma dricului într-un cupeu încăpător. Doamna Elisa vorbea de soţul ei. Copiii, tăcuţi, se făceau că o ascultă. Caii înaintau încet şi dangătul clopotelor făcea drumul şi mai lung.

Cînd s-a luat sicriul şi bărbaţii s-au ridicat pentru a primi condoleanţe şi a se duce la cimitir, am înţeles că nu mai puteam face nimic pentru Michel. Cumnaţii mei s-au îndepărtat, luîndu-l între ei pe fiul meu cel mare. Gemenii au rămas lîngă mine. M-am întors la Riex cu femeile. Cumnatele mele puseseră pe toate mesele ceşti, biscuiţi şi prăjituri. Bărbaţii urmau să coboare în pivniţă.

— Louise, te caută cineva.

Repetam mereu că Michel a murit în faţa mea, fără să sufere. În timp ce vorbeam, îl simţeam alături de mine, ca în ziua nunţii noastre.

Frînturi de frază îmi ajungeau la ureche :

— Ştiţi ce-o să facă cu proprietatea ?

— Ce durere pentru o mamă să-şi vadă fiul plecînd înaintea ei !

— Patru copii de crescut, nu-i o treabă uşoară pentru o femeie singură.

— Servitorii nu mai sînt devotați ca pe vremuri.

Unchiul Victor a plecat la un moment dat :

— Vin din nou duminică.

Mătușa Esther, mama lui Alexandre, pe care o văzusem doar rareori de la moartea unchiului meu Constant, s-a grăbit spre mine cu un aer lacom :

— Vai, draga de ea, vino să te sărut. Ai să vezi ce înseamnă să fii văduvă !

Casa, tot așa cum se umpluse, s-a golit dintr-o dată. Nimeni nu voia să mănînce. I-am spus totuși Annei să fiarbă niște macaroane și să pună masa. Copiii și Doamna Elisa au părut să se liniștească așezîndu-se la locurile lor, chiar dacă locul lui Michel era gol. El ne-a adunat în casa asta ; vom trăi aici și de acum înainte.

VĂDUVA MICHEL CROISIER

ESTHER MORAZ ÎȘI AVERTIZASE NEPOATA:
— Ai să vezi ce înseamnă să fii văduvă.

Vorbea din experiență. De la moartea subită a soțului ei, judecătorul Constant Moraz, cu douăzeci de ani mai devreme, putea să-i numere pe degetele unei singure mîini pe cei care o mai pofteau încă la masă. Și totuși, pe vremea cînd trăia Constant, dacă aveau atîta căutare era numai datorită vervei și farmecului Estherei. Lipsiți de plăcerea de a-l înșela pe judecător, sau temîndu-se că văduva, încă prezentabilă, le va cere să legalizeze legătura lor, foștii ei amanți i-au întors spatele. S-a consacrat deci cu și mai multă rîvnă întreținerii unei respectabilități care consta, pentru ea, în eleganța toaletelor sale și în confortul apartamentului. Verificînd cu străşnicie facturile, plîngîndu-se de dificultățile prin care trebuia să treacă o văduvă ca să trăiască demn, privea cu mulțumire cum de la an la an contul ei în bancă devenea tot mai consistent.

Invidioșii se hrănesc din necazul altuia. Esther era nerăbdătoare să vadă cum nepoata ei, mai tînără ca ea fără-ndoială, bogată, se spunea, încă drăguță, deși pierduse mult din strălucire, va face față lăcomiei bărbaților, acum că unul din ei n-o mai ocrotea. Dar cine ar fi crezut că ajungînd la Croises a doua zi după

înmormîntarea lui Michel, Esther va găsi deja prilej să jubileze ?

François şi servitorii plecaseră de-acasă dis-de-dimineaţă, ca de obicei. La ora opt, Justine îl luă de mînuţă pe Robert ca să meargă la şcoală. După ce spălase vasele, Anne a deschis ferestrele şi începu să mături cu sîrg prin toată casa. Cînd Doamna Elisa atinse clapele pianului, Louise o rugă :

— Ai răbdare, bunico, mai ai răbdare, te rog.

Căci Louise nu se simţea în stare să reia imediat viaţa de zi cu zi. Ar fi vrut să doarmă ca să nu se mai gîndească la nimic. O trecu un fior, şi un moment speră că a răcit şi că va putea astfel să se întindă fără să-i mai pese de nimic. Căută termometrul fără să-l găsească, deschise dulapul cu haine al lui Michel, îl închise, intră în birou fără să pună mîna pe ceva, ca şi cum ar fi vrut să mai constate o dată absenţa soţului ei. Va trebui să hotărască din nou ce trebuie gătit, să profite de timpul frumos ca să semene. Cele mai simple gesturi şi cele mai banale o îngrozeau. În picioare, la fereastră, în faţa unui peisaj cunoscut pe care nu-l privea, fără să îndrăznească să se aşeze sau să plece, o auzi pe Anne anunţîndu-l pe Domnul Vartelli. Gîndindu-se că era vorba de o ultimă vizită de condoleanţe — vreun prieten de-al lui Michel care nu a putut asista la înmormîntare — o rugă pe tînăra bonă să-l poftească pe necunoscut în salon.

Întinzîndu-i neatentă mîna — în ultimele patruzeci şi opt de ore văzuse atîtea figuri îndurerate —, îl pofti să se aşeze. Aşa cum bănuise, persoana spunea că este un prieten al lui Michel, un fost coleg mai exact. Nu-i plăcea cuvîntul ăsta care îi aducea aminte de Roger Martin, acest alt „prieten" care fusese cu soţul ei la Baden în timp ce ea era atît de bolnavă după naşterea Justinei. Domnul Vartelli păru surpins că nu-şi aduce aminte de el : fusese în casa asta cu cîţiva ani în urmă şi, în ajun, venise să prezinte condoleanţe familiei lui Michel Croisier. O înmormîntare frumoasă, cum nu s-a mai văzut în Lavaux de la moartea Domnului Prefect, dar bineînţeles, ieri, nu era momentul să vorbească despre afaceri.

La cuvîntul „afaceri", Louise se ridică să fixeze un oblon pe care-l izbea vîntul ; întorcîndu-se, văzu în privirea interlocutorului său, pînă atunci cu spatele la lumină, un licăr de şirefenie.

Nu se încumetase să vină la Domnul Croisier. La drept vorbind, se gîndise tot mai serios în ultimele luni, dar nu vii să tulburi un bolnav atît de grav, nu-i aşa. Din tact îşi amînase vizita.

— Ei bine, despre ce e vorba? întrebă Louise ridicînd bărbia şi coborînd uşor pleoapele, ca de fiecare dată cînd făcea un efort ca să se domine, luîndu-şi astfel fără să-şi dea seama, o înfăţişare trufaşă care îl încîntase pe Michel la începutul căsătoriei lor.

Bărbatul căută în buzunar, scoase un plic fără să i-l întindă sau să-l deschidă, ca şi cum simpla vedere a hîrtiei confirma buna sa credinţă :

— E o cauţiune.

Louise nu era sigură de sensul cuvîntului, dar era deja trează, lucidă, şi toată apatia de azi-dimineaţă se spulberase.

— Despre ce cauţiune e vorba? reluă ea cu o voce mai tăioasă care încerca să-i ascundă şi neştiinţa şi tulburarea crescîndă.

Vartelli explică că acum cinci ani — mai exact, cinci ani şi patru luni — un alt prieten al său, Gustave Montandon, care era şi el o cunoştinţă bună a Domnului Croisier şi, în politică, unul din susţinătorii săi de nădejde, avusese nevoie de bani gheaţă pentru a prelua o prăvălie. Era vorba de o cîrciumă lîngă o băcănie. Un băiat harnic şi plin de iniţiativă, acest Montandon ; cu o soţie iute şi vigilentă ca a lui, avea toate şansele să reuşească. De altfel, atunci cînd poţi să ajuţi, refuzi oare să faci un serviciu unui prieten? Vartelli avansase suma necesară, în schimbul unei cauţiuni, conform uzanţelor, de aceea veniseră amîndoi să-l vadă pe Domnul Croisier.

Ritmul lent al povestirii îi dădu Louisei răgazul să socotească în memorie : 1908? octombrie sau septembrie? Gemenii îi dădeau mare bătaie de cap. Dar Michel care se ştia bolnav, Michel tată a patru copii s-ar fi angajat el cu atîta uşurinţă? E adevărat că vînduse şi Praz-Lovaz fără să-i ceară părerea... Asculta continuarea poveştii cu senzaţia că a mai auzit-o : soţia lui Montandon murise pe neaşteptate după nişte dureri năpraznice în abdomen. Soţul rămăsese singur cu amărăciunea lui şi cu cîrciuma unde, cît era ziulica, fiecare îi oferea un pahar să-l îmbărbăteze.

Iar acum — Doamna Croisier 'va înțelege fără-ndoială mai bine decît oricine altcineva — Vartelli, care de mult își neglijase interesele, se vedea obligat să-și recupereze banii : fiul său cel mare era la studii, fiica sa „avea" pe cineva serios, fără să mai pună la socoteală și pe ceilalți doi copii. Fiindcă și el avea patru, ca și ei, dar deja mari, la vîrsta cînd te costă cel mai mult. Se căsătorise tînăr ca să apuce să-i vadă mari și...

Dîndu-și seama că ultima sa frază era deplasată, se întrerupsese. Louise întinse mîna :

— Să văd această cauțiune.

El scoase hîrtia din plic, o desfăcu, se ridică pentru ca s-o țină la o distanță potrivită de ochii Louisei, fără să i-o dea în mînă, ca și cum se temea să n-o ia sau să n-o rupă.

Nu era scrisul lui Michel, dar îi recunoscu semnătura cu majuscule neobișnuit de mari, cu parafa la care ținea atîta. Întrebă :

— Care e valoarea împrumutului ?

Mirat că nu citise, el puse degetul pe unul din rînduri :

— Aici. Vedeți ? Treizeci de mii de franci.

Și cum ea nu spunea nimic, străduindu-se să-și ascundă tulburarea :

— E o sumă, e adevărat. De aceea m-am gîndit să vin să vă văd imediat. Dacă cumva, mi-am zis, Doamna Croisier nu are de gînd să cultive pămînturile, am putea să ne înțelegem ușor. Nu sînt eu om să profit de situație și v-aș socoti terenul la cel mai bun preț.

Inima Louisei bătea să-i spargă pieptul, iar uluirea o împiedica să gîndească. Nu o auzi intrînd pe Doamna Elisa. În mînă cu cutia de cusut, bătrîna doamnă îl măsură pe intrus și, după ce nora i-l prezentă, a catadicsit să dea din cap :

— Vedeți-vă de treburi. Am venit la căldură. Cu ferestrele astea deschise, sînt amorțită.

Louise avu timp să-și vină în fire. Se ridică :

— Lăsați-mi adresa, am să vă țin la curent.

— Dar...

— Sau dacă preferați, veniți peste o săptămînă, nu înainte. Ce-i o săptămînă ? Ați așteptat mai mult de cinci ani.

Deschise uşa :

— Anne, unde eşti ? Vrei să-l conduci pe Domnul ?

Anne nu înţelegea nimic. Nu i se ceruse niciodată aşa ceva. De obicei, Doamna Louise îşi conducea musafirii. Cînd era obosită, vizitatorii plecau singuri, ştiau drumul. Intrigată, fata îl urmări cu privirea. O luă la dreapta şi deschise uşa cîrciumii.

— La ce te gîndeşti, drăguţă ?

Louise tresări. O văzu pe Doamna Elisa cuibărită lîngă soba de faianţă verde. Oare bătrîna doamnă, va trebui, totuşi, să meargă să stea la Montreux ? Crezi uneori că te prăbuşeşti în urma celei mai teribile lovituri şi vine apoi alta, urmarea primei, care-i modifică importanţa. Dar de ce s-o pună pe gînduri pe cea care avea nevoie de ocrotirea ei ?

— Trebuie să mă duc la bucătărie. Ce vrei să mănînci, bunico ?

Tonul intenţionat detaşat al nurorii sale nu o păcăli pe bătrîna doamnă :

— Nu-mi place omul care tocmai a plecat. De ce l-ai primit ? După moartea soţului meu, diverşi necunoscuţi mi-au adus hîrtii cerîndu-mi să le semnez. Nu mă pricepeam. Mătuşile îi ameninţară că-i vor primi cu „ciomagul" dacă mai puneau piciorul la noi.

Louise nu-şi putu stăpîni un surîs, închipuindu-şi-o pe plăpînda şi mărunţica Elisa aşezată pe palier cu ditamai ciomagul în mînă, iar Varteli, la piciorul scării, cerînd umil voie să treacă.

În clipa următoare, gemenii dădură buzna în cameră cu un bilet de la învăţătoare ce îi lăsa liberi în ziua aceea. Îi luă cu ea la bucătărie, spălă varza acră într-o clipită şi puse carnea pe foc. Îi spuse bonei ce avea de făcut fiindcă fix la amiază oamenii se vor aşeza la masă cu acea zdravănă poftă de mîncare pe care ţi-o dă munca la cîmp, apoi, luîndu-i de mînă pe cei doi copii, coborî în grădină. Lalelele îşi arătau deja teaca verde-albăstruie cu frunze netede. La răsadniţă, straturi de pămînt bine greblat aşteptau seminţele. Văzu coteţul care trebuia curăţat şi îi atrase atenţia văcarului care tocmai termina de scos bălegarul din grajd. În schimb, vitele arătau bine, calul ţesălat : îl felicită pe dată. Pierre intrase în serviciul lor imediat după ce a terminat şcoala de recruţi, în luna noiembrie

Era un băiat frumos, cu părul blond şi creţ, zăpăcit cîteodată, dar cu o inimă de aur care, în afară de sîmbătă seara cînd mergea pe la balurile ce se ţineau în satele din împrejurimi, nu punea băutură în gură. Vrînd să o facă să înţeleagă că va face tot ce va putea, ca înainte, ba chiar mai mult dacă va putea, spuse :

— Sper că veţi fi mulţumită de mine, Doamnă Louise.

Ea îi întinse mîna şi îl preveni că va trebui să înhame imediat după prînz. O s-o ducă la Cully, iar apoi imediat, o să se întoarcă să-l ajute pe François la căratul curpenilor.

Bătu de unsprezece. Luă din hambar seminţele alese şi etichetate de care avea nevoie : pătrunjel, salată, morcov de primăvară, mazăre, fiecare într-un cornet închis cu grijă şi totul într-un coşuleţ pe care i-l dădu lui Robert. Puse o stropitoare în mîna lui Georges, luă o greblă şi o săpăligă. Ghemuiţi în jurul brazdelor, cei doi băieţi o ajutaseră cu picioruşele şi braţele lor prea scurte, cu întrebările şi bunăvoinţa lor.

La întoarcere, pe drum, Louise îşi făcu planul. Georges va fi bucuros să meargă cu François la vie după-masă ; Robert, cu o carte cu poze, va veni cu ea la Domnul Rouge, fiindcă Doamna Madeleine, care a trecut şi ea la timpul ei prin necazurile văduviei, o prevenise cu două zile mai înainte :

— Dacă găseşti testamentul lui Michel printre hîrtii, du-l la Judecătoria de Pace. Orice altă problemă care ar apărea, spune-mi : vom merge să ne sfătuim cu Domnul Rouge.

Deşi nu a avut niciodată nevoie de Jules Rouge, Louise ştia ca toată lumea că era omul de încredere al orăşelului şi al multor sate din jur. Contabil la pensie, citind Codul civil cînd se plictisea, fără altă ambiţie decît de a face servicii, avea întotdeauna timp să asculte necazurile altora, punînd ici şi colo cîte o întrebare. La nevoie, se ridica, aducea singur o sticlă şi pahare, ciocNea, atingea abia paharul, deschidea o cărticică groasă şi învechită :

— Fiţi atent, uitaţi ce spune legea. Mai devreme sau mai tîrziu, tot aici o să ajungeţi.

Sau, bătînd cu două degete în marginea mesei.

— Nu sînteţi obligat, dar ştiţi cum e, aşa e obiceiul pe la noi. Între vecini, ai tot interesul să te înţelegi.

Şi se înţelegeau în aşa fel încît nu recurgeau la notar, succesorul tatălui prietenei mele Anne-Marie, decît la mare nevoie.

În drum, Louise o anunţă pe mama ei. Cît să-şi pună pălăria peste coc şi s-o prindă cu un ac lung cu o piatră neagră în vîrf, Doamna Madeleine îşi urmă fiica. Au fost introduse într-o încăpere pe colţ, toată numai ferestre, plină ochi cu plante verzi şi cu mobile acoperite cu pluş vişiniu. Fostul contabil le primi fără să se mire şi, de cînd auzi numele lui Vartelli, păru că ştie la ce să se-aştepte : de ani de zile îi mergea bine omului în această regiune de agricultori care se certau cu înflăcărare pe vîrsta unei vaci sau pe piatra de hotar a unui lan, dar pe care cel mai neînsemnat document îi punea în încurcătură.

— Sînteţi sigură că aţi recunoscut semnătura soţului dumneavoastră ? Şi că alte nume nu erau menţionate ?

Louise nici nu voia altceva decît să se îndoiască de nenorocirea ei.

— Vedeţi, reluă omuleţul chel şi serviabil, pentru un împrumut aşa de mare, se cer întotdeauna mai multe garanţii. Dacă Vartelli nu v-a spus altceva, nici n-o să spună. Cel mai bine ar fi să mergeţi la faţa locului. Acest Gustave Montandon poate fi un om cinstit. Trebuie cel puţin să ştim dacă banii i-au fost împrumutaţi, dacă nu a dat nimic înapoi şi dacă e la pămînt, cum pretinde celălalt. Tot el trebuie să ştie a cui este cealaltă cauţiune.

Madeleine se întoarse spre fata ei :

— Cîrciuma lui Montandon de la Mésières, nu-i aşa ?

Sculîndu-se fără să mai piardă timpul, îi întinse mîna contabilului :

— Noroc că familia Thévoz e din Mézières şi că fratele meu Abram trăieşte încă acolo. Louise, spune-i lui Jean că m-am dus : diligenţa pleacă acum şi abia am timp s-o prind.

Louise se pregătea să meargă cu ea pînă la han. Jules Rouge o reţinu :

— Aş vrea să mai stăm puţin de vorbă.

Acceptă, surprinsă. Lîngă canapea, cu picioarele sub el, Robert moţăia. Soarele cădea pe frunzele plantelor verzi. Era mai cald decît la Croises şi Louise, acum că

se liniştise şi îi trecuseră emoţiile, simţea şi ea o mare nevoie să doarmă.

— Aveţi, fără-ndoială, de gînd să continuaţi să cultivaţi pămîntul?

Louise tresări, privi surprinsă la bătrînelul care tocmai îi pusese această întrebare ciudată.

— Nu vă dau sfaturi, continuă Jules Rouge. Cu un frate şi doi cumnaţi, aveţi sprijin destul. Totuşi, în locul dumneavoastră, mi-aş pune fără întîrziere ordine în afaceri.

Tot nu înţelegea unde voia să ajungă.

— Sînt ani de cînd, împreună cu cel mai vechi argat al nostru, eu hotărăsc în legătură cu munca la vie; eu mă ocup de vite şi îi cunosc pe cei mai mulţi dintre clienţii noştri.

— Bineînţeles, dar vedeţi, cît timp trăia soţul dumneavoastră, oricine ştia că puteţi apela la el.

Era hotărît, în ciuda ei, să o ocrotească pe această tînără femeie care veghea asupra lucrurilor, plantelor, vitelor şi oamenilor din jurul ei, care lupta de ani împotriva uzurii şi bolii, dar care era aşa de puţin pregătită să se apere de lăcomia oamenilor.

— Nu e numai pămîntul, reluă el cu blîndeţe. Ca să ştiţi care sînt bunurile funciare, va fi suficient să cereţi un extras al ultimei declaraţii de impozit.

— Nu-i nevoie, cunosc fiecare vie.

— Sînteţi sigură? Cele pe care le cultivaţi sînt toate proprietatea dumneavoastră? Aveţi, poate, altele care sînt arendate? Viile şi casele sînt neipotecate? N-a mai semnat Domnul Croisier şi alte cauţiuni? Avea probabil un cont şi titluri într-o bancă, trebuie să le cereţi, altfel s-a zis cu ele.

Louise, descurajată, se simţea din nou împresurată de grijile băneşti care îi întunecaseră copilăria şi de care crezuse că scăpase pentru restul zilelor sale. Lui i se păru mai neştiutoare şi mai vulnerabilă decît se aşteptase:

— Soţul dumneavoastră nu avea un loc, un birou sau un dulap în care îşi ţinea actele?

Ea dădu din cap că da.

— Ei bine, căutaţi. Veţi găsi cu siguranţă informaţii preţioase şi poate şi un testament, deoarece Domnul Croisier cunoştea gravitatea bolii sale şi n-a lăsat nimic la notar. Nu v-a vorbit niciodată despre astea?

Temîndu-se să nu-l acuze pe Michel de neglijenţă, se grăbi să explice :

— Eu nu-l lăsam să vorbească, tocmai pentru că era bolnav şi făceam totul ca să uităm, înţelegeţi ?

Nu numai că înţelegea dar cunoştea bine această delăsare. Într-o regiune ca a lor în care confidenţele se fac în fundul pivniţei, în timp ce păhărelul mereu golit şi umplut la canea trece încet din mînă în mînă, cîţi bărbaţi nu-şi ascund din pudoare, în faţa soţiilor lor, grijile cele mai fireşti şi chiar dărnicia. Jules Rouge o încurajă cu blîndeţe pe tînăra femeie.

— O să vedeţi, nu e greu. Trebuie neapărat să vă puneţi la curent.

Ea se zăpăci :

— Nu m-am atins niciodată de hîrtiile soţului meu. Şi aşa, imediat după... nu ştiu dacă...

Spuse autoritar :

— Imediat, trebuie. Pentru copii ; şi pentru el ; ca să nu aveţi să-i reproşaţi ceva mai tîrziu. Dacă sînteţi hotărîtă să păstraţi proprietatea, oricine trebuie să ştie, încă din prima zi, cu cine vorbeşte şi că nu e cazul să vă spună baliverne. Poate o să găsiţi indicii cu privire la cauţiunea lui Vartelli. Cu informaţiile pe care le va aduce mama dumneavoastră, vom găsi o soluţie.

După ce i-a mulţumit, îl luă de mînă pe Robert, trecu pe la Morettes, urcă pe scurtătură. Ajunse în sat tocmai cînd Justine şi Michel-Louis se întorceau de la şcoală. O văzură de departe, alergară în calea ei şi se întristă văzîndu-i în hainele acelea negre care vorbeau despre viaţa grea care îi aştepta. Georges se întoarse de la vie puţin după aceea, rebegit. Le dădu gustarea, aduse o ceaşcă de ceai Doamnei Elisa, supraveghe temele celor mari, pregăti cina împreună cu servitoarea. După ce se culcaseră copiii, puse pe masa din sufragerie două coşuleţe cu mesaje de simpatie şi corespondenţa din ziua aceea pe care nu avusese încă timp s-o deschidă. Cum să răspundă la toţi ? O să înceapă cu mulţumiri pentru cei care trimiseseră flori. Lîngă ea, Doamna Elisa depăna amintiri. Mulţumită că a primit multe scrisori, citi fragmente întregi cu voce tare, apoi, deodată, ca şi cum ideea i-ar fi venit în minte pentru prima oară, începu să plîngă cu sughiţuri :

— Nu vreau să merg să stau la fetele mele. Nu știu pe nimeni la Montreux, nici la Vevey. Promite-mi că nu mă dai...

Louise o liniști cu greu. Îi dădu să bea o ceașcă de ceai de tei, o duse în camera ei și îi încălzi patul. După ce bătrîna doamnă s-a culcat, a mai trecut o dată să vadă dacă e acoperită cum trebuie și gata să adoarmă, apoi intră în camerele copiilor.

Îi pusese cîte doi, nu după preferințe ci ca să împiedice șușotelile și jocurile dinaintea culcării : înțelegătoare și prudentă, Justine domolea înflăcărarea lui Georges ; Michel-Louis renunța să mai organizeze vreo întrecere cînd îl avea ca partener doar pe Robert pe care îl învingea ușor.

Fiecare dormea în felul său : fetița cu plapuma pînă la nas, cu părul mai închis și mai lung decît al frații-lor săi, răsfirat pe pernă ; cufundat cu încrîncenare în somn, Georges transpira și sforăia, degajînd un ciudat miros de sălbăticiune mică ; Michel-Louis, care aruncase de pe el pătura și cearșafurile, mormăi cînd îl acoperi ; adunat covrig pe-o parte, cu respirația imperceptibilă, Robert părea mai mare decît frații săi deși era cel mai mic.

În liniștea casei, Louise puse puțină ordine în scrisori, ca să mai amîne clipa cînd va umbla prin hîrtiile lui Michel.

Se opri în pragul dormitorului, camera lor făcută pentru doi și unde va învăța să trăiască singură. Privi cu un pic de teamă fotoliul în care soțul ei dormitase atîtea nopți, patul în care stătuse îmbrăcat, îngrozitor de neclintit, înainte de a fi pus în sicriu. Dar era și camera și patul unde s-au născut copiii. Ușa dinspre birou rămînea deschisă, ca întotdeauna iarna, din cauză că era o singură sobă. În ea mai ardeau cîțiva tăciuni. Louise ieși în curte, luă o legătură de vreascuri și o desfăcu, rupse cu un sunet spart vrejurile, bucată cu bucată, punînd genunchiul în mijlocul legăturii. Ticsi soba, se uită dacă a luat foc și intră în birou.

Nici o hîrtie nu zăcea în dezordine. Rîsese uneori de soțul ei în legătură cu ordinea lui puțin maniacă. Volumele din bibliotecă s-au schimbat puțin în zece ani. Lui Michel îi plăcea înainte de orice să consulte, să verifice și să recitească. Un număr impresionant de

tratate de istorie şi de matematică, cele şapte tomuri ale dicţionarului Larousse din secolul al XIX-lea, reviste de geografie şi astronomie. Nici un roman, dar un raft întreg pentru poeţi. Se aşeză într-un tîrziu pe locul lui Michel, în faţa imensei mobile greoaie, banale, strict utilitare, deschise primul sertar din dreapta. În el se aflau, întotdeauna în aceeaşi ordine minuţioasă, creioane, tocuri, cerneală, gume şi echere, compase, tampoane, etichete, ceară de sigilat, agrafe. În sectorul de jos, găsi hîrtie de mai multe mărimi, plicuri albe şi galbene. În stînga, documente care l-ar interesa cu siguranţă pe Domnul Rouge ; frunzări pachete întregi de contracte şi garanţii, mai multe carnete de conturi şi îşi făgădui să le vadă a doua zi. O impresionantă colecţie de agende înţesa sertarul următor. Michel le păstrase pe toate, din ziua în care începuse să scrie şi să-şi planifice timpul. Sertarul mare din mijloc nu se deschise, dar Louise văzuse deja cheia în spatele agendelor. O întoarse în broască tulburată, gîndindu-se că va găsi testamentul. Primul lucru pe care-l zări era o fotografie nostimă de-a ei cu copiii. Se înduioşă, deoarece soţul ei lua peste picior acele portrete pe care le vezi în toate casele şi nu vpise să dea la înrămat una pentru biroul lui. Scrisori adunate cu grijă în pachete mici, ca acelea pe care le păstra pe vremuri bunica Justine, şi două caiete groase învelite în pînza cerată neagră. Şi Louise avusese unul asemănător în ultimul an de şcoală ; avea atîtea pagini, încît n-a reuşit niciodată să le umple. Într-unul din ele, Michel îşi copiase versurile preferate. Celălalt era destinat unui jurnal fără date. După ce a citit cîteva rînduri, a înţeles că găsise adevăratul testament al lui Michel şi că acesta o privea mai mult pe ea decît pe oamenii legii.

Mai întîi însă trebuia să rezolve enigma pusă de Vartelli. Agenda din 1908 îi dădu o scurtă clipă de speranţă : numele apărea în 8 octombrie şi apoi în 13, împreună cu al lui Montandon şi cîrciuma „Les Platanes". Culesul viei începuse în 15 şi oricît a căutat prin notele din săptămînile şi lunile următoare, Louise nu-i mai găsi menţionaţi nici pe Vartelli nici pe Montandon. Din Cully clopotniţa bătu de ora două. Trebuia să doarmă totuşi cîteva ore. Puse totul la loc cu aceeaşi

grijă ca Michel, închise sertarul din mijloc, ascunse cheia în spatele agendelor, se dezbrăcă şi se aruncă în pat.

Neprimind a doua zi nici o ştire de la mama ei, Louise îşi petrecu toate clipele libere în birou dar nici agendele, nici cărţile de conturi, nici hîrtiile de afaceri nu făceau cea mai mică aluzie la cauţiunea în favoarea lui Gustave Montandon. Întoarsă de la şcoală, Justine îi schimbă cursul gîndurilor : se plîngea de urechea stîngă, ceea ce i se întîmpla des, fiindcă avusese mai multe angine şi otite una după alta în iarna aceea. Dacă măcar Anne-Marie ar fi acolo să vadă de băieţi, dar ea zăcea în pat cu o gripă serioasă şi nu urma să apară decît peste zece sau cincisprezece zile. Louise încălzi cîteva picături de ulei gomenolat ca să-i potolească durerea, o culcă în patul cel mare unde-i va fi mai cald decît la ea ; termometrul nicăieri. Dacă va fi nevoie, va lua mîine unul cu împrumut de la familia Dubois. Copiii se lasă doborîţi cu una cu două dar tot atît de repede îşi revin ; uneori, mai mult ca orice vor să fie alintaţi. Justine nu plînsese ca fraţii săi cînd aflase că tatăl ei a murit şi ar fi fost mai bine să-şi exteriorizeze durerea. Louise o înveli drăgăstos, mîngîind-o cu gesturi materne pe care şi le permitea rareori, fiind silită să-şi impună voinţa de dimineaţa pînă seara în faţa servitorilor şi a copiilor.

Îndată ce i-a culcat pe copii şi pe Doamna Elisa îşi reluă lectura, încurajată de prezenţa fetiţei. Tot nimic, sau nu ştia oare să înţeleagă printre rînduri ? Poate o să găsească ceva în caiet. Lipsa datelor din jurnal îngreuna căutarea, cu atît mai mult cu cît Michel îşi nota mai degrabă gîndurile pe marginea unor lecturi sau conversaţii decît evenimentele exterioare. Toată obiectivitatea sa se concentrase în descrierea simptomelor şi înaintării bolii. Această analiză, de o migală şi o precizie extremă, părea să fi fost pentru el un mijloc de a-şi domina spaima. Dacă nu putea să ştie cînd îl va doborî următoarea criză, se străduia cel puţin să-i prevadă, pentru a-i face faţă, cele mai neînsemnate manifestări. Louise citea mai încet şi cu mai mare dificultate. Cîteodată nu putea descifra un cuvînt. Aceste pagini vorbeau despre durerea prea nouă care se prăvălea zadarnic asupra ei, pentru că oricum nu-l mai

putea ajuta în nici un fel. Dar el, prin jurnalul lui, oare mai putea el face ceva pentru ea ? Se puse în pat lîngă Justine care gemea în somn şi care o strigă fără să se trezească, în momentul cînd îşi strecură un braţ în jurul trupuşorului încins de febră. Ce mai contau şiretlicurile lui Vartelli sau ale altuia faţă de părul fetiţei sale, de pielea ei fierbinte, de figura serioasă pe care o avea în somn ?

Cînd deschise ochii dimineaţa, cu stomacul întors pe dos, cu capul greu, cufundată într-o tristeţe tulbure ca o ceaţă, nu se gîndi decît să adoarmă la loc fără vise, dar Justine, care o pîndea de multă vreme, şopti cu un firicel de voce rugător :

— Mama !

Se întoarse spre copil, îi puse mîna pe frunte. Părea să nu prea mai aibă febră, dar fetiţa îşi duse mîna la cap strîmbîndu-se de durere. Pe Louise o mustră cugetul :

— Puiul mamii, draga mea ! De ce nu m-ai sculat !

Era deja ora şapte. În timp ce Anna se duse la vecină după termometru, Louise mîncă cu băieţii. Nesătul la orice oră şi orice s-ar fi întîmplat, Georges supraveghea farfuriile fraţilor săi, pîinea şi borcanul de dulceaţă. Deşi ştia că dulapul din cămară era plin de borcane cu etichete, acoperite cu un strat de parafină închegată şi transparentă. De la un an la altul, dulceţuri şi marmelade se păstrau mai mult sau mai puţin bine. Michel-Louis prefera dulceţurile ce fermentau, Georges pe cele care se zahariseau, şi nici nu erau ameninţaţi să rămînă cumva fără pîine : întotdeauna se cumpărau mai multe pîini rotunde. Mătuşile decretaseră că pîinea veche e mai sănătoasă decît pîinea proaspătă. Şi, la trei ani după ce supravegherea lor încetase, nimeni în casă nu ar fi îndrăznit să se atingă de pîinea din ziua aia.

Coloana de mercur sclipea, prea ridicată, mai ales că era dimineaţă. Oricum, fetiţa trebuia să stea în pat. Cu ghiozdanul în spinare, unde se bălăbăneau caiete, cărţi şi penare, Michel-Louis plecă la şcoală cu gemenii.

Femeie cu simţul datoriei, Doamna Madeleine nu s-ar fi dus pînă la Mézières în luna februarie doar pentru plăcerea de a-şi vedea satul în care s-a născut şi pe

mama ei, dar odată instalată în diligență și pătrunsă de utilitatea demersului, nimic nu o mai împiedica să se bucure. Bătrîna Adèle Thévoz, înțepenită de reumatisme, și fiul ei Abram care nu-și mai revenise după o căzătură de acum cincisprezece ani, nu putuseră veni la Lavaux pentru înmormîntarea lui Michel. Madeleine oftă: soarta femeilor este să se lege mai puternic decît bărbații și să fie despărțite o mare parte din viața lor de cei care le sînt dragi. Spună cine ce-o vrea: cu toată boala ginerelui său, cu toate că murise și cu toate că acest Domn Vartelli le dădea bătaie de cap, făcuse bine că și-a rostuit fata la Croises. Dacă Louise s-ar fi căsătorit cu Jacques Follonier, nu s-ar mai fi văzut decît duminica, poate chiar o duminică pe lună, iar nepoții de-abia dacă și-ar fi cunoscut bunica.

O primiră cu o bucurie care îi încălzi sufletul. Iarna, țintuită în fotoliul ei, mama sa își trecea greu timpul. Vara, din grădină, vedea oamenii cum trec pe drum; aruncau o privire peste gard, iar cei mai vechi prieteni se opreau.

Casa era bine ținută. Pierrette, soția lui Abram, devenise mai blîndă și mai devotată odată cu anii — numai în timp se vede dacă o pereche e potrivită — dar era momentul ca Gilbert, singurul lor fiu, să se însoare și nora să ia pe mîna ei gospodăria.

Abram se schimbase. Cînd Madeleine se gîndea că nu era decît cu cinci ani mai mare ca ea! Mai mergea, dar atît de greu, încît îi-era milă să-l vezi sprijinindu-se cu o mînă de o cîrje și cu cealaltă de orice îi venea în cale. Culoarea lui și lipsa poftei de mîncare nu erau semne bune.

Cu vîrsta, Madeleine Moraz avea tot mai mare încredere în presentimentele sale. Cînd vreunul se împlinea, oricît de sumbru, era încîntată: „V-am spus eu!", în timp ce, de cea mai bună-credință, uita de prezicerile ei contrazise de fapte.

Nemaiputînd să se miște după bunul plac, Abram petrecea ceasuri bune în cîrciumă, unde limbile se dezlegau. De cum pronunță Madeleine numele lui Vartelli, înțelese pe dată despre ce e vorba. Lui Montandon îi mergeau prost afacerile, e adevărat; de la moartea nevestei sale era de nerecunoscut. Cine ar fi crezut totuși? Un băiat atît de întreprinzător și vesel! Dar cît privește

cauțiunea, Louise Croisier nu prea avea de ce să-și facă griji, fiindcă Abram era sigur că nu era decît o a doua cauțiune.

— A doua cauțiune? repetă Madeleine, care nu mai auzise cuvîntul.

— Cînd a venit la ginerele tău, Vartelli era deja asigurat cu o primă garanție, și nu de orice fel, crede-mă.

— Ești sigur? Semnată de cine? izbucni Madeleine, brusc înseninată.

Abram își goli pipa, luă alta pe care o umplu dus pe gînduri:

— Necazul e că domnul ăsta e uns cu toate alifiile. Și n-o să faci mare scofală cînd ai să ajungi să-l cunoști.

— Dacă-l știi, spune, fata mea trebuie să se apere.

Își aprinse pipa, trase primele fumuri sub privirea lacomă a surorii sale:

— Rapin, Rapin de Rives.

Madeleine nu-și crezu urechilor:

— Jules Rapin? Vărul lui Michel?

Familiile Croisier și Rapin, înrudite pe undeva, se țineau de veri.

— Jules Rapin, negustorul de vinuri.

— Dar e bogat! De ce nu s-a dus Vartelli la el?

Ținîndu-și pipa cu amîndouă mîinile, cu coatele pe masă, Abram se aplecă spre sora lui, coborînd vocea:

— S-a dus, crede-mă, s-a dus din ziua în care Montandon a început să fie la ananghie și cînd a înțeles că n-o să-și mai vadă banii.

— Și atunci?

— Atunci Rapin, așa bogat cum e, nu are chef să scoată treizeci de mii de franci, mai ales dacă are loc de întors. Știind în ce stare era Michel, l-o fi convins pe Vartelli, în schimbul unui mic avans, să aibă răbdare pînă cînd îl va trimite la văduvă. Dacă fata ta se vede încolțită să plătească datoria lui Montandon, dacă, pentru asta, trebuie să vîndă o bună bucată de vie și dacă, prin intermediul complicelui său, vărul Jules poate să o cumpere el pe un preț de nimic, va face o afacere grozavă.

Madeleine simți cum i se taie răsuflarea:

— Monștri!

Apoi, imediat, venindu-și în fire:

— Nu se poate. Asemenea acte trebuie semnate în fața notarului.

— Astăzi, cu noul cod în vigoare de doi ani, e clar că trebuie un notar. Dar înainte, era destul să dai un rînd-două de băut, să ai în buzunar hîrtia gata pentru semnat, să o întinzi la momentul potrivit: „mă ajuți și nu riști nimic", după refrenul cunoscut, și ai dat lovitura. Fata ta n-a avut timp să citească cum trebuie, zici, și Vartelli a plecat cu documentul? Dacă vrei să știi părerea mea, numele lui Jules Rapin poate nici nu e trecut în el.

— Dar din moment ce tu ai auzit vorbindu-se despre afacere, există martori, în primul rînd tu.

— Eu sînt din familie, n-o să mă creadă.

— Cu cine ai mai vorbit despre asta? Adu-ți aminte.

Abram îi explică că toată lumea știe, că toți ar fi fericiți să trăncănească, dar că nimeni n-are chef să se lege la cap. Cu tot numele lui italian, acest Vartelli era bine văzut în regiune. Întotdeauna înțelegător și dînd de băut mai des decît alții, dînd bucuros cu împrumut la nevoie; și mulți au împrumutat deja bani pe care el ar avea dreptul să-i ceară de pe o zi pe alta și pe care nu ți-ar fi prea ușor să-i dai înapoi. Cît despre Jules Rapin, primar și consilier ca și Michel pe vremea lui, dar făcînd parte dintr-un alt partid, avea prieteni la oraș, pînă și în Gros-de-Vaud, de pe vremea cînd bătea cantonul după vinuri. Unii clienți îi datorau și acum bani. Dacă depui mărturie contra lui, ți-l faci dușman. Ca să ajuți pe cine? Pe văduva lui Michel Croisier? Dar de vreme ce Michel murise, nu mai puteai să te bazezi pe sprijinul lui.

— Crede-mă, îi spuse Abram surorii sale, chiar dacă adunăm cincizeci de martori, în ziua audierii se desumflă toți ca unul. Pe de altă parte, totuși, nici Rapin și nici Vartelli n-au vreun interes să se încurce cu o afacere murdară. Ar fi destul ca fata ta să găsească un cuvînt, o informație scrisă de mîna ginerelui tău pentru ca cei doi cumetri s-o lase baltă.

— Halal oameni! încheie Madeleine.

După ce puse la loc vasele de la cină, Pierrette se așează lîngă bătrîna Adèle cu coșul de cusut. Stăteau toți la bucătărie, unde era mai cald decît în camera de alături, acea cameră pregătită întotdeauna pentru oas-

peți și unde ai casei, ca să n-o murdărească, intrau rar. Căzănelul de pe sobă flùiera. Aburul îi sălta capacul și picături de apă cădeau cu un sfîrîit pe placa de fontă. Dalele roșii de pe jos înviorau încăperea întunecată. Era prima seară de iarnă pe care Madeleine o petrecea în casa copilăriei sale de cînd se măritase, acum aproape patruzeci de ani.

A doua zi, după ce a îmbrăcat-o pe mama ei și a instalat-o în fotoliu, Madeleine Moraz apucă un coș :

— Mă duc după zahăr. Ai întotdeauna nevoie la dulcețuri.

Și o luă spre băcănia lui Montandon. Deschizînd ușa, se trezi în fața unei tejghele pustii și slab luminate. Așteptă un moment, tuși, strigă vesel :

— Uu - uu !

Apoi, mai tare :

— Nu e nimeni aici ?

Un bărbat scund în halat albastru, tîrîndu-și papucii, apăru la ușa ce dădea spre cîrciumă :

— Zahăr ? repetă el. Tocmai voiam să închid.

Madeleine se indignă.

— Să închideți ! În mijlocul zilei ?

— Se vede că nu sînteți de pe aici. Prăvălia va fi preluată de altcineva.

— Tocmai de-aia trebuie să munciți ! Dacă o vindeți cînd se duce pe apa sîmbetei, n-o să luați mare lucru pe ea.

Ca mulți bețivi, începu să se smiorcăie :

— Nu știți ce necaz a dat peste mine. Biata nevastă-mea a murit...

— Eu nu m-am pus pe băut cînd mi-a murit bărbatul, i-o tăie Madeleine luînd căpățîna de zahăr.

Plecă gînditoare, și nu numai din cauza cauțiunii. Vor găsi ei un mijloc să-i închidă gura acestui Vartelli. De cînd s-a măritat, se lupta cu bețivii de pe urma cărora totuși trăia. S-a străduit din răsputeri să-și lege băiatul și fata de vie, iar acum Jean, ca și tatăl lui altădată, bea adeseori un pahar în plus. Ce logică aveau toate astea ?

Doamna Madeleine se pregătea să-și pună paltonul ca să prindă diligența de ora unsprezece cînd un vecin, un prieten de-al lui Abram, o pofti să plece cu el a doua zi : tocmai avea de dus niște cartofi pe lîngă Cully.

Acceptă pe loc : bătrîna sa mamă va fi bucuroasă să mai stea o zi cu ea ; acest prieten al fratelui său era şi prietenul ei. Fuseseră colegi de clasă, iar după şcoală, pe la balurile din satele de primprejur. Poate Madeleine s-ar fi măritat cu el şi şi-ar fi trăit viaţa la doi paşi de mama ei pe care ar fi văzut-o în fiecare zi, dacă n-ar fi trecut Louis Moraz, cu prestigiul străinului venit de pe malurile lacului. Nu regreta nimic, dar îi va face plăcere să tăifăsuiască două ore cu el pe drum : nu erau mulţi cei cu care putea încă să vorbească despre tinereţea ei şi care-şi mai aminteau cum arăta ea pe atunci.

Şi aşa rebegită, încotoşmănată cu două şaluri de lînă puse pe sub palton, cu obrajii vineţi şi buzele albăstrii de frig, intră în bucătăria de la Croises înainte de prînz, a doua zi. În timp ce bea o ceaşcă de cafea fierbinte, o puse pe Louise la curent cu rezultatele anchetei sale. Auzind numele lui Jules Rapin, aceasta păli. De altfel, nu arăta deloc bine ; după ce va fi descurcat iţele astea, va trebui să se odihnească.

— Şi tu ? te-ai uitat prin hîrtiile soţului tău ?

— N-am găsit încă nimic, dar n-am avut timp să citesc tot. Justine e bolnavă ; hai, o să se bucure să te vadă.

Intrînd în cameră şi văzînd obrajii în flăcări şi figura abătută a fetiţei, Madeleine avu senzaţia că s-a întors cu doisprezece ani în urmă, cînd o găsise pe Louise delirînd după prima ei naştere. Încă o presimţire. Cu siguranţă nu e o otită obişnuită. Ca să nu-şi sperie fata, se aplecă deasupra copilului şi se prefăcu că o dojeneşte :

— Uită-te la ea cum se răsfaţă ! Eu ar trebui să stau în patul ăsta mare !

Apoi, străduindu-se să vorbească firesc :

— O să cobor la Morettes să spun că m-am întors. Doctorul Bergier trece în fiecare sîmbătă pe la vecinul nostru — ştii că e tot mai rău, bietul de el. Dacă-l văd, îi spun să treacă pe-aici în drum spre casă. Nu, sigur, nu-l chema pe François. Vreau să merg pe jos : aşa o să mă încălzesc.

Totuşi, pe la jumătatea drumului, uitîndu-se la lac, Doamna Madeleine întinde mîna să se sprijine de un zid : bătrînele ei picioare tremură. Doamne, nu se poate să ne lovească toate necazurile odată !

Vecinii şuşotesc. Au văzut trăsura doctorului oprindu-se la poarta de la Croises, i-au văzut pe Doamna Madeleine şi pe Domnul Bergier ieşind după o clipă, urcînd înapoi şi pe Louise punînd în braţele mamei sale o grămadă de pături din care ieşea un cap de copil. Ca şi Robert acum cîţiva ani, Justine trebuie dusă de urgenţă la spitalul din Lausanne.

Atîtea boli una după alta nu par firești. Orice s-ar zice : e un blestem care apasă pe familia Croisier, doar dacă Louise... fiindcă, în sfîrşit, de fapt, din toţi cei care trăiau în casă în ziua cînd a venit ea aici nu mai sînt decît Doamna Elisa şi François, care n-au o picătură de sînge Croisier în vine. Domnişoara Marthe şi Domnişoara Blanche s-au dus ; cît despre calvarul nepotului lor, abia s-a sfîrşit.

Louise s-a prăbuşit pe patul care mai păstrează încă forma corpului fetiţei şi căldura lui.

— Rămîi tu, ordonase Madeleine. Aici, nu sînt la mine : numai tu poţi conduce casa şi pune ordine în hîrtiile soţului tău.

Numai tu singură... şi atît de singură. Nu mai are nici un rost să-şi ascundă îngrijorarea. Zgomotul hohotelor în perna pătrunsă de mirosul şi febra Justinei e ca o mîngîiere pentru durerea ei.

— Mamă, plîngi ?

Vocea îngrijorată a lui Robert. S-a strecurat în cameră fără ca ea să-l audă. Se ridică, îl sărută :

— Nu, gata. Stai cu mine, vrei ? Am treabă, o să mă ajuţi.

Se aşază lîngă sobă, ia jurnalul lui Michel, găseşte reperul pe care în zadar îl căutase în ajun — menţionarea laconică a naşterii gemenilor. A fost pentru Michel o bucurie sau un motiv de îngrijorare ? Se pare că în vremea aceea, boala îl apăsa cel mai mult :

Locuiesc cu soţia mea, cu mama şi patru copii din care doi sugari — pentru care eu încă nu exist. Ce sînt eu pentru ei ? Un soţ suferind, un tată bolnav, un fiu infirm. Alunec la suprafaţa vieţii lor, incapabil să iau parte la ea. Pentru alţii, mai sînt încă vecinul, prietenul sau stăpînul condamnat.

Louise citește, dacă nu indiferentă, cumva amorțită. Nu mai poate să-l ajute pe Michel, în timp ce Justine...

— Nu e o simplă otită, declarase Bergier. Un început de mastoidită. Copilul își va reveni dacă i se face trepanația la timp.

Degetele mamei urmăresc mașinal, în spatele lobului de la urechea stîngă, conturul osului bombat. Întoarce o pagină ; un nume face să-i bată inima mai repede : *Vartelli.*

Vartelli a venit la mine împreună cu Montandon căruia îi împrumută o sumă mare ca să preia o cîrciumă. Ar vrea să depun cauțiune. „Nu riști nimic ; va fi o mină de aur". În cazul ăsta, i-am spus, nu-i nevoie de cauțiune. Mi-a răspuns că e o chestiune de principiu. Împrumută bucuros, dar niciodată fără garanție. Am refuzat pentru Louise și copii.

Urmau din nou cîteva rînduri pline de amărăciune :

Toată activitatea mea se reduce de acum înainte la efortul zilnic de a supraviețui. Cel puțin scurta mea experiență de viață să fie bine rînduită. Vreau să încerc să fiu lucid.

Lucid ? De-abia scris, cuvîntul mă sperie. Cum să disting sub alibiuri, adevăratele mobiluri ? N-am suferit oare, încă din copilărie, din cauza acestei tensiuni între nevoia de a fi sincer și teama de adevăr ? De unde-mi vine această neîncredere, pe care am simțit-o întotdeauna, față de mine și de ceilalți ? Vreau să fiu cinic și alunec repede spre sensibilități exagerate. Mă irită propriile mele contradicții. Mi-ar plăcea să fiu simplu și, ca rezultat al unor influențe de neînvins, nu reușesc decît să mă simplific în mod arbitrar. Care a fost rolul celorlalți în viața mea ? N-am trăit niciodată singur și niciodată nu m-am simțit pe deplin solidar cu cei care mîncau și dormeau sub același acoperiș cu mine. Am crezut, totuși, în fraternitatea oamenilor. O mai cred posibilă și astăzi. Poate o să aflu într-o zi că există undeva, fiindcă eu n-am întîlnit-o. Prietenii mei politici de la început, care n-aveau, după cîte se părea, alt ideal decît să slujească, au devenit prizonierii lozincilor partidului lor. Punîndu-și o etichetă,

n-au mai avut altă grijă decît să se conformeze acesteia.

De altfel, etichetele ne macină încă din leagăn. Băiat, aşteptat cu entuziasm pe măsura unui program dinainte stabilit, am jucat cu stîngăcie rolul de viitor stăpîn al proprietăţii. Am suferit pentru că mi-am dezamăgit părinţii şi am bîjbîit căutîndu-mă pe mine însumi. Azi, ţintuit în fotoliul ăsta, resimt o nevoie disperată de a înţelege. De a mă înţelege. O viaţă ca a mea are vreun sens?

Numele lui Vartelli *revenea imediat după, fără nici o tranziţie :*

Vărul Jules Rapin m-a dus la Platanes unde ne-am întîlnit cu Vartelli. Jules îmi spune că a depus cauţiunea pentru Montandon. Vartelli ar vrea să fiu de acord cu a doua cauţiune ; ar folosi-o doar în cazul puţin probabil că, Montandon avînd probleme, Rapin nu ar putea înapoia toată suma împrumutată.

— Cum eşti bogat, i-am spus lui Jules, nu-ţi va fi niciodată greu să scoţi treizeci de mii de franci de azi pe mîine.

— E o chestiune de principiu, a insistat Vartelli, sau chiar de superstiţie. Nu împrumut mai mult de zece mii de franci fără două cauţiuni.

— Ei bine, aşa ajungi milionar !

S-a prefăcut că rîde, dar îmi dădeam seama că nu gustă gluma mea. I-am vorbit atunci mai serios. Fiindcă toată ziua te loveşti de afaceri cu cauţiuni : e ca o boală în cantonul ăsta. Întîmplător am şi eu principii : dau bucuros ; împrumut cînd nu am încotro ; nu girez niciodată.

— Ştii că nu te mai recunosc, mi-a spus Jules. Devii intransigent. Parcă nu mai ai încredere în prieteni.

Rapin e uimit că-mi pierd vremea cu lecturi care nu-mi aduc nici un folos.

— Ar trebui să urmăreşti bursa, dacă tot ai timp, să speculezi, cu prudenţă bineînţeles, asta te-ar mai scoate din ale tale.

Mi-a dat atunci o serie de sfaturi obositoare. Cam agasat, l-am întrerupt :

— Ei bine, speculează tu! Ce vrei? Ţie ţi-au plăcut întotdeauna banii şi mie viaţa.

A urmat o tăcere stînjenitoare. În momentul în care am pronunţat cuvîntul, toţi trei ne-am gîndit că, viaţă, nu prea mai aveam eu multă. Vartelli a schimbat discuţia spre viitoarele alegeri şi care mai sînt preţurile în construcţii. Pe la ora cinci, la capătul puterilor, am semnat hîrtia aceea, cu o mare dorinţă de a mă întoarce acasă. Insistenţa lor îmi era fizic intolerabilă. Mi-a fost teamă să nu am o criză în faţa lor şi să mor în cîrciuma aceea.

Noaptea următoare a fost peste măsură de grea şi toată povestea asta îmi dă o proastă dispoziţie, totuşi nu cred că riscăm ceva: şmecher cum e, Jules, nu cred să ajungă fără bani, sau în acest caz înseamnă că a jucat de minune. Dar mă întreb dacă, de mai multe ori în viaţă, n-am cedat tot aşa în legătură cu lucruri importante, doar din nevoie de linişte şi pace. Am luptat uneori pentru ceilalţi, n-am ştiut niciodată să mă apăr. Încă din copilărie. Va trebui să mă mai gîndesc la asta.

Culoarea cernelii, scrisul, caietul: nimeni nu se va putea îndoi de autenticitatea acestor pagini. Cu o oră mai devreme, Louise se gîndea: „Ce contează pămînturile, numai să scape Justine". Inima omului are o asemenea rezervă de speranţă, încît abia a terminat de citit şi a şi hotărît: „Dacă pămînturile sînt salvate, scapă şi Justine". Îl luă pe Robert în braţe, îl sărută rîzînd. Cu un aer serios, el nu zicea nimic: de ce mama lui pe care o găsise plîngînd părea deodată atît de fericită?

Era prea tîrziu să mai ducă caietul la Judecătoria de Pace. Va merge luni la Cully şi-i va arăta Domnului Rouge toate hîrtiile pe cale le-a găsit.

Dădu copiilor să mănînce, îi culcă, se uită dacă Doamna Elisa avea patul încălzit pentru noapte. Anna se dusese la prietenele ei. Restul putea să mai aştepte. Umplu soba, îşi puse un şal în jurul umerilor şi se aşeză în fotoliu în faţa biroului. După ce mîngîie cu vîrful degetelor coperta neagră de pînză cerată, puţin grunjoasă, a jurnalului lui Michel, îl deschise:

Această obsesie a propriului meu trecut : cînd o să încetez oare să mai sufăr din cauza adolescentului copleşit de ruşine care am fost ? Moştenitorul de la Croises putea să-şi permită orice cu condiţia să-şi afirme virilitatea. Insolenţa şi chiar cruzimea mi-ar fi fost încuviinţate. Teama de a nu răni, mai mult chiar decît cea de a nu mă răni pe mine, îi irita pe ai mei. În ziua în care sănătatea m-a lăsat la cheremul lor, mătuşile m-au adoptat.

Gimnaziul de la Lausanne a fost o oază de prospeţime la adăpost de mediul familial. Un profesor de matematică a numit imaginaţie visările mele. Mi-am recîştigat încrederea în mine în ziua cînd am întîlnit-o pe A.

Cîteva săptămîni de iluzii. Pentru ea, am avut curajul să vorbesc cu tatăl meu despre universitate deşi ştiam dinainte răspunsul : nimic nu mă împiedica să-mi aduc aici toate cărţile pe care le voiam, dar stăpînul unor pămînturi n-avea voie să le părăsească.

Aş fi rezistat dacă A. nu m-ar fi respins ?

Lipsa mea de experienţă în dragoste : graba mea, acel inel care a speriat-o şi pe care i l-am oferit prea repede, înainte chiar de-ai fi vorbit deschis.

Mergeam alături. A. îmi spunea că eram prea tineri ca să ne legăm unul de altul, dar că puteam să mă bazez pe prietenia ei. Am insistat cu exaltare : ea era singura mea raţiune de a trăi, niciodată nu voi mai iubi o altă femeie. Şi cum ea protesta, speriată, am continuat să vorbesc prins într-un soi de vîrtej, incapabil să mă opresc şi conştient că fiecare cuvînt o îndepărta definitiv. O apucasem de braţ. Se smulse brusc, strigă :

— Termină cu tonul ăsta. Nu pot să-l mai suport.

Nemişcaţi, ne înfruntam din priviri. Treceau mulţi studenţi, ocupînd cea mai mare parte a trotuarului. Dîndu-mă cu un pas înapoi, am coborît pe şosea, astfel încît ochii noştri erau la aceeaşi înălţime : privirea ei nu exprima prietenie, nici simpatie, nici măcar milă, căci, recunosc, m-aş fi mulţumit şi cu mila ei. În ochii lui A. nu am văzut decît răceală şi iritare că se află în văzul trecătorilor, alături de un băiat ridicol.

Am umblat singur prin oraş. Ochii lui A. s-au confundat cu ochii mamei. Mi-am amintit de acea duminică în cîmpia Broye unde tata trebuia să defileze cu escadronul său. Cocoţat pe un scaun, cu capul ajungînd la umerii

vecinilor mei, am văzut cavalerii năpustindu-se în galop. Chiar în dreptul nostru, unul din cai a făcut un salt într-o parte, s-a împiedicat de un obstacol invizibil, a căzut. M-am aruncat de gîtul mamei, implorînd-o să mă ia de acolo. M-a respins cu asprime.

Aceeaşi privire şi aceeaşi dezaprobare după prima mea criză de angină pectorală. Nu ştiam încă ce nume are acea suferinţă ciudată pe care părinţii mei au considerat-o imaginară. Eram atunci atît de singur şi de nefericit, încît nu-mi mai păsa că i-am mai dezamăgit încă o dată. Scutirea de serviciul militar m-a clasat definitiv ca obiect al dezonoarei familiale.

„Cine era A.?" se întreba Louise. Nu va şti nimic în afara acestei iniţiale. Sigură de dragostea soţului ei, nu s-a întrebat dacă acesta mai iubise pe cineva înainte de a o fi întîlnit. Dar nici ea nu i-a vorbit niciodată despre Jacques. Poţi deci să trăieşti alături ani în şir într-o atmosferă de încredere şi afecţiune, împărţind patul, mîncarea, bucuriile şi supărările de zi cu zi, iar în adîncul sufletului să ai un secret bine pecetluit. Michel nu o uitase pe A ; aşa cum dovedesc aceste pagini scrise după naşterea gemenilor. Dacă i-ar fi vorbit, ar fi ştiut oare Louise să-l asculte? Îşi puse întrebarea dacă există o dragoste destul de puternică încît fiecare să-i încredinţeze celuilalt tot adevărul său cu certitudinea că va fi acceptat.

Pagini întregi relatau speranţele şi deziluziile politice ale lui Michel :

Lumea se schimbă : efortul nostru ca s-o ţinem pe loc ; lipsa noastră de încredere în progresele tehnice care nu zdruncină numai felul nostru de a munci ci şi sensul muncii.

Louise întoarse cîteva pagini, aşteptînd cu nerăbdare să întîlnească numele copiilor.

Louise...

Tresare văzîndu-şi numele, citeşte :

Louise, micul meu tovarăș de drum, inaccesibil, întîlnit atît de tîrziu în viața mea, care mi-a dat tinerețea ei, patru copii, un curaj și un devotament fără margini, dar care nu mi s-a dăruit niciodată pe deplin.

Ar fi trebuit din primele zile să-ți cîștig încrederea, dar cum să vorbești cînd sentimentele te răscolesc și sînt mereu altele precum fluxul și refluxul valurilor ; ce să spui cînd emoția eclipsează cuvintele obișnuite ?

„Ceea ce ghiceam în gesturile tale și în felul tău rezervat de a fi
ceea ce citeam pe chipul tău,
ceea ce te făcea diferită de mine,
tot ce mă atrăgea și ceea ce ne-a despărțit,"

Louise, soția mea de care m-am îndrăgostit la treizeci de ani, cînd nu mai credeam că sînt în stare să iubesc.

Oare Louise seamănă cu A. ?

Cînd i-am cerut mîna, m-am bucurat că, dimpotrivă, e cu totul altfel. O fată de la noi (A. era deci străină ?) care va ști să țină casa și să-și crească copiii.

Ca în romane, femei pline de bunăvoință s-au străduit să ne unească viețile. O prietenă de-a mamei a venit dinadins de la Cully la Riex ca să ne spună că tînăra Moraz s-a întors din Anglia și că nu s-a mai văzut niciodată pe la noi o fată atît de delicată. În timp ce Louise mă privea distrată, poate chiar temătoare și plictisită, Doamna Madeleine mă asigura — o inimă de mamă nu putea să se înșele — că toată reținerea ei venea din pudoare.

În ultimii ani, crizele mele deveniseră tot mai rare. Nu le acordam prea mare importanță, nu îmi mai păsa de moartea care putea surveni în orice clipă. În fața Louisei, sănătatea era din nou de preț. Am auzit de un specialist la Berna care, se spunea, făcea minuni. Sentimentul de ușurare că pot pune deschis întrebările esențiale :

— Cîți ani mai am de trăit ? Ce fel de viață voi putea duce ? Am dreptul să mă căsătoresc cu o femeie atît de tînără ? Să am copii ? Am să apuc să-i văd mari ?

Un tratament dureros, brutal, eficace, de cincisprezece zile. Crizele provocate, intensificate, apoi diminuate nu se vor mai repeta decît în mod excepțional și mult mai slabe.

— E o vindecare ? Ce să-i spun viitoarei mele soții ?

— O viață normală de bărbat căsătorit va fi garanția cea mai sigură a convalescenței dumneavoastră. N-o speriați pe logodnica dumneavoastră : o să vă credeți mai amenințat decît sînteți. Sănătatea este un echilibru instabil pe care oricine îl poate pierde în orice moment.

M-am convins de acest lucru peste cîteva luni, în fața crizelor de ulcer ale Louisei. Slăbiciunea ei mi-a dat certitudinea că iubesc. La ce bun să-i mai vorbesc acum de o boală de care scăpasem ?

Ar fi trebuit să am o explicație cu ea după revenirea bolii ?

Mărturisirea depinde de moment, de împrejurare, uneori mai greu de găsit cu cei apropiați decît cu un străin.

Singura mea neîmplinire, singurul regret și, ani în șir, singura mea revoltă : că nu am știut să mă fac iubit.

Privirea ta atentă, întrebătoare, veselă uneori, care se întorcea cînd nu putea răspunde așteptărilor mele.

Scumpa mea, mi-e drag să-ți scriu și trebuie să știu că, atît cît voi trăi, nu vei deschide acest caiet.

De teama unei crize care mă doboară la cea mai mică emoție, sîntem amîndoi condamnați la discuții prudente, vorbim despre copii ca să nu vorbim despre noi. Dacă ai ști totuși cît îmi e de greu să am crize în fața ta, să îți impun acest rol de infirmieră, cînd bucuria mea cea mai mare ar fi să te ocrotesc. În timpul logodnei noastre, cînd unchiul tău și medicii aduși de el se temeau pentru viața ta, cu ce teamă și ardoare îți urmăream respirația și febra, cu ce speranță mă rugam.

Căci m-am rugat.

Un alt subiect pe care nu-l deschidem niciodată, sau numai în treacăt, ca și cum ne-am teme să ne cunoaștem credințele și ignoranța.

Tu te duci în fiecare duminică la slujbă, în timp ce eu rămîn acasă. Un obicei care mi se pare firesc. Drumul pînă la biserică ar fi pentru mine o oboseală prea mare. Și totuși nici la începutul căsătoriei noastre, cînd

duceam o viaţă normală, nu mergeam şi eu. Citesc acasă Biblia şi alte cărţi nereligioase care îmi confirmă raţiunea de a trăi.

Pentru mine, să fii credincios însemna să admit că existenţa noastră pe pămînt, atît de limitată în timp şi în posibilităţi, făcea parte dintr-o ordine care o deschidea spre altceva şi te făcea să-i tolerezi absurdităţile aparente.

Pînă în ziua cînd... Ştii prea bine că anumite experienţe nu pot fi împărtăşite dacă nu sînt trăite. Mărturisirea mea îţi va părea probabil o poveste închipuită de mine. Dar cel puţin îţi va explica de unde-mi vine pacea acestor ultimi ani.

În timp ce scriu, îmi dau seama că tăcerea mea de pînă acum nu mi-a fost dictată de încredere ci de teama că nu ştiu să mă exprim şi că trădez ce am de spus. Zilele îmi sînt numărate. Nu mai pot să tac. Ce mai contează stîngăciile ?

Era în plină vară, acum doi ani, la 3 august 1911, înainte de miezul nopţii. Vezi, am notat data şi ora, aşa cum înregistrăm momentul exact al unei naşteri. Trecusem în ultimele săptămîni printr-o descurajare profundă şi îţi mărturisesc că m-am gîndit la sinucidere : de ce să-mi prelungesc suferinţa ? De ce să-mi impun această oboseală şi nelinişte permanente, imaginea zilnică a decăderii mele fizice ? Era de-ajuns să fac un efort violent sau să iau mai mult dintr-un medicament ca să termin cu viaţa. Nu mă hotărîsem încă, nu de teamă de a muri — precum unii condamnaţi ce îşi aşteaptă execuţia, aş fi preferat să se termine mai repede — ci pentru că în mod confuz aşteptam un semn.

O zi de august care nu se deosebise de multe altele. Pa la ora două noaptea, o criză ce a trecut repede mă ţinuse treaz tot restul nopţii. Citisem ceva pînă la prînz, luînd mereu altă carte, fără să reuşesc să-mi concentrez atenţia. Copiii, încîntaţi de căldură, plecaseră să se scalde la bazinul din mijlocul satului. După-amiaza, cuprins de o imensă nevoie de aer şi spaţiu, i-am spus lui François să înhame caii. Ţinuseşi să vii cu mine. Eram mişcat să mergem pe acelaşi drum pe care o luasem în ziua nunţii noastre dar, după ce am trecut de ultimele case din Epesses, mă cuprinse ameţeala. Eram lac de sudoare. Ne-am întors. De-abia am ajuns pînă în

cameră. Am cinat singur și din nou era să mă sufoc, puțin timp după aceea.

Ai venit la culcare, ai adormit. Rămăsesem în fotoliu. M-am simțit atunci atît de singur și atît de disperat, încît am strigat în sinea mea :

— Doamne, dacă exiști, arată-te !

De fapt, nu cred că gîndul meu a fost atît de clar formulat. Chemam în ajutor cu tot ce mai aveam treaz în mine și eram hotărît să repet acest strigăt pînă-n zori.

Scumpa mea, singurul meu confident, cum aș putea să vorbesc altuia decît ție despre aceste momente ? Chiar dragul și bătrînul nostru Bergier ar considera povestea mea copilărească. Dar dincolo de un anumit grad de mizerie, nu sîntem oare noi toți niște copii ?

Nu știu dacă am dormit cîteva clipe : m-am trezit deodată într-o stare de încîntare exterioară, de nespus pentru că nu semăna cu nimic din ce știam ; întîlnirea bucuriei adevărate pe care n-o cunoscusem pînă atunci decît prin reflexul ei.

Ca și cum încăperea, lumea întreagă erau scăldate de o lumină miraculoasă — totuși nu am văzut nimic.

Ca și cum o muzică sublimă... dar nu am auzit nimic.

Eram zorile, eram lumina, eram totul și nimic, eram altul și eram eu însumi, în sfîrșit.

Primul, unicul meu gînd a fost că aș fi vrut să rămîn așa o veșnicie, dar chiar în clipa în care, străduindu-mă să stau nemișcat cu mintea și trupul, doream plin de ardoare ca această stare să dureze, ea începu să se risipească. Zadarnic am încercat s-o regăsesc. Imensa nostalgie pe care o resimt nu-mi lasă totuși nici un regret, căci întrebările fără răspuns pe care mi le puneam în legătură cu destinul meu, cu boala, cu dependența mea de ceilalți și cu responsabilitatea mea față de ei s-au dus. Ce mă interesează pe mine cunoașterea inaccesibilă ? Iubirea e de-ajuns pentru a umple această viață.

Crizele continuă, dar în răgazul dintre ele trăiesc clipe de pace adîncă, întreținută doar de conștiința că exist. Respirația mea e atunci rugăciunea pe care o fac într-o împăcare fără margini.

Scumpa mea, de-acum înainte pot să te iubesc fără să aștept nimic în schimb, fericit că exiști alături de mine. Nu mai sînt preocupat de copii. Din fotoliul meu

de bolnav, cutez să spun că bucuria şi pacea nu depind de împrejurări ; sînt daruri, mereu oferite inimii. De noi depinde să nu le ocolim.

Bucuria pe care am acceptat-o atît de tîrziu, singurul bun de preţ pe care aş vrea să ţi-l las.

Cît despre viitor, încrederea mea e deplină. Că vinzi pămînturile sau te ocupi de ele, că te recăsătoreşti sau îţi accepţi singurătatea, oricum va fi bine.

Louise.

Existi.

Îţi mulţumesc.

Recitesc paginile scrise ieri. Tentaţia să le distrug. Mereu această pudoare aproape de neînvins, această greutate de a trasmite ceea ce contează cu-adevărat. Viaţa este mult mai complexă, mult mai vastă decît tot ce putem noi surprinde şi spune despre ea. Dar ar exista oare fără cuvintele care o trădează? Alinare totuşi că pot încredinţa acestui caiet ceea ce nu reuşesc niciodată să formulez cu voce tare.

Vîntul nu mai bătea, fără ca ea să-şi fi dat seama. În soba de faianţă albă, caldă încă, focul mocnea. Pierdută în fotoliul lui Michel, Louise citi şi reciti ultimele pagini, atentă la fiecare cuvînt, la aura de pace pe care o răspîndea, nesigură că a înţeles bine, apoi rezemîndu-se cu coatele de fotoliu, cu fruntea în palmă, rămase multă vreme ascultînd liniştea şi noaptea, şi acea voce interioară care îndrăznise să pronunţe cuvîntul „bucurie". Michel, nu o amintire, ci o prezenţă ; simţea pe mînă căldura mîinii lui şi în ceafă, respiraţia lui puţin greoaie, ca la începutul căsătoriei lor.

Deschizînd ochii, văzu caietul, scrisul fin şi aplecat, împodobit cu imense majuscule englezeşti : imaginea neclintită a lui Michel ca cea din portretul agăţat deasupra patului ; în timp ce în străfundul inimii ei izvora, tremurătoare şi fragilă, o imposibilă tandreţe. Cum să numeşti suferinţa acceptată, depăşită, îndepărtată? şi acest chip eliberat care nu se mai temea de lumină şi se oferea privirii? Într-un tîrziu, în faţa lămpii, şi închizînd încet caietul, Louise se ridică, surîde şi murmură :

— Michel !

A doua zi, după ce s-au întors de la biserică, Doamna Elisa, Louise și cei trei băieți stăteau la masă cînd Victor deschise ușa sufrageriei. Faptul că a putut să plece cîteva ore de lîngă Justine era semn bun. Începu imediat să spună cum stăteau lucrurile: Doamna Madeleine rămînea în continuare cu micuța operată a cărei stare era gravă fără să mai fie însă alarmantă. Pericolul de meningită părea înlăturat.

Frédéric, Judith, Juliette și micul Michel veniră toți patru să ia cafeaua: nu prea apucaseră să se vadă în ziua înmormîntării. Pe viitor vor fi multe lucruri de pus la punct. Poți să te bazezi pe noi, spunea Frédéric, amintindu-i în același timp că Judith și Juliette nu primiseră nimic în afară de zestrea lor, destul de subțirică după cum era obiceiul în această zonă viticolă. Nu sosise oare timpul să se gîndească la o împărțire? Ar fi mai simplu să se înțeleagă acum cît mai trăia Doamna Elisa. Dar ce era de împărțit? se întreba Louise, fără să se supere de sinceritatea lor. Ajutată de Jules Rouge, va învăța să-și cunoască bunurile și să vorbească despre ele cu ușurință.

La ora cinci, servi ceaiul. Să-și păstreze mintea limpede și să vegheze la toate lucrurile, mari și mici. Așa cum o învățase Mary, uneori îți prindea bine să nu mai ai nici o clipă pentru tine. Deunăzi, Robert îi arătase o acuarelă. Glumise:

— Lucrarea mamei tale!

O privise cu neîncredere.

— Chiar tu ai făcut-o? De ce nu mai pictezi niciodată?

— Nu am timp.

Și cum aceste cuvinte auzite de atîtea ori îl făcură să-și lase privirea în jos, îi promise că, de cum va veni vara, îl va învăța să amestece culorile; copilul insistă, știind cît de fragilă era o asemenea promisiune: atîtea planuri de jocuri și excursii au căzut baltă din cauza unor treburi ce nu suportau amînare!

Luni, după ce studiase împreună cu Domnul Rouge un vraf de acte, Louise se duse la cimitir: pe mormîntul proaspăt al lui Michel, coroanele putrezeau. Ar fi fost mai înțelept să meargă să-i ceară o mînă de ajutor lui François. Dar începea deja să se întunece. Reuși să le

ducă cu greu, una cîte una, pînă în locul unde se adunau gunoaiele, apoi curăţă ramurile de merişor, de brad şi de oleandru de iarnă care rezistau la ploaie. Acasă, copiii şi Doamna Elisa o aşteptau nerăbdători. Coşul cu scrisorile de condoleanţe era la fel de plin : va ajunge oare să răspundă un cuvînt fiecăruia ?

A doua zi, reuşi în sfîrşit să se ducă la Lausanne. Capul Justinei abia se vedea dintre bandaje, dar deja zîmbea :

— Mai stai, mămico, citeşte-mi o carte.

Cît ar fi vrut Louise să rămînă cu fetiţa ! Dar era hotărîtă să profite că venise ca să facă investigaţii pe la bănci. Pătrunzînd în clădirea impunătoare în care o dusese Michel cînd era însărcinată cu Justine, se gîndi că viaţa cere de la noi lucruri cu totul neaşteptate. Cînd luă trenul înapoi spre Cully, aflase deja că era în posesia unei modeste sume de bani lichizi, a unor obligaţiuni ale companiei de căi ferate Montreux-Glion, a altora aparţinînd companiei de Navigaţii pe lacul Léman, a cîtorva acţiuni Nestlé şi a titlurilor de la căile ferate de pe Volga.

— În nici un caz să nu vindeţi fondurile ruseşti, îi spusese bancherul, de pe urma lor cîştigaţi cel mai mult.

Jules Rapin se arătă cu o grabă care o surprinse. Îl mai întîlnise deja de cîteva ori : cu zece ani mai mult decît Michel, uscăţiv şi totuşi chipeş, prestanţă, privire de cuceritor, mustaţă fină şi îngrijită, eleganţă ostentativă de la pălărie la pantofi, fără a mai socoti calul şi trăsurica. Louise îşi ridicase cocul de două degete pentru a-l primi. Se îndreptă spre ea cu mîinile întinse, fără nici o jenă :

— Ah ! sărmana mea verişoară, cîte necazuri !

Şi cum ea îl invită cu răceală să ia loc :

— Nu, mulţumesc, nu pot să rămîn. Tocmai am aflat de povestea aceea. Ce neînţelegere ! De ce nu ai venit să-mi spui imediat ?

— Domnul Vartelli nu mi-a spus numele dumneavoastră, răspunse ea, revoltată de atîta rea credinţă.

— Şi ţi-ai închipuit... ? Între verişori ? Cum se poate ? Ştii că sînt foarte supărat ? Vartelli ăsta, e inexplicabil ! O să vadă el ! Verişoară, te las ; nu

vreau să abuzez de timpul dumitale. Sper că pe viitor o să ai încredere în mine. În amintirea soţului dumitale — un om superior, niciodată nu voi mai avea aşa un prieten, voi fi întotdeauna gata să te ajut. Dacă într-o zi ai nevoie de un sfat, un sprijin...

Luată prin surprindere, Louise mulţumi. Fie că Jules plătise cauţiunea, fie că se înţelesese altfel cu acel individ, nu mai auzi niciodată vorbindu-se de Montandon, dar mult timp după aceea negustorul povestea cui stătea să-l asculte, cum o salvase el de la ruină, plin de bunăvoinţă, pe văduva Croisier.

Zilele în care Louise se gîndea să mai construiască şi alte pivniţe erau foarte departe. Şi de data asta, îmbutelierea nu va dura mult. De şase ani recoltele erau slabe ; unii vorbeau despre o schimbare de climă, alţii atrăgeau atenţia că butucii altoiţi în mod obligatoriu din cauza filoxerei produceau mai puţin decît cei de altădată. Louise abia dacă avea timp să urmărească situaţia internaţională. Şi totuşi, de fiecare dată cînd venea în vizită, doctorul Bergier părea îngrijorat de ce se întîmplă. Bărbaţii de vîrsta lui, care trecuseră prin războiul din '70, ştiau mai bine decît ceilalţi spre ce se îndreptau.

Dar cum să-ţi închipui că se vor bate ? Nu omora boala destui oameni ? Cine va fi trimis sub arme ? Braţele de muncă lipseau, va fi o adevărată problemă să găsească un înlocuitor pentru Pierre, văcarul, pe timpul convocării anuale.

Lăstăritul a creat o diversiune. Cînd nu ştii cum s-o scoţi la capăt cu atîtea treburi într-o singură zi, viitorul se rezumă la cele zece minute de răgaz furate ici şi colo, în aşteptarea supremei recompense pe care ţi-o dă o noapte scurtă de somn.

La începutul lui iulie, învăţătoarea a tras obloanele locuinţei sale. O dată cu căldura, Louise simţi o mare dorinţă să revadă Praz-Lovaz. Copiii îşi vor construi colibe în pădurea de lîngă fermă. Schimbarea aerului o să le facă bine. Doamna Elisa acceptase să facă o cură de trei săptămîni la Vevey la fiica sa, Juliette. Doamna Madeleine va trece din cînd în cînd să vadă cum se descurcă tînăra ei ajutoare nemţoaică. Cîţi ani au trecut de cînd Louise nu mai plecase nici o singură zi de

la Croises? Pămîntul are mii de şiretlicuri pentru a-şi ţine stăpînii legaţi de el; şi totuşi, de data asta, se părea că putea să plece fără nici o grijă.

François înhămă într-o luni dimineaţa devreme, ca să meargă pe răcoare. Cufere şi copii se îngrămădeau în trăsură. Ce eveniment şi ce călătorie! Fermiera, cu-adevărat bucuroasă să-i primească, îi aştepta cu un pui mare ce tocmai se rumenea: o adevărată performanţă în vremea secerişului. După ce a mîncat, François luă din nou hăţurile. Se înţeleseseră că va veni să-i ia peste optsprezece zile.

În timp ce băieţii explorau hambarele în toate direcţiile, Louise, ajutată de Justine, se instală de îndată în noua locuinţă. La cină le dădu tartine şi cafea cu lapte pe masa veche de lemn, sub umbrar. Cei mici plănuiau să meargă a doua zi să strîngă spice împreună cu copiii din sat. Ultimele căruţe huruiau pe pietrele din curtea vecină. Noaptea se lăsa încet. Era în 26 iulie.

La 1 august, cînd toată lumea se pregătea să serbeze ziua naţională, clopotele sunară mobilizarea.

La început, Louise crezu că luase foc undeva. Nu mai deschisese un ziar de mai bine de o săptămînă. Ţăranii erau prea ocupaţi la vremea aceea ca să se mai intereseze de ceea ce se petrecea în altă parte. Cînd înţelese cauza alarmei, se simţi în mod prosteşte uşurată: flăcările devorînd clădiri reprezentau un pericol precis, imediat, în timp ce războiul, flagel din alte ţări şi alte vremi, rămînea o abstracţiune. Vecinii ei vedeau în chemarea scandată de clopote în primul rînd plecarea bărbaţilor în plin seceriş. Soţia lui Pierre Jordan îşi dădea drumul indignării:

— Nu am adus la adăpost nici măcar jumătate din grîu.

În toate satele din jur, era o agitaţie de muşuroi strivit. Umbla zvonul că se vor rechiziţiona caii. Ce se întîmpla la Croises? Louise ar fi vrut să se întoarcă pe dată, dar cum? Gemenii erau prea mici ca să facă drumul pe jos, iar Justine trebuia încă să se menajeze. A doua zi, Jean, în uniformă şi cu raniţă în spate, făcu un ocol ca să-şi avertizeze sora că François a primit ordinul să ducă calul în piaţa din Cully şi nu va putea veni după ei. Dar Louise să nu-şi facă griji pentru animal. Va primi o despăgubire şi i se va da îndărăt la

vremea culesului dacă regiunea nu era amenințată. Pierre, văcarul, plecase deja, dar pentru moment îl înlocuia Maurice, cel de-al doilea argat care știa să mulgă. Sora lui să rămînă aici pînă se vor reintroduce mijloacele de tansport oficiale. Ar putea să ia o trăsură pînă la Mézières sau să facă drumul pe jos și, de acolo, să ajungă la malul lacului cu diligența. Dar grija legată de ce se petrecea acasă nu-i dădea pace. Pe la nouă seara, a aflat că un car cu fîn va coborî în timpul nopții. A împachetat repede lucrurile. Cînd s-a apropiat ora, a trezit copiii. Niciodată, noaptea, caldă și senină, nu adunase atîtea stele ; cai și tunuri înțesau drumurile. Luna urcă pe cer la ieșirea din Chexbres luminînd lacul, în timp ce ei ieșeau din vii pe coasta dealului.

Cîteva zile, veștile au fost confuze. Numirea colonelului Wille ca general îi nemulțumi pe romanzi. Oamenii și-au adus aminte că Împăratul Wilhelm fusese cu doi ani înainte invitat la manevrele trupelor noastre, însoțit de Wille, pe vremea aceea comandant de corp de armată. Neliniștea și indignarea sporiră începînd cu 4 august cînd armatele germane, violînd neutralitatea Belgiei — și ar fi putut să fie a Elveției — pătrunseră pe pămîntul francez. Maurice trebui să plece la unitate. Martha, tînăra bonă,. dornică să se facă folositoare și să arate că cei din Berna nu erau trădători, se oferi să-l înlocuiască. Învățase să mulgă la ferma tatălui său. Laptele nu scăzu dar, cum avea mai puțină putere decît bărbații, era mai înceată.

François scotea bălegarul și îl încărca în găleți, într-o căruță destul de ușoară ca să poată fi trasă cu mîna, acum că nu mai aveau cal. Pînă la lăptărie drumul cobora în pantă lină. Era destul să fie atent cum pune frîna. La întoarcere, gol, un bărbat îl trăgea fără prea mare greutate.

Cum Martha avea acum mai puțin timp pentru casă, Louise renunță la lustruitul obiectelor din aramă și al argintăriei, ca și la ceruitul podelelor. Lucrările din grădină, pregătirea meselor, spălatul nesfîrșit al rufelor pe marginea de piatră a bazinului din curte, fiertul lor, călcatul nu puteau aștepta. Uneori, cînd spatele o durea prea tare, își făcea curaj gîndindu-se la toate nenorocirile care se întîmplă în lume :

— Ar fi o ruşine să te plîngi cînd atîţia oameni rătăcesc pe drumuri, după ce au pierdut totul.

În sat, perturbările survenite în viaţa de toate zilele erau întîmpinate cu un fel de zel. Ele le ofereau într-o oarecare măsură posibilitatea de a lua parte la tragedia care se năpustise asupra Europei, ieşind astfel din rolul epuizant de spectatori mereu solicitaţi şi ţinuţi totodată la o parte.

Louise pusese pe noptieră o lungă scrisoare primită de la Mary pe la sfîrşitul lui iunie, în care le dăduse noua adresă din Paris. Cum poşta cu străinătatea nu mai funcţiona peste frontiere, nu ştia dacă aceşti Moraz rătăcitori se stabiliseră în Anglia sau în Sudul Franţei.

Soldaţii treceau prin sat fără să se oprească, ştiind că orăşelul din apropiere le oferea mai mult confort şi mai mult loc. În pragul curţilor, femeile şi copiii îi priveau trecînd plini de gravitate. După ce văzuseră trecînd prin sat o baterie de artilerişti, Louise îl găsi pe Georges în genunchi în camera lui.

— Te rogi ? îl întrebă ea surprinsă.

— Vreau să ţină războiul.

— Ce spui ? exclamă ea cu un tremur în glas, sperînd că nu a înţeles bine.

— Vreau să nu se termine războiul pînă am să fiu eu soldat.

— Cum poţi să gîndeşti aşa ceva ! La război oamenii mor cu adevărat pentru că alţi oameni îi omoară. Nu e un joc de la care fiecare se întoarce acasă după ce s-a prefăcut mort sau rănit.

— Dar eu vreau să fac războiul de-adevăratelea, i-a replicat Georges sfidător.

Era aşa de tulburată, încît cuvintele care-i veneau pe buze nu mai aveau nici o forţă de convingere. Oare nu fusese destul de atentă şi de caldă cu acest copil independent, plin de energie, descurcăreţ, care fugea de afecţiune ? Încercă să îl ţină mai mult timp pe lîngă ea, dar el fugea imediat, agresiv, uneori chiar brutal, la joacă, provocîndu-i la bătaie pe băieţii de vîrsta lui şi terorizîndu-i pe cei mai mici.

— Te porţi de parcă ţi-ar plăcea să-i faci pe ceilalţi să sufere, îi reproşă ea într-o zi cînd sărise la ei auzind strigătele scoase de Justine şi Robert.

Un surîs i se citea pe buzele încă atît de copilăroase.

— Dar nu înțeleg, insistă Louise, nici ție nu-ți place să-ți facă alții rău, să te bată alții.

— N-o să mă bată dacă am să fiu cel mai puternic.

În septembrie, mobilizați, profesorii își prelungiră vacanța. Învățătoarea ridică obloanele apartamentului doar atît cît să-și pună cărțile într-o valiză : urma să țină la Lausanne locul unui coleg care fusese mobilizat. Toți profesorii în vîrstă sau pensionari, cărora sănătatea le permitea, urmau să predea în capitala districtului, deoarece copiii de la țară, se considera, vor găsi fără probleme și alte îndeletniciri decît școala.

Anne-Marie și Doamna Madeleine se străduiră să deprindă copiii cu unele noțiuni elementare de scris și socotit. Entuziasmul a fost de scurtă durată, lipsea stimulentul. Dacă localurile tot stăteau libere, gîndi Louise — un noroc și o excepție : cea mai mare parte a sălilor de clasă fuseseră transformate în dormitoare pentru soldați — de ce să nu-i adune împreună pe toți școlarii din sat ? Mamele libere vor face cu schimbul, încurajîndu-i pe copii și dîndu-le sfaturi. Cînd ai cartea în față, nu trebuie să ai o diplomă ca să-i pui să spună o lecție la istorie sau geografie. Încîntată de propria idee, Louise vorbi despre asta cu vecina ei Agnès Dubois, apoi cu Doamna Mangley, pe ai cărei copii, de vîrsta lui Michel-Louis și a gemenilor, îi vedea adesea. Amîndouă s-au arătat reținute : o aprobare oficială li se părea necesară. Louise sună la ușa primarului.

Din consiliul comunal nu făceau parte decît bărbații de la majorat pînă la sfîrșitul zilelor. Trebuia să fii văduvă cu copii de întreținut, ca Louise, trebuia poate să fi stat în străinătate ca să ai o inițiativă atît de neobișnuită.

Podgorean de vreo șaizeci de ani, Dominique Dupertuis preluase funcțiile locale ale lui Michel Croisier cu patru ani în urmă. O primi pe Louise cu o amabilitate curtenitoare dar, pe măsură ce aceasta își expunea planul, îl cuprinse iritarea : „ce treabă avea ea ?"

— Între noi fie vorba, nu li se întîmplă nimic dacă se mai odihnesc și copiii ăștia. În zilele noastre, parcă toată lumea vrea să devină savant, și vedeți unde am ajuns.

— Dar daca situaţia asta durează...

— E imposibil, spuse categoric primarul, care avea doi fii în armată şi nu-i venea să creadă că va trebui să se lipsească de ei atîta vreme.

— De ce să nu facem o încercare ? insistă Louise.

— La Epesses şi la Granvaux, copiii sînt în vacanţă, ca la noi.

— Un motiv în plus să facem această experienţă. Dacă reuşim, exemplul nostru va fi urmat.

Hotărît lucru, nu-i plăcea încăpăţînarea cu care îi dicta ce să facă :

— Cine va răspunde de această clasă fără dascăl ? Credeţi-mă, autoritatea nu se improvizează. Dumneavoastră care aveţi patru copii, ştiţi prea bine că nu vă ascultă întotdeauna aşa cum aţi vrea.

Aluzia la unul din cei doi gemeni care semăna vrajbă între copii era destul de clară. Cînd nu reuşeşti să faci ordine la tine, nu te apuci să dai lecţii altora.

Simţind că a pierdut partida, Louise se pregătea să plece cînd, ridicînd capul, cu privirea ei ageră, deprinsă să citească pe chipul unui copil, să ghicească beţia unui servitor sau dezordinea camuflată a unui şopron, zări, atîrnînd pe perete alături de fotografii de familie, o menţiune de trăgător de elită. Puţin mai încolo, la stînga, într-o vitrină — nu fusese atentă cînd a venit, atît era de prinsă de planurile ei — cupe şi medalii cîştigate la concursuri de tir. Găsi argumentul hotărîtor :

— Disciplina colectivă nu seamănă deloc cu cea din familie. Viitorii noştri soldaţi trebuie să ştie istoria şi geografia ţării lor, motivele pentru care vor trebui sa ia arma în mînă şi să o apere.

Fibra patriotică a primarului Dupertuis făcu minuni cu viteza fulgerului. Încă din săptămîna următoare, şcoala a fost deschisă trei ore în fiecare dimineaţă. Louise mergea să-i supravegheze lunea. Cu sfială şi curaj, alte cinci mame preluară schimbul şi, în mod neaşteptat, se simţeau odihnite şi pline de prospeţime cînd scăpau de treburile casei. Culorile vii ale hărţilor de geografie, eroismul lui Winkelried care aduna pe pieptul său lăncile duşmane pentru a deschide calea compatrioţilor săi — Winkelried ale cărui ultime cuvinte ar fi fost, conform legendei : *Aveţi grijă de soţia şi de copiii*

mei, şi pe care lipsa de respect a tradiţiei şcolare o traduce cu : „Care e nemernicul care m-a împins" — şi poeziile, mereu aceleaşi.

O, cîţi marinari, cîţi căpitani... iar micuţul din Vaud care nu a văzut niciodată marea recită cu înflăcărare şi seriozitate ; apoi numărătorile care trezesc amintiri gata să prindă viaţă. Învăţătoarele benevole au avantajul ca îl cunosc încă din prima zi pe fiecare copil, că îi cunosc familia. Anne-Marie, singurul adult ce poate să vină zilnic, îndrumă cu o răbdare neobosită mîna stîngace a celor mai mici.

Şi totuşi, primarul voia o responsabilă căreia să-i transmită instrucţiunile sale şi care urma să-i prezinte un raport oficial în legătură cu ce s-a făcut. Mamele-învăţătoare au fost invitate la o şedinţă a Consiliului comunal :

— Toate sîntem responsabile.
— Şi copiii la fel.
— Învaţă să numere unii de la alţii.
— Cei mari se descurajează prea repede.
— Trebuie să-i facem să aibă încredere în ei.

Li se dădu drumul să plece acestor doamne pentru ca să se poată delibera în tihnă şi să se alcătuiască o comisie şcolară : preşedinte, vice-preşedinte. Se va accepta o femeie în comitet ? Doamna Manigley avea un scris frumos şi doar doi copii, deci, altfel spus, nimica toată. Tulburată de această onoare, acceptă postul de secretară.

Bătrînii şi femeile reuşiseră şi de data asta să spele butoaiele şi cofele, după ce verificaseră cu mare atenţie să nu curgă. Cu trei zile înainte de începerea culesului, şi mamele şi copiii intrară în vacanţă. Pierre, Maurice şi calul, precum şi cea mai mare parte a bărbaţilor mobilizaţi sosiră a doua zi. Maurice era mai solid ; calul şi Pierre, care o duseseră cam prost, slăbiseră vizibil. Copiii îi întîmpinară cu o salvă de întrebări. Închişi în ei, bărbaţii abia dacă povestiră ceva mai mult decît animalul.

Cum femeile din Savoia n-au putut să treacă frontiera, culesul a durat mult. S-a mai adăugat şi ploaia. Au sfîrşit prin a se resemna uitîndu-se cum cade, nemiloasă, zile în şir, în timp ce strugurii putrezeau.

Într-o asemenea zi cînd nu au putut să lucreze, la ora mesei, Georges era de negăsit. Louise începuse să se îngrijoreze. Copilul, mai neastîmpărat decît ceilalţi, îi părea mai expus. Cînd auzi nişte urlete se repezi pe scară. În capătul celălalt al străzii, poştăriţa din Grandvaux trăgea zdravăn după ea pe unul din copiii Croisier ce se zbătea, stacojiu la faţă. Fără să-i dea drumul prizonierului, scuturâ sub nasul Louisei o cămaşă ferfeniţă :

— Şi cămaşa, încă nu-i nimic, Doamnă, o poţi înlocui. Ar trebui să vedeţi ce i-a făcut puştiului meu. Un copil mai mic decît el şi care nu-i făcuse nimic. Mai mare ruşinea !

Apoi, văzînd figura distrusă a Louisei :

— Lăsaţi, doamnă, trebuia să vă spun, dar ştiu că n-aveţi nici o vină. Copiii care nu au tată nu pot fi pedepsiţi cum se cuvine.

Louise îl trimise pe Georges la culcare fără să-i dea să mănînce, dădu bani pentru o cămaşă nouă, apoi urcă la el ca să aibă o discuţie serioasă : se încăpăţînă şi nu-i deschise. Nu-i era defel foame. Cînd ieşi din camera lui, cu ochii roşii, Martha se strădui să o consoleze :

— Şi fratele meu se bătea cînd era ca Georges. Acum e un băiat drăguţ.

Anne-Marie insista că era un copil cu o fire hotărîtă, mai curajos decît fraţii săi şi conchise :

— Trebuie luat cu binişorul.

Şi îşi punea pe loc sfaturile în practică oferindu-i dulciuri pe care Georges le refuza plin de demnitate. Totuşi, într-o zi, luă punguţa, o deschise pe ascuns, scoase bomboanele una cîte una, umplu sacul cu resturile de hîrtie şi îl aruncă ostentativ la gunoi :

— Nu sînt un bebeluş.

Louise găsi sub salteaua lui un rest de caramele lipite şi năclăite.

Consultată, Doamna Madeleine se dovedi a avea o cu totul altă părere decît Anne-Marie :

— Cu cît îţi faci mai multe griji cu atît circul pe care-l face i se pare mai interesant. Pedepseşte-l, dar cu calm, şi încearcă să nu-i dai atîta importanţă.

Hotărîtă, de acord ; dar cum să facă pe indiferenta ? Între ultimul gînd la culcare : „Doamne, de ce Georges..." şi primul gînd dis-de-dimineaţă : „Doamne, măcar

dacă Georges...". Louise nu mai avea odihnă : „L-am iubit oare mai puțin, sau mai mult decît pe ceilalți ? Ai impresia că i-ai crescut pe toți la fel, cum să accepți că sînt atît de diferiți ? Poate e prea sensibil ? Sau poate a suferit din cauza bolii și morții tatălui său mai mult decît am crezut și nu a reușit să se exteriorizeze ?"

Un diagnostic ; care să fie remediul ?

Ceilalți copii ocoleau oaia neagră :

— Dacă vine și Georges, nu ne mai jucăm.

Louise încerca să intervină :

— Astăzi o să fie cuminte.

Punea cutia cu jocuri pe masă, promitea premii cîștigătorilor. Georges dădea un șut în picioarele care intrau în raza lui de acțiune și, huiduit de ceilalți, o ștergea.

O vacă a fătat cu mare greutate. Într-o dimineață, Martha o găsi culcată într-o rînă. Picioarele din spate ale vițelului apăruseră primele în locul capului, iar mica vietate, gata să se sufoce, nu reușea să iasă cu totul. Alergă după ajutor ca să-l poată trage afară. Era o fată zdravănă ; împreună cu François a reușit să-l scoată pe nou-născut din burta mamei sale. Vaca a scăpat numai cu durerile, în schimb, vițelul, cu blana curată, udă și tremurînd tot, refuză să sugă. François le sfătui să-l taie cît mai puteau să-i folosească carnea și pielea. Georges, care tocmai venise să vadă ce mai e nou, izbucni într-un plîns cu sughițuri.

— Uită-te, ce amărît e, spuse Louise. Mai bine să nu se mai chinuie.

Băiețelul se azvîrli pe paiele din grajd, zgîriindu-și fața cu unghiile și urlînd. În clipa în care argatul vru să-l ia de-acolo, se aruncă peste animal și îl strînse în brațe. Cînd, peste două ore, Martha începu mulsul de seară, l-a găsit în aceeași poziție. Îl trimise pe copil după un biberon vechi, îl umplu cu lapte de la mama sa și i-l întinse :

— Așa, fiindcă prietenul tău n-are putere să sugă, o să-i dai tu să bea.

Vițelul trăgea o înghițitură după alta. Răbdarea lui Georges nu avea limite. Într-un carnet nota, cu precizia unei bone, cantitatea de lapte băută la fiecare masă.

După cină, se mai repezea o dată la grajd şi dimineaţa era acolo înainte de micul dejun. După cîteva zile, o găleată înlocui biberoanele. Viţelul era salvat. Din fericire, era o viţică : cu un tăuraş nu ar fi avut ce face, iar ca să-l ducă la măcelar sau să-l vîndă, după ce l-au salvat, nici vorbă. Georges, sfidînd ironiile fraţilor săi, o botează Eglantine. Accesele sale de furie deveniră mai rare. Doar o gelozie crîncenă faţă de protejata lui le mai aţîţa. Şi totuşi, Justine obţinu privilegiul de a scărpina fruntea albă şi creaţă a Eglantinei, care o privea cu nişte ochi mari şi albaştri.

Maurice şi Pierre, care se întorseseră la unitate imediat după culesul viilor, au fost lăsaţi la vatră pe la mijlocul lui decembrie. Ameninţarea cu invazia părea să fi fost îndepărtată. Li s-a promis că un învăţător va veni în sat începînd cu luna ianuarie. Doamna Elisa se îmbolnăvi de bronşită, iar Juliette, prevenită de Louise, veni să o vadă pe mama ei.

— Vă aşteptăm pe toţi ca de-obicei de Crăciun, îi spuse Louise. Judith ştie că ne bazăm pe ea. Copiii pregătesc o serbare frumoasă.

— Cum poţi să vorbeşti de serbare pentru un Crăciun de război, care va fi şi primul pe care îl vom petrece fără fratele meu ?

Louise nu spuse nimic. Adevărata durere nu urcă pe scenă. De ani de zile se pregătise pentru moartea lui Michel, iar caietul cel gros în care îşi ţinuse jurnalul şi pe care îl citea sau recitea din cînd în cînd, îi întărea curajul în zilele în care o apăsa singurătatea :

— Văd că te-ai împăcat repede cu moartea fratelui meu, insistă cumnata ei.

Doamna Elisa sări în ajutorul nurorii sale :

— Oricum, nu putem lupta cu nenorocirile.

Datorită copiilor, Louise accepta fatalitatea cu mai puţină resemnare ca altădată.

— Atîta timp cît mai este o speranţă, merită să lupţi, corectă ea.

Doamna Elisa dădu din cap.

— Nu putem prea mult, crede-mă. Soţul meu a murit, a murit şi al tău, şi nici una nu am putut să-i ţinem lîngă noi o clipă mai mult. Dar la ce serveşte să plîngi gîndindu-te la trecut ? o întrebă ea pe fiica sa. Pînă la Crăciun, atîtea se mai pot întîmpla.

Nici nu știa cîtă dreptate avea. Peste două zile, în zori, înainte ca Louise să fi băut cafeaua, Pierre intră după ea cu o figură prevestitoare de nenorociri și o duse la grajd, deschise botul unei vaci și îi arătă pe gingie trei bășici umflate.

— E grav ?

— E pentru prima dată că vedeți așa ceva, nu-i așa ? Febră aftoasă, aproape sigur.

Coborîse vocea ca să spună numele bolii și repetă zdrobit :

— Mi-am dat eu seama că nu mănîncă la fel de bine ca de obicei.

Aflînd vestea, Marthe și Maurice veniră în fugă și se uitară îngrijorați. Știau ei ce știau. Într-un grajd, afta este mai periculoasă ca scarlatina într-o școală. Vitele care scapă nu mai sînt niciodată la fel ca înainte. În primul rînd, trebuie evitată contaminarea. Chemat imediat, veterinarul dădu ordin să se taie cît mai repede vita bolnavă și mai arătă alte două, suspecte.

În ajunul sărbătorilor, carnea de vită se vindea bine. Louise merse la Cully să-i facă o ofertă măcelarului.

Acesta o primi cu amabilitate pe văduvă, arătîndu-și simpatia și înțelegerea. Să i se aducă vitele ; o să se descurce el cu taiatul și jupuitul a doua zi. Mai rămînea de stabilit prețul.

— O să vedem. E la greutate, spuse măcelarul.

Louise aprobă din cap și cum acesta nu adăugă nimic, insistă :

— Cît îmi oferiți pe kilogramul brut ?

Tresări la auzul cifrei derizorii.

— Glumiți, nu-i așa ?

Măcelarul îi atrase atenția plin de demnitate că vacile erau bolnave.

— Una singură e atinsă, protestă Louise, și încă n-a avut timp să slăbească. Veterinarul dă certificat de tăiere pentru consum. Și garantează că pentru moment calitatea e neschimbată.

— Dumneavoastră vreți să iau trei vite de azi pe mîine. Cine știe cît o să pot vinde imediat ? Va trebui să pun la fum, la sare, să aștept toată iarna ca să-mi recuperez banii.

— Bine, spuse Louise. O să vină cineva mîine cu răspunsul.

Înainte de a o lua înapoi pe drumul spre Riex, făcu un ocol la Morettes. Jean era unul din puţinii podgoreni încă mobilizaţi. Susţinea că gradul lui de ofiţer îi cerea acest sacrificiu, dar Louise se întreba dacă nu cumva era mai mulţumit la armată decît acasă. Fernande îşi întîmpină cumnata cu o figură bosumflată. Doamna Madeleine era plecată.

— Ce spui, unde s-a dus ? întrebă Louise surprinsă. Prietenele mamei ei locuiau prin vecini : va da uşor de ea.

— Poate crezi că-mi spune unde se duce, răspunse Fernande pe un ton urîcios.

Era clar că, cu toate progresele micului Jean-Edmond care alergase să se arunce în braţele mătuşii sale Louise, relaţiile celor două femei nu se îmbunătăţeau şi nu ştiai pe care s-o plîngi mai tare. Nu era prea fericită, Fernande, asta se vedea de la o poştă. Louise era cu atît mai uimită cu cît fratele ei se căsătorise, aşa cum se spune, din dragoste : „singurele căsătorii înţelepte", spusese Mary altă dată. Dar poate greşea ea, căci ce explicaţie să dai la urma urmelor faptului că ne împăcăm cu părinţii şi cu copiii noştri — nutrind pentru ei sentimente durabile — în timp ce atîţia oameni nu-şi suportă propriul consort pe care poţi să-l alegi ?

Fernande fusese o tînără domnişoară plină de viaţă. Astăzi, cu părul strîns adunat la spate, număra rufăria ca mătuşa Hélène pe vremuri. Casa strălucea de curăţenie, dar ar fi fost de preferat să găseşti „gunoaie" pe sub paturi decît o faţă mereu posomorîtă. Nu era de mirare că Jean lipsea mult. Louise scrise cîteva rînduri pentru mama sa şi se grăbi să se întoarcă la Croises.

Marthe se uita în calea ei şi îi spuse că un vizitator o aşteaptă în salon. Cu un gest, deschise uşa : Jules Rapin se ridică, numai zîmbet, cu mustaţa mai seducătoare ca niciodată. Iată unul care nu-şi pierde timpul. La vîrsta lui era scutit de serviciul militar. Umbla prin satele din jur, adulmecînd momentul cînd banii lui deveneau indispensabili. Louise îl interpelă, cu capul ţeapăn şi bărbia ridicată :

— Domnul ?

Acesta se apropiase, cu mîinile întinse :

— Dragă verişoară, nu am vrut să trec prin faţa casei dumitale fără să îţi prezint omagiile mele.

Îi făcu semn să ia loc, neîncrezătoare : cu siguranță că a aflat deja ceva despre vitele ce trebuiau sacrificate. Se interesă plin de bunăvoință despre copii și despre recoltă. În legătură cu asta, dacă Louise căuta un cumpărător, ar lua el cu plăcere un butoi sau două. Pronunță chiar un preț atît de favorabil încît, renunțînd să mai fie prevăzătoare, Louise adoptă din nou legile ospitalității :

— Cu ce vă pot servi ?

— O ceașcă de ceai, cu cea mai mare plăcere dacă nu deranjez prea mult.

Încă o dovadă de tact, deoarece afacerile se încheiau între bărbați, în pivnița de vinuri. Tot asigurînd-o că nu a băut niciodată ceva mai bun decît ceaiul servit de Martha, Rapin intra pe terenul Louisei. Copiii, căutînd-o pe mama lor, își băgară unul după altul nasul în salon. Vizitatorul lăudă drăgălășenia și aerul lor sănătos. Se lăsa seara. Jules își luă rămas-bun, apoi, cînd ajunse deja la ușă :

— Știi că mă străduiesc să fiu folositor ocupîndu-mă de aprovizionarea armatei. Dacă într-o zi vei avea niște vite de care vrei să te scapi...

— De ce nu ? spuse Louise, păstrîndu-și sîngele rece. Depinde de ocazie. Cît e carnea de vită la ora asta ?

Spuse o cifră, apoi, adăugă pe un ton confidențial :

— Crede-mă, o să scadă.

Abia dacă era ceva mai mult decît îi oferise măcelarul :

— Se pare că aveți un profit frumos !

El protestă :

— Plătesc pe loc, cumpăr și vînd cu ridicata ; și mai ales nu vreau să profit de greutățile prin care trece țara mea.

— Și nici de greutățile fermierilor.

Se făcu că nu înțelege și trecu pragul, politicos, preocupat să nu piardă din terenul cîștigat :

— Îmi permiți să mai trec pe aici zilele următoare ? Am deseori treburi prin părțile astea. Oricum, știi cum să dai de mine.

O zi proastă : nici o clipă de răgaz, și odată cu seara să vezi că nu ți-ai făcut treburile zilnice și mai ești și nehotărîtă. Copiii o chemau : cu atît mai bine. Să știi să-i asculți, să rîzi cu ei și pentru ei.

Vorbele lui Robert deunăzi : „Mamă, eşti aşa tristă. Aş vrea să fii întotdeauna mulţumită." Le sugeră să repete cîntecele de Crăciun :

— Bunico, avem nevoie de ajutor.

Ritualul : patru lumînări înfipte în sfeşnicele bătrînului pian şi aprinse înainte de a se da tonul.

— Fii atentă, Justine, încearcă să ţii alto.

Doamna Madeleine deschise uşa salonului :

— Frumos ! Mă pui să urc în fugă de parcă ar fi luat casa foc şi voi cîntaţi !

Exclamaţiile şi sărutările copiilor o răsplătiră pentru osteneala de a fi urcat. Louise o luă în camera ei unde puteau să stea de vorbă :

— Febră aftoasă, asta mai lipsea ! repetă Madeleine. Cu soldaţii ăştia care străbat ţara în lung şi-n lat, nu mai eşti la adăpost de nimic. Dar eşti sigură că Pierre schimbă destul de des paiele la vite ? Ştiu eu ! Toţi profită de o femeie singură.

— Lasa, mamă, de ce să bănuieşti mereu pe cineva !

— Bine, bine. O să vezi şi tu.

În timp ce Louise îi povestea discuţia ei cu măcelarul din Cully şi vizita lui Jules Rapin, chipul tulburat al Madeleinei, plin de riduri fine, se lumină :

— Lasă-i în pace pe ăştia doi : o să-l chemi pe ovrei.

— Pe ovrei ?

— Aşa i se spune la Mézières. De fapt îl cheamă, stai : ceva cu Lévi. De fiecare dată cînd era o vită de vînzare prin împrejurimi, oamenii îl chemau pe el. Cînd eu eram copil, era tăică-său. Abram mi-a spus că fiul îi seamănă. Un om care-şi cunoaşte interesele, dar cinstit, care merge drept la ţintă şi n-o să-ţi vîndă gogoşi.

Apoi adăugă pe un ton confidenţial :

— Şi închipuieşte-ţi că nu pune gura pe un strop de rachiu. Dacă toţi bărbaţii de pe la noi ar face ca el... încheie Madeleine cu un oftat plin de înţelesuri.

Deoarece aveau din nou cal de cînd se întorsese Pierre, François putea să urce imediat la Mézières : îl va căuta pe ovrei, va înnopta la Abram Thévoz, şi se va întoarce cu negustorul de îndata ce îl va fi găsit. Femeile mai merseră o dată în grajd. Vaca bolnavă şi cele două suspecte au fost izolate într-un şopron.

Cînd François intră cu Domnul Lévi în bucătărie unde pregătea masa, Louise se gîndi că, așa cum era, cu fularul său și cu haina albastră de pînză groasă, acesta nu părea mai evreu decît ei. Mulți țărani din Jorat aveau pielea tuciurie, părul negru și creț ca el. Îi servi pe cei doi cu cafea, puse pe masă pîinea și brînza, dar vizitatorul nu avea timp de pierdut. Își bău ceașca dintr-o sorbitură, fără să se așeze :

— Să mergem să vedem vitele, propuse el.

Le examină cu grijă pe cele trei condamnate :

— Se vede că au fost bine îngrijite, aprobă el. Iată ce vă propun : o sacrific pe asta imediat și o vindem mîine în piață, cui dă mai mult ; pe celelalte două le iau cu mine mîine seară. Sacrificarea și vînzarea vor fi la Chardonne. O să-mi dați calul și o căruță pentru transport, căci nu vreau să fie istovită ; unul din oamenii dumneavoastră o să vină cu mine.

Domnul Lévi spuse cît ia pentru treaba pe care o făcea și cît procentaj la vînzare. Louise va cîștiga de trei sau patru ori prețul oferit de Jules Rapin. Îi rîdea inima de mulțumire.

Aproape imediat începu o agitație ca de sărbătoare.

Pentru sacrificare și jupuire, care urmau să aibă loc într-una din curțile satului unde în fiecare an răsuna guițatul porcilor tăiați, se lăsă pe mîna negustorului și se ocupă pe dafă de o cu totul altă treabă. Dubașul satului locuia pe deal. Se hotărî să-l găsească înainte ca acesta să se înfunde în cîrciumă. Un bătrîn văduv, fără copii, care și-a băut pînă la ultimul butuc de vie și care cîștiga cîteva parale bătînd toba și strigînd cu vocea lui dogită. Memoria nu-l mai ajuta. Mai bine să-i dea anunțul scris. Louise scrise cu litere mari de tipar foarte citeț :

CARNE DE VITĂ PROASPĂTĂ
MÎINE, ÎNCEPÎND DE LA ORA ZECE, ÎN PIAȚA DIN RIEX
SE TAIE O VITĂ ÎNTREAGĂ
CEL MAI BUN PREȚ ȘI CEA MAI BUNĂ CALITATE

Nu peste multă vreme urma să se vorbească despre tăria de caracter a tinerei văduve Croisier. Cei care o cunoscuseră pe Louise fată tînără, cu probleme de sănătate, plină de bunăvoință, fără îndoială, dar fără inițiativă,

cocoloşită de o mamă ambiţioasă, aveau de ce se mira. Lunga perioadă de nelinişte trăită în timpul bolii lui Michel a făcut-o mai rezistentă. Atîta timp cît se crezuse singură implicată, cedase. Răspunzătoare acum de copii, foarte hotărîtă să-i lase moştenitorii iluziilor ei pierdute şi redobîndite, exigenţelor sale, voinţei şi bucuriei ei de a trăi, a ştiut să facă faţă şi să aleagă.

— Asta e, Domnule Pasche. Începeţi chiar acum. E încă lumină, o să vă fie mai uşor. Să le citiţi de trei ori în sat, de şase la Epesses şi cel puţin de şase la Cully. Întoarceţi-vă prin Cheneau şi apucaţi-o pe drumul vechi de la Grandvaux.

— Ce spuneţi! În aceeaşi zi? Cum credeţi! Picioarele mele au îmbătrînit şi vocea mi-e răguşită.

— Da, astăzi, imediat, şi cel mai bine ar fi să nu vă opriţi. La întoarcere, veniţi şi mîncaţi la noi. Nişte cîrnat cu varză, merge? Vă promit şi o bucată de file adevărat şi vă dau dublu decît am promis dacă se vinde toată carnea la preţ bun.

Ce noroc că nu stă să plouă. Au pus sub tei nişte mese mari de brad pe care, în ultimul moment, Louise le-a acoperit cu nişte cearşafuri imaculate. Zece fără zece, totul era gata ca la teatru înainte de ridicarea cortinei: mesele în unghi, cîntarul, butucul, cuţitele mari ascuţite bine, toporişca. Pielea şi pulpele animalului prinse în nişte agăţători improvizate, celelalte bucăţi, direct pe pînza albă. Carne proaspătă, fără doar şi poate, care se putea păstra pînă la Anul Nou, iar dacă frigul va ţine, pînă în prima duminică de după. Tot satul se îngrămădea să vadă. Căruţele urcau de la Cully, altele coborau dinspre Grandvaux, pline de voie bună şi încurcînd circulaţia.

Îngîmfată, tînăra doamnă Croisier, aşa se spusese? Trebuia s-o fi văzut mişcîndu-se în sus şi-n jos cu nişte şuviţe de păr jucăuşe în jurul feţei, cu obrajii roşii de agitaţie. Acum că era sigură de succesul vînzării, se bucura alături de aceşti podgoreni economi care mîncau tot anul carne de porc afumată sau sărată şi care, două duminici la rînd, vor cunoaşte luxul cărnii de vită proaspătă.

Cînd, întorcîndu-se de la Chardonne, Domnul Lévi se prezentă să încheie socotelile, de-abia îi veni Louisei

să creadă ce afacere frumoasă a făcut. Doamna Madeleine comentă evenimentul în repetate rînduri :

— Îi trebuia o lecție acestui zgîrie-brînză de măcelar. Închipuiește-ți că nu mai îndrăznesc să trec prin fața ușii lui : cînd îi simt privirea ce mi-o aruncă, mii de ace îmi intră în spate. Dar cîrciumarul din Riex trebuie că e mulțumit. Niciodată n-a avut el atîția clienți într-o singură zi.

Pizmaș cum era, o fi deocheat-o măcelarul pe Madeleine ? Pe cînd ieșeau de la biserică, la două luni de la întîmplarea asta, și cînd orice pericol de epidemie părea înlăturat, Doamna Madeleine, îngrijorată și cu fața pămîntie, o luă pe fiica sa deoparte ca să n-audă copiii :

— Nu știi ce-am pățit !

În gingiile sale moi ca buretele, toți dinții începuseră să se clatine. Un dentist din Lausanne o sfătui să și-i scoată pe rînd. Chiar dacă nu mai ești la vîrsta cuceririlor, ideea unei proteze te îmbătrînește cu o sută de ani.

— Ai răbdare puțin, o îmbărbătă Louise. Poate nu-i decît o inflamație trecătoare. Să văd... Dar e febră aftoasă ! exclamă ea văzînd în gura mamei sale niște bășicuțe albicioase.

— Febră aftoasă ? Ce tot spui ? protestă Madeleine jignită. Niciodată, sînt sigură, niciodată, nici la Mézières nu am auzit spunîndu-se că un om...

— O să-ți aduc o sticlă din cel mai bun rachiu. Dacă-ți clătești gura cu el în fiecare oră...

— Rachiu, crezi ? întrebă Madeleine umilită. Promite-mi că n-ai să spui la nimeni. Nu aș vrea ca Fernande sau cineva din oraș... și nu mai pot să mănînc nimic.

— O să spunem că ai gripă și vrei să stai în pat.

— În pat ? De cînd te-ai născut tu, nu-mi amintesc să mai fi stat în pat ca bătrînii sau copiii !

Coborînd în fiecare zi la Morettes cu un piure de legume gata făcut, cu ultimul desen al lui Robert, sau o scrisoare de la Justine, Louise își spunea că e mai greu să îngrijești o mamă decît un copil. În ziua în care Doamna Madeleine reuși să înghită prima felie de pîine, găsi în sfîrșit curajul să zîmbească de pățania ei :

— Doar nu sînt vacă! Eşti sigură că nimeni nu bănuieşte nimic?

Abram Thévoz muri în februarie 1915 — ba nu, 1916, pentru că două luni după aceea gemenii începeau să stîlcească primele cuvinte în germană la liceul din Cully. Anii aceştia de război atît de agitaţi şi de plini de evenimente lasă, odată cu trecerea timpului, puţine amintiri precise, tot aşa cum vremea rea de pe lac ascunde malul şi fixează orizontul la cîţiva metri de ceaţa deasă.

O uşurare, moartea lui Abram. Nimeni nu ar fi crezut că viaţa se va agăţa de el atîta timp. Nu mai mînca de luni de zile: patruzeci de kilograme, cînd altădată avusese optzeci şi mai bine. De fiecare dată cînd se ducea la Mézières în ultimii doi ani, Doamna Madeleine se gîndea că-l vede pentru ultima oară, iar cînd a fost cu adevărat ultima oară, la 2 ianuarie 1916, se obişnuise atît de mult să-l găsească încă în viaţă, încît plecă sigură că îl va vedea din nou pe la Paşti.

Bătrîna Adèle Thévoz nu mai cobora de mult din pat, dar cu uşa de la camera ei deschisă, auzi cuvintele de consolare pe care le spuse pastorul în faţa sicriului aflat la etajul de jos. Încă limpede la minte, îi spuse Domnului că rîndul ei venise de mult. De ce să mai prelungească o viaţă care nu mai e bună de nimic? De cîţi ani degetele ei înţepenite nu mai puteau să ţină acul şi ciuperca de cîrpit, şi nici măcar cuţitul? Suferinţa, treacă meargă, fiindcă nu era ea femeia să se plîngă, doar atîţia alţii îndurară chinuri mai mari. Dar ce povară pe nora ei care trebuia să îngrijească o bătrînă neputincioasă ca ea.

Trebui totuşi să mai rabde pînă în noiembrie ca să cîştige dreptul de a dormi în cimitir la cîţiva metri de Abram. Pentru Louise şi pentru copii, moartea bunicii Adèle însemna că nu vor mai avea de ce anume să meargă la Mézières. Se vor opri la fermă dacă vreo treabă îi ducea pe-acolo, dar numai cît să întrebe de una de alta şi să bea un pahar de sirop sau o ceaşcă de cafea.

Familiile Croisier şi Thévoz, deşi îşi aminteau de legătura lor de rudenie, se îndepărtau încet, încet una de alta. Multă vreme crezi că stai pe loc, cînd de fapt

curentul vieții te poartă cu el. Cei care erau mai ieri alături nu se mai întîlnesc și nimeni nu știe dacă distanța care îi desparte va dispărea într-o bună zi.

Zilele acelea, Louise tocmai primise din Londra o scrisoare de la Mary, scrisoare căreia îi trebuise mai mult de o lună să treacă peste frontieră. Pentru a-i distra pe Doamna Elisa și pe copii, citi cu voce tare mai multe pasaje în timpul cinei. O scrisoare plină de viață și la obiect ca întotdeauna, povestind mai mult despre atmosfera capitalei decît despre preocupările lor. Mary ar fi preferat să rămînă în țara ei pînă la sfîrșitul războiului, dar lui David nu-i pria clima. David-Edouard, care nu se mai întorsese să-și facă serviciul militar în Elveția, așa cum propusese Doamna Madeleine, se alăturase forțelor aliate. Scrisoare dinadins senină, așa cum obișnuia să scrie Mary, care se interesa de școala și de sănătatea copiilor.

Michel-Louis și Georges tocmai se certau pe timbrele de pe plic, cînd o funcționară de la poștă veni în fugă de la Cully cu o telegramă anunțînd decesul lui David cu două zile mai devreme.

Victor vru să plece imediat. Medic-șef al unui spital, nu obținu permisiunea de a pleca din țară. Răspunzînd la scrisorile lor pline de tristețe, Mary îi anunță doar că va aduce corpul lui David la Cully de îndată ce i-o va permite situația internațională. Pînă atunci, va face ce va putea pentru victoria aliaților.

Victorie care venea cu viteza melcului, cu tot ajutorul Americii. Copiii primeau veștile mai ușor decît adulții. Cînd Louise suspina „Nu se mai termină odată!", Michel-Louis, ocrotitor, îi amintea că întotdeauna au fost războaie și că unele dintre ele au durat o sută de ani. Într-o zi cînd, cu ochii în lacrimi, privea trecînd un convoi lung care-i ducea pe gazați la spitalele de la munte, tot Michel-Louis o privi mirat :

— Aș prefera să mor în război decît de o boală ca tata.

În sat, toate fetițele tricotau pentru soldați sau pentru prizonieri. Foarte serioase și totodată puse pe treabă pregăteau fețe pentru pansamente, de parcă răniții făceau parte din familia păpușilor lor. Georges se antrena ca să poată îndura setea, foamea, oboseala ;

îşi fixa tot felul de probe ciudate ca să reziste în faţa duşmanului. Robert se hotărîse să se facă medic iar Justine infirmieră. Michel-Louis explica plin de gravitate :

— Cel mai important e să asiguri spatele frontului.

Pierre, tînărul văcar, plecă în noiembrie 1917, în momentul în care bolşevicii triumfau în Rusia. Maurice îi urmă exemplul după şase luni. Îşi pierduseră orice chef de lucru şi Louise nu ştia dacă de vină era propaganda ruşilor sau viaţa inactivă şi supusă din lunile de mobilizare. Sentimentală, pentru că altădată îl văzuse pe Pierre mulţumit de soarta lui, iar acum, dintr-o dată, vedea că munceşte de mîntuială, grăbit să-şi întîlnească tovarăşii, la cîrciumă, se gîndi că poate e nefericit în dragoste :

— Ce e Pierre ? Pot să te ajut ? Ai venit atît de tîrziu noaptea trecută, mai bine zis azi-dimineaţă : o să-ţi distrugi sănătatea.

Dar el spuse cu arţag, de parcă Louise l-ar fi provocat :

— De-asta vreau să-mi schimb meseria, ca să nu mai mă scol cu două ore mai devreme decît orice gospodar. Doamnă Louise, am să aştept ca să găsiţi pe altcineva în locul meu, dar numai pînă la Paşti.

François era indignat : niciodată n-au fost pe la noi nici rege, nici împărat, nici ţar, la ce bun atunci o revoluţie ?

Pierre susţinea :

— Voi lucra în uzină, am să fiu în sfîrşit liber ; o să mă înscriu în sindicat.

François scuipa scîrbit :

— Uzina ? Sindicatul ? Mă faci să rîd ! O să te mişti la comandă, ai să fii sclavul unei maşini : asta ţi-e demnitatea ? Zeci de indivizi vor face ce faci şi tu : nu ştiam că gîndeşti ca oile.

— François, bietul de tine, nu-ţi dai seama că te laşi exploatat de ani de zile ?

Bătrînul argat vedea roşu în faţa ochilor.

— Asta e mîndria mea, să lucrez acolo unde sînt de folos.

Louise suferea mai mult de neînţelegerea dintre cei doi bărbaţi decît de ideile noi, pe care nu le înţelegea

fiindcă, la urma urmei, nu lucra și ea tot atît cît oamenii ei? Nu era ea întotdeauna gata să țină seama de dorințele și de sfaturile lor? Oare Pierre, pe care de atîtea ori îl auzise fluierînd cînd schimba paiele la vite, se revolta ca un adolescent nerăbdător să zboare cu propriile lui aripi? Publică anunțuri în ziarele din zonă. În vremea aceea, doar bătrînii căutau de lucru, iar printre ei, doar cei care nu rămîneau niciodată mult în același loc. Cîțiva ani de atunci înainte, în afară de François, argații se schimbaseră la Croises la trei sau la șase luni. Louise, amintindu-și de Daniel și sperînd că următorul venit va bea mai puțin, îi lăsa să plece fără regrete.

Timp de patru ani, condamnînd nebunia popoarelor din jur, satul așteptase pacea ca pe un nou paradis terestru în care oamenii vor uita de necazuri. La 11 noiembrie 1918, chiar în ziua în care Germania accepta condițiile armistițiului, socialiștii elvețieni reuniți la Olten hotărîră o grevă generală. Soldații în permisie au fost rechemați în mare grabă. Armata ocupă uzinele; se vorbea despre război civil. François înțelesese bine: exemplul bolșevicilor sucise capul băieților care, sub arme, prinseseră gustul trăncănelii și trîndăviei. Louise, neîncrezătoare și fără nici o putere, se gîndea că trebuie să fii nebun ca să începi grevele într-un moment cînd lumea trebuia pusă din nou pe picioare. Senină, Doamna Elisa constata că niciodată lucrurile nu vor mai fi ce-au fost odată; Doamna Madeleine, cu ziarul sub braț, urcă la Croises aproape în fugă:

— Ai văzut? Patruzeci și opt de ore! Cer patruzeci și opt de ore de lucru și nici o secundă în plus. Tinerii ca și bătrînii, fără nici o umbră de deosebire. Dar dacă și mamele lor ar fi numărat orele cînd ei erau mici? Dacă și ele i-ar fi lăsat să dîrdîie în scutecele ude de vineri seara, pentru că făcuseră deja, mai degrabă șaizeci decît patruzeci și opt de ore. Să stai cu mîinile în sîn cînd ești sănătos, ce rușine! Băieți mari și zdraveni care stau cu mîinile în sîn și vor să-și impună condițiile tocmai cînd ai nevoie de ei!

Dar Madeleine uită curînd de grevă în fața unei nenorociri independente de voința oamenilor și care o lovi mult mai greu: gripa, năpustindu-se asupra țării, o paraliză în cîteva zile. Era oare gripă? Numele părea

prea blînd pentru o epidemie care te trimitea cu gîndul la plăgile Egiptului căci își alegea victimele, lăsîndu-i în viață pe bătrîni, femei și copii, doborîndu-i pe bărbații cei mai în putere. Luată prin surprindere, și pentru a reduce riscurile de contaminare, armata a găsit de cuviință să-i lase pe bolnavi la casele lor. Cea mai mică deplasare se dovedi fatală. În fața dezastrului, s-a lansat un apel către civili pentru a pune la dispoziția trupelor toate paturile disponibile. Patru bărbați au delirat astfel în camerele ocupate altădată de Marthe și Blanche Croisier. Doamna Elisa, teafără, în colțul sobei, depăna amintiri deloc încurajatoare :

— Soțul meu nu fusese niciodată răcit. Trei zile de pneumonie au fost destul ca să-l doboare.

Copiii, ale căror școli fuseseră închise, nu aveau decît dureri de cap și o lipsă de poftă de mîncare. Louise, la rîndul ei, căzu la pat, cu febră. În răstimp de cîteva ore află de întoarcerea lui Jean la Morettes, apoi de moartea lui. A fost, pentru ea, cea mai mare pierdere din timpul războiului.

DOAMNA LOUISE

JEAN, MARTORUL COPILĂRIEI MELE, cum să mi-l închipui altfel decît viu? Primul lui pantofior de piele, acoperit cu un strat de bronz şi aşezat pe şemineul din salon, ne amintea că fusese un drac de copil, vesel şi neastîmpărat. Disperarea mută a mamei mele şi năuceala ei m-au făcut să-mi înăbuş propria durere. Ce se va alege din Morettes? Mama avea puteri depline asupra proprietăţii pînă la majoratul lui Jean-Edmond. Băieţelul frumos de şase ani şi jumătate semăna cu tatăl său şi nu vedea cu ochi buni pe cei care erau de partea bunicii. Ea care vorbea cu florile aşa cum vorbeşti cu nişte prietene, nu se prea pricepea la noile tratamente care se făceau viţei de vie. Oamenii învăţaseră să stropească cu sulf şi cu sulfaţi împotriva manei, a ciupercii cenuşii şi a păianjenului roşu; pe de altă parte, vinul din pivniţe trebuia mereu controlat. Servitorii de încredere erau pe-atunci aproape de negăsit. Victor luă din nou obiceiul să vină la Morettes în fiecare duminică. Ultimul Moraz din generaţia lui, unchiul celibatar devenise capul familiei şi se simţea răspunzător de Jean-Edmond. Fu de părere să se dea în arendă din pămînt, acareturi şi pivniţe. Nu se prezentă nici o ofertă, aşa că au trebuit să se mulţumească cu sezonierii din Valais şi Savoia, care uneori rămîneau mai mult de cîteva luni. Vremea cînd mergeam după

îmbărbătare și sfaturi la Morettes trecuse de mult. François mă ajuta să supraveghez lucrările ; mă ocupam și de vînzarea vinurilor Moraz și de vînzarea vinurilor Croisier ; cînd era nehotărîtă, mama devenea sigură pe ea spunînd, ca și cum ar fi vorbit de administratorul ei :

— O să discut cu Doamna Louise.

Degeaba am încercat să-i stîrnesc Fernandei interesul pentru treburile fermei. Această fată de mic negustor visa să locuiască la Lausanne și să facă din băiatul ei un funcționar de bancă cu mîinile îngrijite. Fără bunuri proprii și fără meserie, nu putea însă decît să rămînă la Morettes unde toată ziua nu făcea altceva decît să calce și să coasă, intrînd în bucătărie doar ca să-și facă cîte ceva de mîncare pentru că nu suporta nici slănina, nici untura, nici varza, nici prazul, nici ouăle, nici brînza, nici...

— Dar ia spune-mi, ce suportă Doamna ? răbufni mama într-o zi cînd am găsit-o lustruindu-și mașina de gătit, cu fața roșie ca arama capacelor.

Iar cînd, cîteva clipe mai tîrziu, Fernande suspină pentru a suta oară plîngîndu-și soarta de văduvă :

— Să rămîi singură, la nici treizeci de ani, cu un copil de crescut, ce poți să mai speri de la viață ?

Mama izbucni :

— Aveai ca soț pe cel mai drăguț băiat din lume și suspinai încă de pe cînd trăia el ! Ți-a rămas un nume, o casă, un fiu. E o rușine să te plîngi cînd atîția alții nu au nimic.

De-atunci, de fiecare dată cînd mama intra într-o cameră, cumnata mea ieșea aproape imediat cu un aer de demnitate jignită. Încet, încet, uitînd dezamăgirile căsătoriei, își recreă mitul marii iubiri și remodelă portretul lui Jean după placul inimii. Mama, pe de altă parte, își idealiza fiul și nu mai vorbea de el decît plină de evlavie. Jean-Edmond creștea la umbra acestei duble imagini a unui tată pe care nu și-l mai amintea aproape deloc.

Cu cîteva luni mai devreme — oare a fost înainte sau după asasinarea țarului Nicolae și a familiei sale — primisem o scrisoare de la mătușa Esther. De la moartea unchiului Constant, nu o mai vedeam decît de Crăciun, încorsetată în mătase verde sau violet și cu părul de un

roşu la fel de aprins. Scrisul mare şi cu litere ascuţite care acoperea două pagini de hîrtie cenuşie spunea :

Dragă nepoată,

Ca şi alţii, am aflat şi eu că soţul tău a fost destul de neîndemînatic în afaceri. În cazul unui plasament nechibzuit, o femeie singură nu va afla niciodată în timp util de pericolele ce o pîndesc, de aceea aş fi surprinsă ca bancherul tău să fi convertit în valori sigure obligaţiile căilor ferate de pe Volga. În ziua în care le vei primi înapoi nu le arunca la coş ca să le foloseşti la aprins focul. Probabil că sînt destule ca să tapetezi cu ele toaleta, unde combinaţia celor două nuanţe de verde vor produce un frumos efect. Copiii vor primi în felul acesta o lecţie zilnică de prudenţă şi se vor familiariza în acelaşi timp cu alfabetul chirilic.

Singura scrisoare pe care am primit-o vreodată de la mătuşa Esther. Cu siguranţă că şi ea investise în fondurile ruseşti. Necazurile mele financiare o făceau probabil să uite de ale ei. Peste cîteva zile, ţineam în mînă cîteva teancuri de hîrtii de valoare din care fiecare era echivalentă cu 500 franci aur cu patru ani mai devreme : tot ceea ce rămînea din vînzarea fermei Praz-Lovaz. N-am fi făcut mai bine dacă am fi oferit pur şi simplu această fermă lui Pierre Jordan ? Dar oare ar fi avut el aceeaşi grijă de ea dacă n-ar fi dobîndit-o atît de greu ? Citeam şi reciteam garanţia absolută a guvernului IMPERIAL al Rusiei, mă uitam la semnăturile care se găseau sub numele prestigios de Petersburg : cîte familii de prin părţile noastre nu-şi convertiseră economiile, ca şi Michel, în acţiunile Volga-Bugulma ? Cu toate acestea, în faţa Europei devastate, pierderile lor păreau suportabile. Ne rămîneau viile.

Fusese norocul ţinutului nostru deoarece, în nordul cantonului, două treimi din podgorii dispăruseră. Între Lausanne şi Geneva, grîul şi cartoful înlocuiseră în mare parte vinul. După zece ani de pierderi serioase, tocmai avusesem o recoltă bunicică şi aveam motive să sperăm că următorii vor fi şi mai buni : într-adevăr, tot dealul fusese replantat cu butuci americani altoiţi după toate regulile, în afară de cîteva terenuri plantate cu puieţi direct producători de strugure roşu în

stare să reziste la filoxeră. De la an la an, staţiunile experimentele recomandau tratamente tot mai eficiente împotriva paraziţilor. Peste un an sau doi, Michel-Louis va fi destul de mare ca să lucreze alături de François.

În sfîrşit, Mary a putut să traverseze Canalul Mînecii şi frontierele şi să aducă, aşa cum ne promisese, corpul unchiului David într-o ladă mare de plumb. David-Edouard venise şi el : părul la fel de blond, ochii albaştri cu pupila mare care, după cum bătea lumina, îi făcea să pară negri, buzele cărnoase, gesturile hotărîte, vocea gravă, mai înalt cu jumătate de cap decît Victor şi Alexandre. După ce depuseseră rămăşiţele lui David la loc sigur, în pămîntul gras şi primitor din Lavaux, toţi cei ce moşteniseră sau dobîndiseră numele de Moraz o luară pe drumul spre casa bătrînească. Toţi ? Urmaşii răposatului Colonel, bunicul meu, se cam răriseră. Victor, cel de-al doilea fiu şi singurul în viaţă, era înconjurat de văduvele celor trei fraţi ai săi. Mary îi atrase atenţia cît de neobişnuită era situaţia lui :

— Ai făcut cît se poate de bine, Victor, că nu te-ai căsătorit ; de parcă toate femeile sînt ca acele insecte care-şi devorează perechea.

Generaţia următoare confirma această ipoteză deoarece doi celibatari, Alexandre, fiul lui Constant şi David-Edouard, fiul lui David, o reprezentau alături de cele două văduve : Fernande şi cu mine. Era ca şi cum aveai de ales între viitor şi prezent. Victor nu va avea urmaşi. Oare Alexandre îi va urma exemplul ? Acesta era principalul subiect de conversaţie între mătuşa Esther şi mama, ori de cîte ori se întîlneau. Medic, cu o situaţie de invidiat, bucurîndu-se de renumitul farmec al unor vlăstari norocoşi ai familiei Moraz, Alexandre avea uşile deschise în cele mai bune familii. Îl speriau oare femeile ? Le căuta totuşi compania şi avusese cîteva preferinţe succesive dar, în momentul oficializării relaţiilor, se eschiva. Au mai fost, bineînţeles, şi alte cazuri în familie : nu numai unchiul Victor, devotat, plin de tact, ce soţ bun ar fi fost, dar şi un frate al Colonelului înrolat în Legiunea străină. Şi apoi, cu Alexandre mai erau speranţe.

— Măcar de mi-ar face un nepot ! suspina cu vocea ei uscată mătuşa Esther, făcînd comică dorinţa ei firească.

Doar în jurul mesei mari din sufrageria de la Morettes am observat, pentru prima dată, că Alexandre avea pleoa-

pele mai puțin netede, bărbia mai lăsată, părul mai rar ca altădată, adică la vîrsta lui David-Edouard. Alături de ei, unchiul Victor pe care-l crezusem neschimbat, părea dintr-o dată slăbit, chelit, numai piele și oase. În schimb, casa era aceeași. Poate doar perdelele s-au decolorat puțin. Intacte, plăcile de faianță albastre ale sobei încadrau ușița de alamă. Prin fereastra întredeschisă, zgomotul de la cișmea se amesteca cu vocile noastre.

— Poate sînt vremuri cînd bărbații trebuie să moară, reluă Mary care, așa cum îi era obiceiul, trăgea concluzii generale dintr-o situație particulară. Războiul a ocolit Elveția, și totuși Jean și Michel au murit la vîrsta francezilor care au luptat.

— Oricum, e mai bine ca bărbatul să se ducă primul, spuse mama.

Nu o contrazise nimeni : acest adevăr era foarte răspîndit pe la noi. Voiau oare să zică prin asta că o femeie era mai chibzuită sau că suporta mai ușor singurătatea ? Cînd vedeam o pereche, un gest plin de tandrețe sau auzeam vorbele lor calde, îmi aminteam că o întreagă parte a vieții îmi fusese furată.

Mary rămase la Morettes o săptămînă. De la ea am aflat că dincolo de frontiere nu se întindea doar lumea pustiită de sărăcie și război, așa cum o descriau ziarele noastre, ci și orașe cu fața spre viitor, fremătînd de idei noi. Deși pentru mine o zi la Lausanne rămînea o corvoadă, mi-ar fi plăcut să locuiesc într-o capitală, să mă număr printre cei care inovează.

Școala era doar la trei minute de Morettes. Băieții mei profitau de pauza de la ora zece, mai lungă decît celelalte, ca să vină să-l găsească pe David-Edouard încă în pijama antrenîndu-se plin de seriozitate. Le explica cum funcționează cinematograful. Noi nu văzusem niciodată o proiecție.

— Sînt de-ajuns o lampă, un set de lentile, un ecran și, bineînțeles, un film,. spunea David. Nu peste multă vreme, cei mai buni actori din lume vor juca pentru voi în sala comunală din Cully.

În timp ce dinspre Moraz, familia se împuțina treptat, dinspre Croisier, prin căsătorii în lanț, ea devenea tot mai întinsă. După ce atîta vreme nu s-a vorbit decît despre boli, moarte și moștenire, acum nu se mai discuta

decît de legături mai mult sau mai puțin potrivite, despre logodne nedorite, așteptate sau ratate. În sfîrșit, Blanche, fiica cea mare a micului Michel, ne anunță căsătoria ei pentru începutul lui iulie. Lăstăritul va fi atunci terminat, iar Justine va purta cu această ocazie prima ei rochie lungă.

Ca fizic, fata mea nu îmi semăna. Este adevărat că, în general, nu mai știu cum arătam la cincisprezece ani, iar eu nu aveam nici o fotografie de la vîrsta aceea. Mama pretindea că nu aveam comun decît ghinionul de a ne fi aflat și una și alta împotriva curentului modei: eu suferisem de faptul că fusesem slabă într-o vreme în care avea căutare femeia împlinită; după război, Justine avea formele pronunțate. Mioapă ca tatăl său, ba chiar mai mult, ochelarii o urîțeau. Am insistat să și-i scoată la masă, pe stradă, ori de cîte ori putea să se descurce fără ei. Lipsită de această comunicare pe care o oferă, dincolo de cuvinte, expresia unui chip sau schimbul de priviri, conversația cu noi o lăsa indiferentă. O găseam cîteva momente mai tîrziu, cu ochelarii pe nas și cartea pe genunchi, retrasă pe scara care ducea la pod.

— Îți strîmbi spatele, îți strici ochii.

Ridica atunci spre mine o privire pierdută, îngustată de lentilele groase și închidea cartea în lumea căreia continua să rămînă. Îmi făceam griji cînd o auzeam cîntînd la pian, reluînd la nesfîrșit același pasaj, fără să se asculte, cu gîndul aiurea. Și totuși, cu pălăria cu boruri mari care-i încadra fața, cu buclele castanii pline de reflexe aurii care-i cădeau pe umeri, cu rochia ei lungă înflorată, Justine avea aerul unei domnișoare liniștite și pline de farmec, așa încît în ziua nunții înfruntam lumea plesnind de orgoliu matern. Trăsurica fusese atît de bine spălată, calul țesălat atît de zdravăn, încît parcă întineriseră. Tunși, cu părul lins, pieptănat de zeci de ori, cu urechile și gîtul înroșite de atîta frecat, în cămăși albastre și lavaliere la gît, cei trei băieți ai mei coborîră scara, bosumflați la gîndul că merg să se închidă în biserică într-o sîmbătă în care n-aveau nici școală. Michel-Louis, bine făcut, cu statura lui care, după spusele Doamnei Elisa, o amintea pe cea a bunicului, Albert Croisier, avea deja o voce bărbătească. Gemenii, încă în

pantaloni scurți, păreau și mai diferiți: Robert cu niște bețe de chibrituri în chip de picioare, Georges cu ceafa lui de tăuraș. În rochie de dantelă neagră și șal alb, cu broșa bunicii mele Justine înfiptă în jaboul de dantelă, eram fidelă pălăriei cu boruri largi, împodobita cu o pană de struț. În afara pălăriei prinse sub bărbie cu niște panglicuțe, toaleta Doamnei Elisa era aproape identică. Justine se așezase în fața mea și îi vedeam ochii frumoși, de un verde auriu, cam ficși și absenți. La rădăcina nasului, ochelarii lăsaseră patru semne roșii care dispăreau cu greu. Cum să te pui în locul ei, să-ți imaginezi că peisajul și chiar fețele noastre, atît de apropiate, îi apăreau fără contur, colorate, și vagi? O luai de mînă; a zîmbit stînjenită, iar Georges bombăni că rochia surorii lui, atingîndu-i genunchiul, îi provoca mîncărimi. Dispoziția cam îndoită a copiilor nu reușea să-mi întunece plăcerea, legănată de trapul calului, plăcerea de a coborî dealul sub un cer strălucitor, înconjurată de acești copii pe care-i ținusem, parcă a fost ieri, în brațe, iar acum iată-i măricei, încît abia mai încăpeam în trăsurică.

Biserica plină de flori, orga cea mare, fotografiile sub portal, alaiul pînă la Hôtel des Trois Couronnes: ceremonii, ritualuri sau simple convenții, totul se termină cu bine, ba chiar mai bine decît se întîmplă de obicei. Copiii se uitau neîncrezători la alți copii pe care nu-i cunoșteau, cei de vîrsta mea își revedeau cu plăcere prietenii de-o viață și veri pe care nu i-au mai întîlnit cu anii. Jules Rapin — prieten al mirelui sau verișorul Juliettei? — elegant, întinerit, îmi sărută mîna și îi făcu un compliment Justinei. Curiozitatea și uimirea răzbăteau printre zîmbete căci timpul trecuse peste fiecare altfel, înflorindu-i pe unii, tocindu-i pe alții. Chiar și copiii, care creșteau de la an la an, dădeau la iveală transformări neașteptate. Satisfăcută de longevitatea ei, Doamna Elisa număra puținii supraviețuitori de aceeași vîrstă.

Cei care șopteau între ei că această nuntă a unei fete de pastor era mai fastuoasă decît se cădea, nu știau ce mîndră era Juliette, femeie deosebit de cumpătată, că a ales pentru fata ei cel mai bun restaurant și cel mai bun meniu. Mîncărurile fine și vinurile de soi ne încîntau stomacul, nedeprins cu așa bunătăți, sărbătorind în felul acesta întoarcerea păcii. Orchestra inter-

preta dansuri noi. Justine, cam roşie în obraji şi cu părul desfăcut, se lăsa antrenată cu o vioiciune pe care nu o arăta decît rareori. Plină de ifose, cu spatele ţeapăn, cu talia trasă printr-un inel şi privirea strălucind de maliţie, Doamna Elisa nu dezaprobă bostonul.

A doua zi, în timp ce copiii, cu stomacul deranjat, rămăseseră în pat, soacra mea comenta fără nici o umbră de oboseală gesturile şi cuvintele fiecăruia.

— Cu amărîtele alea de mustăţi trîntite sub nas ca găinaţul de porumbel, bărbaţii şi-au pierdut o parte din farmecul de odinioară. Şi în plus, nici nu mai ştiu să facă curte ca altădată.

— Vai, bunico...

— Cavalerii cu care ai dansat ţi-au spus că ai o pieptănătură divină, că dansezi ca o zînă, că... şi femeile greşesc că nu mai poartă corset ; fără corset nu ai ţinută. Louise, sper că porţi tot timpul corset.

Nu era greu să o liniştesc : pînă-n ultima zi a vieţii mele voi lega şireturile unei asemenea platoşe de pînză tare cu balene, din care aveam din belşug în trusoul meu.

— Ştii, reluă Doamna Elisa coborînd vocea, că tinerele de azi poartă sutien ? Crezi că se cade ?

N-o mai ascultam decît distrat, gîndindu-mă că dacă voiam să-l trimit pe Michel-Louis în Elveţia alemanică era deja timpul să scriu la adresa pe care mi-a dat-o un pastor din Berna. Pe Justine am s-o ţin lîngă mine vara asta ; la toamnă, ar putea să urmeze un curs de dans...

— ...exact ca tine, draga mea.

— Ce spui, bunico ?

— Juliette părea mai mulţumită de această căsătorie decît fata ei. În timpul slujbei, Blanche era palidă, îngrijorată, absentă, ca tine în ziua în care te-ai căsătorit cu Michel.

— Eram atît de obosită, după atîtea pregătiri...

— Fii sigură că în ziua nunţii mele, nu eram nici plictisită, nici neliniştită, încheie soacra mea, cu un zîmbet triumfător.

Sînt bătrîni care nu fac toată ziua decît să se văicărească. Mînată de instinctul fericirii, Doamna Elisa îşi cultiva amintirile cele mai frumoase.

Anne-Marie, care se însănătoşise, închiriase un apartament la Lausanne. Cum copiii nu mai aveau nevoie de

ea, o vedeam rar. Mergea la concerte, expoziţii, iar eu mă închideam în casă cu caietele de socoteli. Îl ţineam la curent pe Michel-Louis cu toate hotărîrile mele în legătură cu pămîntul, crezînd că se bucură că-i vorbesc de viitorul nu prea îndepărtat cînd îmi va lua locul ; mă lăsa să vorbesc.

Într-o seară cînd am intrat în camera lui, închipuindu-mi că e prins cu pregătirea examenelor, am văzut, deschis în faţa lui, albumul în care pusesem puţinele noastre fotografii de familie.

M-am aplecat să mă uit : era Michel ţinînd-o pe Justine, care avea abia un an, pe genunchi. În aceeaşi clipă, am avut sentimentul că-i întîlnesc privirea puţin fixă, absentă şi tandră rînd pe rînd, privirea pe care o avea acum Justine, în timp ce vocea lui atît de deosebită de celelalte, numai a lui, pe care n-aş putea s-o descriu... M-a izbit atunci, drept în inimă, această altă voce, apoape identică.

— Înainte de a mă naşte eu, tata era deja un bătrîn.

— Ce tot spui ? Tatăl tău nu avea nici patruzeci de ani !

Privirea fiului meu rămase aţintită pe clişeul neclar, făcut în grădină, într-o duminică cu soare, de Juliette care nu venea niciodată în vizită la noi fără să ne fotografieze. El nu putea să vadă decît o pălărie de pai, o faţă neclară, puţin greoaie, tăiată de o mustaţă din alte vremuri, gestul unei fetiţe care încerca să scape din braţele lui.

— Uită-te la biata Justine, uită-te la gemeni, insista Michel-Louis care acum măsura camera în sus şi-n jos ; niciodată tata n-ar fi trebuit să se căsătorească, toţi sîntem nişte rataţi.

Uşa se deschise brusc şi Robert mă anunţă că Doamna Elisa mă chema la ea. Privirea mea se plimba de la băieţelul firav şi surîzător la tînărul posomorît cu mărul lui Adam ieşit în afară. I-am spus că o să mă întorc după ce ceilalţi se vor culca. Pe scări, Robert, măcinat deja de gelozie, mă întrebă :

— Ce ai vorbit cu Michel-Louis ?

Şi acest alt copil care era Doamna Elisa, ghicindu-mi nerăbdarea, găsi tot soiul de pretexte ca să mai stau cu ea. În timp ce-i pregăteam ceaiul, mă întrebam dacă Justine gîndea şi ea acelaşi lucru ca Michel-Louis :

„Nimeni nu mă iubește, nimeni n-o să mă iubească niciodată..." pentru că, bineînțeles, dragostea unei mame nu intră la socoteală. De-acum înainte altcineva... Michel-Louis care visează să se elibereze și a cărui inimă nu a fost niciodată așa de dependentă. La vîrsta la care ne cunoaștem atît de puțin propriile noastre nevoi și cînd nu știm ce nume să dăm dorințelor noastre, verbul a iubi redă o aspirație ametitoare spre întîlnirea cu cea sau cu cel care ne va dezvălui cea mai bună parte din noi.

Băiatul meu cel mare mă aștepta pregătit să se apere. Fără să-mi pierd firea și presimțind că axioma Doamnei Madeleine : „Ești destul de frumos cînd ești bun" nu mai avea trecere, l-am tîrît pe nenorocitul vlăstar al unor părinți degenerați în camera mea și, după ce am aprins toate lămpile, l-am pus în fața oglinzii de la șifonier :

— Ratat, prost făcut, asta-i tot ce ai găsit !

Și cum el încerca să se întoarcă, suprins de vehemența mea, neliniștit poate să se confrunte cu propria-i imagine, am insistat :

— Uită-te la tine ! Umerii ? Mai curînd solizi pentru un băiat de vîrsta ta. Și picioarele ? Ai mai văzut vreodată picioare așa de drepte ?

Cu brațele atîrnînd, cu privirea nehotărîtă și gura întredeschisă, privea imaginea unui băiat mare atît de derutat încît cu greu îl recunoșteam. În sfîrșit, murmură :

— Nasul...

— Asta era : ai prefera un cartof în mijlocul feței.

O clipă, privirea lui se încrucișă cu a mea în fundul oglinzii. Schiță un surîs. Am profitat ca să continui :

— Urechile mari sînt un semn de înțelepciune. Și destul de depărtate ca să anunțe un spirit întreprinzător. Sprîncenele orizontale ca la familia Thévoz, buzele fine de la familia Croisier ; fruntea, bărbia, mîinile fine vin probabil de la regina Berthe, iar unghiile murdare de la Helveți.

Cînd se întoarse, m-am văzut atît de mică lîngă el. Se aplecă să mă sărute :

— Iartă-mă, mamă, n-am vrut să te necăjesc.

Să mă necăjească. Nu contează. Ne-am dus în bucătărie, el așezîndu-se în fața vasului plin cu brînză, cu pîinea

și cîrnatul în mînă, în timp ce eu puneam într-o ceaşcă pentru ceai frunze de urzicuțe pe care tocmai le smulsesem din grădină. Vedeam din nou în fața ochilor imaginea din oglindă din care lipsea statura lui Michel dintre noi. În perioada adolescenței, această absență îl lipsea pe Michel-Louis de un model pe care să-l urmeze sau să-l respingă. Oare aşteptările mele îl împovărau deja tot aşa cum făcuse altădată Doamna Elisa cu fiul ei ! Michel-Louis, viitor stăpîn al pămîntului. Şi dacă el visa la altceva ?

Am deschis fereastra spre o fermecătoare noapte de iunie ; Alpii din Savoia, nevăzuți, muşcau din stele ; cîteva lumini marcau malul opus deasupra pînzei strălucitoare a lacului. Un ținut în care noi ne petrecuserăm, Michel şi cu mine, aproape toată viața, şi pe care fiul nostru cel mare visa poate să-l părăsească. Michel-Louis, încă atît de copil şi deja bărbat. Am spus :

— Tatalui tău îi plăceau cărțile şi poezia.

Am mai spus :

— Tatăl tău a fost cam bolnav, e adevărat, dar a avut şi mult curaj.

Am spus iarăşi :

— Înaintea tatălui tău, au fost bunicii tăi şi părinții lor şi tot aşa pînă la începutul lumii.

De cum şi-a luat examenele, Michel-Louis a plecat în Emmental. Îl însoțisem la o fermă mare, plină de muşcate roşii şi albe la ferestre, înstărită sub acoperişul ei țuguiat, asemănător celor pe care le au în cantonul nostru locuințele foştilor judecători ai domeniilor senioriale. Se va familiariza astfel cu *schwytzerdütsch* şi cu muncile cîmpului, luînd şi cîteva lecții de germană adevărată de la învățător. La începutul lui iulie, gemenii plecaseră la Mézières, Robert la Gilbert Thévoz, iar Georges într-o fermă vecină, pătrunşi amîndoi de importanța lor căci erau deja la vîrsta la care puteau fi de mare folos în timpul secerişului.

O vară a femeilor. Doamna Elisa, Justine şi cu mine, fără s-o mai pun bineînțeles la socoteală pe mama la care mergeam de mai multe ori pe săptămînă, iar din cînd în cînd pe Anne-Marie, acum veselă şi elegantă, care ne vizita cu noii săi prieteni.

— Iată-vă în sfîrşit, cu o fată mare, Doamnă Louise, mi se spunea adesea. A sosit, în sfîrşit, timpul să vă odihniţi.

Dar mai ales timpul să stau ore în şir cu Justine, ore pline de complicitate şi afecţiune. Mă întorceam veselă din livadă :

— Piersicile sînt coapte şi răscoapte ! Nu mai ţin nici o zi : m-ajuţi să fac azi după-amiază dulceaţa ?

— Da, mamă, ofta fiica mea fără să-şi ridice ochii din carte, măturînd astfel dintr-o dată toată bucuria care mă însufleţise.

Justine, ca şi fratele meu altădată, pe vremea cînd curăţam curtea de iarbă, se plictisea cu mine. Fetiţa mea acum mare, nu accepta felul nostru de viaţă şi va aştepta să treacă orele, nerăbdătoare să se întoarcă la cărţile ei de istorie. Cum puteai oare să preferi trecutul prezentului ? Cu toate astea, în curticica de lîngă bucătărie, unde ne-am ascuns de căldura prea mare, Justine făcea un efort să pară veselă. Am pus între noi ligheanul cel mare galben, plin cu apă clocotită, în care pluteau piersicile pe care le luam apoi una cîte una, frigîndu-ne la degete. Făceam atunci o mică tăietură şi pieliţa lor pufoasă se desprindea uşor, lăsînd să se vadă o carne albă, zemoasă şi parfumată. Tăiate în două, cu sîmburele scos, le admiram alveolele lucrate cu migală în nuanţe de roşu aprins şi grena. Cîteva clipe înainte de a se închide la culoare şi de a se muia, fructele străluceau în toată frumuseţea lor tainică. Fata mea tot aducea apă clocotită, punea zahăr peste fructe şi ridica întruna coşul care nu se mai golea. Mi-am zis că ne simţim bine amîndouă cu treaba asta migăloasă care făcea ca ceasurile să treacă mai încet şi ne punea răbdarea la încercare. Au mai fost oare vreodată atîtea piersici ca anul ăsta ? Aveam impresia că n-o să mai terminăm niciodată şi totuşi, înainte să se întunece, mai multe rînduri de borcane se vor alinia frumos pe raftul din cămară. Deodată mi s-a părut că prin gura mea vorbeşte mama, în timp ce eu eram de vîrsta Justinei, cu o imensă greutate pe suflet, căreia nu ştiam ce nume să-i dau.

Măcar de-ar fi fata mea fericită, nu-mi datora viaţa cel puţin atît ? Nu, viaţa nu-mi datora nimic. Eu trebuia să le dau copiilor mei, zi după zi şi multă vreme

de-aci înainte, încrederea din care îşi vor trage propria lor tărie.

La insistenţele mamei mele, Justine acceptă să petreacă cu noi o zi pe lac. Încet, încet, în soarele de dimineaţă, *Major Davel* se îndepărta de mal, iar Riex, sătucul cuibărit între vii, apărea treptat sus pe deal. Arbuştii cu flori violete ne ascundeau faţada de la Croises. La dreapta, casele din Epesses se înşirau una lîngă alta.

— Grajdul construit de bărbatul tău nu e prea arătos, remarcă mama.

Foarte vizibilă în mijlocul viilor, cu hambarul de ciment deasupra, în care se deschideau şiruri de guri de aerisire grupate cîte cinci, desenate cu migală de către Michel, clădirea se înălţa fără graţie, la o oarecare distanţă de case.

— Mie mi se pare că e foarte bine aşa, i-o tăie Justine care, în orice împrejurare, apăra memoria tatălui ei.

Cully, Riex, Epesses dispăruseră deja în spatele promontoriului Rivaz. După dealuri veni cîmpia apoi, după cîmpie, pereţi de stîncă pe care nu mai creştea nimic. Nişte turişti englezi, încîntaţi să intre în vorbă cu localnici, m-au întrebat unde am învăţat limba lor. Hotelul Adelphi, la Liverpool, un nume uitat, care nu le spunea nimic. La rîndul meu, şi eu eram uimită că nu am trecut niciodată pragul hotelului din Montreux unde stăteau ei. Am coborît la Castelul Chillon ale cărui ziduri se prelungeau în apa, altfel limpede, mai adînc decît putea ajunge privirea. Villeneuve, Saint-Gingolph marele vas cu zbaturi a întors spre vest, la umbra Alpilor din Savoia. Scotea cîte o trîmbă de fum negru şi puteam să vedem mişcarea enormelor biele, neobosite, dintr-un oţel strălucitor. Mirosul cald de ulei ne anunţa vremea fericită cînd, odată hotărîtă, treaba va fi ca şi făcută. Ni s-a servit o masă excelentă cînd treceam pe lîngă Thonon, înainte de a ajunge din nou în dreptul ţinuturilor de pe coasta elveţiană. Mama, fără să-şi ia de la ochi binoclul militar — al tatălui meu sau al unchiului Constant? — ne spunea numele păsărilor şi localităţilor. Justine intrase din nou în mutismul ei; Justine pe care o dorisem veselă, surîzătoare, şi care se închidea în ea, inaccesibilă mie şi celorlalţi.

Michel-Louis a venit acasă în ultima săptămînă din august. O problemă neobişnuită se punea pentru viitorul lui imediat : diploma şi cei cincisprezece ani ai săi nu îi dădeau dreptul nici să stea acasă, nici să intre la gimnaziul cantonal din Lausanne. Pe vremea aceea se accepta o întîrziere de doi ani la un copil din Vaud, dar nu un an avans. Şeful Departamentului Instrucţiei publice mi-a propus plin de seriozitate să-l pun să repete clasa pe care o terminase cu succes. Pentru a cîta oară, tot unchiul Victor a găsit soluţia : schimbarea cantonului. Fribourg şi Valois, catolice, ieşeau din discuţie. Rămîneau în apropiere Geneva, Neuchâtel şi Berna. Am ales fără nici o ezitare Berna unde toate cursurile erau în germană. Dacă tot pleci de-acasă, măcar să înveţi o altă limbă. Micul Michel m-a pus în legătură cu unul din confraţii lui care îşi echilibra bugetul luînd copii în gazdă. Nici o clipă nu s-a pus problema ca Justine, elevă mai bună decît fratele ei, să-şi continue studiile, dar şi ea trebuia să înveţe germana şi, de altfel, i-ar prinde bine să plece o vreme de-acasă. Ca şi bunica Justine odinioară, cA ţi Doamna Elisa la vremea sa, va merge şi ea într-un pension de fete de vîrsta şi condiţia ei. Juliette îmi recomandă casa Gertrud Müller, tot la Berna, unde fuseseră pe rînd şi fetele ei. Pian, cursuri de ţinută, cultură generală, Justine va putea să-şi facă prietene care o vor ajuta să iasă din vîrsta ingrată. Doi copii la pension însemnau o mare cheltuială în plus : am hotărît să vînd vacile şi să angajez un om mai puţin la treburi.

François a înhămat iarăşi calul la trăsură şi ne-a dus pînă la Puidoux unde se oprea trenul de Berna. Pastorul la care urma să-l las pe băiat ne-a invitat pe toţi trei la masa de prînz ; Michel-Louis n-o să se plictisească deloc în tovărăşia celor trei băieţi între treisprezece şi optsprezece ani care îşi dădeau şuturi pe sub masă ; o să-i fie cald vara, frig iarna în cămăruţa lui de la mansardă, dar era la o vîrstă cînd lipsa de confort nu conta prea mult.

Doar două alte eleve se instalaseră deja în casa cea mare a Domnişoarei Müller, aflată în plin centru. Directoarea a insistat să ne arate scrisorile de la fostele ei eleve şi de la părinţii recunoscători ai aces-

tora. Justine va merge în fiecare săptămînă la teatru sau la concert şi va urma primul ei curs de dans.

Veştile bune care soseau aproape săptămînal mă asigurau că totul era în ordine. Michel-Louis se întoarse acasă la vremea culesului : o recoltă destul de bună în toată regiunea. Odată cu calmul care s-a aşternut, Anne-Marie mă convinse să-mi petrec cu ea o zi la Lausanne ca să-mi reînnoiesc garderoba. O ascultam vorbindu-mi despre spectacole, concerte, despre Orchestra Elveţiei Romande pe care o înfiinţase nu demult Domnul Ernest Ansermet, despre muzica de cameră pe care mergea s-o asculte la Casa Poporului şi despre cinematograf. Acum că aveam copii mari, sau aproape, nu aş putea oare să merg cu ea cîteodată ? Sigur că Anne-Marie avea dreptate să-şi ocupe în felul ăsta fîşiile de viaţă rămase pustii pînă acum dar, în ce mă priveşte, avusesem întotdeauna atîta lume în jurul meu, încît simţeam mai degrabă nevoia să stau cu mine însămi decît să mă distrez. Rîvneam să am cîteva ore de singurătate ca să-mi limpezesc gîndurile de atîtea evenimente, griji şi treburi care se îngrămădeau de la o zi la alta.

Cutia mea cea mare cu acuarele stătea uitată de mai bine de şaisprezece ani într-un sertar. Într-o zi, după ce mi-am făcut loc, mi-am luat pensulele şi m-am aşezat la biroul lui Michel. În faţa mea pusesem ca model o fotografie cu Castelul Chillon, aşa cum îl văzusem de pe lac în ziua aceea cu Justine. Şi deodată, pe hîrtia albă, l-am văzut înălţîndu-şi zidurile ca pentru a scăpa de valurile care se spărgeau la picioarele lui, iar peretele de stîncă din spate acoperea restul paginii, nelăsînd nici un loc pentru cer. Am luat-o de la capăt, brusc cucerită de toate nuanţele de cenuşiu, încălzite de roşu şi ocru, îngheţate de albastru ; transparenţa şi lumina acuarelei, care dezvăluie viaţa tainică a pietrei. Nu mai semăna deloc cu Castelul Chillon. Mamei i-a părut rău că nu mai folosesc culorile vii cu care lucram înainte. Cum nu se mai punea nici problema cadourilor de Crăciun, cu ce drept stăteam eu atîtea ore să pictez cînd pe Justine o luasem de la cărţile ei ? Cîte castele au fost ? Doctorul Bergier, acum că din cauza vîrstei înaintate îşi abandonase pacienţii şi se stafidise de tot încît ajunsese mai mic decît mine, le privea ore în şir la fiecare vizită pe care ne-o făcea. I-am dăruit

mai multe, înțelegînd că vede în ele ceea ce nici eu nu descifram.

Gemenii își vedeau acum de școală fără probleme. Cînd avea puțin timp și din pură plăcere, Georges îi dădea o mînă de ajutor lui François, în timp ce Robert, ca Justine, nu lăsa cărțile din mînă. Și unul și celălalt se puteau descurca de acum înainte fără mine.

Pe la sfîrșitul lui noiembrie, totul era gata pentru a intra în iarnă liniștiți, chiar și mormintele, la cimitir, dormeau sub covorul lor de merișor. „Doamna Louise lucrează", spuneau François și Doamna Elisa inoportunilor, ori de cîte ori mă retrăgeam în biroul lui Michel. Mama nu se lăsa trasă pe sfoară. O certam cînd venea pe neașteptate să-mi aducă o prăjitură pentru ceai. De la plecarea Justinei era peste măsură de îngăduitoare cu mine :

— De cînd meritai și tu să răsufli puțin. Să-ți văd fața : ai întinerit cu zece ani.

Veștile de la exilații din Berna veneau tot mai rar. Am pus-o pe seama multelor atracții și a noilor prietenii. Pînă cînd, într-o bună dimineață, recunoscînd un plic cu scrisul fin și ușor aplecat al Justinei, l-am deschis nerăbdătoare și m-au izbit rîndurile strîmbe, înșirate pe toată foaia.

Mămică dragă,

Iartă-mă că te necăjesc : nu știu ce-i cu mine, îmi tremură mîinile și de-abia mai țin stiloul. De mai multe săptămîni m-am simțit agitată... Nu am vrut să-ți faci griji... Doctorul... plîng tot timpul... nu cred că mai are rost să rămîn la Berna și să-mi plătești pensiunea : nu mai ies din cameră, nici ca să exersez la pian.

În timp ce deschideam cel de-al doilea plic, pe care mi s-a părut că recunosc scrisul mare și colțuros al domnului Müller, mîinile îmi tremurau așa cum tremuraseră ale Justinei. Mă informa că Justine suferea de tulburări nervoase. Diagnosticul nu a putut fi stabilit. Reciteam scrisoarea fetiței mele, încremenită de neputință și teamă cînd, deodată, întorcîndu-se de la școală, Georges deschise ușa ca o vilejie cu o scrisoare expres pe care tocmai i-o dăduse poștașul. În cîteva rînduri tăioase, pastorul din Berna îmi aducea la cunoș-

tință faptul că Michel-Louis a fost eliminat din gimnaziu pentru proastă purtare. Eram invitată să vin să-l iau cît mai repede. Am anunțat pe toată lumea că plec, dar nu am vorbit decît de boala Justinei. Michel-Louis, ceva grav? Michel-Louis trișor? Michel-Louis mincinos? Michel-Louis hoț? Michel-Louis... avînd legături vinovate... toate bănuielile astea par atît de străine de flăcăul care m-a sărutat la despărțire, după ce tot timpul culesului fusese sufletul veseliei generale. Mi se pare și mai amenințat decît sora lui așa că, odată ajunsă în capitală, pe la zece dimineața, alerg întîi la el. Frau Pfarrer este la piață și soțul ei mă întîmpină cu expresia de compătimire pe care o ai pentru mamele condamnaților.

— Acum trei zile aveam o încredere deplină în Michel-Louis.

— Dar ce a făcut?

— O să vă spună chiar el.

Deschizînd un sertar, Herr Pfarrer îmi întinde o hîrtie :

— Aveți aici decontul pentru pensiune. Ați plătit pînă la Crăciun, dar mă văd nevoit să opresc chiria pentru cameră, pe care nu pot s-o dau altcuiva pînă după vacanță. V-am scăzut cheltuielile pentru spălatul rufelor.

Cum nu scot nici un cuvînt, incapabilă să citesc cifrele pe care le am sub ochi, precizează :

— Îmi datorați doar patruzeci de franci.

Pun pe birou două monede de aur :

— Conduceți-mă la fiul meu.

Pașii noștri pe scările de lemn ne-au anunțat venirea. Michel-Louis ne aștepta în picioare în camera lui de la mansardă. De îndată ce stăpînul casei a ieșit din cameră, băiatul meu mă ia în brațe. Ce mare s-a făcut! E aproape un bărbat.

— Mamă dragă, nu plînge.

— Eliminat!

— N-am făcut nimic grav.

— Nimic!

— Nu ți-au spus?

— ... pentru proastă purtare.

— Praf de strănutat.

— Nimeni nu este eliminat pentru...

— A fost prea de tot, am greșit doza. În timp ce profesorul asculta la istorie. Toată lumea rîdea; plîngea, își ștergea nasul, a trebuit să ieșim în curte și profesorul n-a mai vrut să țină lecții ora următoare.

M-am prăbușit pe singurul scaun din fața măsuței la care își făcea temele Michel-Louis. Un hohot de rîs nestăpînit. Să-mi pierd răsuflarea ; ca pe vremuri cu Alexandre, la vîrsta lui Michel-Louis. Într-un tîrziu, întîlnesc privirea puțin mirată a fiului meu :

— Înțelegi, mă gîndisem la toate...

Arunc o privire la ceas : aveam exact timpul să îl întîlnim pe directorul gimnaziului înainte de ora mesei. Michel-Louis se strîmbă la gîndul că va trebui să treacă prin curtea școlii sub escortă maternă. Dar nu am timp să-i menajez orgoliul. O zărim pe Frau Pfarrer și îi spunem în grabă că vom trimite după valiză și sărim în primul tramvai.

În biroul său, Herr Direktor ne poate primi imediat. O șansă. I-o retez cînd vrea să mă consoleze : nu am venit să cer o favoare pentru fiul meu ci un certificat de bună purtare. Are doar cincisprezece ani și de la o zi la alta trebuie să-i găsesc o altă școală. Profesorii săi au fost mulțumiți de el ? Dacă da, vreau să mi se dea o atestare scrisă împreună cu motivul eliminării lui. Bucuros că nu trebuie să revină asupra propriei sale hotărîri, directorul scrie cîteva rînduri și îmi întinde hîrtia. În germană, bineînțeles. Îi fac un semn lui Michel-Louis să citească odată cu mine. Îmi traduce. Un cuvînt mă izbește : „Eliminat pentru lipsă de respect". E mult prea vag. Praful de strănutat trebuie menționat fără echivoc. Bărbatul mă privește cu atenție, ezită, surîde : partida e cîștigată. Rostește numele unui orășel la douăzeci de kilometri de capitală, unde există un gimnaziu excelent. Ne despărțim cu cordialitate, iar urările pentru Michel-Louis sînt aproape călduroase. Cît să luăm un sandwich și sîntem deja în trenul de Berthoud.

Berthoud-Burgdorf, o gară mică ca atîtea altele, cu numele în franceză și în germană alăturate. Începe să ningă, străzile capătă un aer de sărbătoare. Ajungem curînd la poarta liceului. Așteptăm puțin. Îmi trebuie puțin timp ca să pricep că acest uriaș foarte tînăr care se uită la noi cu un aer protector și surprins este

chiar directorul. Citește atestarea de la gimnaziul din Berna, izbucnește într-un rîs răsunător, pune mîna pe umărul fiului meu :

— Vino, am să te prezint noilor tăi colegi.

Îl opresc cu un gest ; trebuie mai întîi să găsesc o familie unde să stea. Soneria care anunță începerea orelor se amestecă cu pași grăbiți pe culoare. Uriașul îmi întinde mîna :

— Michel-Louis poate dormi la mine în seara asta. Dacă-i place, dacă soția mea este de acord, poate rămîne. Dacă nu, o să-i căutăm o gazdă în altă parte.

Ninsoarea se întețește și se topește pe caldarîmul orașului federal. Fără ajutorul lui Michel-Louis, mă orientez cu greu. Din fericire, pensiunea Gertrud Müller e aproape de gară. Lumea se înghesuie sub arcadele clădirilor. Sun la poarta mare cu două canaturi : apare o secretară, nemulțumită ; Fräulein Müller nu se întoarce înainte de ora șase. N-are importanță ? Fiica mea... O găsesc pe Justine în pat. Îmbrățișînd-o după atîta timp, resimt la început doar bucuria de a fi din nou una lîngă alta. Mirosul copilului meu, căldura sa, părul său. Se hotărăște să se îmbrace. Ce stîngace e : și s-a mai îngrășat.

— Bineînțeles că te iau acasă. Dar nu putem pleca așa, ca niște hoți.

A urcat și Domnișoara Müller. În camera pe care Justine o împărțea cu o colegă mai e un pat. Voi putea rămîne aici peste noapte, în așa fel încît să fiu de față la vizita meDicului- a doua zi dimineața. Iată-ne la masa de oaspeți din sufragerie, unde germana cultivată — „Hochdeutch" — este limba de conversație. Auzind cîntece și văzînd costumele de bal mascat înțeleg că pregătesc un spectacol pentru Crăciun. Fiica mea nu va lua parte la serbare. A înghițit pe nerăsuflate tot ce i s-a pus în farfurie, deși susține că nu are poftă de mîncare. Apoi, plîngîndu-se de dureri de cap, vrea să urce în camera ei. Stau de vorbă cu profesoarele, pun întrebări colegelor ei : pentru toți, Justine era eleva cuminte, silitoare și serviabilă, uneori îngrijorată, fără prea multă fantezie. De multă vreme părea obosită, spun unele ; semnele de nervozitate au apărut brusc, mă asigură celelalte. Există oare un secret ? Ca să-i cîștig încrederea, în timp ce-i perii părul lung, încep

să-i vorbesc despre Liverpool, despre Dick cu care am dansat atunci și pe care l-am așteptat, și cum aș fi vrut să mor...

Nu pare să mă audă. Oare am vorbit mai mult pentru mine decît pentru ea? Sînt uluită cînd îmi dau seama că acele săptămîni sfîșietoare de după dispariția lui Dick îmi sînt încă în inimă ca o bucată de jăratec a cărei flăcăruie, readusă la viață, luminează acum încăperea, în timp ce atîtea zile fericite nu mai sînt decît cenușă în vînt. Vocea îngrijorată a fetei mele :

— Te asigur mamă, nu s-a întîmplat nimic, la mine nu e același lucru.

Degetele mele dau peste cicatricea ascunsă în spatele urechii :

— De-atîta timp nu am mai dormit împreună, de cînd ai avut mastoidită, îți amintești ?

Dar ea nu a știut niciodată nimic despre acea noapte de veghe și rugă, poate doar — și reproșul îi înăsprește vocea — că era după ce a murit tatăl ei și că o lăsasem singură la spital. Această nervozitate, aceste lacrimi fără motiv, aproape toate adolescentele trec prin asta înaintea primului ciclu... Justine și-a pus una din cele mai drăguțe cămăși de noapte pe care le are, cu feston alb. Număr cele douăzeci de picături prescrise, îi aranjez plapuma, mă simt aproape veselă din dorința de a-i da această senzație. Îi dau deoparte părul care îi acoperă jumătate din fruntea înaltă și bombată, îi mîngîi tîmplele, apoi pleoapele pentru a evita neliniștea greu de suportat din privirea ei. Este adevărat că nu eram la spital în ziua cînd a fost operată de mastoidită, dar au fost unchiul Victor și mama. Astăzi o veghez doar eu, pîndindu-i respirația, și nu mă voi culca decît după ce voi fi sigură că a adormit.

Cine vorbește ? Cine strigă ? Cine se vaită ? Nu-mi dau seama imediat nici unde mă aflu, nici de ce. Caut întrerupătorul fără să-l găsesc și întind mîna pe dibuite după Justine. O găsesc întinsă cuminte, cu capul pe pernă. Îi ating părul, se întoarce brusc, strigă, se zbate.

— Eu sînt, Justine, visezi.

Mă respinge fără să se trezească, geme, apoi se liniștește. Nu mai îndrăznesc să închid ochii pînă dimineața.

Doctorul își strînge la loc stetoscopul : ies cu el pe culoar :

— A avut o noapte plină de coșmare.

— De ce anume a suferit tatăl ei ? Fiica dumneavoastră mi-a vorbit despre o boală lungă.

Întrebarea mă îngheață. Să fie oare o predispoziție ereditară... ?

— Nu în mod obligatoriu, mă asigură medicul, dar o sensibilitate excesivă, poate o imposibilitate de adaptare la realitate. Cînd vă întoarceți acasă, să o vadă doctorul familiei.

Adun ultimele lucruri ale Justinei. Una din profesoarele de la pension ne însoțește la gară. Și iată-ne față în față în compartiment, de-o parte și de alta a ferestrei. Această spaimă subită în privirea fiicei mele... Aș vrea să-i spun : „la o carte, pune-ți ochelarii". Dar ar crede că e un capriciu. Îmi scot paltonul și mă așez lîngă ea. Îmi strecor brațul sub brațul ei și îi simt căldura corpului. Se lasă ușor spre mine. O femeie și un băiețel se așază în fața noastră. Copilul, încîntat de peisajul înzăpezit, își lipește nasul de geam și spune numele a tot ce îi trece prin fața ochilor. Justine intră în jocul lui : „O casă, doi cai, trei copaci, un deal..."

Îmi sprijin capul de bancheta de lemn. Lipit de mine, corpul Justinei se lasă legănat de mersul trenului.

— Ce are doamna ?

Mă trezesc brusc. Am trecut deja de Fribourg ? Despre mine trebuie să fie vorba. Doar dacă Justine nu... S-a depărtat ușor de mine și stă dreaptă, cu privirea ațintită deasupra copilului care repetă cam speriat :

— Ce are ?

Mă aplec și văd : mîna Justinei apucă un mîner imaginar, răsucește brusc încheietura mîinii, încearcă să deschidă, o ușă probabil ? Brațul întins, nemișcat o clipă, apoi degetele umblînd cu grijă pe un perete în gol, și din nou răsucirea încheieturii... După o vreme și cu un efort imens, reușesc să-i apuc mîna și să o țin în mîinile mele. Cu o voce pierdută și de foarte departe, Justine mă întreabă :

— Tu ești, mamă ?

Femeia a deschis o carte cu poze. I-o arată copilului. Dincolo de geam, zăpada s-a transformat în ploaie, peisajul e cenușiu.

Lausanne. Aş vrea să alerg la unchiul Victor, dar Justine arde de nerăbdare să se întoarcă acasă. Urcă în fugă scările de la Croises. Georges şi Robert se înghesuie în jurul ei, în timp ce pisica tărcată i se încurcă printre picioare. Sora cea mare, mai scundă acum decît fraţii săi, are pentru ei prestigiul scurtului ei exil. Justine mimează reverenţa afectată a tinerilor din Berna cînd o invitau la dans, Justine, cu pălăria pe cap, imită înfumurarea Domnişoarei Müller. Bonomia şi severitatea străzilor oraşului federal şi sălile sale de spectacol pătrund în bucătăria noastră. Studiez veselia fetei mele: am oare în faţa mea o bolnavă închipuită? Justine a luat locul Doamnei Elisa la pian şi zdrăngăne la nesfîrşit o mazurcă. Consultat, succesorul doctorului Bergier nu a descoperit decît o uşoară anemie. Acest faimos dor de ţinuturile natale, cîntat de toate coralele, să fi rămas oare după război o adevărată maladie? Domnişoara mea coboară în fugă pe la Four pentru a-i da mamei o mînă de ajutor la pregătirea prăjiturelelor, pune în pachete cadourile de Crăciun, decorează casa, împodobeşte bradul.

Michel-Louis s-a întors de sărbători, şi mai înalt, vorbind cu afectare „Berndütsch" de fiecare dată cînd întîlneşte un confederat de dincolo de Sarine. Cîntă umflînd un acordeon de dragul gemenilor care vor mereu să audă refrenul. Doamna Elisa îşi aminteşte, suspinînd, ce frumos cînta la vioară fratele ei. Îmi vin în minte duminicile de la Morettes: cît timp a trecut oare de cînd unchiul Victor şi mama n-au mai cîntat?

În luna ianuarie Justine s-a întors la cărţile ei, pe care le lăsa suspinînd plină de resemnare de fiecare dată cînd aveam nevoie de ea. Îşi pune acum patru bucăţi de zahăr în ceai: e prea mult, e absurd, se îngraşă văzînd cu ochii, aproape fără să se atingă de mîncare la masă, dar ronţăind toată ziua pe furiş. E momentul să fie stimulată, să se ciocnească de o lume mai cuprinzătoare. Îi sugerez să caut în sudul Germaniei sau în Anglia o pensiune în care s-ar simţi mai bine decît la Domnişoara Müller.

— Dar mă simţeam bine şi la Berna.

Îi propun să o însoţească pe Anne-Marie care urmează să plece în Sudul Franţei, sau să meargă să se

întîlnească cu Mary la Paris. David-Edouard își face aici, cu mare entuziasm, primii pași în cinematograful sonor.

— Vorbesc serios, draga mea, nu ai vrea să...

Dau cu mîna și răstorn ceașca. Simt ceaiul fierbinte pe genunchi. Din nou acel gest, ca în tren, mîna Justinei plimbîndu-se pe un perete invizibil, mînerul unei uși, încercarea de a deschide, privirea aceea fixă...

A doua zi, Justine s-a trezit cu o anginã urîtă care s-a complicat după o săptămînă cu o criză de reumatism acut. Trupul fetiței mele, torturat noapte și zi, unchiul Victor care nu știa dacă o să-și mai revină, și nici în ce fel ; inima ei, acea inimă pe care o ascultam cu înfrigurare, se poticnea în căutarea propriului ei ritm, așa cum se străduise ani la rînd și inima lui Michel. În cazul lui Michel, acceptasem ; pentru Justine, era imposibil, refuzam. Mă opinteam, împingînd cu mîinile goale un zid de ghiață care venea spre noi. Trei saptămîni care trecuseră ca o zi sau ca o sută de ani. Apoi Victor spuse că e salvată. O țineam de încheietură, pîndind sub degetele mele cursa neregulată a sîngelui. Victor ne asigură că se putea supraviețui cu o inimă atinsă, Justine, da, poate, trebuie să sperăm, va putea chiar deveni mamă într-o zi. Dar va fi un alt fel de viață, bineînțeles, niciodată nu va mai fi ca înainte.

O instalasem pe Justine în patul meu și așezasem în cameră un alt pat mai mic, unde puteam să stau s-o veghez. Uneori, lăsînd ușa deschisă, atentă la cel mai mic semn, mă așezam în biroul căruia continuam să-i spun biroul lui Michel. Îi recitisem jurnalul, poemele preferate. Într-o noapte, am luat în mînă biblia cea mare pe care o primisem la biserică în ziua cununiei noastre. Mi-am plimbat îndelung degetele pe asperitățile coperții din piele neagră, apoi pe muchia roșie, fără să o deschid. Pe vremea lecțiilor de catehism, citisem fragmentele care corespundeau fiecărei zile. Mai apoi, mă mulțumisem să ascult pasajele din predica de duminică. Pentru mine, Biblia însemna povești știute pe de rost, precum și alte fapte, destul de ciudate, pe care nimeni nu le putea explica ; mai aflam în ea și vorbe neașteptate, închise în acel imens cristal de stîncă din care nimic nu putea fi eliminat. Într-o noapte, atunci cînd, cu toate puterile chemasem în ajutorul copilului meu

alte puteri, deodată, asemeni unui cîmp pustiit, părăsit, ce se acoperă de toate florile primăverii, cuvintele au prins viață. Mi se întîmpla să întorc mai multe pagini fără să înțeleg, ca apoi să fiu invadată de o încredere deplină. Acea poveste a lui Iov, care mă scandalizase în copilărie, îmi aducea liniștea și încrederea. Dumnezeu era mai presus de orice ne puteam închipui. Mai presus și totuși aproape, familiar, tainic. Mă vedeam din nou la brațul lui Michel : în ciuda bolii, a dorinței de a avea o altă viață, copiii se născuseră. Nu te teme, repetau vocile profeților și îngerilor. În timp ce cu toată ființa mea imploram vindecarea fetei mele, un val de pace învălui încăperea. Am stat așa rugîndu-mă, fără dorințe și fără cuvinte, captînd șoapte de o nesfîrșită blîndețe. Nu te teme, repeta în grădină noaptea de iarnă. Cu cîteva ceasuri mai devreme mă răzvrătisem : la ce bun suferința copilului meu ? Acum ea mi se arăta ca o cupă, dintr-un amestec prețios, ce-mi era dată pentru o vreme, și în care cel mai curat vin al iubirii putea în sfîrșit să curgă.

Cînd Justine a avut din nou o viață aproape normală, nici pentru mine nu mai era ca înainte. Mă ocupam de casă, de grădină și de vii cu tot atîta și poate chiar mai multă încredere, încăpățînare și voioșie ca altădată. Dar între mine și aceste lucruri se instalase o anume distanță, ca o desprindere : totul fusese dat, totul putea fi luat înapoi.

Progresele medicinei o vor ajuta, poate, într-o zi pe Justine să-și recapete sănătatea, dar chiar dacă va rămîne cu această inimă bolnavă care, la fiecare bătaie, producea tulburări pînă și la cel mai mic vas de sînge, chiar dacă va avea acest ten de fildeș, acest surîs din altă lume, această fisură — suferință originară ? — în voce, viața o aștepta, și mai de preț din cauza fragilității ei.

De cum s-a întors de la Cannes, Anne-Marie a venit să ne povestească despre mare, despre talazurile de mimoze în care mistralul intra cu înverșunare, despre întîlnirile și amicițiile de o vară. De data aceasta ea învățase engleza și ne arăta acuarelele făcute. În timp ce o ascultam vorbind, mă gîndeam că nașterea copiilor, bolile lor, moartea lui Michel și a fratelui meu mă ajutaseră să descopăr tărîmuri necunoscute și mi-au ținut loc de călătorii.

Cred că unchiul Victor era mai aproape de şaptezeci de ani decît de şaizeci cînd îşi cumpără un automobil pe care îl conducea cu delicateţe şi siguranţă. Semnalul claxonului îi anunţa sosirea la intrarea în sat, unde o pancardă mare limita viteza la cincisprezece kilometri pe oră. O minunată Talbot parcată în faţa porţii noastre îi umplea de admiraţie pe toţi vecinii. Georges ne spunea că peste douăzeci de ani ne vom putea lipsi de cai. Începînd să-şi reducă activitatea, unchiul sosea deseori pe neaşteptate, o lua pe Justine la plimbare, trecea cu plăcere pe la ferma familiei Thévoz. Doamna Elisa dezaproba acest automobil Moraz în care a refuzat să urce vreodată, sub pretextul că maşinăriile astea puteau oricînd exploda. Era de altfel singura care nu avea încredere în progresele industriei şi tehnicii. Nici chiar Michel-Louis, preferatul ei, nu reuşea s-o convingă că într-o bună zi vom lua avionul aşa cum luăm astăzi trenul. Trecuseră deja cîţiva ani de cînd tînăra mea ajutoare din Elveţia alemanică nu mai trebuia să cureţe în fiecare sîmbătă lămpile cu gaz şi Doamna Elisa tot nu avea încredere în întrerupătoarele electrice — ce pe-atunci erau cu pivot. Le învîrtea de mai multe ori ca pe nişte şuruburi sau robinete. Neliniştită că nu întîmpină nici o rezistenţă care să-i confirme că au ajuns la capăt, deschidea pe furiş uşa camerei din care tocmai ieşise pentru a verifica dacă becul nu se aprinsese cumva din nou, răutăcios, de îndată ce nu mai era ea de faţă.

Justine, care trebuia să evite orice efort fizic, se vedea deseori cu Anne-Marie la Lausanne şi rămînea peste noapte la ea cînd mergeau împreună la concert. Odată cu toamna, m-a rugat să o înscriu la gimnaziul Vinet pe care îl frecventase pe vremuri prietena mea. Lua trenul dimineaţa şi seara, alteori dormea la Anne-Marie ; tulburările nervoase dispăruseră complet. N-am mai adus vorba despre plecarea ei de-acasă.

Au trecut doi ani fără nici un accident. Justine şi-a dat ultimele examene în momentul cînd gemenii terminau liceul, iar Michel-Louis îşi lua bacalaureatul. Băiatul meu cel mare părea mai degrabă preocupat decît bucuros. La un moment dat, după o perioadă de ezitare, mi-a dezvăluit dorinţa lui de a-şi continua studiile la şcoala politehnică din Zürich. Se gîndise îndeajuns de

bine? Era cel mai mare și pămînturile îi reveneau de drept.

— Știu, va fi o cheltuială mare pentru tine, iar eu nu îmi voi putea cîștiga singur viața decît peste cîțiva ani.

Și o cheltuială mare, bineînțeles, dar nu din cauza asta îi ceream să se gîndească bine. Oriunde va fi, greutăți va întîmpina întotdeauna. Și atunci, tocmai din cauza acestor greutăți, acestor obstacole, a eșecurilor parțiale care riscau să-l ducă la un adevărat eșec care să-l descurajeze, i-am cerut să-și pună cu onestitate următoarea întrebare: dorea el într-adevăr aceste studii mai presus de orice și își dădea seama la ce îl vor duce?

Dar el îmi și dăduse răspunsul: inginer, cea mai frumoasă meserie, acum cînd sînt atîtea de construit și atîtea de inventat.

Eram cu toții în jurul mesei din sufragerie, era și mama care venise la cină. Georges se va ocupa, bineînțeles, cu mare entuziasm de vie. I-am propus să facă o pregătire în cantonul Thurgovie. Un prilej și pentru el să învețe germana. Robert își va continua școala la gimnaziul cantonal din Lausanne. Mama, încîntată la gîndul că va avea un nepot inginer și constatînd că gemenii erau fiecare pe drumul său, că Justine era aproape complet refăcută, spuse că asta e dovada cea mai bună că lucrurile sfîrșesc întotdeauna prin a se aranja. Mama, ea care, pe vremea cînd aveam vîrsta lui Michel-Louis, nu simțise nevoia să discute cu mine despre dorința mea cea mai mare pentru a i se opune din toate puterile și cu toată viclenia de care a fost în stare... pînă în ziua de azi, niciodată nu am îndrăznit să-i port pică. Și iată că acum, în timp ce vorbea: „De ce să fii îngrijorată, Louise, copiii tăi sînt chiar la vîrsta potrivită să-și ia zborul. E firesc ca femeile să rămînă singure, așa e normal." Un resentiment copleșitor mă sufocă, împiedicîndu-mă aproape să respir. M-am uitat la Justine: nu era oare mama răspunzătoare de fragilitatea ei? Dar cum să mă gîndesc că aș fi putut avea alți copii de la un alt tată într-o altă viață?

De cîte ori m-am bucurat că-mi văd, în sfîrșit, copiii mari, tot mai puțin dependenți. Fiecare dintre băieți,

acum că eram despărțiți, avea tot mai multe inițiative, asemeni copacilor care au nevoie de spațiu pentru a se putea dezvolta în voie. Și atunci, de unde acest soi de neastîmpăr mohorît. Avem și noi anotimpurile noastre, îmi spusese Mary cîndva. Timp de aproape douăzeci de ani, grija mea de căpătîi a fost să veghez asupra viitorului. Acum împlinisem această datorie, cel puțin pentru o viață de om. A luat oare sfîrșit menirea mea? De ce să alung odihna care, în sfîrșit, mă ispitea? Acceptasem cu nepăsare primele riduri și iată că acum priveam fără să cred primele semne care anunțau bătrînețea. Nu-mi plăceau pungile de sub ochi, nici micile cute verticale care-mi modificau conturul buzelor. Gura, ochii alteia. Într-o vară, mi s-au umflat deodată picioarele și a trebuit să-mi pun lipitori. În iarna următoare, reumatismul îmi deformă — deja — încheieturile degetelor mari. Migrenele erau tot mai dese, Justine avea grijă de mine:

— Mi-e silă de bătrînele văicărețe.

— Haide, mamă, tu nu ești o bătrînă văicăreață.

Doamna Elisa mă oprea uneori:

— Draga mea, de ce nu-i scrii Juliettei să vină pe la noi? Adu-i aminte că sînt mama ei și că nu mai am mult de trăit.

Supusă, îi scriam și, supusă, Juliette venea la Croises în săptămîna următoare. Sculîndu-se în mare grabă de la pian, soacra mea își afișa un aer de martir. Mă retrăgeam aproape imediat ca să le las să stea de vorbă în voie.

— Rămîi cu noi, Louise, protesta Doamna Elisa. Nu am nimic să-i spun Juliettei, ce tu nu poți auzi.

Pretextam că trebuie să pregătesc ceaiul și, deși închideam cu grijă ușile, făceam zgomot cu cești și vasele, bătrîna doamnă se străduia să rostească tare, într-un moment cînd știa că vorbele ei ajungeau pînă la mine:

— Îmbătrînesc, ce pot să-mi doresc mai mult la vîrsta mea, decît să fiu sănătoasă. Biata Louise, mă îngrijorează. O oră sau două, așa în trecere, nu poți să-ți dai seama de nimic. E tot mai nervoasă, rea, bănuitoare. O cicălește toată ziua pe Justine. De ce l-a trimis pe Michel-Louis la Zürich? El seamănă cu tatăl său și el ar trebui să preia pămîntul.

— Georges se simte legat de vii şi se va ocupa de ele foarte bine, o asigura Juliette.

— Georges este un Moraz.

Juliette îi propunea apoi să vină să petreacă cîteva zile la ea.

— Ştii că nu-mi place la Vevey.

— De unde ştii ? N-ai mai fost pe acolo de atîţia ani.

— Nu cunosc pe nimeni acolo.

— Aici cunoşti pe toată lumea şi nu ieşi niciodată.

— Dacă merg la Vevey, Louise n-o să mă mai ia înápoi...

În clipa în care aşezam tava de ceai între ele, Doamna Elisa, cu un glas afectat de fetiţă prefăcută, mă invita :

— Haide, Louise, chiar nu vrei să stai cu noi ?

Înainte să plece, Juliette venea la mine în cameră : trebuia să înţelegem că mama ei nu mai era în toate minţile. Mă grăbeam să o întreb ce mai fac fetele ei ca să nu las să se vadă sentimentele de pică fără rost care mă năpădeau.

Ca s-o pedepsesc pe Doamna Elisa, în zilele următoare o evitam, dar ea mă pîndea şi mă acuza cu un ton plîngăreţ şi victorios deopotrivă :

— Louise, ştii bine că nu eşti rea. N-am să mai fac, îţi promit că n-am să mai fac.

— Bunico, mai bine m-ai dojeni pe faţă decît să te plîngi pe la spate.

— Dar eşti desăvîrşită, draga mea, desăvîrşită.

Aceeaşi scenă şi aceleaşi vorbe se repetau cînd venea în vizită cea de-a doua fiică a ei, Judith. De cînd începuse soacra mea să se furişeze la cuibar să şterpelească ouăle încă calde ? De cînd ascundea în poalele rochiei cele mai frumoase fructe din livadă, cînd noi am fi fost fericiţi să o vedem că le mănîncă în faţa noastră ? Cînd veneam cu coşul de cusut să mă aşez lîngă ea, ştiind că odată cu vîrsta avea nevoie mai mare de companie, mă compătimea pe un ton jucăuş :

— Tot cu treabă, Louise, fără altă răsplată decît grijile. Copiii sînt toţi nişte ingraţi. Fetelor mele le-ar trece măcar prin cap să se ocupe de mine ?

Georges se întoarse de tot la Croises : un adevărat Moraz, cum îl etichetase Doamna Elisa, din viţa rezistentă şi îndesată care îl călăuzise pe tatăl şi pe

unchiul meu, dar şi cu gustul pentru viaţa îmbelşugată, pentru petreceri şi prietenie, moştenită de la bunicul său colonelul. În răgazul pe care îl oferea iarna, punea în scenă comedii la marea sală Davel din Cully, compunea cîntece, lua la rînd balurile din satele vecine ; şi cu toate astea era în picioare înaintea celorlalţi şi biruia cu voioşie toate treburile. François se uita la el cu mîndrie :

— Zău, Doamnă Louise, nu voiam să vă spun, dar nu mai sînt deloc tînăr şi începuseră să mă ia grijile. De multă vreme trebuiau refăcute zidurile de la Cousseboux. O să ne putem apuca de treabă iarna viitoare.

Robert îşi luase primele examene la medicină. Michel-Louis, cu două luni înainte de a-şi lua diploma de inginer, mă anunţă că ceruse post în Argentina : vapoarele erau mai rapide decît înainte, aşa că voi putea probabil veni la el împreună cu Justine. Am încuviinţat, recunoscînd în el gustul familiei Moraz pentru aventură.

— Trebuie să fiţi tare mîndră de copiii dumneavostră, Doamnă Louise, nu oricine se poate lăuda că are trei băieţi, fiecare cu rostul lui. Mai aveţi doar să vă măritaţi fata.

Justine măritată ? E încă atît de fragilă. Nu e oare destul de prinsă cu cele două bunici şi cu cei care trăiesc solitari prin ţinutul nostru ? Poate peste un an sau doi ; ea va hotărî.

Cum nimeni şi nimic nu mă chema în ajutor, mi-am permis o gripă după ce trecuse anotimpul rece, iar săptămînile următoare am rămas fără vlagă. Slăbisem, tuşeam. Convinsă că aveam tuberculoză, o boală totuşi rară în ţinutul nostru plin de reumatici, m-am programat la un specialist din Lausanne, fără ştirea unchiului Victor care mi-ar fi ascuns gravitatea stării în care mă aflam. Dezbrăcată, tremurînd în faţa ecranului pentru radioscopie, eram pregătită să primesc verdictul care urma să mă trimită într-un sanatoriu.

— Aveţi nişte bronhii splendide. Puteţi să-l liniştiţi pe unchiul dumneavoastră.

Unchiul meu ? De unde ştie ? Cînd am dat să plec m-a rugat să-i transmit cele mai bune urări din partea lui profesorului Moraz. M-am trezit în stradă, nemulţumită că l-am necăjit pe unchiul Victor cu secretele mele şi

am intrat în farmacie cu reţeta pentru sirop de tuse şi un întăritor.

Mai întîi la farmacie, apoi în Strada Saint-François, la bijutierul familiei. Mă opresc la un pahar de argint pe care pun să fie gravat numele Bernadette, cea de-a două fiică a lui Blanche. Ar fi trebuit să profit de venirea mea la oraş ca să fac şi alte cumpărături. Mergeam pe străzi cu un sentiment de irealitate printre acele străine în haine fără talie, şi mai scurte decît anul trecut, pe' cap cu nişte pălării clopot foarte ciudate care le veneau pînă la ochi. Am ajuns şi eu ca Doamna Elisa care pretinde că femeile nu mai ştiu să se îmbrace. Cu toate sfaturile pe care mi le dădeau Anne-Marie şi Justine, rămăsesem credincioasă fustelor lungi, strînse pe corp şi pălăriei mele cu boruri mari, împodobită cu aceeaşi pană de struţ. Niciodată n-am să accept să-mi pun pe umeri acele perniţe din vată groase de trei degete care făceau un jandarm din cea mai gingaşă făptură. De-abia intrasem în bazarul din piaţa Saint-François că am şi ieşit. Deodată mi-a venit gîndul că era una din puţinele dăţi cînd mă aflam singură la Lausanne, din ziua aceea din copilărie cînd plecasem să-l caut pe unchiul Victor pentru că David îi ceruse lui tata să ipotecheze ferma de la Morettes. Prezentul, care mă acaparase întotdeauna atît, îşi slăbea acum strînsoarea, aşa încît am deschis uşa celei mai mari cafenele din centru cu sentimentul că-mi calc pe propriile urme. Nimic nu se schimbase înăuntru din ziua în care, însărcinată cu Justine şi la braţul lui Michel, venisem să cumpăr cadouri pentru nepoţii mei. De-abia am găsit o masă liberă. Am comandat ceai. Mă revedeam urcînd pe strada Bourg printre vitrinele de Crăciun şi cum îl întîlnisem pe Jacques şi cum mă luase cu ameţeală. Cînd nu mai suferi, înseamnă, oare, că într-un fel ai şi murit? Îmi zăresc chipul undeva foarte departe, în oglinda din fundul sălii, puţin neobişnuit cu pălăria mea cea mare. Nu mă atrage gîndul să merg să revăd Londra sau Liverpool; mi-e teamă să mă întîlnesc cu Mary activă, ca întotdeauna, ocupîndu-se de difuzarea filmelor lui David-Edouard la Paris. Mi se învîrte capul deşi abia am primit un certificat că sînt perfect sănătoasă. Să cobor pînă la gară mi se pare peste puterile mele. Simt o privire insistentă şi întorc capul:

un necunoscut face plata, ezită, se apropie. Nu vreau să mă uit.

— Îmi dați voie ?

În fața mea, Jacques ; Jacques Follonier. Certitudine și, deopotrivă, descoperirea unui străin ; cum să accept deopotrivă uitarea și pecetea celor douăzeci de ani ? De ce Jacques, aici, astăzi, cînd mă simt străină de propria mea viață, vulnerabilă, urîtă, îmbătrînită ? Aș fi vrut să păstreze despre mine imaginea unei fete vesele pe malul apei. Aș vrea să dispar ; vocea lui îmi ajunge la urechi de foarte departe, atenuată :

— Iartă-mă, te deranjez ; nu vin niciodată în această cafenea.

Îmi aud glasul :

— Nici eu, niciodată.

Și el continuă, probabil mai mult pentru el decît pentru mine, ca să-și dovedească că nu visează.

— Stau în Geneva, aveam o treabă aici. Trec rar prin Lausanne. Soția mea e din Valois ca și mine. Avem un băiat și o fată.

— Soțul meu a murit acum doisprezece ani. Am o fată și trei băieți, mari deja.

Ne uităm cu aceeași privire la zidul care ne desparte. Adaug, foarte încet :

— Cînd ai plecat la Zürich, nu știam că mama... Am fost bolnavă... Alexandre ți-a spus ?

Comandă o cafea, verigheta de aur de pe mîna stîngă sclipește și mă doare. Își ridică privirea, surîde :

— Nu te-ai schimbat.

Schimbat ! În fiecare zi sînt uimită să descopăr o nouă pată pe dosul mîinii, încă un rid pe obrazul care nu le mai ține socoteala. Iar inima, mai degrabă amorțită decît schimbată, în refuzul ei de a suferi și în durerea de a nu putea iubi atît cît ar vrea. În tăcerea care se lasă, ceva blînd și ușor, ca un văl de încredere mi se așază pe umeri : ce nu s-a schimbat e această putere pe care o avem unul pentru altul, unul prin altul. Mi-am uitat oboseala și chipul, îl ascult pe Jacques care, fără grabă, povestește : copiii, soția lui, mezina, grijile de fiecare zi. Din cînd în cînd se oprește :

— Și tu, spune ?

Dar nu i-am vorbit oare deja despre miezul primei mele revolte, al bătăliilor mele zilnice, iar apoi golul ultimelor luni? Această durere secretă pe care copiii mei nu trebuie să o cunoască niciodată. Dar dacă au şi ghicit-o? Brusc, viaţa mea întreagă sub privirea lui Jacques, asemeni unui ţinut nesfîrşit bătut de ploi, a cărui frumuseţe ţi se arată dintr-o dată. Cîte anotimpuri pregătiseră această clipă? Mîna lui Jacques pe masă, degetele lungi şi fine, puternice, pe care nu le-am uitat. În mijlocul sălii zgomotoase, un spaţiu vibrînd de tăcere s-a ţesut în jurul nostru. Cîteva clipe, cîteva secole nemişcaţi, aşteptînd pătimaşi, fără privire şi fără voce, tremurători, uluiţi: sînt oare lumină în miezul făcliei, cîntec în inima clopotelor? Apoi Jacques îşi lasă mîna pe mîna mea. În jurul nostru chelnerii aranjează deja mesele pentru cină. La gara din Cully, François e fără îndoială mirat că nu mă vede coborînd din tren. Jacques propune:

— Riex este în drumul meu; te conduc.

Merge la tatăl său, rămas singur în casa părintească. E un om în vîrstă care nu se prea obişnuieşte cu necazurile bătrîneţii, dar e destul ca fiul lui să-l consulte şi prinde din nou viaţă.

Să merg cu automobilul rămîne pentru mine un eveniment. Înaintam foarte încet de-a lungul lacului, pe acelaşi drum pe care o luasem pe jos după o noapte de bal într-o altă viaţă în care mă numeam Louise Moraz. Acelaşi regret de atunci, dar fără melancolie, cînd ajungem în dreptul primelor case din Riex.

— Aş fi vrut să te conduc mult mai departe.

Îl poftesc înăuntru.

— Altă dată. O să-mi permiţi să mă opresc din cînd în cînd, în trecere.

Justine scoate capul pe fereastră.

— De unde vii? Începusem să ne facem griji. Georges voia să plece din nou la gară.

Urc scările aproape în fugă.

— Nu eşti prea obosită? se îngrijorează fata mea.

— Obosită? Dimpotrivă...

— Ce ai cumpărat?

— Un pahar pentru Bernadette.

— Şi altceva?

— Nimic.

Cînd ne așezăm la masa din sufragerie, arunc o privire critică înspre perdelele mohorîte și prost puse. Tapiseria, lustra, catifeaua roșie a canapelei, acum că copiii sînt mari, ar fi momentul să împrospătăm această încăpere și salonul.

— Justine, vrei să vii cu mine la Lausanne săptămîna viitoare ? O să luăm niște mostre.

— Credeam că urăști Lausanne-ul. Iar azi, de-abia te-ai întors și te și gîndești să mergi din nou.

— Sîntem prea legate de casă. Cînd te vei mărita, nu o să te mai văd.

— Nu toate femeile se căsătoresc.

— Aș vrea să fiu bunică.

Justine mă sărută :

— Mamă, ce-i cu tine în seara asta ? Ești așa veselă.

Cîteva clipe mai tîrziu, cuprinsă de o nevoie subită de ordine și neștiind ce să fac cu această energie nouă, mă apuc și scot tot talmeș-balmeșul din dulapul cel mare de pe coridor : perniță, pălării de pai, umbrele, praf... Fără să-mi dau seama, îngîn o melodie. Doamna Elisa trece pe culoarul de la etaj cu pasul ei de pisică :

— Ia te uită, draga mea, de ani de zile nu te-am mai auzit cîntînd.

Privirea lui Jacques asupra vieții mele i-a redat contururile și culorile. Mă distram împreună cu copiii încercînd să prindem primele unde fără fir care ne asurzeau cu paraziții lor. În ziua în care Robert mi-a spus că se înscrisese deja ca pasager al primului avion care, luîndu-și zborul de la Lausanne, va trece peste Jura și va ateriza la Paris, m-am hotărît în sfîrșit să accept invitația pe care mi-o făcuse Mary. Plecînd cu trenul cu două zile mai devreme, Justine și cu mine nu aveam decît să-l așteptăm la Paris.

Dar vremea a fost potrivnică și Robert nu a ajuns decît la sfîrșitul ședерii noastre — o telegramă mă prevenise să nu ne neliniștim — exact la timp pentru a vizita împreună cu noi studiourile de la marginea Parisului unde David-Edouard își realiza filmele. Justine formula critici temeinice folosind un limbaj pe care nu-l știam ; David-Edouard se arătă încîntat.

— Nu e rău ! Am să vin să torn un film la Morettes. O să mă ajuți.

— De ce nu ai dat-o pe Justine să-și continue studiile ? m-a întrebat Mary spre seară.

Un gînd care nici nu mi-a trecut prin minte. La Lausanne, doar străinele mergeau la universitate și nouă ni se păreau cam excentrice. Justine nu va fi niciînd prea sănătoasă. De altminteri, în curînd îi va veni vremea să se mărite. În trenul cu care ne întorceam la Lausanne, îmi vine în minte felul în care Mary a ridicat din sprîncene. Tăcerea ei a fost mai grăitoare decît un discurs : femeile au la fel de multă minte ca bărbații, puteau acum în sfîrșit s-o dovedească. Dar ce voia oare Justine, ce gîndea ea ? Oricum, în cazul ei vremea studiilor trecuse. O voi lăsa liberă, nu aveam de gînd să intervin în viața ei cum făcuse mama cu mine. Dar oare nu ar fi trebuit și ea să facă ceva ?

Michel-Louis se întorsese să stea cu noi trei săptămîni înainte de a pleca în Argentina. Primi cu plăcere mai multe invitații la balurile studenților.

— Justine, helo, Justine, la ce te gîndești ? Nu vrei să mergi cu fratele tău ? Rochia te așteaptă.

— Nu, de ce ? Michel-Louis n-are nevoie de mine.

— Ai să te distrezi, ai să cunoști oameni drăguți.

— Cunosc și așa prea multă lume.

Eram conștientă că devin puțin ridicolă, ca mătușa Esther cînd îi căuta soție lui Alexandre — de-atunci, renunțase, — dar fără să vreau, mă trezeam deseori întrebînd hodoronc-tronc : „Nu știți cumva un băiat bun care..." Ba lăsam chiar să se înțeleagă, fără jenă, că fiica mea va avea ceva zestre.

Justine mă repezea :

— Pe cine iubesc copiii tăi, îl întrebi pe Michel-Louis, îi întrebi pe gemeni, de parcă nu te gîndești decît la asta.

Într-o zi, mă întrebă din senin.

— De ce bunica Madeleine nu te-a lăsat să te căsătorești cu Domnul Follonier ?

Întrebarea ei m-a făcut să mă gîndesc la o alta, pentru că Jacques a venit de mai multe ori, și a rămas cu noi pe terasă sau, în funcție de anotimp, am intrat în salonașul învelit în draperiile cele noi. Între două vizite nu scria nimic, dar nu mă nelinișteam. Justine ne

servea ceaiul. Jacques îi oferea cărți. Întotdeauna l-a primit cu voioșie. Ce a aflat, a ghicit sau și-a imaginat în legătură cu acel trecut despre care nu vorbeam niciodată ?

Stînjenită, am întrebat :

— De unde știi ?

— Cred că am știut dintotdeauna.

Apoi cu o drăgălășenie protectoare :

— Mamă dragă, vezi, a fost greu și pentru tine, dar e greu și pentru mine, fată de măritat fără pretendenți.

M-am gîndit la mătușa Hélène, la cele două mătuși ale lui Michel care au avut și ele într-o zi vîrsta pe care o avea Justine. Mi-era ciudă uneori pe inteligența și luciditatea fetei mele, care o făceau așa de pretențioasă.

Pentru mama, fiul pe care-l va putea avea într-o zi Justine va însemna mult mai puțin decît cel pe care trebuia să-l aibă Jean-Edmond pentru a perpetua neamul aproape stins al Morazilor. În așteptarea căsătoriei nepotului ei, își pregătea un apartament separat la etajul doi al fermei. Iar eu îi voi veghea bătrînețile, cu sau fără Justine.

— Mă pregătesc să ies la pensie, spunea mama, amuzîndu-se de acest cuvînt care începea să fie la modă și care era pentru ea un fel de toană. Căci ea avea de gînd să ne fie de folos pînă la ultima suflare, păzind ferma, prin simpla ei prezență, de greșelile tinereții. Sînt situații cînd cuvîntul potrivit la momentul potrivit poate evita o ipotecare ce ne-ar sufoca cu dobînzi, sau cînd, un ochi atent pe terasă, poate salva un copil gata să cadă în bazin. Va croșeta cămășuțe, va tivi scutece, vom descoperi împreună plăcerile unei vieți între femeile de același sînge, viață pe care mama și-o închipuia ca pe un paradis al îngăduinței și libertății.

— Ai să vezi, o să fim atît de liniștite, îmi spunea ea cu o expresie lacomă, ai să poți picta toată ziua, iar Justine va fi liberă să citească după pofta inimii. Eu am să vă răsfăț cu mîncărurile care vă plac. O să stăm în grădină.

Să stai toată ziulica într-un fotoliu de răchită sub pomul din Judeea, așa cum făcuse odinioară bunica Justina — era însăși promisiunea unei odihne apropiate și

meritate la care mama, veşnic hărţuită de treburi urgente, visa fără să o cunoască.

Îl lăsasem pe Michel-Louis să plece în Argentina fără griji şi fără regrete. Aventurile lui vor fi şi ale noastre.

Timp de cinci ani, avusesem timp să mă obişnuiesc cu lipsa lui de-acasă, întreruptă de vacanţe mai mult sau mai puţin lungi. Încet, încet, însă şi datorită încetinelii şi dezordinii cu care soseau scrisorile, m-am trezit că pîndeam poştaşul şi număram lunile care mă despărţeau de întoarcerea lui. Căci Michel-Louis nu ne chema la el, iar viaţa pe care o ducea îmi părea, cu toată grija lui de a ne linişti, plină de primejdii. Aveam oare să ajung şi eu ca bunica Justine, să port de grijă celui plecat mai mult decît tuturor celor din jurul meu? Neaşteptata logodnă a fiicei mele îmi risipi neliniştea.

În primul rînd, cum aş fi putut să-mi închipui că Justine nu se va căsători? Părea că-l ştie pe André dintotdeauna, n-aş fi îndrăznit să sper că voi avea un ginere mai bun. Medic, ca Victor şi Alexandre, cu cinci ani mai mare decît ea, dintr-o familie din ţinutul nostru. Justine, frumoasă şi sigură pe ea, Justine îndrăgostită. A fost de-ajuns o după-amiază de duminică cînd trei din prietenii lui Robert au venit împreună cu şeful clinicii lor, André Descombes. Eram supărată că Robert îi reţinuse la cină, fiindcă eram în ajunul culesului şi aveam destule de făcut cu găzduirea lucrătorilor veniţi ca în fiecare an să mă ajute. Domnul Descombes s-a întors singur într-o seară din aceeaşi săptămînă, sub pretext că nu văzuse niciodată un teasc la lucru. Vizitele, mai mult sau mai puţin nimerite, s-au înmulţit în timpul culesului. Prea frîntă, ca să mai fac un efort în plus, îi lăsam pe copii să-l primească. Duminica următoare, pe cînd ne aşezam la masă, am felicitat-o pe Justine pentru coafura ei.

— Vezi, cînd îţi dai puţin silinţa; ai un profil aşa frumos.

M-am dus să mă întind puţin, imediat după ce au servit cafeaua, şi am adormit, trezindu-mă doar la lăsarea serii. Din salon ajungea pînă la mine zgomot de voci.

Nemulțumită, n-am avut încotro și mi-am aranjat cocul. Robert a întredeschis ușa :

— Vino mamă, te așteptăm.

În salon, am găsit-o doar pe Justine sau, mai bine zis, pe noua Justine, devenită ca prin minune frumoasă în rochia ei de catifea verde închis care îi stătea atît de bine, împreună cu acel Domn Descombes pe care nu-l văzusem decît o dată în grabă. Cînd acesta mă întrebă, pe un ton ceremonios, dacă putea s-o invite pe fiica mea la un restaurant de pe malul lacului, m-am uitat la ea neîncrezătoare în timp ce, calmă și zîmbitoare, Justine mă asigură :

— Nu-ți fie teamă, mamă, n-o să ne întoarcem tîrziu, iar André conduce foarte bine.

Justine mi-a povestit că încă din prima zi, nu chiar imediat ce i-a fost prezentat ci după ce acesta a plecat, s-a gîndit aproape prostește, fiindcă abia îl cunoștea de cîteva ore : „Am să mă căsătoresc cu acest șef de clinică al lui Robert". Nici André nu pare să fi ezitat mai mult. Cînd i-am vorbit despre sănătatea fragilă, despre inima ei mereu în alertă și despre boala care l-a doborît pe Michel, avea deja o idee mai clară decît mine în legătură cu toate acestea.

— Fiți fără grijă, voi ști să am grijă de ea.

Deci se poate să iubești o singură dată în viață și să te căsătorești cu cel care a știut să-ți răpească inima ? „Ce fericită sînteți Doamnă Louise, vă văd mereu de braț cu fiica dumneavoastră". Trusoul e gata și au găsit un apartament aproape de spital, patru camere care trebuie mobilat. André nu prea are timp să alerge prin magazine, de altfel gustul lui e îngrozitor, nu poți să ai toate calitățile, așa că e mai bine să mă ocup eu, chiar dacă Justine socotește că profit un pic de autoritatea mea. Peste două luni, nimeni nu-i va da sfaturi și poate îi va părea rău.

— Și tu, mamă, perdelele astea galbene, nu crezi că...

— Perdelele galbene o să înlocuiască soarele pe timp de ploaie și ceață.

Să nu uiți nimic : ibricul, răzătoarea de brînză, mașina de gătit, cratițele. Justine se ține distrată după mine, nerăbdătoare să vină ora cînd se va întîlni cu logodnicul ei. Trebuie să alegem rochia de mireasă, să comandăm scrisorile de invitație la nuntă, să scriem

adresele tuturor verişorilor şi prietenilor. Justine va trece pragul bisericii din Cully la braţul unchiului Victor, iar masa de nuntă va avea loc la hotelul cel mare din Chexbres, ca şi la mine cu un sfert de secol mai înainte. Acelaşi decor, dar automobilele vor lua locul trăsurilor şi cupeurilor, mult mai practice în luna februarie, căci André a putut obţine cîteva zile de concediu şi am renunţat să-l mai aşteptăm pe Michel-Louis. Se va întoarce de Crăciun şi poate la botez.

— Păstrăvi de lac sau somon de Rhin ? Păstrăvi de lac, nu-i aşa ? Oh, dar ce aï mamă ?

Tulburată, emoţionată, îmi şterg pe ascuns o lacrimă ajunsă pe listele de bucate, căci am avut senzaţia că simt la piept, pe obraji şi în palme căldura înţepătoare a copilaşului fetei mele.

LOUISE

ŞI IARNA ŞI VARA se trezea înainte de a se crăpa de ziuă, iar cîteodată, ca acum, vîntul ce venea în rafale dinspre dealurile apropiate o trezea şi mai devreme. Susurul apei de la cişmea în noapte îi amintea că este în camera ei de la Morettes, în timp ce pietrele rotunde din curte, trunchiurile masive ale plantanilor şi poarta verde ațipită în balamalele scîrțîitoare îi ocroteau somnul. Înaintea chemării primei mierle care va străbate drept unghiurile de lumină ale jaluzelelor, un ceas binecuvîntat, ocrotit, generos ; momentul să-i primeşti în sufletul tău, unul cîte unul, pe cei care de la un Crăciun la altul se adunau acasă.

Căsătoriile şi naşterile umpluseră golurile lăsate de moarte ; de cîțiva ani buni, masa din sufragerie cu cele patru prelungitoare întinse, devenîse neîncăpătoare, iar cei tineri petreceau în camera alăturată. Din Riex, satul din vecini, din Lausanne, dar şi din Geneva, Londra, Hamburg, Paris, acelaşi pelerinaj îi aduna în jurul străbunicii lor şi a bradului. Un an atît de lung sau atît de scurt pentru Laurent, de optsprezece luni, două treimi din viaţa lui. Pentru Louise, firul tot mai subțire al unei vieți aproape la capătul ei.

Foarte atentă la transformările celor apropiaţi, mai îngrijorată de ridurile din inima oamenilor decît de

cele de pe chipul lor, minunîndu-se de un surîs sau de un cuvînt nou al unuia din strănepoții săi, Louise remarca fără să-i vină să creadă chelia lui Robert sau mersul artritic al lui Georges. Cu obrajii brăzdați și cu părul alb, Michel-Louis era un domn respectabil și seducător. „Cum e posibil? Acei copilași pe care-i țineam în brațe, deveniți mai mari și mai puternici decît mine și ajunși acum în pragul bătrîneții..." Suferind cînd își vedea ruinată temeinica realizare a vieții ei, ca un copil al cărui castel de nisip se năruiește încet, încet, Louise se străduia să-și ferească fiii de multele necazuri ale vîrstei pe care ea le acceptase cu voie bună.

În fiecare zi, chiar dacă nu mai primise de mult vești de la ei, simțea cine avea nevoie de ea: Geneviève, fata Justinei sau, mai mult decît Dominique, părinții ei, Robert și Olga; îi întîlnea în gînd, alungîndu-le temerile cu toată puterea încrederii ei de nezdruncinat, iar apoi îi pomenea cu recunoștință pe cei a căror inimă creștea, în armonie cu inima lumii: miracol al acestei călduri și al acestei însuflețiri, vestitori ai luminii, ai acestei bucurii, fruct al vîrstei, mai limpede și mai vie pe măsură ce scădea numărul lunilor și săptămînilor ce îi rămăseseră de trăit, toate îi apăreau ca un dar nemeritat.

Masa și scaunul prindeau contur. Apele oglinzii de la șifonier anunțau o zi mohorîtă. Louise se așează fără greutate, trase sertarul noptierei, apucă pieptenul de os. Se îngrijorase toamna trecută cînd părul începu să-i cadă în smocuri mari, dar acum șuvițe mlădioase îi creșteau deja deasupra frunții, iar cele trei bucle îngrijite din care își făcea cocul de un alb strălucitor nu păreau mai puțin bogate decît în urmă cu douăzeci de ani. Sprîncenele îngroșate — adevărate sprîncene de general, susțineau nepoții ei — ascundeau o privire ageră și albastră ce nu avusese niciodată nevoie de ochelari. Louise descifra cu ușurință cele mai mici caractere din Gazetă, cele realizate cu noul linotip și de care se plîngeau foștii abonați. Profilul străbunicii, cu fruntea înaltă, cu nasul acvilin și bărbia hotărîtă, își păstrase armonia în timp ce ridurile clare și adînci îi brăzdau pielea cu miros de violete. Rușinată de obrazul fără prospețime pe care-l întindea celor dragi, Louise protesta uneori cînd aceștia o sărutau.

— Ce plăcere veți fi având să sărutați o femeie bătrînă ca mine?

Și totuși, atît cei mari cît și cei mici, în căutare de alinare și căldură, își lăsau fericiți capul pe umărul ei, fără să mai aibă nevoie de prea multe cuvinte.

Stînd așa pe marginea patului cu brațele ridicate, cu o mînă ajutînd-o pe cealaltă, Louise înfipse ultima agrafă cu un gest sigur. Niciodată nu se uita în oglindă cînd se pieptăna. Oare era mai îndemînatică sau părul se arăta mai ascultător în unele zile? Cîteodată cele trei bucle se aranjau parcă de la sine; alteori, cu degetele nerăbdătoare, abia le venea de hac. Și totuși, nimeni, niciodată, în oraș, în sat, în bucătărie sau în grădină, nu a văzut-o nepieptănată. Nu se obișnuia deloc cu claia de păr a nepoatelor ei: părul suplu și bine îngrijit îți fac mintea și ideile limpezi.

Mîneca era ridicată pînă la cot și lăsa să se vadă un braț înnegrit de soare; subțire, nervos, neașteptat de musculos pentru o femeie de vîrsta ei. Era una din ultimele cămăși din trusou, din pînză albă răcoroasă, cu mînecile și gulerul brodate. Cînd a fost nevoită să stea la pat cu o bronșită la fiul ei Robert, soția lui, Olga, care era întotdeauna atît de atentă cu ea, îi oferise două splendide cămăși de jerse de mătase roz. Deși erau atît de plăcute la purtat, Louise nu se simțea bine în ele cînd le îmbrăca, așa că nu le purta decît ca să-i facă plăcere.

Își coborî picioarele afară din pat; picioare zdravene, în stare să bată drumul ore în șir dar cu întinse varice violacee și albastre care-i jucau de multe ori feste. Odată cu terminarea lăstăritului și înainte de căldurile de vară, ar face bine să-și pună niște lipitori. Cămașă de pînză, corset cu șireturi și pantalon asortat, totul provenind din inepuizabilul trusou pregătit de Doamna Madeleine acum mai bine de șaizeci de ani, doar cu un jupon din jerse după moda cea nouă pentru ca rochia pe care o îmbrăca dimineața să nu facă cute. Ciorapi gri răcoroși și pantofi cu un calapod foarte comod; tinerele de azi nu mai știu să se încalțe; cînd robotești toată ziua, pantofii trebuie să fie comozi.

Louise împinse obloanele, se aplecă să le întepenească la perete. Nimic mai enervant decît niște obloane care scîrțîie în bătaia vîntului. Peste o oră, cerul auriu

lăptos va fi vînăt; la fiecare rafală lacul se înfiora prelung, dealul de la Treytorrens îşi întindea coama sub un covor verde palid. O vreme uscată, bună pentru vie, dar care punea semințele la grea încercare. O luă cu pas uşor de-a lungul coridorului, deschise uşa de la bucătărie, puse pe reşoul cu gaz ibricul galben de alamă. Tot o idee de-a Olgăi, acest reşou cu gaz, un cadou pe care îl acceptase cu mari reţineri. „Dacă am putut fără aşa ceva pînă acum. Pentru cei doi sau trei ani pe care-i mai am... Cu o mînă de surcele, aprind soba cît ai clipi."

Dar te înveţi repede cu confortul. Louise folosea reşoul vara, cînd nu avea nevoie să încălzească bucătăria. O deranja totuşi un miros pe care doar ea îl simţea :

— Miroase a gaz la mine, spunea de fiecare dată cînd venea funcţionarul de la companie să citească contoarul.

— Vi se pare, doamnă, oricum, fumul de la sobă v-ar deranja mai mult.

Or, Louise nu se sinchisea niciodată de zilele de ploaie cînd tirajul era prost, în timp ce mirosurile aduse de progresul tehnic o urmăreau în toate cotloanele uriaşei bucătării. A pus să fie verificate garniturile de la robinetele de siguranţă; la îndemnul ei, nepoţii adulmecaseră orice urmă în jurul reşoului, dar nu descoperiră decît un miros îmbietor de friptură şi de plăcintă cu mere. Obişnuiţi cu miasmele împrăştiate de motociclete, de maşini şi de dezodorizante, aceştia ajunseseră incapabili să mai perceapă cîteva molecule de gaz difuz. Şi astfel, pornind de la lucruri mici, Louise, deşi mîndră de meseria de inginer a băiatului ei cel mare şi uluită de invenţiile noi pe care nu prea le folosea întotdeauna, îşi dădea seama că aparţinea altei lumi.

În schimb, mirosul cafelei de dimineaţă îi dădea puteri noi, iar treburile zilei se rînduiau cu uşurinţă. Mai întîi grădina. Va profita de o oră sau două de libertate cînd nimeni nu va veni să o surprindă în flagrant delict de nesăbuinţă, cu capul în jos, mînuind ţăruşul sau săpăliga. Cu cîte o stropitoare în fiecare mînă va urca sprintenă scările ce duc de la cişmea la răzoarele ei. De ce se temeau ai ei în fiece clipă să n-o vadă frîngîndu-se? Cînd ea ar fi avut motive să-şi facă griji: Pascal, fiul lui Michel-Louis, douăzeci şi

cinci de ani, peste măsură de distrat, biolog și viitor savant, după cîte se spunea, muncea nopți în șir, apoi lua avionul, ateriza la patru mii de metri, cobora pe schiuri adevărați ghețari, sărind peste crevase.

— Nu e periculos deloc, spunea el sărutînd-o.

Ea se prefăcea că îl crede ca să nu-i strice plăcerea. Robert, care se apropia de șaizeci de ani, nu părea nici el mai rezonabil cînd accepta să conducă nenumăratele comisii și își petrecea concediul din congres în congres. La ce bun să dai sfaturi? Fiecare trebuie să-și descopere propriile limite asumîndu-și toate riscurile. Cu toate acestea, solicitudinea crescîndă de care se bucura o agasa. Mai bine s-o lase să-și folosească mîinile și picioarele așa cum credea ea. Clipa în care o vor lăsa puterile nu e prea departe. De trei ori a fost la un pas de moarte și niciodată nu va mulțumi destul cerului că s-a văzut din nou sănătoasă. După ce a zăcut mai multe săptămîni într-un pat de spital din care nu era sigură că va mai pleca, faptul că acum putea, ca astăzi, să se scoale, să-și pregătească cafeaua, să coboare în grădină, o umplea de o mulțumire atît de mare, încît i se punea un nod în gît.

Spitalul? Cu o valiză în mînă, nurorile și nepoatele ei considerau firesc să păsească cîteodată în miez de noapte prin poarta automată care se deschidea și se închidea după ele ca o trapă, să ajungă cu greu pînă la camera de gardă unde o secretară severă se interesa, după ce nota numele și adresa, de felul în care urmau să plătească spitalizarea; și astfel se lăsau în seama mîinilor și ochilor unor specialiști anonimi pentru a-și aduce pe lume progeniturile. Iar peste cîțiva ani, acești copii, născuți sub lămpile sălilor de operații și crescuți în scutece sterile, se întorceau la spital cu peria de dinți și pijamaua în mînă ca să-și scoată apendicele sau amigdalele.

Deși s-a bucurat întotdeauna de îngrijiri speciale ca nepoată, mamă și soacră de doctori, Louise nu era la fel de încrezătoare ca ei. Într-o cameră străină, cu privirea izbindu-se de pereții nepăsători, părăsită de lucrurile care nu o mai ascultau și simțindu-se vinovată că le abandonează își pierduse toate puterile, în afara celei de a se revolta: calmantele o agitau, febra creștea în pofida legilor chimiei, iar dacă a scăpat de

trei ori la rînd, atunci cînd toată lumea o vedea condamnată, aceasta se datora doar faptului că nu putea să plece din această lume fără consimţămîntul casei şi grădinii lăsate în grija ei şi de la care nu-şi luase rămas-bun.

Acum treizeci de ani... ba nu, mai mult. Ulcerul ei la stomac, mereu la pîndă, a chinuit-o în toată perioada cît Justine a fost bolnavă, şi o hemoragie internă era cît pe-aci să-i fie fatală chiar în ziua înmormîntării fiicei sale.

Căci Justine murise.

Chiar în acele clipe, într-un amestec de stupoare şi neacceptare, refuzul de a crede, revolta viscerală, în timp ce buzele rosteau cu disperare „Facă-se voia ta".

De ce fata mea? De ce atît de tînără, cînd şi soţul şi copilul au atîta nevoie de ea? De ce tocmai în momentul în care a descoperit şi ea, în sfîrşit, gustul vieţii? Justine primindu-i pe prietenii soţului ei, Justine mergînd la o conferinţă sau la teatru, Justine atît de veselă de cîte ori trecea pe la ea, André şi Justine, o pereche cum ţi-ar plăcea să vezi peste tot, fiecare găsindu-şi echilibrul şi încrederea în celălalt. Voiau un copil. În luna septembrie, chiar în anul cînd s-au căsătorit, Justine a rămas însărcinată. Au început imediat greţurile, ameţelile, crizele de nervi greu de înfrînt. Louise se obişnuise să petreacă, o dată sau de două ori pe săptămînă, toată ziua cu fiica ei. Ajungea dimineaţa pe la nouă, cu un coş sub braţ, iar de sub capacul de răchită ieşea moţul unui buchet de flori abia culese. Sub flori, o căpăţînă de salată, morcovi, ouă abia luate din cuibar şi primii ciorchini de struguri din anul acela, pentru că se apropia vremea culesului. Louise pregătea masa, se bucura că avusese ideea să pună perdele galbene, se învîrtea prin bucătăria minusculă, o scotea pe Justine la plimbare: îngrijorată cînd o vedea atît de slăbită la întoarcere, îşi dojenea ginerele:

— Soţia ta e anemică. Ca medic, ar trebui să-ţi dai seama. Pe bună dreptate se spune că cizmarii umblă desculţi. Dă-i fier, oblig-o să mănînce în fiecare zi spanac şi biftecuri în sînge.

Starea proastă a Justinei se agravase peste iarnă. Trebuia să aibă răbdare deoarece sorocul i se apropia. Un copil merită sacrificii, încă trei luni, încă două

luni, iar dacă copilul se năştea atunci, ar avea mari şanse să trăiască.

Sarcina fusese grea, dar naşterea a fost mult mai uşoară decît se temuseră. O copiliţă zdravănă, Geneviève, trei kilograme două sute, leită taică-său, scoase primul ţipăt pe şapte iunie la ora unsprezece dimineaţa. Louise, înduioşată, vedea deja leagănul sub copacul cu flori violete de pe terasa din Riex ; apoi, peste cîţiva ani, Geneviève cu lopăţica în mînă, urcînd şi coborînd scările de la Croises, mînjită şi plină de făină, Geneviève frămîntînd în bucătărie ; Geneviève, mîndră cu primul ei ghiozdan.... Pînă atunci, proaspătă şi vioaie, bunicuţă de cincizeci şi trei de ani, Louise le-a propus să aibă ea grijă de fetiţă cît timp vor fi ei în concediu. Şi de data asta, le-a dat o mulţime de sfaturi :

— Mergeţi la munte. In mai puţin de două ore, scăpaţi de căldură, aveţi aer curat şi sănătos, exact ce vă trebuie ca să vă puneţi pe picioare.

Căci nici André nu arăta mai bine decît soţia lui. Puţini oameni duc o viaţă mai nesănătoasă decît medicii, surmenaţi de atmosfera înăbuşitoare din spitale. Ginerele ei rîdea, o îmbrăţişa, o necăjea :

— Generale, vă anunţ că ordinele dumneavoastră vor fi încălcate.

Pentru el, vacanţa se petrecea în maşină, în etape de mai multe sute de kilometri, în căutarea unui plus de soare. O modă contrară bunului simţ, socotea Louise ; pe timpuri, cei care îşi puteau permite, coborau iarna spre sud şi ocoleau căldura în august. La ce bun atîtea cărţi şi diplome, atîta ştiinţă, dacă nu ştii să-ţi păzeşti sănătatea.

Vilegiaturiştii se opriră la întoarcere la Croises, cu cîteva zile mai devreme decît anunţaseră. Justine bronzată, mai blondă, vorbăreaţă, agitată : „N-am nimic, doar oboseala drumului !" Justine surprinsă în faţa leagănului, în care copila, încă trează, îşi mişca picioruşele în cămăşuţa cea lungă ; Justine luînd-o în braţe : momentul cînd se uită ochi în ochi, apoi îşi apropie obrazul de al ei ; mama care o miroase, o adulmecă, îi atinge cu buzele pufuleţul din cap şi spune, în sfîrşit, pe jumătate veselă, pe jumătate ruşinată :

— Cît s-a schimbat! Nu cred că aș mai fi recunoscut-o!

Louise nemulțumită, severă din cauza îngrijorării:

— Și acum, ai să te tratezi. Am să ți-o aduc pe Geneviève cînd te vei simți mai odihnită.

O săptămînă mai tîrziu, Doamna Louise măsura cu pași mari apartamentul din Lausanne, satisfăcută de eficiența ei: peste tot ordine, un buchet pe masa din sufragerie, un trandafir pe noptiera bolnavei, cumpărăturile făcute, mîncarea fierbînd încet pe mașina de gătit în așteptarea lui André. Sătulă, îmbăiată, abia schimbată, Geneviève zîmbea cu toată gurița ei știrbă, iar Justine, sprijinindu-se în perne cu părul pieptănat, Justine îmbărbătată de prezența mamei ei nu fusese niciodată așa frumoasă.

— O scoatem noi la capăt. N-ai să cobori din pat pînă cînd n-o să-ți treacă febra.

Doamna Louise pusese la repezeală în valiza copilului și trusa ei de toaletă și o cămașă de noapte, gîndindu-se că va mai rămîne cîteva zile. A vegheat șase luni la capul fetei sale unde s-au perindat cei mai buni medici din țară. O septicemie, o boală pe-atunci încă fără leac și care peste cîțiva ani va fi ușor de vindecat — prea tîrziu.

Justine, din ce în ce mai indiferentă, conștientă totuși că va muri, nemîngîiată la gîndul că-și părăsește soțul și copilul. Geneviève care tocmai îngîna primele silabe și spuse „mamă" cu o săptămînă înainte ca sicriul să fie adus în apartamentul aranjat cu atîta grijă cu doi ani mai devreme. Louise la spital, și ea pe marginea prăpastiei care desparte lumea celor vii de lumea celor morți; fetița în grija unora sau altora; întoarcerea la Croises în miezul verii, bătrînii pereți cu aerul lor familiar și miracolul unei grădini inundate de flori.

Grădinile: teritoriu rezervat, spațiu de protecție al celor mici și al femeilor foarte bătrîne. Fără ele, Louise nu s-ar fi încăpățînat să trăiască. Treizeci și cinci de ani mai tîrziu, aplecată deasupra răsadurilor ei, uluită de cît pot crește într-o noapte — cîrciumăresele trebuiau deja răsădite iar guliile rărite — nu-i vine să creadă cît timp a trecut de la cele mai dureroase clipe din viața ei. Numele Justinei, rostit la Crăciun, la aniversări, la nunți și botezuri, înseamnă

acum mai degrabă fidelitate faţă de morţi decît suferinţă. Cînd cineva spune „Ce păcat că Justine nu e cu noi!" e un fel de a o simţi alături în momentele de bucurie ale familiei. Fotografiile, aşezate pe şemineul din salon, amintesc cele mai frumoase zile din cei douăzeci şi şapte de ani de viaţă dusă împreună: Justine la cinci ani, cu o pisicuţă în braţe; Justine pe drumul spre şcoală cu Michel-Louis; Justine în rochia lungă brodată la nunta verişoarei sale; Justine la liceul din Cully, împreună cu colegele ei; Justine elegantă la Paris, în faţă la Arc du Carrousel, la braţul lui David-Edouard; Justine sub o pălărie mare de pai, cu mijlocul subliniat de corsajul strîns pe corp şi de mînecile largi ale costumului din Vaud — trebuie că era în 1923, cu ocazia bicentenarului morţii lui Davel. Louise avea senzaţia că vede lucind broşa bunicii Justine pe şalul fin de mătase albă pe care îl poartă azi Geneviève în zilele de sărbătoare. În sfîrşit, Justine în rochie şi voal de mireasă, la braţul lui André şi, alături, fotografiile lui Geneviève şi a copiilor ei. În inima bătrînă a Louisei primele cuvinte rostite de fiica şi de nepoata ei se suprapun. Şi totuşi cîte amărăciuni se amestecaseră cu bucuriile în viaţa ei ocrotită, într-o ţară aflată la adăpost; cu tot scutul Alpilor, cîte valuri şi furtuni nu se năpustesc asupra unui singur lac!

Georges aşteptase ca mama lui să se întoarcă şi să iasă din convalescenţă pentru a i-o prezenta pe Berthe, logodnica lui: o fată din ţinutul lor ce se trăgea dintr-o familie respectabilă, zdravănă şi deprinsă cu munca, pricepută la vie, viitoarea Doamnă Georges Croisier va aduce în zestrea ei cîteva terenuri bine situate. După cules vor face nunta.

Doamna Madeleine terminase de aranjat apartamentul de la Morettes care avea s-o ferească de duşmănia Fernandei. Era mîndră de tot ce alesese: tapetul, faianţa albastră şi albă din coridor, pardoseala de culoarea ţiglei din bucătărie. Şipci de nuc închise la culoare trasau pătrate mari în podeaua strălucitoare de brad. Se va muta fără să mai aştepte căsătoria lui Jean-Edmond şi îi propunea fetei sale să vină să stea împreună.

— Ai stat destul la Croises şi ţi-ai făcut cu prisosinţă datoria. Lasă casa pe mîinile nurorii tale şi

spune-i ginerelui tău să ţi-o dea pe Geneviève. Eşti încă destul de tînără şi în putere ca s-o creşti. Un bărbat singur nu poate să aibă grijă de un copil. Şi de altfel, să sperăm că André se va recăsători.

Louise ezita gîndindu-se la Doamna Elisa. Bătrîna Doamnă îşi pierduse în parte memoria. Mutată la Juliette cît timp Louise lipsise, implora să fie adusă înapoi la Riex.

Dar nu pleci dintr-o casă cum era Croises fără să o laşi pe mîini bune. Louise voia să se asigure de vrednicia nurorii ei încă înainte de a lua o hotărîre. O hotărîre? De cîte ori în viaţă nu se crezuse stăpînă pe viitorul ei pentru ca apoi să se trezească într-o situaţie neaşteptată, dureroasă, pe care era nevoită să o accepte.

Cu toate acestea, căsătoria lui Georges a fost ca o oază de încredere şi de speranţă regăsite. Michel-Louis, întors din Argentina, se pregătea să plece în Australia. Robert, după ce-şi va lua ultimele examene, va face un stagiu de şase luni în spitalele din Viena. Fotografiile făcute la ieşirea din biserică o arătau, alături de miri, pe Doamna Madeleine uşor gîrbovită: cu zece ani mai tînără decît Louise astăzi, mai plină la trup şi la faţă, mamă şi fiică ce privesc lumea cu ochii puţin oblici ai familiei Thévoz.

Răcise, oare, Madeleine în rochia ei de gală? Peste cîteva zile s-a declanşat o bronşită, uşoară după spusele lui Alexandre şi Victor veniţi amîndoi să-i dea curaj bolnavei. N-avea nici un rost să încerce cu ventuze. Medicina făcuse progrese şi erau medicamente mai eficace. Fernande trebuia doar să aibă grijă ca sobele din apartamentul de sus să duduie zi şi noapte.

Obligată să rămînă la Croises pînă la întoarcerea din Italia a tinerilor căsătoriţi, Louise trecea pe la mama ei de două ori pe zi:

— Chiar nu vrei să vii la Riex să pot avea grijă de tine? O să te ducem cu maşina.

— Ce să caut eu la familia Croisier?

Pe noptieră, două flacoane cu medicamente: zece picături dintr-unul, o pastilă din celălalt din şase în şase ore. Louise pregătea doza pentru seară şi pentru dimineaţă, punea alături un termos cu ceai de muşeţel, dădea argatului dispoziţii în legătură cu încălzitul. În

felul acesta, Fernande nu va avea de ce să se plîngă că are mai mult de lucru. Nu se putea, din păcate, pune nici o bază pe Jean-Edmond, de-o politeţe înceată şi nepăsătoare, care accepta tot ce i se propunea dar nu se simţea deloc legat de promisiunile pe care le făcea.

Orice complicaţie părea înlăturată; Madeleine era deja mult mai bine cînd, într-o duminică dimineaţa, în vreme ce Louise se pregătea să coboare la biserică, argatul de la Morettes veni să-i spună că mama ei murise în timpul nopţii.

— Ce spui ? Nu se poate ! Am plecat de la ea aseară pe la şapte.

Refuzînd, respingînd cu toate puterile această veste, Louise o ia în goană spre Morettes, o strînge pe mama ei în braţe : deja rece, Madeleine, înţepenită, cu faţa crispată de agonia solitară.

— Cum de nu aţi auzit nimic ? Cu siguranţă că a gemut simţind că se sufocă. De ce nu m-aţi chemat mai devreme ?

Explicaţia plauzibilă pe care o dă Fernande :

— N-am vrut să o trezim. Credeam că doarme.

Louise pune mîna pe ochii care nu vor să se închidă. „Am lăsat-o veselă în pat. Dacă aş fi simţit că e neliniştită sau că se sufocă, aş fi rămas cu ea peste noapte. Moartă ? Mama mai putea să trăiască cîţiva ani buni pe picioarele ei, cu mintea plină de planuri şi o inimă de fetişcană, cum spusese Victor cu două zile mai înainte în timp ce o consulta". Amestecată cu disperarea, bănuiala încolţeşte în sufletul Louisei, căci paharul, carafa şi termosul dispăruseră de pe noptieră, ca şi flacoanele cu medicamente care, pînă-n ajun, fuseseră pline pe trei sferturi. Nu va exista niciodată vreo dovadă. Numai ideea autopsiei, sugerată de Victor, i se pare un sacrilegiu. Acest trup care a muncit atît, nu are şi el drept la odihnă ? Dacă s-ar dovedi că a fost Fernande, oprobriul ar cădea asupra lui Jean-Edmond şi a întregii familii Moraz, al cărei nume a fost urzurpat de Fernande. Mai bine să facă Dumnezeu dreptate. Dar ce greu e să ierţi ! Zece ani mai tîrziu, Fernande atinsă de cancer căzu la pat. Louise, care locuia atunci la Morettes, o îngriji plină de devotament şi cu o milă sinceră. Şi totuşi, în ziua cînd cumnata ei muri, a resimţit o atît de mare şi de neaşteptată uşurare, încît numai gîndindu-se la acele momente îi era ruşine.

De ce moartea, fără nici un discernămînt, le preferase pe Madeleine şi pe Justine Doamnei Elisa? Victimă a extraordinarei ei sănătăţi şi neobositei pofte de mîncare, bătrîna doamnă, pe zi ce trecea tot mai mică, nu avusese o singură răceală cît fusese iarna de lungă. Dar în timp ce altădată acceptase nenorocirile din familie cu o uşurinţă vecină cu indiferenţa, acum se prăbuşise într-o tristeţe fără pricină, din care nimic şi nimeni nu reuşea să o scoată.

— E un caz de arterioscleroză pentru care nu există tratament în situaţia actuală a medicinei, constată Victor.

Odată cu vîrsta, renunţase la clientelă, dedicîndu-se orhideelor şi rămînînd cel mai bun sfătuitor al familiei. Le-a propus cu hotărîre ceea ce nimeni nu îndrăznise măcar să sugereze: Judith şi Juliette, care nu mai aveau de crescut copii, să aibă grijă de mama lor în aceşti puţini ani care i-au mai rămas. Berthe era însărcinată, iar Louise, încă slăbită după lunga ei şedere în spital, abia dacă va avea destulă putere s-o crească pe Geneviève.

Şi astfel, Elisa şi pianul ei plecară de la Croises. Louise păstră multă vreme în minte, ca o remuşcare, imaginea bătrînei doamne urcînd şi coborînd scările în căutarea unei urechi binevoitoare şi implorînd cu vocea ei schimbată în care „s" devenise „f" de cînd Juliette o dusese la dentist să-i pună proteză:

— Louise, sînt nefericită, sînt tristă. Fă ceva. Vezi şi tu că nu pot să rămîn aşa. E îngrozitor, Louise, crede-mă. Fă ceva.

Neînţelesul chin al Doamnei Elisa, care mai trăi încă aproape zece ani torturată de amărăciunea ei fără margini. Gîndindu-se la toate acestea astăzi, Louise îşi spunea că e un privilegiu care răsplătea toate suferinţele unei vieţi să-ţi poţi păstra mintea şi trupul întregi pînă în ultima zi.

Ferma de la Croises nu mai avea nevoie de prezenţa ei, aşa că Louise s-a instalat împreună cu Geneviève la Morettes, la şase luni după moartea Madeleinei. André trecea deseori, îşi lua fetiţa la plimbare pe malul lacului, pîndind, într-un gest sau un zîmbet, cea mai neînsemnată asemănare. Cînd a venit să-şi ia rămas-bun

înaintea plecării sale în Australia, unde urma să-l întîlnească pe Michel-Louis, Louise se arătă senină. André se aşezase lîngă sobă după ce o culcase şi o învelise pe fetiţă.

— Simt nevoia să fiu util. La Melbourne sînt puţini medici. Geneviève e ataşată de dumneavoastră. Aici o să audă vorbindu-se de mama ei şi de mine.

Louise a înţeles că ginerele ei avea nevoie să înveţe din nou să trăiască şi că va reuşi mai repede într-o ţară nouă. Peste trei ani, într-o scrisoare mai lungă decît de obicei, André îi spunea că pentru un moment mai rămînea de cealaltă parte a globului şi că urma să se căsătorească. Poate că morţii veghează asupra celor pe care continuă să-i iubească : era cea mai bună soluţie pentru că Geneviève, posesivă, temperamentală, ar fi acceptat cu greu o altă mamă. Louise retrăia prin ea grijile pe care i le făcuseră odinioară Justine şi fraţii ei, dar experienţa pe care o avea era mai degrabă un neajuns decît un avantaj. Copila suferea la cea mai mică aluzie care se făcea la mama ei, de care încerca să se distanţeze, dar cum să nu te gîndeşti la Justine cînd o creşti pe Geneviève ? Pe lîngă toate astea, în decurs de o generaţie, lumea şi felul de a trăi se schimbaseră fără ca Louise, mereu prinsă cu treburile de zi cu zi, să-şi fi dat imediat seama.

Lunga perioadă de doliu şi boli a împiedicat-o să acorde prea mare importanţă crizei din 1929. După turul lumii pe care Victor îl făcuse în secolul trecut, după şederea îndelungată a lui David în California, Michel-Louis putea părăsi Europa atît datorită gustului pentru aventură propriu familiei Moraz cît şi din raţiuni economice. Şomajul din anii treizeci îi păru Louisei semnul unei incompetenţe generale şi al unei lipse de simţ practic. Ce absurd să stai cu mîinile încrucişate şi să aştepţi alocaţii de la stat ! De ce nu i se dădea fiecăruia o bucată de pămînt să o cultive ? Ea nu ştia destule ca să aprecieze ce se petrecea în alte părţi, dar ştia că la noi o singură boabă de fasole pe arac dădea un coş întreg de păstăi mari la fel de hrănitoare ca un biftec ; morcovii semănaţi pe lună plină creşteau fără îngrăşăminte ; nu ai nevoie de o grădină prea mare ca să hrăneşti o întreagă familie ; pădurile din jur erau pline de vreascuri. O bucătărie încălzită, o supă

bună, atîta vreme cît eşti sănătos, nu e destul să te facă fericit? Era uimită de cît de nemulţumiţi erau oamenii din jurul ei. Georges o săruta rîzînd :

— Mamă dragă, trăieşti pe altă lume.

Şi totuşi nimeni nu ştia ca ea să rînduiască treaba şi să folosească mîna de lucru. În fiecare dimineaţă avea în minte cîte ceva de făcut pentru cei care voiau în schimb o masă şi un acoperiş. Cei fără lucru care băteau la uşa ei erau tocmiţi, chiar şi numai pentru o oră sau două. În faţa unui orăşean care nu ţinuse în viaţa lui o sapă în mînă, era plină de răbdare, arătîndu-i ce şi cum. Dar cît se frămînta să vadă că la Morettes totul era atît de prost întreţinut de Jean-Edmond! De altfel, era foarte hotărîtă să nu-l lase în voia lui. Căci era o adevărată ruşine să vezi poarta putrezind cu vopseaua scorojită, iar obloanele aproape în aceeaşi stare. Începu să se ţină de capul lui. Observaţiile Fernandei, care o ruga mai în glumă mai în serios să-şi vadă de treburile ei, îi amărau zilele ; luă ca martori pe restul familiei şi pe vecini : cînd în sfîrşit tîmplarul din tîrg luă cu el poarta s-o repare, sătenii dădură din cap, şi a respect dar şi a dezaprobare : Doamna Louise îşi atingea întotdeauna scopurile, dar nu toţi vedeau în asta o calitate.

— Vajnică femeie, bunica ta! îi spuneau unii şi alţii lui Geneviève care începuse să meargă la şcoală.

Arsuri la stomac şi insomnii, doar Louise ştia cît o costa ca să aibă grijă de familia ei.

Îi părea rău că vînduse vacile de la Croises, dar cum ar fi putut să prevadă că va găsi din nou atît de uşor pe cineva să aibă grijă de ele? — şi îl îndemna pe Georges să cumpere altele. Însă nici el nici soţia lui nu aveau chef să se încurce cu un argat şi cu o grijă în plus. Refuzul lor o amărî pe Louise aproape la fel de mult ca delăsarea lui Jean-Edmond. De unde venea această febră a călătoriilor, acest gust pentru spectacol şi acest dezgust pentru muncă? Fiii şi nurorile sale, nepoţii ei încă şi mai mult, îşi petreceau o parte din viaţă ţintuiţi şi fără aer în vehicule cu motor, rupţi de lume, pe motiv că umblă s-o descopere şi veşnic obosiţi.

În 1933, Michel-Louis a străbătut din nou mările şi s-a stabilit în ţară. La trei luni după întoarcerea lui s-a căsătorit cu o englezoaică pe care o cunoscuse în timpul călătoriei. Robert se căsătorise şi el cu un an înainte. Louise nu a avut niciodată motiv să se plîngă de nurorile ei : la fel de deosebite unele de altele ca cei trei fii ai ei, atente, afectuoase, toate trei au adus pe lume copiii din neamul Croisier. În familia lui Michel-Louis, un fiu, faimosul Pascal, schior acrobat în momentele de răgaz şi o fată stabilită la Londra ; Louise era mîndră că avea nepoţi ce vorbesc engleza. Patru fii în familia lui Georges din care trei taţi deja, la rîndul lor, după ce au fost nişte băieţi fără probleme, în timp ce Dominique, singura fiică a lui Robert şi mezina tuturor, continua să alimenteze cronica familiei. Răbufnirile tăcute ale lui Geneviève păreau neînsemnate astăzi faţă de contestaţia şi spiritul de independenţă ale acestei studente la drept, progresistă. Cuvîntul o intriga pe Louise :

— Ce fac tinerele progresiste de vîrsta ta ? o întreba ea pe Dominique. Te ocupi de o creşă ? sau de o casă de bătrîni ?

— Sărmana mea bunică, s-a terminat cu doamnele de caritate. Noi nu patronăm o asemenea instituţie. Oamenilor nu le place să te amesteci în treburile lor.

— Ah ?... nu le place...

— Bineînţeles că nu. Statul trebuie să-şi asume aceste responsabilităţi.

— Şi atunci, tot timpul ăsta cît staţi împreună cu alţi studenţi...

— Discutăm, ne informăm, pregătim manifestaţii.

Louise era descumpănită în faţa acestei lumi noi în care bătrînii şi copiii, cerîndu-şi cu insistenţă drepturile de la un stat indiferent, se jigneau dacă primeau oarece ajutor de la persoane particulare. Şi, mai mult, ca semn al vîrstei şi al faptului că nu mai era în stare să înţeleagă ce se petrece azi, se întreba în faţa acestei fetişcane mereu grăbite care trăia cu atîta indiferenţă pentru propria-i sănătate, în faţa acestui chip cu trăsături regulate care făcea totul să se urîţească, îşi punea deci întrebarea dacă ideile dobîndite la universitate constituiau un progres real. Uneori, aerul sfidător al studentei lăsa să se întrevadă o

curioasă lipsă de respect pentru propria ei persoană, dar şi căutarea unei priviri, şi a unui cuvînt hotărît, a unui braţ solid pe care să se sprijine.

Dominique anunţase că va trece pe la Morettes în cursul după-amiezii. Va fi cu siguranţă, ca de obicei, o vizită fulger. Va trage clopoţelul de la intrare între ora cinci şi şase, grăbită şi precisă ca un om de afaceri, refuzînd pe un ton fără replică ceaiul, cina, bunătăţile care o aşteptau, căci era atentă cu silueta ei cu aceeaşi înverşunare cu care repeta lozinci politice. Slabă de ţi se rupea inima , cu faţa pămîntie, trăgînd din ţigară zi şi noapte, fremătînd mereu de nerăbdare din cauza nervilor şi a temerii că ratează ceva esenţial, după care alerga în zadar.

Cu toate acestea, Louise era de acord că la vîrsta nepoatei sale, deja căsătorită şi ostatecă la Croises, nici ea nu afişase o seninătate mai mare. Nepoţica îşi va găsi şi ea locul, va cunoaşte iubirea ca atîtea altele. Pînă atunci, străbunica se amuza să-şi joace pe lîngă ea rolul de bunicuţă destul de ramolită ce pune întrebări naive şi necesare. Degeaba o pufnea rîsul pe Dominique, sigură de superioritatea ei de fată cu carte şi în pas cu lumea, bunul simţ îşi va face loc puţin cîte puţin sub chica ei nepieptănată.

În schimb, neîncrederea pe care o avea Louise în progresul tehnic creştea. Fusese una din primele care l-a apreciat, dar entuziasmul ei scăzuse repede. La ce bun toate aceste maşini dacă clipele de răgaz pe care le aduc cu ele îţi lasă sufletul nemulţumit? Spălatul rufelor, spre exemplu, se făcea acum cît ai bate din palme. Nu trebuia decît să sortezi culorile şi să dozezi detergentul. Şi totuşi niciodată călcatul şi cîrpitul nu au fost atît de neglijate şi niciodată o femeie cu doi copii — soţia lui Lucien, băiatul cel mare al lui Georges şi viitorul stăpîn de la Croises — nu s-a plîns atît de des de oboseală. Prea puţini argaţi? În primul rînd veşnica părere de rău pentru filmele pe care nu ai apucat să le vezi: erau atît de multe, premiate sau recomandate, la televizor sau la cinematografele din oraş, încît nu era cu putinţă să le vezi pe toate. Mai erau şi coaforul, dineurile şi cocteilurile; Lausanne era la un sfert de oră de drum, o oră îţi lua să ajungi la Geneva sau într-o staţiune de munte. Atîtea plăceri

erau la îndemîna pungii fiecăruia, încît nu știai pe care s-o alegi. Lumea modernă? Un uriaș magazin de jucării, cu cofetărie pe terasă, în care erau abandonați și parcați copii ce plîngeau de oboseală, de indigestie și de tot soiul de dorințe nesatisfăcute.

Să nu mai ții pasul cu lumea însemna să nu mai ai aceleași interese cu cei din jurul tău. Indiferența Louisei față de ecoul sau catastrofa la ordinea zilei, pe care eroii și catastrofele de a doua zi le aruncau în uitare, se învecina cu privirea calmă a strănepoților ei în fața semnelor de violență de la televizor:

— Cum puteți să vă uitați la asemenea atrocități?

— Dar bunico, nu e de-adevăratelea.

În ochii nurorilor și nepoatelor sale, numai o bătrînă cam săracă cu duhul putea fi fericită să îngrijească de un petec de grădină aproape invizibil. Și de bună seamă trebuia, într-adevăr, să ai vîrsta ei ca să apreciezi locul pe care-l are în mersul lumii o casă plină de flori.

Apucînd cele două stropitoare pline pe trei sferturi, o luă pe scara din curte, vioaie ca o școlăriță. De cîte ori nu au insistat băieții ei să monteze o gură de apă cu un șurub în care s-ar putea fixa un furtun din cauciuc, și de cîte ori a refuzat, știind că de cealaltă parte a furtunului, inevitabil, într-o bună zi, un mecanism s-ar învîrti și ar împroșca apă de jur împrejur fără chibzuință, ore în șir. Nu ai nevoie de așa ceva ca să umpli de apă potecile, să lași să se ofilească hortensiile sau să apară ciuperca pe frunzele roșii. În perioada de secetă, apa trebuie împărțită fiecăruia după sete: e destul să umpli golul lăsat de băț lîngă salata fragedă; pentru semințe trebuie să pui stropitoarea pentru ca apa să cadă ca o ploaie fină; în schimb, gropile săpate la baza vinetelor cer o cantitate zdravănă de apă. Și astfel, buruienile nu vor mai năpădi potecile bătute. Cu grădinile și cu copiii, totul e o problemă de educație, de atenție, de dragoste răbdătoare. Dacă nu sînt lăsați de capul lor, vei fi răsplătit din belșug pentru efortul pe care l-ai făcut. De fiecare dată cînd se afla din nou, după o lungă absență în fața brazdelor sale, Louise se minuna:

— Nu mai înțeleg nimic, mărturisea ea nurorilor sale care o ascultau cu acel amuzament condescendent pe care

îl provoacă cuvintele puţin verosimile ale persoanelor în vîrstă, bănuite că nu mai sînt în toate minţile — deşi Louise le dăduse în repetate rînduri tinerilor lecţii în materie de bun simţ şi idei clare —, nu-mi venea să-mi cred ochilor : ajung acasă după şase săptămîni de absenţă, îmi las bagajele la piciorul scării şi mă duc să-mi vizitez grădina. Străbat curtea cu inima strînsă, aşteptîndu-mă să găsesc doar fîn. Dau deci un ocol casei şi îmi vine să plîng de bucurie, o adevărată minune, vă asigur : dalii, nalbe care-mi ajung pînă la umăr şi chiar şi trandafiri pe această căldură ! Le-am mulţumit pe rînd. Văzîndu-mă şi auzindu-mă, au înţeles de bună seamă cîtă bucurie îmi făceau.

Apartamentul de sus avea şi avantaje neaşteptate ; străbunica îşi exprima mirarea cu cochetărie :

— Ştiţi că eu niciodată nu trebuie să şterg praful la mine ? Chiar şi vara, cu ferestrele deschise şi drumul aproape, în timp ce nurorile mele pun zilnic aspiratorul şi tot aş putea, cîteodată, să-mi scriu numele pe mesele lor.

Mulţumirea că iese la socoteală la fel de bine şi poate chiar mai bine decît cele mai tinere în „cele şase camere fără confort", cum ar califica o agenţie imobiliară apartamentul de la Morettes. Nici încălzire centrală, nici baie, apă rece la chiuveta de la bucătărie, toaleta pe culoar, cu un frig cumplit iarna. Şi totuşi, cînd se întorcea de la Lausanne unde familia Genevièvei locuia, după părerea ei, într-un apartament ca iepurii într-o cuşcă, Louise avea senzaţia că locuieşte într-un palat.

Jean-Edmond deschise obloanele cînd bătu de şapte şi jumătate. Se scula tot mai tîrziu. Nu era deci de mirare că, în faţa acestui exemplu, argatul său devenise cel mai leneş din orăşel. Louise aşează cîteva vrejuri împletite pe plăpîndele fire de răsaduri ca să le apere de păsări. După ce închise cu grijă portiţa de la curtea de păsări pe care soţia argatului său le lăsa să circule în voie, se spălă pe mîini la cişmea, apucă bidonul de lapte şi coşul puse lîngă scară şi plecă la cumpărături. Nu avea aproape niciodată timp destul să facă toate treburile pe care le planificase. Nu e mai puţin adevărat că diverşi vizitatori îi schimbau adesea programul, aşa că îşi începea treburile dimineaţa cît mai devreme.

Trecu întîi pe la cimitire, şi la Cully şi la Riex, care erau aşezate faţă în faţă de o parte şi de alta a vechiului drum care lega satul de orăşel. Cu vîntul ăsta uscat care bătea întruna, panseluţele şi micsandrele se prăpădeau de sete. Stropi mormintele lui David, Victor şi al mamei sale în cimitirul din Cully, iar la cel din Riex, pe cele ale soţului şi fiicei sale. Nici un semn nu mai arăta locul în care tatăl ei, Louis Moraz, fusese îngropat. El s-ar fi bucurat cel mai mult. Aşa cum spusese deseori — şi poate ar face mai bine să lase în scris, ca ultima ei dorinţă — Louise nu ar vrea să i se cumpere un loc de veci : de ce să rămînă o piatră cu un nume gravat pe ea în ziua cînd nimeni nu va mai face o legătură între acesta şi un chip sau o voce ?

Casele lipite unele de altele, străzile înguste care dădeau în piaţa bisericii se schimbaseră tare puţin de o sută de ani încoace. Din loc în loc, vitrina unui negustor era puţin mai mare. Louise cumpără ouă, brînză, pîine pentru vizitatori neprevăzuţi. Trecînd prin faţa măcelăriei, se gîndi că un biftec cu salată verde din grădină o vor tenta poate pe Dominique. O luă spre casă în pas vioi, nerăbdătoare să continue trierea hîrtiilor închise în biroul bunicii sale Justine Moraz. Mama ei, Madeleine, nu-i permisese niciodată să îl deschidă, iar Louise nu s-a hotărît s-o facă decît de curînd. Încă de la primele scrisori, ruşinată de indiscreţia propriilor ei ochi, a luat hotărîrea să ardă o mare parte din ele. Trebuia să ferească de curiozitatea urmaşilor ei aceste pagini păstrate cu pioşenie atîţia ani : scrisori ale Colonelului către Justine, logodnica lui ; sau altele şi mai vechi, scrisori ale lui Frédéric către Rosette, ale lui Abram către Suzanne, aceşti unchi şi mătuşi, despre care nici Louise nu ştia mare lucru, în afară de faptul că îşi exprimaseră dragostea cu o sinceritate, o stîngăcie şi o candoare care i-ar fi făcut pe strănepoţii lor atît de porniţi să demitizeze iubirea să zîmbească cu îngăduinţă.

Va distruge şi jurnalul lui Michel şi, în ziua aceea, va umple soba cu un braţ mare de vrejuri uscate ca să poată arde complet coperta lui groasă de pînză cerată. Confidenţele lui Michel nu erau destinate fiilor săi şi soţiilor acestora. E bine ca amintirea celor morţi să rămînă afecţiune luminoasă şi uşoară pentru cei vii.

Văzuse atîţia oameni murind de-a lungul vieţii ei ! Nu era acesta oare preţul longevităţii sale ? În preajma ei, dintre toţi cei care-i umpluseră copilăria nu mai rămăseseră decît Anne-Marie şi Alexandre. Şi unul şi celălalt trăiau singuri, îngrijindu-se de sănătate, călătorind, vizitînd-o fiecare în parte. Louise făcea atunci în aşa fel încît să nu fie deranjată şi să le poată consacra în întregime cele cîteva ore pe care le petreceau cu ea, căci o acaparau cu aceeaşi gelozie ca propriii săi strănepoţi : aşa că se ocupa de ei ca şi de ceilalţi copii, cu singura deosebire totuşi că ei erau singurii care îi cunoscuseră pe cei ale căror fotografii erau înşirate pe şemineul din salon. Dar nu vorbeau niciodată despre asta, evitînd probabil astfel să se gîndească că, inevitabil, peste cîţiva ani, nu vor mai fi nici ei decît nişte chipuri pe o fotografie.

Alexandre era mereu cu gîndul la noi călătorii. Cu avionul, Nisa devenise mai accesibilă decît Parisul. Anne-Marie prefera verii iarna din cauza pieselor de teatru şi concertelor. Louise îşi fixa programul pentru lunile următoare : în mai, vreo două săptămîni la Londra, la fiica lui Michel-Louis ; o promisiune pe care o făcuse cu mulţi ani în urmă şi pe care voia s-o respecte. Apoi lăstăritul la Croises ; cînd se va întoarce la Morettes, îi va primi la ea pe fiul cel mic al lui Georges împreună cu un prieten, dornici de linişte ca să se poată pregăti pentru examene. În august, dacă nimeni nu o va chema în ajutor obligînd-o să tragă obloanele pe nepusă masă şi să ascundă cheia în spatele unui borcan cu dulceaţă în bufetul de la etajul întîi, şi unde cei din familie o vor găsi la nevoie, va rămîne la Morettes. Va fi cu siguranţă cel mai bun moment ca s-o găseşti pentru că îi promisese lui Geneviève să aibă grijă de copiii ei în septembrie.

Deşi nu era în stare să suporte mai mult de cinci minute prezenţa copiilor, Alexandre aştepta cu mare nerăbdare să audă ce pozne au mai făcut. O parte tot mai mare din grijile Louisei se concentra în jurul strănepoţilor pentru că misiunea ei pe lîngă case şi pămînturi se apropia de sfîrşit. Ce se va întîmpla cu Croises ? Dar cu Morettes ? Lucien, sau poate fiul lui, va fi oare tentat, aşa cum începuse Jean-Edmond, să-şi vîndă viile una cîte una ? Prefera să nu se gîndească la toate astea

şi să-şi închipuie că viitorul celor mici va fi liniştit.

O săptămînă, cincisprezece zile, poate mai mult, în apartamentul mic şi comod al Genevièvei unde niciodată nu se va simţi pe deplin în largul ei. I-ar plăcea să aibă timp să facă plimbări lungi pe malul lacului, să pună abţibilduri la muiat într-un pahar cu apă, să-i înveţe pe copii să amestece culorile şi să cînte. Aceştia au discurile tuturor cîntecelor franţuzeşti trandiţionale şi nu sînt în stare să fredoneze nici măcar un refren.

— De ce nu cumpăraţi un pian ? întrebase ea într-o zi.

Un pian ar face prea mult zgomot şi ar deranja vecinii. Geneviève şi soţul ei ar suporta cu greu gamele zilnice şi notele false ; cu toate astea, zgomotul maşinilor nu părea să-i incomodeze. Louise se gîndea la unchiul Victor cînd se aşeza duminica la pianul de la Morettes pentru plăcerea lui şi a întregii familii. Era de bună seamă un semn că îmbătrînise, pentru că înţelegea tot mai puţin graba atîtor oameni care se închideau duminicile în cutiile lor umblătoare, depăşeau, erau depăşiţi, legănaţi de muzică, şi care nu cedau ispitei de a se opri în pădurile răcoroase de-a lungul cărora treceau în goană. Nu rămîneau ei oare la marginea adevăratei vieţi ? Dacă cineva ar fi întrebat-o ce înţelege prin viaţă adevărată, ar fi ezitat, fără-ndoială, din respect pentru opţiunea fiecăruia. Trebuia în orice caz făcută diferenţa între esenţial şi ceea ce putea fi, cu puţină îndrăzneală, lăsat de-o parte. Viaţa adevărată era un anume fel de a face lucrurile, de a le accepta, de a le iubi, o anumită solicitudine acordată lumii. Louise ştia că surîsul unui copil, curajul mamei sale, primirea bucuroasă pe care i-o faci străinului care-ţi calcă pragul, toate acestea nu sînt decît paşi pe drumul spre o pace pur interioară. Beneficiind de mai mult timp liber şi mai mult confort decît avusese ea vreodată, cea mai mare parte a oamenilor pe care-i întîlnea erau în mod curios abătuţi, în timp ce viaţa de fiecare zi i se părea că era mult mai uşoară decît era pe vremuri. Te menţineai multă vreme mai tînăr şi mai sănătos ; cu ajutorul vaccinurilor şi al noilor medicamente, bolile mortale erau azi ceva benign. Niciodată, bineînţeles, accidentele, nu vor dispărea, dar astăzi

puteau fi reparate corpuri care, altădată, nu ar fi supraviețuit. Erau apoi casele atît de bine, prea bine încălzite, atîtea alimente exotice și rafinate, erau vacanțele, erau multe clipe de răgaz ca să privești în tine și în jurul tău, era mai ales această întinsă fîșie de pace.

Pacea în Europa : oare doar cei bătrîni ca Louise, cei care trecuseră prin patru sau opt ani de război, se mai minunau de aceste zile în care bărbații puteau să rămînă lîngă soțiile lor, de aceste săptămîni și luni de-a lungul cărora aveau fericirea de a-și vedea copiii crescînd, de acești ani în care călătoriile, explorările și sportul potoleau nevoia de risc și setea de aventură ?

În 1920, în momentul în care, la Geneva, a fost creată Societatea Națiunilor, o credință comună părea că sudează întreaga lume : orice neînțelegeri vor avea, oamenii nu se vor mai ucide unii pe alții. Era una din ultimele încercări de a crede că, în ciuda erorilor de parcurs, umanitatea progresa. Al doilea război mondial a fost momentul unei rupturi profunde : de atunci, în loc să înainteze spre un viitor mai bun, oamenii se așteptau la catastrofe atît de groaznice, încît ele puteau anunța sfîrșitul lumii. Cu toate acestea, cel de-al doilea război a afectat-o mai puțin pe ea și pe familia ei decît primul. Consiliul Federal îl alesese pe generalul Guisan în fruntea armatei. Faptul că acesta era din Vaud și deci romand, întărea credința că nu va fi nici o înțelegere secretă și nici măcar vreo simpatie față de Germania nazistă ; amenințată cu invazia, unitatea țării, voința ei de a exista se afirmaseră fără ezitare.

Mereu la dispoziția familiei, mergînd de la unii la alții în funcție de cel care avea mai mare nevoie de ea, Louise se trezise că este la fel de îndemînatecă ca Doamna Madeleine, ceea ce o ajuta să-i hrănească și să-i îmbrace pe cei din familia ei pe nimica toată, sau aproape. În spatele perdelelor groase și negre care nu lăsau să iasă nici un firicel de lumină, familia se aduna în singura încăpere încălzită — butuci sau vrejuri, cărbune sau ziare vechi — iar pacea izgonită din lume venea să se așeze în cameră, sub lampă, în timp ce copiii cei mari toceau la istorie sau la gramatica latină și femeile tricotau. Grajdul, construit de Mi-

chel, adăpostea în vremea asta oi, pe care Berthe învățase să le tundă și din lîna cărora făceau șosete foarte călduroase dar nerezistente care trebuiau mereu cîrpite ; era înainte de epoca nailonului.

În timpul războiului și în ciuda victoriilor Reichului, sau poate tocmai de aceea, prinsese încet viață o anume înțelegere pentru cele mai neînsemnate lucruri ; acea solidaritate, acea speranță care sfidau cele mai întunecate previziuni, o înțelegere ce se înălța asemeni unui copac uriaș în plin deșert, cu rădăcinile înfipte pînă la izvoare. Tot în timpul războiului învățase Louise să asculte radioul ; în cele mai disperate momente, vocea calmă a lui René Payot afirma că orice tiranie poartă în ea germenele propriei sale morți, și că Hitler, oricît de mare i-ar fi puterea și nebunia, va fi în mod cert învins.

Ruptura a avut probabil loc chiar la sfîrșitul războiului, în timp ce, noapte de noapte, uruitul bombardierelor aliate amintea că se îndreptau spre Italia, iar apoi că, odată misiunea îndeplinită, se întorceau ; ruptura, încă vizibilă, a fost atunci cînd sovieticii au eliberat România, Ungaria, Polonia, Germania, cu intenția ascunsă de a rămîne peste tot ; ruptura, pentru locuitorii din Riex și din Cully, s-a produs în acea splendidă duminică cînd, cu lacrimile în ochi de neputință, văzură urcînd pe celălalt mal al lacului nori de fum de la Saint-Gingolph, incendiat de nemți. Apoi, una după alta, așa i se părea Louisei, veniseră armistițiul și fotografiile ce dovedeau holocaustul comis în lagărele de exterminare, iar apoi primele bombe atomice. De data asta, nimeni nu mai îndrăznise să afirme că niciodată nu va mai fi război, ci dimpotrivă, fiecare se gîndise : „Data viitoare nu vor fi supraviețuitori".

Niciodată după 1945, oamenii nu au crezut că va fi pace, se gîndea Louise. Niciodată de-atunci nu au mai avut cu-adevărat încredere. Douăzeci de ani de cînd în Europa nu a fost nici un război, douăzeci de ani de cînd toți spuneau că războiul va izbucni mîine, în loc să vadă că azi era, în această parte de lume, o zi de pace. Cercetările atomice, chimice, bacteriologice și puterea banului nu au reușit probabil să zdrobească germenii încă vii ai păcii, cum reușise vocea orchestrată a ziarelor, a radioului și a televiziunii. Asurzitoare și

părtinitoare, ea te ținea la curent cu toate grozăviile de pe pămînt : jafuri, escrocherii, trădări. Ea îți arăta tortura, ravagiile foametei, cutremure de pămînt sau taifunuri și, prin forța imaginilor și tipetelor, făceau invizibile miliardele de gesturi de abnegație, de generozitate, de afecțiune pe care totuși fiecare, sau aproape fiecare, la aveam sub ochii noștri. Era într-un fel, se gîndea Louise, ca și cum n-ai mai fi văzut decît pirul și volbura care amenințau să sufoce grădina și care creșteau neîncetat, ca și cum ai uita să privești florile și nu ai avea încredere în grădinar. Nu oamenii construiseră lumea, chiar dacă se plimbau în spațiu, mai orgolioși decît în vremea cînd construiau turnul Babel și atît de nepricepuți cînd era vorba să aibă grijă de bucata de pămînt de sub picioarele lor.

Cînd, într-o zi de iarnă, radioul, ziarele și televiziunea spuneau, a mia oară că lumea aleargă spre propria-i pierzanie, Louise, în apartamentul bine încălzit din Lausanne, ar fi vrut să-i împărtășească Geneviève bucuria de a-l lua pe Bernard pe genunchi, în timp ce fratele lui, așezat în fața ei o va asculta cu gura căscată, povestindu-i despre Liverpool, despre David și Mary, despre bătrînul doctor Bergier și despre Doamna Elisa, despre David-Edouard, care a murit la Paris la sfîrșitul războiului și ale cărui nume și filme fuseseră deja uitate. Cînd va încerca să-l dea jos din brațe pe cel mic, acesta i se va agăța de guler, nevrînd să plece dintr-un loc așa de bun, iar cel mare va insista :

— Mai spune ; spune povestea cu șoarecele și bufnița ; spune povestea cu pițigoiul alungat de veveriță și cum s-au ciondănit pe nucile lăsate pe marginea ferestrei ; spune — și de data asta va auzi vocea lui Bernard care voia să audă mai degrabă farse decît povești sentimentale — spune-mi cum a reușit porcul să scape, cum scotea din pămînt sfecla și cum i-a speriat pe jandarmi.

Le va propune să inventeze o poveste nouă cu toate personajele, chiar și cele mai ciudate, pe care le vor alege copiii. Imaginația Louisei era la fel de vie ca altădată, dar memoria ei înregistra cu mai puțină fidelitate ceea ce se petrecea în ultima vreme. Or, Bernard îi cerea să-i spună povestea inventată cu șase luni mai înainte, cu toate peripețiile ei pe care le știa la fel de bine ca pe cele din „Pielea de Măgar" sau „Motanul Încălțat".

— Dar, bunico, îți amintești, insista el sigur pe sine, așa cum ar descrie o scenă pe care tocmai ar privi-o ; porcul obosit se stecurase sub o grămadă de frunze uscate ca să doarmă. Jandarmul care îl căuta, obosit și el, s-a așezat pe grămadă :

— Mai era un jandarm, corecta fratele lui.

— Și el s-a așezat lîngă celălalt și au început să vorbească despre porcul pe care l-au găsit iar acesta, dintr-o dată, a început să se scuture de rîs iar jandarmilor le-a fost așa de frică, că au luat-o la sănătoasa...

Și în timp ce va povesti, Bernard se va bîlbîi de bucurie și o va implora pe Louise să-i mai spună o dată povestea fără să sară nimic. Plăcerea de a o auzi din nou împreună o va spori pe aceea provocată de șiretenia animalului.

Dar nu erau numai povești. Louise va juca cu copiii popa-prostu, apoi maroco, domino, învățîndu-i să piardă fără să-și facă sînge rău, pînă în clipa cînd Geneviève va veni și-și va lăsa capul pe umărul ei, lipicioasă ca o pisicuță, suspinînd mulțumită :

— Ce bine e cînd ești cu noi. Copiii sînt atît de cuminți.

— Au nevoie să se ocupe cineva de ei.

— Dar vezi că nu am timp.

Timpul ? Era un capital pe care fiecare îl cheltuia după voia lui. Pe vremuri, mătușa Hélène își petrecea timpul numărînd cearșafurile și cîrpind șervete, fără să găsească un minut ca să zîmbească. Doamna Elisa broda. Ce valoare avea opțiunea pe care o făcea Geneviève astăzi ? Nu era oare mai necesar să-l ia în brațe pe unul din cei mici și să-l domolească la pieptul ei decît să citească o carte de psihologie ca să prevadă o comportare pe care nu știa să o observe ? Excesul de atenție nu o împiedica să răspundă la fiecare telefon și să întrerupă baia, masa și chiar și jocul copiilor.

Telefonul ? Louise își instalase unul la Morettes, cu aproape douăzeci de ani în urmă. Se temea de soneria stridentă și prelungită care o chema prin fereastra deschisă cînd uda în grădină. Nu se putea împiedica să nu alerge, ajungea prea tîrziu, nu se îndura să plece de lîngă el de teamă că va suna iarăși și că, cel ce o căuta, crezînd că nu e acasă, va renunța să mai vină la

ea. Contactul nepersonal şi rece cu receptorul îi face pe cei leneşi să scrie mai rar. Scoseseră cutia de bachelită prinsă în peretele din coridor în faţa uşii de la bucătărie; suportul rămăsese: o scîndurică de stejar plină de găuri din care ieşeau cîteva fire roşii şi verzi, pentru cazul cînd, din cauza bolii, ar fi silită să-l instaleze din nou.

Louise nu ar fi ştiut să spună de unde îi venea certitudinea că va muri curînd. Va mai putea oare veghea asupra celor dragi deşi se vor despărţi în acest fel? Moartea lui Jacques nu reuşise să ucidă privirea lui de martor atent, şi cu toate acestea trecuseră deja cinci ani de cînd nu mai venise să petreacă o după-amiază cu ea. Singurul prieten despre care nu vorbea niciodată, nici chiar cu Alexandre, fostul lor confident; singurul a cărui fotografie nu era lîngă celelalte pe şemineul din salon; cel care o învăţase să-i iubească pe toţi mai mult.

Nimeni nu ştie cînd îi vine ziua şi ceasul. Se vedea totuşi fără greutate la Riex la culesul viilor, pregătind sosul de vin cu cartofi şi punînd în cuptor tăvi întregi de plăcintă cu prune. Dar în decembrie trecut în timp ce aţîţa focul în sobe, avusese presentimentul că se pregăteşte de Crăciun pentru ultima oară.

Se apucase de treabă cu mai multe zile înainte, aşa încît căldura să poată pătrunde zidurile vechi. Femeile nu mai ştiu să se îmbrace gros, iar copiii sînt mai sensibili de cînd cu încălzirea centrală. Tot făcea şi refăcea socoteala invitaţilor pe care-i avea, alesese un cadou pentru fiecare: băieţii şi nurorile ei, opt nepoţi din care cinci căsătoriţi, strănepoţii; vor fi douăzeci şi opt, cu Alexandre şi Anne-Marie cu tot, care în ziua aceea făceau parte din familie dar care se vor retrage devreme, obosiţi de atîta zgomot.

Cu două zile înainte de Crăciun, Louise aranjase mesele cu şi mai multă grijă decît de obicei: cele mai fine feţe de masă, paharele de cristal, argintăria gravată, şervetele scrobite şi tacîmurile bune. În curînd vor fi împărţite între copiii şi nepoţii ei care, la rîndul lor, se vor îndepărta treptat unii de alţii.

Ce gînduri ciudate! Şi totuşi niciodată nu se simţise mai bine. De la accidentul de maşină pe care îl avusese cu Olga, nu mai avea acele ameţeli care o necăjeau

altădată cînd lucra mult în grădină, iar migrenele o lăsaseră cu totul de cînd fusese pentru a doua oară la spital. Tot o pățanie și asta, din care crezuse că nu mai scapă : o epidemie de gripă ; toată familia lui Georges era la pat și ea s-a dus să aibă grijă de ei. N-a fost o infirmieră bună. Avea și ea gripă ? Nici n-a avut timp să-și ia temperatura, și s-a și trezit întinsă pe jos într-unul din acele coridoare înguste, cu ceafa fracturată. Șase luni cu capul mai jos decît picioarele, în extensie, cu o curea trecută pe sub bărbie, familia înmărmurită șoptea că-și va sfîrși zilele cu o proteză în jurul gîtului ; azi putea să rîdă de figura distrusă a lui Robert, ea care nici cînd bătea crivățul nu avusese niciodată nici măcar un junghi.

Comandase pentru ultima dată limbă și muchi de viței, ciuperci de Paris, creier pentru umplutura de la vol-au-vent, apoi avusese grijă să rumenească cum trebuie rațele de Bresse care nu fuseseră niciodată atît de suculente. Trei femei din orășel veniseră ca de obicei să o ajute dar, deși împlinea optzeci și șapte de ani, Louise nu avea încredere să lase pe altcineva să guste mîncarea în locul ei. Trei femei singure, mulțumite că vor sărbători Crăciunul la Morettes, vor ciocni un pahar în jurul cuptorului. Au fost primele cărora Louise le-a mărturisit presentimentul ei, atunci cînd s-a întors de la Biserică și după ce le-a spus ce au de făcut în continuare :

— La ultimul meu Crăciun, aș vrea ca totul să fie perfect.

Femeile protestară :

— Nu trebuie să spuneți așa ceva, Doamnă Croisier, mai ales într-o zi ca asta. Niciodată nu ați fost așa vioaie. Cu sănătatea dumneavoastră poți atinge o sută de ani.

Nu le-a contrazis dar, mai tîrziu, în casa plină de vocile tuturor descendenților ei, pe cînd se aflau toți în cele două camere bine încălzite care, cu ușile larg deschise, comunicau între ele, Louise ridicase paharul după toastul rostit de Michel-Louis.

— Vă mulțumesc că ați venit, dragii mei copii, și aș vrea să fie cel mai frumos Crăciun al vostru.

Apoi, cu voce scăzută, întorcîndu-se spre stînga, unde era Robert :

— Sînt atît de bucuroasă că nu lipseşte nimeni astăzi, căci nu cred că o să mai pot să vă adun pe toţi la anul.

— E prea multă muncă pentru tine, aprobă el.

Louise protestase :

— Nu e o oboseală, ci o plăcere. Mai ales cînd pot să mă pregătesc din timp.

Robert înţelese atunci că ea se gîndise la moarte. Mulţi bătrîni fac deseori astfel de aluzii, uneori cu ani de zile înainte. În schimb, mama lui nu vorbise niciodată despre asta, prea ocupată cum a fost să-i ajute şi să aibă grijă de ceilalţi, să se frămînte pentru problemele lor, pentru a-i mai păsa de ea. Robert întîmpină cu gravitate acest semn nou şi puse mîna deja îmbătrînită, cu vene mari şi multe, pe mîna pătată şi înnegrită a mamei sale.

În aceeaşi încăpere, la măsuţa de lîngă fereastră, Dominique vorbea repezit cu vocea ei răguşită. O vedeau amîndoi din profil, cu părul lung, castaniu şi neîngrijit ; îşi puse un cot pe masă, şi-şi sprijini bărbia în degetele cu unghiile roase. Vechiul şi nedespărţitul ei pulover negru îi punea în evidenţă trupul slăbit cu bună ştiinţă. De cîţi ani nu mînca fata asta pe sătur ate, numai ca să nu se îngraşe ? Şi cine îşi mai amintea de fetiţa rotofeie şi zîmbitoare, cu părul scurt, de acum zece ani ?

Privirea lui Robert o întîlni pe a mamei sale.

— O ştii doar, îmi pare tare rău...

Se referea la pantalonii, şi mai tociţi decît pulo verul, tot negri, şi ea se grăbi să-l liniştească :

— Nu contează, bine că e aici.

Dominique, copilul venit tîrziu în viaţa lui Robert şi a Olgăi, fetiţa care îi încîntase cu exuberanţa ei. Suportaseră cu multă răbdare primele manifestări de violenţă ale adolescenteî. Regimul aberant pe care şi-l impusese începuse odată cu apariţia şoldurilor şi sînilor, dar azi părea că n-o să mai poată scăpa niciodată de vîrsta ingrată. Louise putea să-şi imagineze scena dinaintea plecării lor fără să audă povestea lui Robert şi a Olgăi, să şi-o închipuie pe Dominique care nu voia să vină cu ei pentru că, susţinea ea, avea oroare de petrecerile de familie. Faptul că erau verişori nu însemna şi că aveau ceva să-şi spună. Şi mai puţin înţelegea să serbeze Crăciunul din moment ce nu credea în Dumnezeu. Niciodată nu va accepta să se înduioşeze în

mod ipocrit în fața lumînărilor aprinse în bradul de Crăciun, numai ca să le facă plăcere părinților ei.

Și totuși, ca să le facă plăcere, îi urmase în ultimul moment, o plăcere stricată însă de felul caraghios în care se îmbrăcase, iar acum încerca probabil, prin însuflețirea cu care discuta, să nu se remarce vechiul pulovăr care făcea notă discordantă cu casa îmbrăcată în haine de sărbătoare.

Michel-Louis tăia friptura de rață. Bernard și micuții londonezi, pierzîndu-și răbdarea, plecară să exploreze spațiile de sub masă. Sigur de succesul său, Georges debita la nesfîrșit calambururi și istorioare pe care le ținea minte ca nimeni altul. Robert o pîndea neliniștit pe Dominique.

— Nu-ți face griji, îi porunci Louise fiului ei. Viața nu mai e ce-a fost. Nu poți să judeci. E o fetiță bună, ai să vezi. Sînt bucuroasă să văd că nu se plictisește cu noi.

Căci nu este oare cel mai mare păcat să te plictisești cu ai tăi ?

Spre seară, cînd între Dominique și vechile ziduri de la Morettes a renăscut o complicitate pierdută, se duse în camera albastră și deschise cufărul stră-străbunicii ei Justine. Își aruncă ținuta ei de studentă politizată și se strecură într-o rochie de mireasă din muselină albă. Tînără mireasă de șaptesprezece ani, soția viitorului colonel, fusese de o grație și o fragilitate ieșite din comun, iar Dominique, încîntată de talia ei, a fost prima — și poate singura — care a putut să-și prindă cordonul și să încheie cei douăzeci de năsturei albi nefolosiți de mai mult de un secol. O Dominique cu părul ridicat, metamorfozată într-o domnișoară pudică și dulce din alte timpuri, o Dominique îmblînzită pentru cîteva ore, veselă în aprobarea generală, înfrunta privirea neîncrezătoare a tatălui, în timp ce intransigența ei revoluționară părea să se fi cuminții odată cu coafura. Cînd Dominique se îmbătrîni cu zece ani punîndu-și pe cap una din acele pălării mari, negre, împodobită cu o pană de struț, cărora bunica ei le rămăsese fidelă sau cînd luă umbrela cu măciulie de aur, sub privirea admirativă a celor mici, Louise se simți veriga necesară dintr-un lanț de femei care, fără excepție, crezînd că inovează, se supuseseră și se vor supune modelor și obiceiurilor vremii lor.

N-o mai văzuse de atunci decît o singură dată pe cea mai mică dintre nepoatele ei. Dominique se oprise pe neașteptate, cu niște prieteni, într-o zi cînd se întorcea de la ski. Două fete, și una și alta cu părul la fel de neîngrijit și doi băieți cu niște favoriți lungi pînă la barbă, ce-i amintiră bătrînei doamne, deși aceștia erau mult mai neglijenți, de fizionomia tatălui și unchilor ei pe vremea cînd avea ea vreo zece ani.

Era trecut de ora opt. Nu cinaseră, pretindeau că nu le era foame și au acceptat doar o ceașcă de cafea.

— Cu puțină pîine și niște brînză, a spus Dominique.

În soba din bucătărie, jăratecul mocnea încă. Louise mai avea în dulap încă patru ouă, niște făină, o bucată de unt. Întinse unuia din băieți tirbușonul și o sticlă de vin cu etichetă Riex. Acesta avu obrăznicia să pretindă că nu bea decît bere și coca-cola. Asemenea otrăvuri nu vor fi niciodată de găsit la ea, dar dacă așa stăteau lucrurile, nu-i nimic, luase înapoi sticla și n-aveau decît să se mulțumească cu cea mai bună apă din Lavaux. Cît timp puse pe masă patru farfurii și patru pahare o trimise pe Dominique să umple carafa la cișmea, pregăti salata și luă tigaia, omleta era deja gata.

Niște copii bărboși și pletoși care păreau că n-au mîncat de trei zile. Înfulecaseră bucata de unt, toată pîinea, o livră de brînză, un borcan mare de compot de piersici la desert. Cafea? Nu le mai trebuia. Aveau să se întoarcă acasă să se culce, răpuși de drum, de zăpadă și soare. Louise, surprinsă, se liniști auzindu-i cum se tachinează ca niște copii cuminți. Critica virulentă a societății de consum era fără îndoială destinată urechilor vulnerabile ale unor părinți prea grijulii.

Ipoteza Louisei se confirmă cinci zile mai tîrziu cînd Robert trecuse pe la ea. Nu îl văzuse niciodată cu asemenea pungi la ochi și atît de palid ; el ar fi avut nevoie de recreere și de soare, dar Robert nu știa nici să-și ia concediu, nici să se odihnească atunci cînd reușea să scape de treburile lui. Astăzi, părea cu zece ani mai mare decît fratele lui geamăn. Nici nu s-a așezat bine că a și rostit numele fiicei sale !

— Dominique și complicii ei au venit pe-aici zilele trecute. I-ai cucerit pe toți. Dominique spune că ai mai mult tact și că ești mai modernă decît Olga și mine.

Tonul amar. O conversație serioasă avea nevoie de un preludiu : Robert, ca și susnumiții complici, primi la rîndul lui o omletă zdravănă și multă salată ; dar el nu refuză să deschidă o sticlă de vin și ceru apoi mai multe cafele foarte tari.

— Nu e bine, dragul meu. N-ai să poți dormi.

— Cu atît mai bine. Am de lucru în seara asta.

Și totuși, sprijinit de sobă, nu părea deloc grăbit să plece.

— Dacă ai ști în ce infern trăim din cauza ei. Ne tot amenință că va pleca de-acasă, dar de data asta nici Olga nici eu nu o s-o împiedicăm.

Louise nu mai avea ce să spună, de multă vreme le spusese părerea ei, o știau toți din familie, dar o luaseră ca pe ceva demodat și inutil, și nu mai era cazul să sublinieze faptul că prevăzuse unele din greutățile pe care le aveau astăzi fiul și nora sa.

Căci copiii din jurul ei au fost prea răsfățați : călătorii, școli, vacanțe, totul le era servit pe tavă și nu mai aveau chef de nimic. Louise nu era o femeie cu școală, o recunoștea ea prima, dar cu puțin bun simț puteai să vezi că toate aceste teorii contradictorii urmau să treacă una după alta ca și modele. Cînd s-a născut Dominique, se recomanda să lași copilul în patul lui să plîngă și să țipe pînă venea ora de masă. Peste cîțiva ani, un sugar nu trebuia să verse o lacrimă de foame sau pentru că nu stăteai cu el : să-i dai să sugă la miezul nopții dacă avea chef. Olga, excesiv de atentă la sfaturile celor mai autorizați psihologi, tremura de teamă că a compromis definitiv viitorul fiicei sale. Și-așa au devenit niște părinți plini de admirație și de neliniște, care se învîrteau în jurul moșturilor unei adolescente ca niște patinatori ce executau figuri impuse. N-au făcut astfel decît să încurajeze excesele micului lor călău.

— Aerele astea de martir, spunea Robert, indiferența asta, disprețul ei vizibil pentru tot ce nu știe și ne interesează pe noi ; dar și pretenția de a avea o viață confortabilă, figura ei dezgustată în fața unei mîncări, a unui vizitator sau a unei conversații străine de ea ; și refuzul de a face cel mai mic serviciu. „Nu am timp".

Robert se ridicase și măsura cu pași mari bucătăria ; se întoarse și se așeză obosit la masa mare de nuc :

— Fata mea nu are timp pentru că fumează țigară de la țigară și își strică ochii și sănătatea ca să redacteze broșurele de o violență convențională și găunoasă. Burghezul disprețuit ce sînt eu pentru ei e uimit de atîtea pretenții ; iar muncitorii, probabil că se întreabă ce legătură au ei cu acești puștani puturoși și guralivi.

— A terminat școala, nu-i așa ? Cînd încep examenele ?

— Peste o lună. Și îți spun eu că dacă o ține tot așa, nu va face o figură prea grozavă. Fiindcă îți trebuie mai mult curaj ca să înveți decît să faci pe Don Quijote. Dacă nu-și ia examenele va face pe victima și va spune că examinatorii au fost părtinitori. De altfel, puțin îi pasă.

— Ești sigur ?

— Examenele sînt ceva demodat. De ce să te omori muncind ? Cum ar putea niște amărîți de vîrsta mea, care au dat în brînci toată viața, să aprecieze valoarea și personalitatea subtilă a unei Dominique ?

— Poate îi e o teamă copilărească de eșec. În locul tău, i-aș da ceva pentru nervi.

Robert se uită la mama lui, uimit că îi arde de glumă, dar întîlnind privirea ei albastră, plină de grijă și simpatie, se lăsă năpădit de indignarea lui :

— Știi că nu are voce și că niciodată nu a interesat-o muzica. Și totuși, toată iarna a mers cu regularitate la concerte simfonice, într-o ținută provocatoare : cu blugi zdrențuiți, cu șal și părul nespălat ; mă întreb cum o lăsau să intre. De cele mai multe ori se întorcea decepționată și disprețuitoare, pretinzînd că solistul sau suflătorii lăsau de dorit. Și toate astea ca să-i epateze pe bărboșii ei.

— Care-și lasă barbă ca să o epateze.

Privirea albastră lăsa să se vadă o sclipire malițioasă, dar vocea bătrînei doamne redeveni gravă :

— Niciodată n-a fost prea ușor să fii tînăr. Tu ai avut norocul să-ți faci școala într-o perioadă de optimism științific și ai avut toate motivele să crezi că diploma ta de medic îți va permite să fii util. Astăzi, aproape fiecare student are impresia că lumea se poate lipsi bucuros de el. Și în timpul ăsta părinții se străduiesc să-și pună copiii pe un drum care-i va duce, își închipuie ei, la o siguranță deplină.

Louise se vedea la întoarcerea ei de la Liverpool, domnişoară de măritat, repede, onorabil şi fără zestre; îşi aminti ce derutată a fost în faţa lipsei de înţelegere, subită şi inexplicabilă, a mamei sale. Oare lumea se schimbase într-atît? Robert şi Olga nu ar fi oare fericiţi să poată anunţa logodna fiicei lor, Dominique, cu un tînăr bine instalat în meseria lui? Se aplecă spre băiatul ei prea îmbătrînit:

— Ar trebui să-i oferi o vacanţă soţiei tale. Şi nu mai fi mereu necăjit din cauza lui Dominique.

Printre cuvintele mamei sale, Robert auzea vocea subţire şi dureros de tăioasă a fiicei lui:

— Ascultă tată, am încă două luni pînă îmi termin examenele. Mai suportă-mă astea două luni. N-o să ţi-i mai aduc pe prietenii mei acasă. După aceea, cu sau fără diplomă, o să-mi caut de lucru şi n-o să mai trebuiască să-ţi faci griji din cauza mea.

Iar el, prosteşte:

— Dacă pleci, nu te mai întorci aici.

Şi totuşi, Louise insista:

— Ai încredere în fata ta. Ai să vezi, o să vă prindă bine să staţi o vreme despărţiţi.

Robert şi Olga trecură pe la Cully înainte de a se îmbarca pentru o croazieră pe Mediterana. Louise ştia deja că Dominique, din fericire, cu examenele luate, avea o slujbă şi o garsonieră în Geneva. S-au ferit să vorbească despre ea. Ilustrata pe care poştaşul o lăsă împreună cu ziarul pe scară — a fost o surpriză pentru ea deoarece nu-i mai văzuse scrisul de ani de zile.

Bunicuţo dragă, cum îi merge grădinii tale? Am să vin s-o admir miercurea viitoare...

O ilustrată care a bucurat-o atît de mult, încît a pus-o în sertarul în care păstra cele mai drăguţe desene ale copiilor şi o parte din scrisorile de familie. Cele de la Justine, din perioada scurtului ei exil la Berna, aşteptau într-un plic să-i fie înmînate Genevièvei.

Vaporul de ora unsprezece aluneca la cîţiva metri de chei şi îşi anunţă sosirea la debarcader prin sunetul scurt al sirenei. Deşi bătea soarele, pe pod, din cauza vîntului, nu era nimeni. De altfel, drumurile şcolarilor

nu încep decît la sfîrşitul lui mai. Louise se cufundă din nou în lectura vechilor scrisori, aproape cu părere de rău că nu acceptase ajutorul nurorilor sale. Îi va povesti lui Dominique că înainte de 1850, cel puţin în ţinutul lor, nu se folosea plicul. Mai bine nu, pe Dominique nu o interesau toate astea. Paginile mari şi fine, bleu sau albe, împăturite în şase, aveau întotdeauna înscrisă adresa de-o parte şi de alta, cu litere subţiri, aplecate, oricare ar fi fost expeditorul. Spirit de economie? Pe multe dintre ele, rîndurile se încrucişau în unghi drept, înlănţuire şi urzeală de semne acum aproape ilizibile: întîlniri trecute şi viitoare, cu nostalgiile şi speranţele lor, păreri de rău în legătură cu distanţa mare care scurta vizitele de duminică şi le transforma în tot atîtea evenimente deosebite; visele îndrăgostitului pe drumul de întoarcere — ceasurile de la miezul nopţii pînă în zori fixau atunci raza cercului în care aveai timp să faci curte iubitei după cum erai călare sau pe jos; anunţuri de căsătorie amănunţite, menţionarea rapidă a unor naşteri, aluzii la cei dispăruţi. Vestea unui deces ajungea mai repede decît celelalte; după înmormîntare, nu mai aveai de ce să scrii. În sfîrşit, scrisoarea către prietena din copilărie, singura confidentă a tinerei mame copleşite de ce i se întîmplă şi care încearcă să evadeze înşirînd treburile zilnice.

Cînd bătu de amiază, Louise se ridică mai obosită decît dacă ar fi stat toată dimineaţa să-şi lustruiască vasele sau să plivească în grădină. Puse la încălzit legumele şi tocăniţa din ajun, mai bune, ca de obicei, a doua zi şi puţin îi păsa de această modă care, pretextînd nevoia organismului de vitamine, te condamnă să mănînci crudităţi. Trebuie să-ţi faci timp să găteşti, tot aşa cum trebuie să mănînci pe îndelete, fără grabă şi să te aşezi o clipă la jumătatea zilei, cu inima şi sufletul împăcate. Bău un pahar de vin alb, ca de obicei, niciodată mai mult, şi tocmai punea ibricul pe foc cînd clopoţelul de la intrare o făcu să tresară. La început se enervă: ar fi vrut s-o primească pe nepoata ei într-o rochie de după-amiază cu un guler curat şi eventual să-şi aranjeze cocul.

Nu era Dominique ci una din fetele Juditheі, cea mică, care fusese altădată cea mai drăguţă şi devenise azi o

femeie grasă și fără grație din cauza delăsării și a încrederii exagerate pe care o avea în ea însăși. Cu toate astea, rămăsese cordială și devotată și se oprea deseori cînd făcea drumul de la Vevey la Lausanne, aducînd vești de la o parte a familiei pe care n-o mai vedeau decît rareori. Louise, deși bucuroasă să-și bea cafeaua în compania cuiva, răsuflă ușurată văzînd că nu avea de gînd să rămînă mai mult, așa încît la ora patru, cînd auzi portiera unei mașini, totul era gata. Louise se aplecă pe fereastră : era Dominique care, mai devreme decît anunțase, intrase în curte. După ce aruncă o privire în cea mai apropiată oglindă, o luă pe culoarul cu dale albastre. Tînăra trase din zbor clopoțelul de la intrare și urcă scările în fugă. Îi întrezări silueta și, în secunda următoare, Louise se trezi în îmbrățișarea ei repezită și cam neîndemînatică :

— Ai grijă, draga mea, eu nu sînt așa zdravănă ca tine !

Buzele lacome pe obrajii îmbătrîniți și moi :

— Nu te-ai schimbat, nu te vei schimba niciodată ; miroși a violete ; mi-era așa dor să te văd astăzi.

— Chiar așa, draga mea ? Să te văd. Arăți bine. Dar te-ai parfumat cu mahorcă : ce-ți lipsește de fumezi atîta ?

Dominique rîde, fericită că i se dă atenție. Cu părul strîns la ceafă, cu pantaloni și haină de flanelă gri, are un aer nou, mai sobru, dar îi lipsește — fular sau bluză — o pată de culoare.

— Vrei o ceșcuță de ceai ?

Cît ai clipi, o farfurie plină de sărățele e gata. Oare nu a mîncat nimic de la cafeaua de dimineață sau a renunțat să mai fie doar piele și os ? Sătulă, propune :

— Haide să-ți vedem grădina.

Jurista învață din nou numele florilor : cafeluțe, gura leului, crăițe. Maci pitici galben-aurii se pregătesc să înflorească luînd locul micsandrelor. Louise taie trei boboci de trandafir, numărînd așa cum trebuie trei noduri în jos :

— Ia-i, draga mea. O să-i duci cu tine.

În timpul ăsta fata se minunează de abundența legumelor. Chiar dacă ar face toată ziua vizite, mereu pe drumuri, cînd la unul cînd la altul, bunica ei nu ar reuși să împartă roșiile, lăptuca și ceapa. Louise se

amuză de grijile pe care şi le face nepoata ei ; o grădină e un izvor nesecat de cadouri : îi face întotdeauna plăcere să împartă din produsele ei vecinilor. La sfîrşit se duc să vadă maşinuţa oprită cu botul în marginea dalelor din curte. Bătrîna doamnă se uită cu neîncredere la caroseria şubredă :

— Şi zi, cu asta ai venit ?

— Merge de parcă ar fi nouă. Fostul proprietar a făcut cu ea turul Europei. Vrei să vezi ? Confortul asigurat.

Dominique zîmbeşte plină de mîndrie, tot aşa cum făcuse cu un minut înainte bunica ei cînd îi arătase grădina, aşa că Louise nu şovăie o clipă. Nu-i plac drăcoveniile astea care produc zgomot, praf şi accidente, dar nu e oare o ocazie bună să recunoască independenţa nepoatei sale şi să-i dovedească că are încredere în ea ? Doar să-şi pună pălăria fără care — că e vorba de doi sau douăzeci de cai putere — nu pleacă la drum şi iat-o lîngă şoferiţă, aşezîndu-se într-un fotoliu desfundat. E şi asta o modă care o descumpăneşte ; preferă scaunele înalte şi tari în care stai drept şi nu ai nevoie de spătar ; fotoliile de astăzi nu sînt făcute pentru persoanele de vîrsta ei. Dominique o întreabă :

— Încotro mergem ?

— la-o în sus.

Drumul e acum mai larg, dar imense tufe mov înveselesc ca şi altădată pereţii înalţi care-l susţin. De un albastru indigo în bătaia vîntului şi tot mai intens pe măsură ce urcă, lacul Léman se pierde la orizont înspre Geneva ; Alpii din Savoia muşcă din cer cu vîrfurile lor încă pline de zăpadă. Viile din jur, în care frunzele şi cîrceii verzi rozalii cresc parcă văzînd cu ochii, par o cascadă cu zeci de trepte.

Dominique a încetinit în faţa porţii de la Croises, dar cum nimeni nu apare la fereastră merge mai departe ; Epesses, Chexbres : maşina urcă la pas. În clipa cînd fata se gîndeşte să întoarcă, Louise îi arată un drum lăturalnic pînă la un pîlc de fagi. Maşina micuţă se strecoară pe aici mai uşor decît o căruţă cu cai : Praz-Lovaz. Teiul credincios apără de soare faţada la ora asta ; în faţa porţii, pe peluza împrejmuită, doi copii îşi fac de treabă cu nişte jucării. Louise ştie că nu sînt urmaşii lui Pierre Jordan ai cărui fii au vîndut, la rîndul lor, pămîntul. Cîmpurile, prost situate, prea

mici pentru mașina de treierat, au ajuns azi păşuni. După ce-a fost modernizată, casa este închiriată cu anul unei familii de orăşeni. Chiar şi iarna, dacă ai pneuri cu cuie şi lanţuri, poţi ajunge fără probleme în fiecare dimineaţă la Lausanne.

Era Louise, oare, cea care, acum aproape şaizeci de ani, veghea în această grădină primii paşi pe care-i făceau Justine şi Michel-Louis ?

E răcoare în această după-amiază tîrzie. Hurducăindu-se, maşina ajunge la drum. În inima Louisei, flăcăruia amintirilor pîlpîie abia în bătaia rafalelor de vînt. Ea este, oare, cea care coboară azi cu maşina la Praz-Lovaz, alături de fiica lui Robert ?

Ultimul vapor apare în dreptul promontoriului de la Treytorrens în momentul în care maşina ajunge în dreptul coastei şi pe malul lacului. Dominique nu s-a uitat încă la ceas.

— Am un biftec aşa cum îţi place ţie şi salată...

Dînd uitării orice teamă de îngrăşare, Dominique curăţă nişte cartofi. Aprinde focul în cea mai mare sobă, cea din sufragerie, care e în peretele dintre cele două camere şi le încălzeşte pe amîndouă.

— De ce să faci tot drumul ăsta noaptea ? întreabă Louise. Ai putea pleca mîine dimineaţă devreme.

Pe chipul fetei apare zîmbetul ei de copil :

— Tocmai voiam să te întreb dacă mă ţii peste noapte.

Un săculeţ cu sîmburi de cireşe pentru ceai stă la cald într-o nişă a sobei. Vasele strălucesc ca un ban de aramă ; au făcut împreună patul scoţînd cearşafuri mari şi groase, ţesute cu frumoasa monogramă brodată — MT, trusoul Madeleinei Thévoz — apoi Dominique îşi bagă nasul în albumele cu fotografii şi vrea să ştie numele fiecărui chip. Munca ei la Geneva ? Interesantă dar trecătoare. Ar dori altceva dar nu spune ce. Poate nici nu ştie ; poate nu îndrăzneşte să-şi deschidă sufletul şi Louise îi respectă reţinerea. Preocupările nepoatei sînt atît de diferite de ale ei la aceeaşi vîrstă. Şi totuşi, ezitarea, neliniştea, speranţa, căutarea fericirii, nevoia de a iubi şi de a fi iubită sînt aceleaşi dintotdeauna.

Louise s-a trezit mult mai devreme. Cînd s-a făcut ora, a pus ibricul de alamă pe foc, apoi a strigat-o :

— Haide, scumpa mea, grăbește-te. Ce păcat că a trecut așa repede ! Mai vii tu.

Un ultim semn. De la fereastra ei, bătrîna doamnă se uită după mașina cenușie pînă cînd drumul face un cot. Nu mai bate vîntul, cerul e acoperit. În curte, argatul lui Jean-Edmond, mai matinal decît de obicei, pune în funcțiune pompa de la pulverizator ; o peliculă subțire de picături rău mirositoare acoperă pietrele rotunde, încastrate în pămînt ca smaltul unui mozaic. Închizînd fereastra pentru ca mirosul de ierbicid să nu intre în cameră, Louise se revede fetiță, ghemuită lîngă fratele ei Jean ; nesfîrșitele ore după ce veneau de la școală, în fiecare zi cînd era vreme bună, pînă terminau ; buruienile săpate, smulse, scoase una cîte una, senzația de durere în genunchii de copil, umbra răcoroasă a platanilor ce le oferea adăpost după balta de soare atît de greu de străbătut ; amestecată cu murmurul cișmelei, vocea mamei înălțîndu-se din prag...

Dar ce mai contează că iarba, așa-zisele buruieni, au crescut la loc în fiecare an și că azi un argat, cu ajutorul unei pompe, isprăvește în doi timpi și trei mișcări o treabă pe care ea o făcuse cu atîta răbdare și osteneală ? Îndreptîndu-se spre bucătăria unde o așteaptă vasele de la micul dejun, privirea ei învăluie pămînturile cu aceeași mîndrie de stăpîn cu care privea altădată curtea. Atîta muncă, luată mereu de la capăt, e oare altceva decît respirația unei vieți ? Prietenia, chiar și pentru lucruri, ascunde sîmburele despărțirii ; o simplă jucărie stricată te învață acest lucru. Naștere a, fiecare naștere este o promisiune făcută morții.

Încă sub impresia vocii, a gesturilor și privirii nepoatei sale, Louise resimte înfrîngerea mereu amînată care doarme pînă și sub cea mai solidă dintre victoriile sale. Dar pentru moment, cum să spună ? acum că vasele curate și-au luat locul cuminți pe etajeră și că dalele din bucătărie strălucesc sub cîrpa care tocmai le spală, pentru ea este o victorie pe care o savurează, una din nenumăratele, mici sau mari, victorii de zi cu zi. Căci nimeni și nimic nu poate să-i fure bucuria de a alerga de dimineața pînă seara, cît o țin puterile, și poate că nici nu mă mai țin, iar primul care va veni mă va găsi pe jos, răpusă.

O viață aproape de sfîrșitul ei ; mai are timp să alerge o dată în ajutorul celorlalți, dar nu să mai schimbe ceva. Și totuși, ce se întîmplă azi ? Louise se oprește din treabă, pradă unei exaltări ciudate : „Atîtea zile și nopți, atîta oboseală și atîtea dureri care mi-au fost date, și nu le-am primit întotdeauna cu inima deschisă, dar de fiecare dată cînd inima mea a fost slabă, de fiecare dată cînd am avut îndoieli — trebuie oare să mă încăpățînez să trăiesc ? — un cuvînt, o privire blîndă și caldă, un gest care-ți dă încrederea au răsărit lîngă mine și mi-au dat puteri noi. Iar eu, atît de prinsă de drumul meu anevoios, nerăbdătoare să-mi trag sufletul, de-abia dacă m-am mirat și nu am mulțumit."

Fereastra dublă s-a deschis brusc în bătaia vîntului de sud-est care vine dinspre valea Rhonului și deodată șiruri de valuri înspumate dau năvală dinspre Savoia. Louise se amuză de lucrarea vîntului care, ca și ea, mătură fără încetare și o ia de la capăt, de apa care se prăvale, o clipă doar după ce a fost pe creste : are sentimentul că generații întregi de femei înaintează spre ea, îi fac semn o clipă, înainte ca ea să dispară în hău în momentul în care Dominique ajunge pe creastă. De cîte ori nu s-a rugat lui Dumnezeu să o ia înainte să n-o lase picioarele și ochii și să rămînă pe spinarea nurorilor ei ! Și iată că astăzi, da, chiar în clipa asta, își înfruntă semeață minuscula felie de viitor care a mai rămas, simțind că puterile sufletului îi vor fi dăruite cît va avea nevoie de ele.

Această plenitudine, această bucurie rotundă și strălucitoare ca cea a unui copil, care nu mai depinde de împrejurări, și care aleargă în fața ta, imponderabilă, da, acesta este ultimul, cel mai mare și adevăratul dar al vieții. Merită să-l aștepți, chiar dacă încheieturile se umflă și înțepenesc, chiar dacă pofta de mîncare și somnul dispar și dacă nu mai vezi ca înainte ; merită să reziști, chiar dacă ai tăi se duc unul cîte unul... Pentru ochiul ager al copilului, bătrînețea ține de o altă specie iar această împuținare a trupului tot mai amenințat odată ce ai trecut de jumătatea vieții nu te sărăcește decît în aparență.

Merită să reziști, se gîndea Louise ceva mai tîrziu, în timp ce deschidea încă o dată scrinul bunicii

Justine, meritã sã rãmîi la postul tãu pînã cînd atîtea lacrimi, îndoieli şi deziluzii se purificã de orice durere. Trebuie sã te înarmezi cu o rãbdare fãrã sfîrşit, pînã cînd o încredere nouã, fãrã oprelişti se înalţã la cer, iar între rãu şi bine nu mai existã graniţe.

MULŢUMIRI

DE CÎTEVA LUNI FOLOSEAM, cu mai multã sau mai puţinã consecvenţã, un baston alb, pliabil; mã aruncasem însetatã asupra aparatelor de înregistrat şi a punctelor în relief din scrierea Braille. Poticnindu-mã la fiecare literã, la fiecare silabã, la fiecare cuvînt, revenind mereu la acelaşi rînd, la aceeaşi paginã, am regãsit vocea îndrãgitã din „Pãduricea" de Supervielle:

„Cînd atîtea rãdãcini te legau de pãmînt
cum, oare, deodatã, sã nu mai existi?

Mi-a telefonat Lous: „Sînt liberã. Pot sã te ajut!" Am deschis dulapul, am pus cel mai voluminos manuscris pe masã. Lous este din Olanda. Eram surprinsã sã o vãd pe Louise prinzînd din nou contur cu accent neerlandez.

Lous şi Louise s-au plãcut. Întrebau una de alta. Lous citea. Rîzînd, cãscînd, protestînd sau aprobînd, ea ne-a dãruit bunul ei simţ, inima, dar şi vederea ei.

Apoi a venit Anne, neobositã şi plinã de rãbdare. Cu ea am învãţat din nou miile de gesturi zilnice, şi chiar sã apuc mînerul schiliftului pentru a coborî panta. S-a vorbit destul despre inteligenţa cîinilor-cãlãuze pentru orbi. Dar, credeţi-mã, prietenii-cãlãuze sînt şi mai şi.

Anne a citit, înregistrat, corectat, recitit, iar urechile mele, tot ascultînd, luau dimensiunile încãperii. Fãrã inteligenţa, perseverenţa, forţa şi umorul ei, aş fi reuşit, oare, sã duc la bun sfîrşit aceastã povestire?

Înconjurată de cele douăzeci de pisici ale ei, Esther a dactilografiat totul din nou.

Jeanne-Françoise, în sihăstria ei din Calvados, a recitit şi ea cu toată perspicacitatea, şi locul fiecărei virgule a dat naştere la nesfîrşite discuţii.

Ce muncă de furnică ! În urma ei a apărut o carte din care, deocamdată, nu disting nici un cuvîntel.

Dar, oare, ştii tu prietene cititor, că scriitorii, chiar şi cei care văd, îşi cîntăresc frazele una cîte una, şovăie, elimină, din neobosita dorinţă de a găsi cuvintele potrivite, în stare să transmită ceea ce şi ei simt uneori doar foarte vag ? Ştii tu, oare, care e truda editorilor şi desenatorilor, ezitările lor în faţa formatului, a caracterelor, a hîrtiei ?

E acum rîndul tău, cititorule, să te apleci asupra acestor pagini, nepăsător la timpul care trece. Iar dacă, după ce ai ajuns la capătul lor, vei resimţi mai multă căldură pentru cei din jurul tău şi pentru tine, dacă aceste şapte vieţi te vor împăca cu unele momente din propria ta viaţă, gîndeşte-te, încă o dată, la toţi cei care mi-au împrumutat vederea lor şi spune-le odată cu mine :

MULŢUMESC

CUPRINS

PRIMA VIAŢĂ
Louison de la Morettes 7
A DOUA VIAŢĂ
Louise Moraz 59
A TREIA VIAŢĂ
Louise Croisier 123
A PATRA VIAŢĂ
Doamna Michel Croisier 184
A CINCEA VIAŢĂ
Văduva Michel Croisier 236
A ŞASEA VIAŢĂ
Doamna Louise 289
A ŞAPTEA VIAŢĂ
Louise 327

Tehnoredactor : ELENA DINULESCU

Bun de tipar : 1 februarie 1993
Coli de tipar : 23

Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria „Bacovia"
Bacău, str. Mioriţei nr.27
ROMÂNIA

Coperta de DAN STANCIU
Redactor : RUXANDRA VASILESCU

SUZANNE DERIEX
Les sept vies de Louise Croisier, née Moraz
© Editions de L' Aire, Lausanne 1986

Traducerea acestei cărți a beneficiat
de sprijinul financiar al
Fundației PRO HELVETIA.

Toate drepturile asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii UNIVERS.

ISBN 973-34-0208-7

Palpitantă şi emoţionantă *saga* a unei familii din Elveţia romandă, confruntată cu uriaşele transformări de la începutul acestui secol ce-au dus ţara la înfloritoarea civilizaţie bancară de astăzi, romanul *Cele şapte vieţi ale Louisei Croisier, născută Moraz* (aflat la a treia ediţie) a primit două premii prestigioase: *ALPES-JURA* şi *LE PRIX DES MURAILLES*.

Iar autoarei lui, Suzanne Deriex (născută la Yverdon în 1926), notabilă prezenţă în lumea literelor helvete, i s-a conferit în 1990 LE PRIX DU LIVRE VAUDOIS pentru întreaga creaţie literară (din care se remarcă) romanele *San Domenico, Corinne, L'Enfant n'est jamais seul).*

EDITURA UNIVERS

ISBN 973-34-0208-7

LEI 650